

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

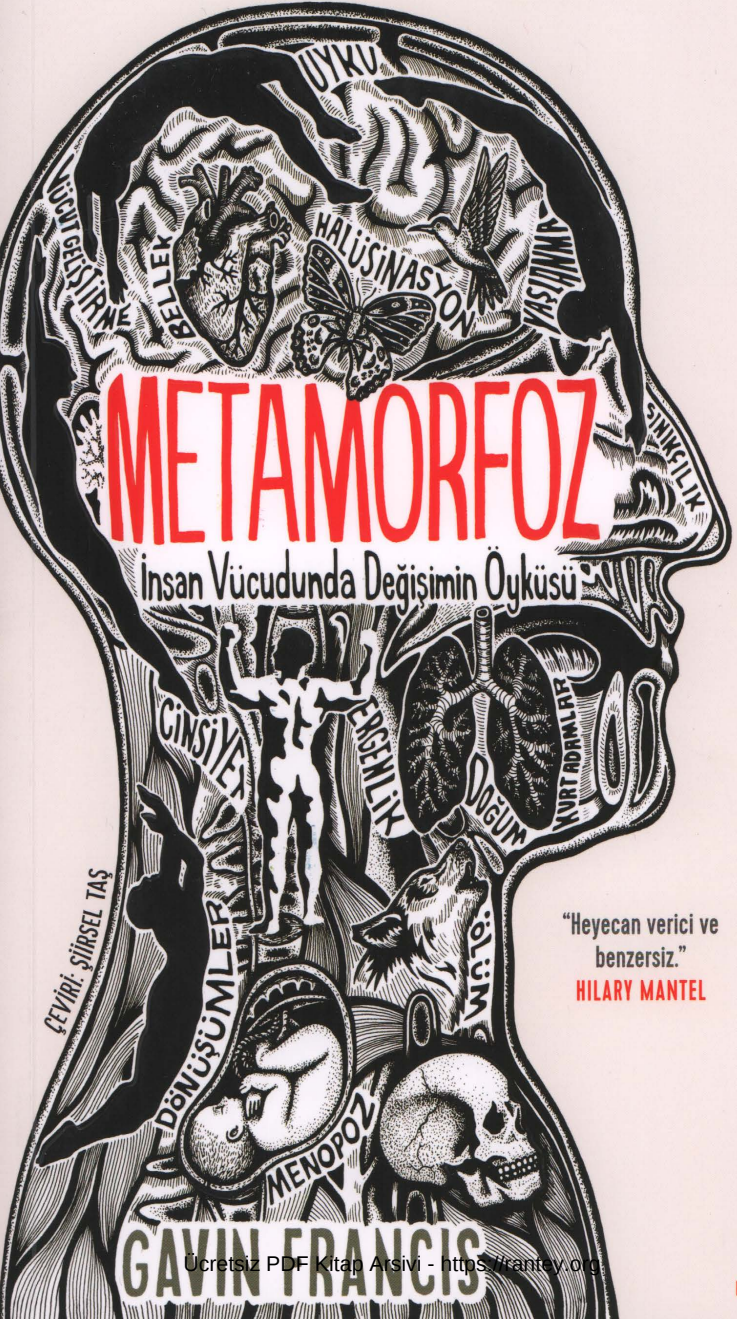
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İnsan Vücuduna Seyahat'in Yazarından

METAMORFOZ

İnsan Vücudunda Değişimin Öyküsü

"Heyecan verici ve benzersiz."

HILARY MANTEL

GAVIN FRANCIS

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranteey.org>

“Akıyor bütün varlık, değişiyor, dönüşüyor ne varsa.” OVIDIUS

**Yaşamak, sürekli bir değişim hali içinde olmak demek:
büyüme, iyileşme, öğrenme, yaşlanma.**

Gavin Francis hekimlik hayatı boyunca çok şey gördü: anoreksi kısıracındaki gelecek vadeden hukuk öğrencisi, yasaklı steroidler yüzünden baba olma ihtimalini kaybetmek üzere olan vücut geliştirici, ergenliğin karman çorman fizyolojisi altında ezilen genç, alnının ortasında boynuz çıkmasına rağmen neşesi dinmeyen kadın...

Büyük övgü toplayan kitabı *Metamorfoz*'da Gavin Francis, hekimlik hayatında bizzat karşılaştığı vakaları, tıp tarihinden, sanattan, edebiyattan ve mitolojiden öykülerle bir araya getirerek, neden insan olmanın özünde **değişimin** yattığını anlatıyor. Francis'in ellerinde her vaka, kimlik ve tabiatlarımızın biyolojik, psikolojik ve felsefi anlamda keşfi için birer fırsata dönüşüyor.

“Muazzam... Francis tıp tarihini ve tıbbi vakaları aynı rahatlıkla irdeleyerek insanın bedenini ve zihnini değiştirmekte nasıl da becerikli olduğunu gözler önüne seriyor.”

SIDDHARTHA MUKHERJEE

**“Heyecan verici ve benzersiz.
Engin bir zihin ve derin bir insancılığın ürünü.”**

HILARY MANTEL

METAMORFOZ

İnsan Vücudunda Değişimin Öyküsü

GAVIN FRANCIS

ÇEVİRİ: ŞİİRSEL TAŞ

 domingo

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

METAMORFOZ
GAVIN FRANCIS

Özgün ismi: Shapeshifters
© 2018 Gavin Francis

Bu kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Profile Books'tan alınmıştır.

Türkçe yayın hakları:
© 2019 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.
Sertifika No: 46105

Çeviri: Şiirsel Taş
Editör: Algan Sezgintüredi
Kapak illüstrasyonu ve tipografi: Sarah King
Özgün kapak tasarımı: Peter Dyer
Kapak ve sayfa uyarlama: Betül Güzhan

ISBN: 978 605 198 122 2

Baskı: Eylül 2020
Çınar Mat. Ve Yay. San. Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han
No: 34 Kat: 4-5 Bağcılar - İstanbul.
Tel: (0212) 628 96 00 Sertifika No: 45103

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
Şahkulu Mah. Büyük Hendek Cad. Brot Apt.
No: 4/10 Beyoğlu İstanbul
Tel: (212) 245 08 39
e-posta: domingo@domingo.com.tr

www.domingo.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

*İnsanın değişiminde
umut gören iyimserlere*

LECTOR INTENDE, LAETABERIS

GAVIN FRANCIS pratisyen hekim ve *İnsan Vücutuna Seyahat* (Domingo Yayınları, 2017), *True North: Travels in Arctic Europe* ile Yılın İskoç Kitabı Ödülü'nü kazanan, Costa Ödülü finalistlerinden *Empire Antarctica: Ice, Silence & Emperor Penguins* adlı kitapların yazarıdır. *London Review of Books*, *Guardian* ve *New York Review of Books* için makaleler yazan Francis, Edinburgh'da yaşamaktadır.

İnsanlık

Gelmiş geçmiş ve var olan insanların tümünü içine alan bütün.

İnsanın doğasını oluşturan, özelliğini kuran ve insanı insan yapan niteliklerin tümü.

İnsana özgü olan, insana değerini, saygınlığını veren öz, insana yaraşır düşünme ve yaşama ilkesi.

İnsanı sevme, insancıl olma, insan sevgisi.

Başkalaşma

Başka bir niteliğe, varlığa, duruma dönüşme, başka olma, değişme.

Yapı ve biçimce değişme, biçim değiştirme, istihale, metamorfoz.

Anlatmak isterim yeni biçimler alışını değişen nesnelerin.

Ovidius, *Dönüşümler* (ms 8 civarı)

Her şey zamanla değişir ve biz de her şeyle birlikte değişiriz.

Kutsal Roma İmparatoru Lothar (840 civarı)

Derken bir kadın olan ben, Kader'in cilvesiyle bir erkeğe dönüştüm.

Christine de Pizan, *The Mutation of Fortune* (1403)

Hepsi hepsi bir avuç duyudan ibaretiz ve sürekli bir akış ve devinim halindeyiz.

David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (1739)

O hiç değişmedi, gençlik zamanımda ona bakan gözlerimin gördüğü suyun aynı; bütün değişim benim içimde.

Henry David Thoreau, *Walden* (1854)

Doğa olaylarını metamorfoz yönetir [...] bilginin değişen özelliğini ve insana dair tutumları yansıtır.

Marina Warner, *Ovidian Metamorphosis in Contemporary Art* (2009)

İçindekiler

1. <i>Dönüşüm</i>	1
2. <i>Kurt Adamlar</i> Dolunay Gerginliği	6
3. <i>Döllenme</i> Var Oluşun İlk ve İkinci Nedeni	17
4. <i>Uyku</i> Rüyalar Odası	30
5. <i>Vücut Geliştirme</i> Dizginlenemeyen Öfke	39
6. <i>Kafa Derisi</i> Boynuzlara, Dehşete, Şan ve Şerefeye Dair	50
7. <i>Doğum</i> Kalbi Yeniden Biçimlendirmek	59
8. <i>Gençleşme</i> Gençlik ve Güzelliğin Simyası	69
9. <i>Dövme</i> Dönüşüm Sanatı	79
10. <i>Anoreksi</i> Denetim Büyüsü	90
11. <i>Halüsinasyon</i> İblisler Dünyası	100
12. <i>Ergenlik</i> Ansızın İvme Kazanan Gençlik	109

13. <i>Gebelik</i>	
En Özenli İş	120
14. <i>Gigantizm</i>	
Torino'nun İki Devi	135
15. <i>Cinsiyet</i>	
Teiresias'ın İki Yaşamı	145
16. <i>Jet Lag</i>	
Gökyüzünü Kapsayan Beyin	159
17. <i>Sınıkcılık</i>	
İyileşmenin Cebri	167
18. <i>Menopoz</i>	
Tanrıçanın Üçüncü Yüzü	177
19. <i>Kastrasyon</i>	
Umut, Sevgi ve Fedakârlık	187
20. <i>Gülme</i>	
Bir Nevi Üstünlük Hissi	198
21. <i>Protez Bilimi</i>	
İnsanlık 2.0	206
22. <i>Bellek</i>	
Unutmanın Sarayları	217
23. <i>Ölüm</i>	
Yaşamaya Şükretmek	233
24. <i>Dönüşümler</i>	244
<i>Teşekkür</i>	249
<i>Notlar</i>	253
<i>Görseller</i>	270
<i>Dizin</i>	273

Gizlilik Notu

BU KİTAP, TIP VE değişen insan bedeniyle ilgili öykülerden oluşuyor. Hekimler vücudumuza erişim ayrıcalıklarını takdir ettikleri gibi, öykülerimizi paylaşırken onlara duyduğumuz güveni de hak etmelidirler. İki bin beş yüz yıl kadar uzun bir zaman önce dahi bu bir zorunluluk olarak kabul edilmişti: Hipokrat yeminine göre hekim “mesleğini icra ederken gördüklerini ya da duyduklarını hiçbir şekilde kimseye açmamalı, bildiklerini ifşa etmemelidir.” Hem doktor hem de yazar olduğum için hastalarımın güvenine ihanet etmeden neyi yazıp neyi yazamayacağımı düşünürken bu “açmamalı, etmemeli” sözcükleri üzerine epey kafa yordum.

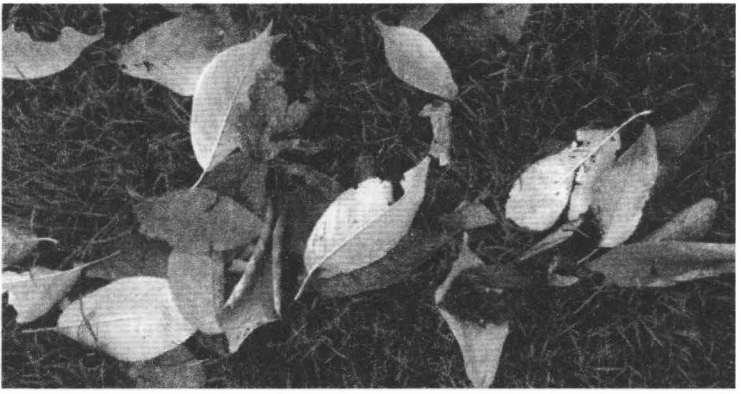
Bu kitaptaki öyküler klinik tecrübelerime dayanıyor, ancak bahsettiğim hastaları tanınamayacakları kadar iyi kamufle ettim. Güven bağını korumak işimin vazgeçilmez bir parçası: “Güvenmek”, “inanmak” anlamına gelir. Er geç hepimiz hasta olacağız; hepimiz anlattıklarımızın dinleneceğine, mahremiyetimize saygı gösterileceğine inanmak isteriz.

Dönüşüm

Öylesine basit bir başlangıçtan, en güzel ve en muhteşem sonsuz sayıda biçim evrilmiştir ve evrilmektedir.

Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*

MUAYENEHANEMİN YAKININDA, HER YIL harika dönüşümler geçiren kiraz ağaçları ve karaağaçlarla dolu bir park var. Evle iş arasında mekik dokurken biraz vaktim varsa bir bankta mola verir, kısa süreliğine de olsa ağaçları seyrederim. Kış fırtınaları gelir; son birkaç yılda en ulu karaağaçlardan bazıları fırtınaya karşı koyamadı. Köklerinden sökülen ağaçlar devrildiğinde toprakta tabut büyüklüğünde çukurlar açılır. Paskalya zamanı dallar öyle büyüleyici bir yeşile bürünür ki kimilerinin neden cenneti bu renk hayal ettiğini anlayabiliyorum. İlkbaharda çiçeklenen kiraz ağaçları taç yapraklarını çimenlerin üstüne serperken dalların altında yürümek, pembe bir şölene katılmaya benzer. Ferah ve yoğun kokularla yüklü yaz havasını hissedersiniz; mangallar yakılır, bebekler gölgelere serili örtülerin üzerinde oynar, akrobatlar ağaçlar arasına gerilen iplerde cambazlık yapar. Ama şahsen en sevdiğim mevsim, gökyüzünün açık, havanın berrak ve serin olduğu; kızıl, kahverengi, sarı yaprak öbeklerinin ayaklarımın arasında savrulduğu sonbahardır. Yaklaşık yirmi beş yıldır, eğitim gördüğüm tıp fakültesinin bitişigindeki bu parkın tadını çıkarıyorum.

On sekiz yaşında, tıp fakültesinde birinci sınıf öğrencisiyken o yaprakların arasından yürüyerek, belleğime kazınan bir biyokimya dersine gitmiştim. Yaşamın karmaşıklığı, girift bağlantıları, hatta mucizesine dair aydınlanmaya yakın bir şey yaşamıştım o derste. Meşum bir başlangıcı olmuştu: Hemoglobinin molekülüne ait karmaşık bir şema duvara yansıtılmıştı. Hoca alyuvarlarda oksijen bağlayan ve “porfirin halkası” olarak bilinen kimyasalın hem kandaki hemoglobin hem de yapraklarda güneş enerjisini yakalayan klorofil için elzem olduğunu anlatmıştı. Yeryüzünde bildiğimiz haliyle yaşamın porfirinler sayesinde mümkün olduğunu söylemişti. Duvardaki moleküler yapı, neredeyse Gotik bir karmaşıklıkta bir mimariyle birbirlerine kenetlenmiş porfirin yapraklarından oluşan dört yapraklı bir yoncayı andırıyordu. Dört yapraktan her birinin merkezine alev kırmızısı bir demir atomu yerleşmişti.

Bu yapraklardan her biri, merkezine oksijen bağlandığında sonbahardaki akçağaç yaprakları gibi kızarır, diye açıklamıştı hoca. Oksijen serbest kaldığı zamansa renkleri koyulaşıp mora çalıyordu. Buraya kadarki kısım, biyokimyaydı. “Ama bu durağan bir süreç değildir,” diye eklemişti, “dinamik ve canlıdır.” Oksijen, bağlandığı beşiği dönüştürürdü;

bu dönüşümün yarattığı stres, atom düzeyinde minicik bir kaldırıcı harekete geçirip diğer üç beşiğin de kıvrılmasını sağlayarak molekülü daha fazla oksijen tutmaya sevk ederdi. Bu, biyokimyanın zarafetine dair yaşadığım ilk aydınlanmaydı ve açık olduğu kadar şaşırtıcıydı: Klorofilden hemoglobine bütün moleküller, yaşamı sürdürmek için işbirliği yapıyordu.

Şemaya bakarken, aldığım her nefesle ciğerlerimde oksijen tutarak biçim değiştiren milyarlarca hemoglobin molekülünü, ardından da aynı değişimin bu kez tersine yaşandığı beynime, kaslarıma, karaciğerime kan pompalayan kalbimin atımlarını hayal etmeye çalıştım. Yaprakların her yıl yeniden yeşerip dökülmesi kadar yaşamsal ve daimi bir dönüşüm gibi görünüyordu; öte yandan, vücudumda her an gerçekleşiyor olması inanılmazdı.

“Dokular oksijene ne kadar fazla ihtiyaç duyarlarsa o kadar asidik hale gelirler,” diye devam etti söze hoca. “Bu asitlik hemoglobinin biçim değiştirip oksijeni, *ne kadar gerekiyorsa tam o kadar* serbest bırakmasını sağlar.” O sabah yaşadığım ikinci aydınlanmaydı bu: Kan, vücutta değişen oksijen ihtiyacını karşılamaya mükemmelen ayarlanmıştı. Ardından fetal* hemoglobinin plasenta aracılığıyla anneden oksijen çekecek şekilde gelişmiş incelikli bir yapısı olduğunu açıklamaya başladı ama yaşadığım ilk iki aydınlanma beni öylesine etkilemişti ki söylediklerini doğru dürüst duyamıyordum.

Sınıfta derin bir huşu ve gittikçe artan bir coşku hissettim: Vücut kimyasının hengâmesi içinde böylesine bir denge- nin varlığı tuhaf biçimde güzel ama aynı zamanda kaçınılmaz görünüyordu.

DÖNÜŞÜM, EDEBİYAT VE SANATTAKİ en eski ve ses getiren temalardan biridir. İki bin yıl önce Latin ozan Ovidius *Dönüşümler* adlı kitabında “Bir mumun yeni biçimler alışına benzer

* Fetüse, cenine ait. (ç.n.)

eriyince, ne kalır eskisi gibi ne de korur eski biçimini... Akıyor bütün varlık, değişiyor, dönüşüyor ne varsa” dizeleriyle doğayı ve insanlığı, canlı cansız bütün varlıkların değişim döngülerine yakalandığı fokurdayan bir girdap olarak betimlemişti.* Ovidius şiirini, bir yaşam birliği ilanı ve bütün varlıklara şefkatle yaklaşmaya davet eden tutkulu bir yakarıyla bitiriyordu. O şefkat tababet uygulamasının da kalbinde yatar; tıp, bilimin iyilikle ittifakı olarak tanımlanabilir. Bu kitap, gerek bedene dair bir düşünme biçimi gerekse evrensel bir doğru olarak insan yaşamındaki dinamizm ve dönüşüme övgüdür.

Kâinatın görkemli resmigeçidi etrafımızda evrilmeye devam ediyor; evren genişliyor, galaksimizin girdabı dönüp duruyor; Dünya, yörüngesinde yoluna devam ederken Ay, her geçen yıl biraz daha uzaklaşıyor. Gezegenimizin eksenindeki eğim sayesinde mevsimler değişiyor; şimdiye dek yeryüzünün kıyıları bir trilyondan fazla gelgitte yıkandı. Yerkürenin kabuğu levha tektoniği hareketleriyle yenileniyor. Herkesçe bilinen “Hiçbir şey uzun süre aynı kalmaz” sözü nereden baktığınıza göre bir beddua ya da teselli olabilir. “Aynı nehre iki kere giremezsin,” der Herakleitos çünkü sadece nehrin suları değil, bedenimiz de sürekli yenilenir.

Canlı olmak, daimi bir dönüşüm (metamorfoz) halinde olmak anlamına gelir. Sınırlarımız geçirgendir; çevremizdeki unsurlar tarafından biçimlendirilir ve yeniden oluşturulur. Bir zamanlar denizdeki dalgalardan havaya yükselen damlacıkların karıştığı nehir suyu, ertesi yıl komşunuzun damarlarında akabilir. Beyninizdeki su bir zamanlar yağmur olup antik topraklara yağmış, artık tarihe karışmış okyanuslarda kabarmıştır. Bu bakış açısıyla bedenin kendisi akan bir nehir ya da yanan ateştir; anı anına uymaz. Bedenlerimiz büyürken ve iyileşirken, uyum sağlarken ve yaşlanırken kaçınılmaz

* *Dönüşümler*’den yapılan alıntıların tümü İsmet Zeki Eyuboğlu (Payel Yayınları) çevirisidir. (ç.n.)

olarak değişir; zihnimiz de uyku, bellek ve öğrenmeyle değişir. Bizi ezip geçebilecek krizlerden tutun, beşikten mezara geçir-diğimiz değişimlere; bilinci ören nöral akımlardan, irade ve azmimizin etkisiyle ortaya çıkan değişimlere kadar bizler, de-ęiřimin cisimleşmiş haliyiz.

“Hasta” sözcüğü “acı çeken” anlamına gelir ve tıp, insa-nın acısını azaltmanın yollarını arar.* Hekim olarak yaptığım iş, bize yardımcı olan değişimlerden faydalanırken bizi kısıt-layan değişimleri yavaşlatmaya çalışır. Değişim ozanların, sa-natçıların ve düşünürlerin kafasını binlerce yıldır kurcalayan bir metafor olduğu için yazar olarak ilgimi çekiyor ve doktor olarak da aynı temayla ilgileniyorum çünkü tıpla uğraşmak, hastaların zihninde ve bedeninde az çok olumlu bir değişim arayışında olmaktır.

* İngilizcedeki “patient” sözcüğü Latince “acı çeken” anlamındaki *pa-tientem* sözcüğünden gelir. (ç.n.)

Kurt Adamlar: Dolunay Gerginliği

İnsanda türünün ilk metamorfoz örneği olarak Lykaon'un [kurda] dönüşümü ayrıntılı olarak incelenmeye değeri.

Genevieve Liveley, *Ovid's 'Metamorphoses'* [Ovidius'un "Dönüşümler"]i]

ACİL SERVİSTE GECE KAN revan içinde ve şiddet dolu geçiyorsa ya da çok sayıda psikiyatri hastası başvuruyorsa meslektaşlarımız sıklıkla şöyle der: "Bu gece dolunay var herhalde." Hatta yoğun bir gece nöbetinde kendimi dışarı atıp yeryüzündeki ağır iş yükümün yanıtını gökyüzünde aradığım bile olmuştur. Ay'ın sadece gelgit ya da insanın üreme döngülerinin değeri, zihin üzerinde de etkilerinin olduğu, kökü çok eskilere uzanan bir inanıştır. Othello Emilia'ya şöyle der: "Tamamen Ay'ın hatası. Dünya'ya fazla yaklaşıp insanları çılgına çeviriyor." James Joyce *Ulysses*'te duygusal bir anlatımla Ay'ın "insanın aklını başından alan, kepaze eden, güzellik bahşeden, deli divane eden" gücünden bahseder. Ay'ın insan ruhu üzerindeki dönüştürücü etkisi, Hindistan, İran, Avrupa ve ABD'de yapılmış çeşitli çalışmaların da gösterdiği gibi, yaygın bir inanıştır. Kuzey Amerika'da yapılmış bir çalışmada, halkın yüzde 40'ının Ay'ın insan zihni üzerinde etkisi olduğuna inandığı bulunmuştur; daha önce yapılmış bir araştırmaya göreyse ruh sağlığı alanında çalışan profesyonellerde bu oran yüzde 74'tür.

Ama istatistikçiler bu iddiayı doğrulayamamıştır: Travma ya da mani veya psikoz (“delilik”)* nedenli başvurular Ay’ın evresinden etkilenmemektedir ve dolunay ile intihara teşebbüs, trafik kazası ya da kriz destek telefon hatlarının aranma sıklığı arasında bir bağlantı yoktur. Acil servisteki meslektaşlarım ve ruh sağlığı alanında çalışan Amerikalı profesyonellerin yüzde 74’ü yanılıyor.

Gerçeğin bu denli yaygın kabul edilen bir görüşle zıt düşmesi Kaliforniyalı üç psikoloğu araştırmaya yöneltmiş. “Ay ve Deliliğin Yeniden İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında araştırmacılar, on dokuzuncu yüzyılda etkin yapay aydınlatmanın gelişmesinden önce dolunayın ruh sağlığı istikrarsız olan kişileri, muhtemelen uyku niteliğini ve sürekliliğini bozarak etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Günde on dört saat karanlıkta kalmanın pek çok psikoz atağını sonlandırabildiğini, hatta önleyebildiğini, buna karşılık uyku süresinde hafif bir kısalmanın dahi ruh sağlığını olumsuz etkileyerek epilepsi krizlerini başlatabildiğine dair kanıtlar sunmuşlardır; bipolar hastalığı ve epilepsisi olan hastalarım da bunu bizzat doğrulamıştır. Sağlıklı uyku sırasındaki beyin aktiviteleri, nasıl olduğunu henüz bütünüyle çözememiş olsak da iyi bir ruh sağlığıyla ilişkili örüntülerle örtüşüyor gözükmektedir.

Yapay aydınlatma devrinden önce insanlar, ışığı sayesinde gece dışarı çıkmalarına olanak tanıyan dolunaya yakın günlerden faydalanırdı. On sekizinci yüzyıl İngiltere’sinde sanayiciler ve entelektüellerin kurduğu Ay Cemiyeti, grubun çalışma alanı Ay olduğu için değil, üyeler dolunaylı gecelerde daha rahat toplanabildiği için bu ismi taşıyordu. Ancak ay ışığı hayal gücünün korkutucu tarafını harekete geçirebilecek kadar da gölgeliydi. Fransız psikiyatrist Jean-Étienne Esquirol, “Delilerin taşkınlığı şafak vakti olduğu gibi, dolunayda

* İngilizcedeki “lunacy” (delilik) sözcüğünün kökeni Latince “luna” (Ay) sözcüğüne dayanır. (f.n.)

da artar,” diye yazmıştı: “Bu parlaklık, bulundukları çevrede birini korkutan, bir başkasını sevindiren ve hepsinde taşkınlığa yol açan bir ışık etkisi yaratmaz mı?”

JOANNE FREDERICK AMBULANSLA GETİRİLMİŞTİ; triyaj kâğıdının tepesinde “ajite delirium” yazıyordu. Tıbbi geçmişini ev arkadaşından öğrendik: Birkaç günden beri soğuk algınlığı geçiriyordu, keyifsiz ve halsizdi. Eczaneden aldığı ilaç işe yaramamıştı. Halsizliği artmış, karın ağrısı başlamıştı; cildinde yanma hissi vardı. İşerken idrarının sıcak ve yoğun olduğunu hissediyor, sancı çekiyordu. Daha önce de idrar yolu enfeksiyonları geçirmişti ama bu kez farklıydı; bir huzursuzluk hissi gövdesinden uzuvlarına yayılarak bütün vücudunu ele geçirmişti. Bacakları titriyordu, kollarında takat kalmamıştı ve hafif ateşi vardı. Aile hekiminden randevu almış ama gitmeye fırsat olmadan duvarlarda dolaşan dev kertenkele halüsinasyonları görmeye başlayınca ev arkadaşı ambulans çağırmıştı. Hastaneye giderken ambulansa nöbet geçirmişti. Onu ilk gördüğümde sakinleştirici verilmiş, ileri bakım ünitesinde yatıyordu.

“Ajite delirium”un yüzlerce sebebi olabilir: doz aşımı, yoksunluk sendromu, enfeksiyonlar, inme, beyin kanaması, kafa travması, psikiyatrik bozukluklar, hatta bazı vitamin eksiklikleri. Fakat Joanne’in bütün kan sonuçları normaldi; beyin BT’sinde dikkati çeken bir şey yoktu. İleri bakım ünitesinde, sakinleştirici verilmiş yatarken ev arkadaşı bana daha detaylı bilgi verdi. Joanne sakin bir hayat sürüyordu; birkaç yakın arkadaşı vardı ama genelde içine kapanık biriydi. Daha önce bir kez “sinir krizi” nedeniyle hastaneye başvurmuştu; kayıtlara göre kısa süreli bir panik atak ve anksiyete krizi geçirmiş, birkaç günlük dinlenmeyle düzelmişti. Belediyede, bodrum katında yönetici olarak çalışıyordu ve işini, güneşten uzak kalmasına olanak tanıdığı için seviyordu. “Güneşte çok çabuk yanar,” demişti ev arkadaşı, “onu yazın görmelisiniz; cildi kabarcıklarla kaplanır.” Derisi, özellikle de yüzü ve

ellerinin üstü, nemli cildin üstüne kahve granülleri serpilmiş gibi benek benekti.

O zamanlar çiçeği burnunda bir doktordum; Joanne'in durumu benim için olduğu kadar ekibin geri kalanı için de bir bilmeceydi. Vizite gelen icapçı hekim Joanne'in öyküsünü dikkatle dinledikten sonra eski başvurusuyla ilgili kayıtları inceledi. Cildini ayrıntısıyla muayene etti, normal çıkan test sonuçlarını gözden geçirdi ve muzafer bir bakışla "...porfirin düzeylerine bakalım," dedi.

Gerek hemoglobinin gerekse klorofilin yapısı için elzem olan porfirinler vücutta yapı işçileri ekibi gibi birlikte çalışan bir dizi özelleşmiş enzim tarafından üretilir. Yapı işçilerinden biri gerektiği gibi çalışmazsa porfiri denen durum ortaya çıkar. Oluşan kısmi porfirin halkaları kanda ve dokularda birikerek ilaçların, gıdaların, hatta birkaç gecelik uykusuzluğun dahi başlatabileceği "krizlere" sebep olur. Bazı porfirinler ışığa son derece hassastır (klorofildeki porfirinlerin güneş enerjisini soğurabilmesini sağlayan da bu özelliktir) ve bazı porfiri tipleri güneşe maruz kalan ciltte iz bırakan kabarcıkların oluşmasına yol açar. Sinirlerde ve beyinde porfirinlerin birikmesi uyuşma, felç, psikoz ve nöbetlere neden olur. Ciltte porfirin birikiminin, sebebi henüz açıklanamamış bir diğer etkisiyse alında ve yanaklarda kıllanmadır. Akut porfiri kabızlığa ve kıvrandırıcı karın ağrısına yol açabilir; hastaların feryat figan ameliyathaneye alınıp doğru teşhisi konamadan gereksiz yere ameliyat edilmesi nadir değildir. (Aynı enzimler bitkilerde iş göremediği zaman, orta düzeyde bile olsa ışığa maruz kalan yapraklarda koyu renk benekler meydana gelir.)

Joanne'in laboratuvar sonuçları porfirin düzeylerinin yüksek olduğunu doğruladı; muhtemelen "variegate" porfiri denen nadir bir porfiri tipinden mustarıptı. Tedaviye zaten başlanmıştı: istirahat, krizleri alevlendiren ilaçlardan uzak durma (soğuk algınlığı için eczaneden aldığı ilaçlar tahminen

krizi tetiklemişti) ve damardan sıvı tedavisi. Bunlara bir de glukoz infüzyonunu ekledik. Üç gün içinde durumu düzeldi; kendisine uzak durması gereken ilaçların bir listesi verildi ve ışığa karşı hassasiyetinin nedeni açıklanıp taburcu edildi.

1964’TE LEE ILLIS (Londralı bir nörolog) *Proceedings of the Royal Society of Medicine* dergisinde ilginç bir makale yayımladı. Et-kili ve ikna edici dört sayfalık yazıda, porfiri hastalığının kurt adam efsanesini pekiştirdiği, hatta başlattığı ileri sürülüyordu. Hipertrikoz gibi ciltle ilgili sorunlar yüzde ve ellerde kıllanma-ya neden olabilir ama psikiyatrik belirtilere yol açmaz. Kuduz insanlarda ajitasyona ve öfkeli davranışlara, ısırma ve halü-sinasyonlara sebep olabilir ama ciltte değişiklik yapmaz. Illis, porfiri hastalarının güneş ışığından kaçındığına ve geceleri dı-şarı çıkmayı tercih ettiklerine dikkat çekiyordu. Uykusuzluk ya da diyet değişiklikleri krizlere zemin hazırlayabilir. Tedavi edilmeyen ağır vakalarda cilt sarılık nedeniyle soluk sarımsı ve yara izleriyle dolu olabilir, hatta yüzde kıllanma başlayabilir. Belli porfiri tiplerinde ruh sağlığının bozulmasından ötürü sos-yal izolasyon ve topluma karşı güvensizlik duygusu gelişebilir.

Geçmiş yüzyıllarda bu belirtilerin cadılık suçlamalarına yol açmış olması muhtemeldir. Fransız şeytan kovucu Henri Boguet, *Discours exécration des Sorciers* [Büyücülerin Menfur Sözleri] (1602) adlı kitabında, işkence edip öldürdüğü kurt adamların ve cadıların sayısıyla böbürlenir: çocuklar dâhil altı yüz. “Bu Büyücüler’in hepsinin yüzünde, kol ve bacaklarında çok kötü izler vardı,” diye yazmıştır, “hele içlerinden biri o kadar çirkindi ki insan demeye bin şahit isterdi; ona bakanın tüyleri diken diken olurdu.” Işığa hassasiyetle birlikte zaman zaman ortaya çıkan bir çılgınlık halinin cahil, yalıtılmış, safdil bir toplumda insanların kurda dönüşebileceği korkusunu bes-leyip sürdürmesi hiç de anlaşılmaz değil. Sonuçta ruh sağlığı alanında çalışan profesyonellerin yüzde 74’ü dolunayın delili-ğe neden olabileceğine inanıyor.

ANTİK HİTİT YASASINDA bir toplumdan dışlanmak yahut kovulmak “Sen artık bir kurtsun” şeklinde ifade edilirdi; dışlanmış bazı insanlardan söz ederken hâlâ “yalnız kurt” lafını kullanırız. Ovidius’un *Dönüşümler*’de tarif ettiği ilk dönüşüm, tanrıların insanı, sergilediği vahşet ve yamyamlıktan ötürü cezalandırmak için kurda dönüştürmesidir. Her ne kadar kurtların bir tehdit oluşturduğu algısı Avrupa’dan silindiyse de yırtıcı ya da gözü dönmüş bir karakterle ilgili metafor ararken ilk aklımıza gelen, tıpkı “aç kurtlar gibi saldırmak” deyişminde olduğu gibi, yine onlar oluyor. Çocuklar hâlâ “Kırmızı Başlıklı Kız” masalındaki ya da Üç Küçük Domuzcuk’u dehşete düşüren kurt karşısında titriyor. Taş Devri’nde yaşamış atalarımızın mağara duvarlarına yaptığı kurt resimleri bilinen en eski sanat eserlerindendir.

“Kurt adam” insanın fiziksel olarak kurda dönüşmesini ifade ederken, Yunanca kökenli bir terim olan “likantropi” psikiyatride kurda dönüşme sanrılarının olduğu bir psikoz türü için kullanılmaktadır. Gerçi psikiyatristler bu terimin kullanım alanını, herhangi bir hayvana dönüşme sanrısını kapsayacak şekilde genişletmişlerdir ama doğru terim, Yunanca “yaban hayvanı” anlamına gelen *therion* sözcüğünden türetilmiş olan “teriantropi”dir. Plinius insanların fiziksel olarak kurda dönüşmesinin saçma bir fikir olduğunu, sadece insan zihninin dönüşme yetisine sahip olduğunu düşünüyor-du: “İnsanların Kurtlara dönüşebilmesi ve sonra da eski haline dönebilmesi hiç şüphesiz kuyruklu yalandır.”

İngiltere Kralı I. James (İskoçya Kralı VI. James) okültizme özel bir hayranlık besliyordu ve *Daemonologie* (1597) adlı kitabında kurt adamlar hakkında şöyle yazmıştı: “Eski Yunanlar onlara, kurt adam anlamına gelen lykanthropoi derlerdi. Ama kısaca fikrimi söylemem gerekirse... Öyle olsa bile bunun, Melankoli’nin aşırı bir biçimi olduğunu düşünüyorum.”

O halde Kral James likantropinin fiziksel bir dönüşümünden çok, psikiyatrik bir sorun, geçici bir delilik olduğunu

düşünüyordu. Yunan hekim Sideli Marcellus da aynı görüş-
teydi: Geceleri Atina mezarlıklarına dadandığı bildirilen kurt
adamların, kurda dönüşmüş insanlar değil, meczup oldukla-
rını savunuyordu. Bizanslı hekim Aegina’lı Paul, bu likantrop-
ların hacamat, uyku ve sakinleştiricilerle tedavi edilebildiğini
yazıyordu ki bunlar porfiriye yönelik çağdaş tedavilerden çok
da farklı değildir.

Antik dönem edebiyatı dönüşüm sanrılarıyla doludur:
Vergilius *Eclogue*’larından birinde, lanetlendikleri için ine-
ğe dönüştüklerine inanan üç kız kardeşin deliliğini anlatır.
“Tarlalar hayali böğürmelerle inliyordu... Üçü de sabanın bo-
yunduruğundan korkuyor, yumuşak alınlarında boynuz arı-
yordu.” Eski Ahit’te depresyon geçiren Kral Nebukadnezar’ın
hayvana dönüştüğü anlatılır: “İnsanlar arasından kovuldu.
Öküz gibi otla beslendi. Bedeni göğün çiyiyle ıslandı. Saçı
kartal tüyü, tırnakları kuş pençesi gibi uzadı.”

Ortaçağ sonlarında Avrupa’da Boguet’nin tanımladığına
benzer vahşet örneklerine görece sık rastlanıyordu: Yüzlerce
sözümona kurt adam cayır cayır yakılmıştı. On sekizinci ve
on dokuzuncu yüzyıllarda “likantropi”ye ilişkin yayınlar batıl
inançların (ve Avrupa’daki kurt topluluklarının) azalmasına
paralel olarak silinmeye başladı. Ancak hezeyan tamamen
ortadan kalkmış değildi, sadece biçim değiştirmişti. 1954’te
Carl Jung, gecelerce rüyalarında annelerinin hayvana dönü-
ştüğünü gören üç kız kardeşi yazdı. Jung yıllar sonra annede
psikotik likantropi gelişmesine hiç şaşırılmamıştı; ona göre
kızlar bilinçaltında annelerinin uzun zamandır baskılanmış
“ilkel kimliği”nin farkına varmışlardı.

HAYVANA DÖNÜŞÜM KORKUSUNU VE metafor potansiyelini ifa-
de eden, zamanımızın ve kültürümüzün en ünlü edebi eseri,
Kafka’nın *Dönüşüm*’üdür. Gregor Samsa bir sabah “devasa
bir haşere”ye, çırpınan bacakları, çıkıntılı çeneleri ve kınka-
natlıları gibi bir zırhla böcek benzeri bir yaratık olarak

uyanır. (Angela Carter'ın çağdaş peri masallarındaki dönüşüm de benzer derecede çarpıcıdır.) Samsa'nın dönüşümü geri dönüşsüzdür. Daha önce pazarlamacı olarak ailesinin hizmetine amade bir hayatın tutsağıyken, haşere olarak sürdürdüğü yeni yaşamında, odasında fiziksel açıdan tutsaktır. Ailesi ne yapacağını bilememenin çaresizliğiyle acı çekerken o yeni biçimine alışır; tavanda seğırtmeye başlar, çürük zemin tahtası döküntülerini ailesinin onun için kapının önüne bıraktığı yemeğe tercih eder. Sonu bütün haşerelerin sonu gibi olur, zemin tahtalarının üstünde ölür gider ve çerçöple birlikte dışarı süpürülür.

Doğrudan yorumlara direnç göstermekle birlikte Kafka'nın *Dönüşüm*'ünün kendini yabancılaşmış, mağdur ve âciz hissedenden herkese söyleyeceği bir şey vardır. Metamorfozu Samsa'yı, tıpkı ciddi ruhsal ya da fiziksel hastalığı olan birçok kişi gibi uzamsal ve sosyal açıdan yalıtılmışlığa mahkûm eder. Mitlerden ve folklorik geleneklerden bildiğimiz hayvan dönüşümleri, en azından kendi öykülerinin mantığı çerçevesinde bir tutarlılık, hatta adalet duygusu taşır. Ancak Samsa için böyle bir teselli söz konusu değildir: "Bu karmaşaya barış ve düzen getirmenin bir yolunu düşünemiyordu."

KLİNİĞİMİN YAKININDAKİ KARAAĞAÇLARDAN BİRİ benim için diğerlerinden farklıdır; büyüklüğünden veya dallarının biçiminden ötürü değil, bir keresinde bir hastam üzerinden, altı metre yüksekten düştüğü için. Gary Hobbes normalde ağaçlara tırmanmazdı. Şizofrenisi olan genç adam MDMA* içeren bir karışım aldıktan sonra kediye dönüştüğüne inanmaya başlamıştı. Görgü tanıklarının ifadesine göre, düştüğü gün karaağaca tırmanıp gelene geçene tıslamadan önce sokak sokak dolaşıp çöp tenekelerini kolaçan etmişti. Polis çağrıldı; Hobbes daha yükseğe tırmandı. Köpeğini gezdiren biri olan biteni izlemek

* MDMA: Bir psikoaktif ilaç olan metilendioksimetamfetaminin kısaltması; Ecstasy adıyla da bilinir. (ç.n.)

için ağaca yaklaşıncı, Gary köpeklere karşı daha önce hiç göstermediğı kadar büyük bir korkuyla irkilerek acı acı bağırmaya başladı. Polisler onu aşağıya nasıl indireceklerini tartışırken ayağı kayıp düştü ve bileğini kırdı. Başını da vurmuştu, miyavlarcasına sızlanarak çimenlerin üzerinde yatıyordu. O kadar sersemlemişti ki olay çıkarmadan acil servise götürülebildi.

Ertesi sabah Gary alçılı koluyla ortopedi koğuşunda uyandı; yaşadıklarını hastanenin psikiyatristiyle konuşmaya gönülsüzdü. Taburcu edildi ve gerektiğinde yardımcı olacak bir bekçinin de kaldığı destekli konaklama birimine geri gönderildi. Nasıl olduğuna bakmak için onu her ziyarete gidişimde mutfakta, yerde açılmış konserve kedi mamaları görür, bunları yiyip yemediğini merak ederdim. Ona zaman zaman kaza gecesini sorardım ama her seferinde konuyu değiştirirdi. Ondan son haber aldığımda birkaç sokak kedisi sahiplenmiş, dairesinin girişine kedi kapısı yaptırmıştı.

Erken dönem Avrupa ve Yakındoğu mitleri hayvana dönüşüm öyküleriyle doludur; bazı akademisyenler bunları antik dönemde hayvana tapınmanın kanıtı olarak görürler. İnternete şöyle bir göz atarsanız kedi köpeğe beslenen derin saygının toplumsal olaylarda öteden beri güçlü bir motivasyon kaynağı olduğunu görürsünüz. Geleneksel halk öyküleri de Kelt topraklarında anlatılagelen fok kadın masallarından tutun, Şamanizm'deki totem hayvan dönüşümlerine dek bu tür başkalaşımlarla doludur. Bu öykülerdeki ortak motif, insan dünyasındaki kontrolü yitirmenin tehlikeli olmasıdır: Bir fok kadın haddinden uzun süre fok olarak kalırsa yeniden insana dönüşme şansını yitirir; ruhen zayıf ya da yeterince eğitilmiş olmayan bir şaman, hayvan kimliğinde tutsak kalabilir.

“HAYVANLARIN HEPSİ BİR ANLAMDA yük hayvanı,” diye yazmıştı Thoreau, “düşüncelerimizin bir kısmını taşımak için yaratılmışlar.” Hangi oyuncakçıya giderseniz gidin ya da çocuklar

için yapılmış hangi televizyon programını seyrederseniz seyrederinsansılaştırılmış hayvanların Batı kültüründe varlığını ne denli koruduğunu görürsünüz. Tavşan Peter'dan Stuart Little'a, kaplan kostümlerinden partilerde yüz boyamaya, hayvanların dış görünüşünü ve huylarını benimsemek çocuklara gerçekte olduklarından daha azgın, daha küçük, daha hızlı ya da daha çevik olmanın yolunu sunarak onları bir anlamda özgür kılar. Bazı erişkinler için teriantropi psikoza da buna benzer bir kaçış yolu sunarak insan hayatının kısıtlamaları ve baskılarından kurtulup özgürleşmeyi sağlayabilir.

1980'lerde Massachusetts'ten bir grup psikiyatrist, Boston banliyösünde bir klinikte on dört yıl içinde gördükleri on iki vakalık seriye dair bir makale yayımladılar. Vakalardan kurda dönüştüğüne inanan ikisi gerçek likantropiden mustarıptı, iki vaka kediye, ikisi köpeğe, diğer ikisiyse ne olduğu "belirlenemeyen" bir hayvana dönüşmüştü (birinde "emekleme, uluma, ötme, pençe atma, ayağını yere vurma, dışkılama"; diğerinde "emekleme, hırlama, havlama" davranışları izlenmişti). Kalan dört vakadan biri kaplana, biri tavşana, biri kuşa ve hayatı boyunca gerbil beslemiş olan dördüncüsü en sevdiği evcil hayvana dönüşmüştü.

Hastaların çoğunun tanısı şizofreni değildi: sekizine "bipolar hastalık", ikisine "şizofreni", birine depresyon ve birine "sınırdaki kişilik bozukluğu" tanısı konmuştu. Çalışmayı yürütenler, "likantropinin prognozla aşikâr bir ilişkisi olmadığını" düşünüyordu: "Hayvana dönüşme sanrısı başka herhangi bir sanrıdan daha kötü bir duruma işaret etmeyebilir." İçlerinde en ısrarcı dönüşüm öyküsü, alkol kötüye kullanımının ardından, Gary Hobbes gibi, insan vücudunun içinde hapsolmuş bir kedi olduğuna inanan yirmi dört yaşında genç bir adama aitti. Bu vaka serisi yayımlandığında adam aralıksız on üç yıldır kedi kimliğinde yaşıyordu.

"Hasta, ailenin kedisi ona bu sırrı verdiğinden beri kedi olduğunu bildiğini ve kedinin kendisine daha sonra 'kedi dili'ni

öğrettiğini ifade etti,” diye yazmıştı psikiyatristler. Normal biri gibi işe gidip geliyor ama bu arada “kedilerle yaşıyor, onlarla cinsel ilişki kuruyor, avlanıyor ve geceleri insanlar yerine kedilerin takıldığı yerlerde dolaşmayı tercih ediyordu.” Düzeleceğine dair psikiyatristlerin pek umudu yoktu; çeşitli anti-depresanlar, antikonvülsanlar, antipsikotikler denenmesine ve altı yıl boyunca psikoterapi uygulanmasına rağmen inancında en ufak bir değişiklik olmamıştı. “En büyük ama karşılıksız aşkı, bölgenin hayvanat bahçesindeki dişi kaplandı,” diye bitirmişlerdi yazıyı. “Günün birinde onu özgürlüğüne kavuşturacağını umuyordu.”

Döllenme: Var Oluşun İlk ve İkinci Nedeni

Kötü düşünen kendinden utansın.

Sir Gawain ve Yeşil Şövalye

TIP FAKÜLTESİNDE ÖĞRENCİYKEN ara tatillerde bir barda çalışıyordum; yaz tatilindeyse insan kadavralarının diseksiyonu ile uğraşıyordum. Bardaki işim hayata dair bir eğitimdi; ilk başta anatomi işinin de ölüme dair bir eğitim olacağını düşünmüştüm. Bu işi ürkütücü değil, aydınlatıcı buluyordum; bana sağlam bir mide ve iyi bir anatomi bilgisi kazandırdı. Ama ölümle ilgili hiçbir şey öğretmedi.

Ancak doktor olduktan sonra tıbbın en kederli işlerini üstlenmeye başladım: hastaya terminal dönemde olduğunu söylemek ya da hasta yakınına sevdiğinin ölüm haberini vermek. Hastane koğuşlarında çalıştıkça, hasta son nefesini verirken ağırbaşlılıkla başucunda beklediğim ya da başarısız bir yeniden canlandırma girişiminin ardından bedenin soğuduğunu fark ettiğim ölüm anlarına tanıklık etmeye başladım. O geçiş anında hiçbir maddi değişim olmaması tuhaf görünüyordu: Ölü beden ile az önce canlı olan beden aynı unsurlardan oluşuyordu. Sadece yaşamı anbean dokuyan dinamizm bir anda duruveriyordu.

Bir zamanlar ölüm anında ruhun ağızdan kaçtığına inanılırdı. “Varlığın pamuk ipliğiyle dudağının ucuna bağlıdır,” diye yazmıştı Montaigne. O iplik bazen güçlüydü ve sağlam bağlanmıştı, kimilerindeyse zayıf ve gevşekti. Montaigne’e göre ölüm, o ipliğin yaşamın dokuma tezgâhından kopması, yeni bir çözülme sürecinin başlangıcıydı. Ana rahmine düşmek ise tersine, yeni bir iplik bağlanarak yaşam dokumasına yeni bir düğüm atılmasıydı.

LEONARDO DA VINCI HATIRLAYABİLDİĞİ ilk anısının, leşle beslenen bir atmaca türü olan kızıl çaylağın beşiğinin üzerine inip kuyruğuyla dudaklarını aralaması olduğunu yazmıştır. Çaylaklar usta hava akrobatlarıdır; kuyruk biçimleri Roma gemilerinin tasarımına ilham vermiştir ve Leonardo kendi uçan makinelerini tasarlarken onları dikkatle izlemiştir. Beşik anısı farklı yorumlanır: Kimileri onun yaratıcı dehasına bağlar bu anıyı, kimileri istisnai olma algısına, başkalarıysa eşcinselliğine teğet geçen bir ilişki kurar.

Leonardo 1503 civarında, yetişkin haliyle Meryem Ana’yı annesi Azize Anna’nın kucagında resmetmiştir. Resimde İsa’ya

doğru uzanan Meryem onu aile içine çekmek ister gibidir ama İsa Meryem'in ellerinden sıyrılır ve bacaklarını açıp kuzunun üstüne biner ki bunun kendini kurban edeceği çarmıha gerilme olayını simgelediği kabul edilir.

Leonardo'nun çağında, Meryem'in cinsel ilişkiye girmeden hamile kalmış olduğu köklü bir inançtı ve Meryem'in de ana rahmine aynı şekilde düştüğü görüşü taraftar kazanıyordu. O dönemde böyle düşünmek, papa tarafından sağlam bir iman gereği ilan edilmişti. Önceki birkaç yüzyıl boyunca Anna, ortaçağın doğurganlık kültüründe merkezi rol üstlenmişti; o döneme ait resimlerde üç kocasından olma, her birinin adı Meryem olan üç kızıyla birlikte görülüyordu. Kadınların genellikle yirmi kez veya daha çok hamile kaldığı bir dönemde gebelikleri Anna'yı popüler bir azize haline getirmişti.

Azize olmayanlar için bile yeni bir yaşamın yaratılışı, insan kavrayışını aşan ilahi bir mucizeydi. Cinselliğin bununla bir ilgisi olduğu açıktı ama mekanizma gizemini koruyordu. Fakat Leonardo kendini, başlangıcından itibaren insan

hayatının her aşamasını anlamaya adanmıştı. Azize Anna resminden on yıl kadar önce yaptığı en ünlü çizimlerinden birinde, tam döllenme anında erkek ve kadın bedenlerinin iç anatomisini göstermeye çalıştı:

Geçmişte buna benzer pek az örnek vardı; Leonardo hevesli bir anatomi ve teşrih uzmanı olmasına rağmen çizimindeki cinsel anatomi büyük ölçüde uydurmaydı. İnsan vücudunu, beden sıvılarının ısı ve hareketle birbirine karıştığı bir yapı olarak düşünüyordu. Çizdiği rahim bir tüple doğrudan memelere bağlanıyor (anne sütünün dönüşüme uğramış âdet kanı olduğunu sanıyordu) ve kadının bel suyu doğrudan omurgadan gelen bir kanal vasıtasıyla rahme boşalıyordu. Erkeğin cinsel anatomisine ilişkin anlayışı da benzer şekilde alışılmışın dışındaydı. Kalpten omuriliği saran sıvıya uzanan bir kanal ve beyinden omurgaya ve doğrudan penise meni getiren başka kanallar çizmişti. Çiziminde testisler daha çok kanalları yerinde tutan denge unsurları gibi görünür. Leonardo'nun mizah anlayışı güçlüymüş anlaşılan; döllenmeyle ilgili çizimine dair şunları yazmış: “İnsanlara var oluşlarının ilk ve belki de ikinci nedeninin menşeyini gösteriyorum.”

Da Vinci, Azize Anna tablosunu tamamladıktan yirmi yıl sonra Alman hekim Euchar Roesslin, Yaratılış 3:16'dan etkilendi: “Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim. Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni yönetecek.” Roesslin, “erkek ile kadın arasındaki yegâne doğal keyfin” doğum sancısını kısmen telafi ettiğini ve her iki cinsiyet için de ölümün kaçınılmazlığı karşısında bir kurtuluş olduğunu öne sürüyordu.

1700'lerde Alman hekim Albrecht von Haller, insanda yumurtaların yumurtalıklardan geldiğini anlamıştı ama seksin Fallop tüplerini sertleştirdiğini ve “yumurtalığı sarıp o coşkulu birleşme anında sıkıştırarak tüpün olgun yumurtayı yutmasını” sağladığını düşünüyordu. Bir başka Alman hekim Karl Ernst von Baer'in bir memeli yumurta hücresini (kö-

pekte) gerçek anlamda saptayabilmesi ancak yetmiş yıl sonra mümkün oldu. Bir kadının Fallop tüpünde yumurta hücresinin görülmesiye 1930'ları buldu ve böylece modern döllenme anlayışının ilk adımı atıldı.

İŞİMİN ÖNEMLİ BİR BÖLÜMÜ doğurganlık ve kısırlıkla ilgili: döllenme, doğum kontrolü ve bazen de kürtaj. Kadınlar gebeliği sonlandırmak ya da gebe kalmak, ovülasyonu (yumurtlama) uyarmak ya da önlemek için yardım arayışıyla gelirler. Tavsiyede bulunur, ilaç yazarım; kadın ve erkek anatomisini basitçe çizerek anlatırım. Ama bugün bile doğurganlığın pek çok yönü ve ritimleri gizemini korumaktadır.

Yeni bir yaşamın başlangıcı genellikle fark edilmez bile. Bazı kadınlarda ovülasyon sırasında gelip geçici bir ağrı olur ama gebelik sonraki yirmi dört saat içinde gerçekleşebilir ve ne döllenme ne de dölyatağına yerleşme (implantasyon) hissedilir. Hamile kaldığından şüphelenen bir kadının emin olup kendini gebelik testine hazır hissetmesi haftalar alabilir.

Konsültasyonlar bazen neşeli bazen de hüznüldür. Bir kadın muayenehaneme girer, karşıma oturur ve “Hamileyim,” der. Söyleyiş tarzından bunun kutlanacak bir şey mi yoksa korkulacak bir şey mi olduğunu anlarsınız. Hangisi olduğunu tahmin etmeye çalışır, sonra da emin olmak için yavaşça, “Peki, kendinizi nasıl hissediyorsunuz?” diye sorarım. Bazen “Muhteşem!” yanıtı gelir, bazen de “Berbat!”. Bazen açılan bir çantadan, alelacele alınmış, üzerlerinde birbirinin aynı mavi çarpılar ya da çift pembe çizgiler olan test çubukları çıkarılıp masamın üzerine dizilir. Hata yapmadığımıza emin olmak için ışığın geldiği açıyı doğru ayarlayarak çubukları dikkatle inceleriz; sonra da dolabımdakilerden biriyle testi tekrarlarız. İdrarı ayıraçlı şeridin üzerine sızdırırken, endişeli mahzun bir ifade ya da heyecanlı bir bekleyişle gözlerimizi çubuğa dikeriz.

Günümüzde testler o denli hassas ki birçok kadın döllenmeden birkaç gün sonra, embriyo henüz bir jöle diskinin

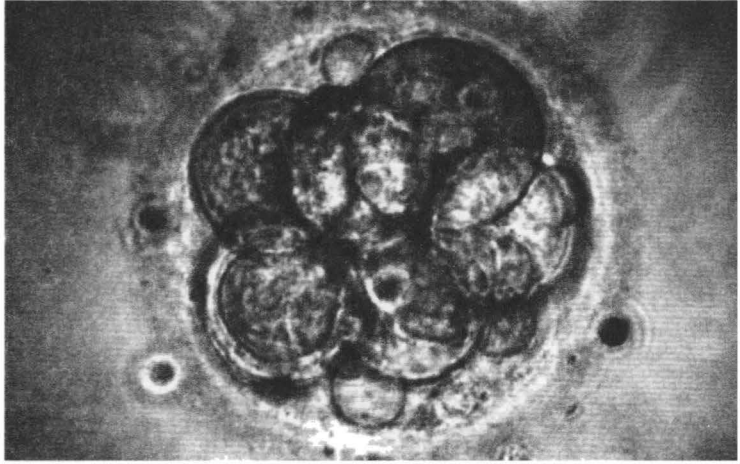
üzerinde iplik kalınlığında bir çizgi oluşturan hücrelerden ibaretken –ki bu çizgi omurilik eksenini belirler– hamile olduğunu öğrenir. Odada heyecanlı bir bekleyiş havası varsa ister uzun zamandır yolu gözlenen bir bebek, ister hoş bir sürpriz olsun, o anlar bir ödüldür. Tersine odada hüzünlü bir hava hâkimse sorularım biraz daha acillik kazanır: Son âdet tarihiniz neydi; âdetleriniz düzenli midir; ne zaman hamile kalmış olabilirsiniz; daha önce hamile kaldınız mı? Artık kendi bedenimiz üzerinde söz sahibi olmaya alıştık ama gebelik, bedendeki değişikliklerin genelde kontrolümüz dışında gerçekleştiğinin, bu değişikliklerin kendine has bir ritmi, gidişatı ve hedefi olduğunun ilkel bir hatırlatıcısıdır. Kimileri için gebeliğin en ürkütücü yanı bu amanvermezliğidir. Kendi farklılığı içinde genellikle insanı kendine yabancılaştıran bir süreç başlamıştır ve devamı gelse de gelmese de kadın için hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacaktır.

Birleşik Krallık'ın çoğu bölgesinde kadın isterse gebeliğin sonlandırılmasını talep edebilir. Gebeliğin devam etmesi halinde kadının fiziksel ya da ruhsal sağlığının riske girebileceğini belirten bir belge iki pratisyen hekim tarafından imzalanır. Sevk süreci hızlıdır ve gizlilik gerektirir; mutlu bir evliliği olup başka bir erkekten hamile kalan kadınlar da sevk ettim, ana babası öğrendiği takdirde hayatı zehir olacak ergenler de. Bu örnekler eskisine göre daha az; cinsel eğitim ve korunma yöntemleri sayesinde Birleşik Krallık'ta ergenlik çağında gebelik oranları yirmi yılda yarı yarıya azaldı.

Bir keresinde bir IVF* işlemini izlemiştim: Bir kadının yumurtalarının üzerine pipetle bir damla meni damlatılır damlatılmaz yumurtalar neredeyse anında döllenmişti. Döllenmiş yumurtalar bölünerek çoğalmaya bırakıldı ve çoğalan hücreler her bölünmede, başlangıçtaki yumurtayla yaklaşık aynı büyüklükte, içi boş bir küreden ibaret protoembriyo oluşana

* IVF: in vitro fertilizasyon; bir yumurtanın sperm tarafından vücut dışında yapay olarak döllenmesi, halk arasındaki adıyla tüp bebek. (ç.n.)

kadar giderek küçüldü. Yeni bir yaşamın gelişmesi boyut ya da ağırlık artışıyla başlamaz; ilk önce yumurta ve spermdeki kimyasal unsurlar yeni bir örüntüye göre düzenlenir. İnsan yumurtasının döllenmesini izlemek bir açıdan etkileyici, bir başka açıdan arının çiçeği tozlaştırmasını izlemek kadar sıradandı.

Yüz yıl önce Massachusetts’li hekim Duncan MacDougall, hastalarını ölmeden hemen önce ve sonra tarttı. Kütle kaybının, yani ruhun ağırlığının 21 gram olduğunu hesapladı. Aletleri hatalıydı; ne ölüme geçişte ne de yaşamın başlangıcında ağırlık değişimi, kütlede artış ya da azalma olur. Bu iki olay sadece, yaşamımızı devam ettiren her şeyin durması ya da başlaması, yeni bir dönüşüm sürecinin başlangıcıdır.

HANNAH MOLLIER İLK TANIDIĞIMDA yirmi dört yaşındaydı. Uzun saçlarını topuz yapar, muayenehaneme her gelişinde saçı trafik ışıkları gibi renk değiştirirdi; bileğine kadar uzun mor, mavi elbiseler giyerdi. Kocasını Henry ile Galler’deki vadiler bölgesinden gelip İskoçya’ya yerleşmişti; o kadar şiveli konuşurdu ki sık sık söylediğini tekrarlamasını rica ederdim. Bir

gün kliniğe geldi, çantasını açtı ve çıkardığı üç gebelik testini masama bıraktı. “Hamileyim,” dedi.

“Peki, bu konuda ne hissediyorsun?” diye sordum.

“Planlamamıştık, kastettiğiniz buysa eğer ama bebeği doğuracağım.” Vitaminler, ebeler, ultrason ve sabah bulantıları hakkında konuştuk; sonra da onu gebe izlem kliniğine yönlendirdim.

Korkunç geçen hamileliği boyunca onu düzenli görüyordum. Tansiyonu yüksekti, bulantısı ve reflüsü vardı; sırt ağrısı o kadar şiddetliydi ki güçlkle yürüyebiliyordu. “Bu son,” dedi bana kıvrak, nağmeli şivesiyle. “Bir tane yeter.”

Doğumdan altı hafta sonra bebeği bana getirdi: bir çift mürekkep lekesine benzer koyu renk gözleri olan, vücudu ayva tüylerle kaplı, narin, küçük bir bebek. Kızının kontrollerini tamamladıktan sonra iyileşmenin nasıl olduğunu görmek için sezaryen kesisini muayene ettim. Gebelikten korunma seçenekleri üzerinde konuştuk ve elinde yazdığım doğum kontrol hapı reçetesiyle ayrıldı. “Başarısızlık oranı yüzde 1 civarındadır,” dedim. “Her gün yaklaşık aynı saatte alman önemli.”

Üç ay sonra, bu kez çocuk arabasını iterek tekrar kliniğe geldi. Onu bekleme salonundan çağırırken, üçüncü kez IVF denemesine girişmek üzere olan bir hastamın yanında oturduğunu fark ettim.

“Yine hamileyim!” dedi Hannah, çocuk arabasını muayenehanenin kapısından sokarken. Otururken bir eliyle arabayı sallamaya devam ediyordu.

“Peki, bu konuda ne hissediyorsun?” diye sordum.

“Kâbus gibi, değil mi? Daha doğru dürüst toparlanamadım bile. Hemen anladım zaten: bulantı, memelerde hassasiyet...” Bir an sustu, neden sorduğumu anlayınca yüz ifadesi değişti. “Ama Henry ve ben devam etmeye karar verdik; kararımız kesin.”

Hannah’nın ikinci gebeliği ilkinden de zor geçti. Onu iki-üç haftada bir görüyordum; bulantı, reflü, sırt ağrısı ve gittikçe

kötüleſen siyatik ağrısı için ilaç deđiſtirip duruyordum. Sonlara doğru idrarını tutamaz hale geldi; evden dıſarı çıkmakta zorlanıyor, doğru dürüst uyuyamıyordu. Trombositleri dſt, tansiyonu yükseldi; jinekolog yine sezaryen doğum önerdi. Onu evinde görmeye gittiğimde, “Kesinlikle baſka doğurma-yacağım,” dedi topallaya topallaya dolanırken. “Hazır içeri girmiſken tplerimi bağlayamazlar mı?”

“Sorarım,” dedim ve kadının hastalıkları ve doğum bölümüne bir mektup yazdım.

İki hafta sonra yanıt geldi: “Hannah kadar ge bir kadında kısırlaſtırma ameliyatı tavsiye edilmez,” diyordu yanıtta. “Piſmanlık oranları yüksektir. Hastaneden taburcu olmadan önce gebelik önleyici bir implant tavsiye edeceğiz.”

TIP, DA VINCI’NİN ARAŒTIRMALARINI, oğu Alman bir grup jinekoloğun gebelik anatomisi üzerine kafa yorduğu on dokuzuncu yüzyılda yakalayabildi. Cinsel birleſme sırasında meydana gelen fiziksel deđiſimleri detaylı biçimde inceleyen bu grup, söz konusu deđiſimlerin gebe kalma olasılığı üzerindeki etkilerine iliſkin tahminler yürüttü. Hangi pozisyonda baſarı ſansının en yüksek olduğunu, gebelik sırasında seksin tehlikeli olup olmadığını sorguladılar. Orgazm sırasında dlyatağının biçim ya da konum deđiſtirip deđiſtirmediđini kendi aralarında müzakere ettiler. Bu jinekologların hiçbiri kadın değildi.

1933’te, fizyologların insan doğurganlığını ve ovlas-yon zamanlamasını anlamaya yeni yeni baſladıđı dönemde ABD’de pornografi yasalarının geşmesi, Robert Dickinson adlı New Jersey’li bir hekimin araŒtırmalarını yayımlamasına imkân tanıdı. Dickinson, anatomi biliminin diseksiyon salonundaki cesetlerden kendini kurtarıp canlı insanlarla meſgul olması gerektiğine inanıyordu. Bir jinekolog olarak, bazı çiftlerin gebelik için neden onca uđraſması gerektiğini çözme-ye alıſıyordu. Toplumun seksi özgürce tartıſmaya isteksiz

olmasının sadece büyük bir mutsuzluğun değil, kısırlılığın bile sebebi olduğunu fark etmişti. “Belki de,” diye yazmıştı, “bu utangaçlığın sebebi, böyle bir çalışmanın kendini kişisel tecrübenin çarpıtıcı etkisinden, bireysel önyargının yanlılığından ve hepsinden önemlisi, şehvet düşkünlüğü imasından kurtaramayacağına kesin gözüyle bakılmasıdır.” Kitabındaki “Koit Anatomisi” başlıklı bölüm, seksin insan yaşamının devamındaki merkezi rolüne ilişkin bir gözlemlerle başlar: “İnsanda tek bir eylemin yol açabileceği uzun vadeli etkiler ya da toplam eylem süresinin çokkatmanlı yansımaları açısından cinsel birleşmeyle boy ölçüşebilecek başka hiçbir bedensel işlev yoktur. O biricik eylem saniyeler içinde yeni bir yaşamın oluşup oluşmamasını belirler.”

Onu en fazla ilgilendiren –gebelik ister beklenen, ister önlenmesi gereken bir durum olsun– “oluşmayan yaşam”dı; kitabında bir bölüm, doğum kontrol aletleri ve gebeliği sonlandırma yöntemlerine ayrılmıştır. Bölümün bir yerinde gebeliği sonlandırma ve kısırlaştırma ameliyatının eşzamanlı olarak nasıl yapıldığı anlatılır. Her iki işlemi de tek bir kesiyle halletmek kadınlarda hem tek ameliyat izi bırakıyordu hem de Dickinson’ın iddiasına göre, gizlilik beklentisiyle yaklaşan pek çok kadın için “daha iyi bir mazeret” sunuyordu. İllüstrasyonlarından biri, Leonardo’nun çiziminde olduğu gibi, anemizin yumurtasıyla babamızın spermini birleştiren, hayatımızın en önemli yolculuğunu profilden gösterir.

Kitabın son bölümü farklı pozisyonların anatomisi ve bunların servikte meni göllenmesini ve gebe kalma olasılığını nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Dickinson cinsel yaşamda çeşitliliğin döllenmeye yardımcı olacağını düşünüyordu ama tek mesele bu değildi:

Sanatsal beceri tekdüzeliği önler. Bu sadece eylemlerdeki çeşitlilikle değil, macerayla ve atmosferin çeşitliliğiyle de ilgilidir; o görkemli esrimeye zemin ya da ortam

olarak ne denizler ve gökler yeterince ferah, ne baharda orman ya da ay ışığı yeterince zariftir.

Dickinson'dan sonra, manyetik rezonans cihazlarının kullanıma girdiği 1990'lı yıllara dek döllenme anatomisinin daha hassas görüntülerini elde etmek mümkün olmadı. Hollandalı bir fizyolog, radyolog, antropolog ve jinekolog, yedi çifti bir MR cihazında seks yapmaya ikna ettiler (antropologla eşi de gönüllü oldu). Yazdıkları makale, seksin anatomisi hakkında ne denli az şey bilindiğini ve araştırmaların Dickinson'dan altmış yıl sonra bile şehvet düşkününü olarak görülme korkusu yüzünden engellendiğini itiraf ederek başlıyordu. Çalışmacılar, kadında uyarılma sırasında dölyatağının konumunda meydana gelen değişimleri gösterdiler ve Dickinson'ın, cinsel birleşme sırasında penisin şekli hakkında yanıldığını fark ettiler. Seks sırasında vajinaya gelen kan miktarında çarpıcı değişiklikler olduğunu ortaya koydular.

Araştırmaya katılan çiftlerden yalnızca biri, antropolog ile eşi, MR'da net görüntüler alınmasına yetecek süre cinsel birleşmeyi devam ettirebilmişti. Makaledeki yorum, "Bu belki de araştırmanın başından beri gerçek anlamda katılımcı yegâne çiftin onlar olmasından kaynaklanıyordu... Amatör sokak cambazları gibi eğitilmiş ve stres altında performans sergilemeye alışkındılar," şeklindeydi.

İKİNCİ DOĞUMDAN SONRA GÖRDÜĞÜMDE Hannah ikiz bebek arabası itiyordu. İki bebekle nasıl baş ettiğini sordum. Büyük kızı daha on dört aylıktı. Acı acı güldü. "İdare ediyoruz," dedi; "Henry'm iyi adam; ikimiz birlikte başa çıkıyoruz." İkinci kızı ilkinde göre daha huzursuzdu; gece uyuyamıyorlardı, o da Henry de tükenmişti. Ama hâlâ gülebiliyorlardı. Henüz yani. Bana hevesle implant yerini gösterdi. Sol kolunun üst iç tarafındaydı, cildinin hemen altında, kibrit çöpü boyutlarında, düz ve esnekti. "Korunmayı ne diye dert etmem gereksin ki,"

dedi müstehcen bir kahkaha atarak. “İkimizin de aklından geçen son şey seks.”

Küçük kızları dört aylıkken, bir sabah işe geldiğimde masamın üstünde bir not buldum: “Hannah Mollier’ı ara. Acil,” yazıyordu notta.

“Buna hayatta inanmayacaksınız Dr. Francis,” dedi telefonda. “Yine hamileyim.”

“... Peki, bu konuda ne hissediyorsun?”

“Bu kadarını kaldıramam, yapamam, vücudumun buna dayanabileceğini sanmıyorum.” Birkaç saniye sessizlik oldu. “Bebeği aldırma fikrinden nefret ediyorum ama mecburum. Son seferinde neredeyse yürüyemez hale gelmiştim, uyuyamıyordum, altıma kaçıırıyordum. Bebeği aldırma zorundayım. Tıbbi açıdan siz de öyle düşünüyor musunuz?”

Hamileliğinin erken dönemindeydi, sadece birkaç gün önce gebe kalmış olmalıydı. Kadın hastalıkları ve doğum bölümünü arayıp durumunu, iki bebeği olduğunu, gebelik sırasında onu yürüyemez hale getiren sırt ağrılarını ve korunma yönteminin başarısız olduğunu açıkladım. Kürtaj klinikleri, randevuları ev adresi yerine hastayı onlara sevk eden kliniğe bildirirler (hâlâ pek çok kadın gizlice kürtaj yaptırmanın yolunu aramak zorundadır); dolayısıyla ertesi gün Hannah’ı arayıp “erken tıbbi” tahliye denen işlem için ne zaman nereye başvurması gerektiğini söyledim. Hannah, olası seçenekleri araştıran, kendisine gebelik hormonlarını engelleyen bir tablet verileceğini ve ertesi gün vajinaya rahim iç yüzeyinin dökülmesini sağlayan bir peser yerleştirileceğini açıklayan bir danışmanla görüştü.

Ertesi hafta telefonda konuştuk. “Ne oldu, bilin bakalım,” dedi. “İşe yaramadı. Hâlâ hamileyim. Bunun binde bir ihtimal olduğunu söylüyorlar.”

Tekrar danışmanlarla görüştü, yine tableti aldı, yine işe yaramadı.

“Hesaplarıma göre benim gibisine milyonda bir rastlanıyor,” dedi. Acaba peser mi işe yaramamıştı, yoksa Hannah eve döndükten sonra onu kullanamayacağını mı hissetmişti?

Sonraki hafta Hannah’ı klinikte gördüm, kolundaki implantı çıkarttırmak için gelmişti. Danışmanlar cerrahi sonlandırma önermiş ama o reddetmişti. “Devam etmeye karar verdim,” dedi ikiz bebek arabasını sallarken. “Tabletler niye işe yaramadı?” diye sordu.

“Hiçbir fikrim yok,” dedim başımı sallayarak. “Sanırım haklısın, senin gibisine milyonda bir rastlanıyor.”

“Madem bu bebek içeride kalmayı bu denli çok istiyor, o halde belki de ona izin vermeliyim.” Şivesindeki kıvrak nağme, el dikişinde iğnenin kumaşa batıp çıkması gibi bir yükseklikte alçalıyordu.

Uyku: Rüyalar Odası

O zamana kadar insanları uyutan ya da uyandıran bir tanrıdan bahsedildiğini duymamıştım.

Chaucer, *The Book of the Duchess* [Düşes'in Kitabı]

KİMİ HASTA, VÜCUDUNDA GEZİTEN belirtilerden şikâyet ederek gelir. Tam ben belirtilerden birini (diyelim ki diz ağrısı ya da mide sancısı) anlamaya başlarım, konuşmanın yönü değişir ve bu kez başka bir belirtiyle karşı karşıya kalırım. Sanki anlatılan her belirti, anlamam beklenen ıstırapın yanında daha önemsiz gibidir. “Uykularınız nasıl?” sorusu, diyalogun odağını sonu gelmez fiziksel belirtiler listesinden hastanın ruhsal ve duygusal yaşamına çekmeye yetebilir.

Bazen “Berbat,” yanıtını alırım, bazen de “Fazla iyi; yaktan kalkamıyorum.” Tıpkı kronik ağrı gibi, huzursuz ve tedirgin bir zihin de tedirgin ve dinlendirici olmayan bir uykuya sebep olabilir. Aşırı uyku tiroit yetersizliğine işaret edebileceği gibi, içe kapanmayı da ifade ediyor olabilir. İnsanlar genellikle “Uykunuz nasıl?” sorusunu, kaygıları ya da bunalmalarıyla ilgili sorular kadar tehditkâr bulmaz.

Karşılaştığım insomniyakların birçoğu dikkat devresini kapatamaz; ne zaman uykuya dalar gibi olsalar zihinlerinin denetleyici rasyonel bölümü onları uykudan sıçratır. Beyin

taramaları uyku sırasında beynin analitik bölümlerinin susma eğilimi gösterirken, daha içgüdüsel ve hissiyata dayalı bölgelerin canlandığını göstermektedir. Uykuya dalmak, bedeni olduğu kadar bir anlamda bilinci de teslim etmektir; uyku sırasında denetimin kalkması kimilerine dehşet verici gelir. Bu insanların genellikle az da olsa acilen uykuya ihtiyacı vardır; uyku hapları tehlikeli derecede bağımlılık yapıcı olabilirlerse de çoğunlukla etkilidirler. Kediotu (valeryen) gibi sakinleştiriciler bilinen en eski ilaçlardandır, afyon da binyıllardan beri kullanılmaktadır.

Dünya nüfusunun tahminen yüzde 10'a yakını kronik insomnia (uykusuzluk) çekmektedir; bu, tıbbi nedene bağlanabilecek bir "tanı" değil, hastanın tecrübe ettiği bir "semptom"dur. İyi uyuyamayanların oranı daha da yüksektir. Niye uyumamız gerektiğini tam olarak açıklayamıyoruz ama her canlı dönüşümlü olarak dinginlik ve etkinlik dönemlerinden geçer. Hatta bazı setaseler (yunuslar ve balinalar), ayıbalıkları ve kuşların beyinlerinin yarısı uykuya dalar ki bu, uykunun uzun süre ertelenemeyecek kadar önemli olduğunu düşündürür, yoksa yaşamsal olan beyin hijyeni tehlikeye girer. Uykuda gerçekleşen nöral süreçlerin beyin hücreleri tarafından üretilen atık maddeleri uzaklaştırdığı, vücut işlevlerini eski haline getirdiği ve hasarlı dokuları onardığı düşünülmektedir. Çocuklar yetişkinlerden daha fazla uyur çünkü beyinleri sürekli öğrenir, çünkü büyümeleri gerekir ve büyüme hormonu vücutta uyku sırasında üretilir. Ne kadar uzun süre uyanık kalırsak adenozin denen kimyasal nöral dokularımızda o denli fazla birikir. Hücrede enerji metabolizması için yaşamsal olan adenozinin fazlası kendimizi berbat hissetmemize neden olur ama uyku sayesinde düzeyleri normale döner. (Uyumak, yaşamak için gereklidir. Genetik bir hastalık olan "Ailevi Ölümcül Uykusuzluk" ilerleyici, inatçı bir uykusuzluk ve giderek kötüleşen demansla seyreder ve ölümle sonuçlanır. Neyse ki son derece nadirdir.)

Uykunun farklı fazlarının (evrelerinin) farklı işlevleri vardır: Rüyaların çoğunu gördüğümüz REM fazı bellek için pekiştirici (ya da belki gereksiz bilginin sistematik olarak unutulmasını sağlayan*) rol oynar; buna karşılık “yavaş dalga” uykusu olmadığında kendimizi yeni güne hazır hissetmeyiz. (REM, hızlı göz hareketleri anlamına gelen “rapid eye movement” teriminin kısaltmasıdır; bu fazda vücut kasları felç olmuşçasına hiç hareket etmediği halde göz çevresindeki kaslar harekete devam eder.) Uykudayken yaklaşık her doksan dakikada bir REM fazına geçeriz; yetişkinlerin çoğu, gecede dört-beş kez REM uykusuna geçer. “REM dışı” (“non-REM”) uyku geleneksel olarak I’den IV’e kadar numaralandırılan dört faza ayrılır ama bu sınıflamaya fazla basit olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Uykunun ayrıntıları ve mekanizmaları büyük ölçüde gizemini korumaktadır. Yeni doğmuş bebekler uykudaki sürenin yarısına yakını, erişkinlerse dörtte birini REM fazında geçirir. Beynin EEG kayıtlarının nöral aktivitede derin koordine sinyaller gösterdiği uykunun en derin fazları, yaşlanmayla birlikte azalır. Bazı yaşlı insanlar yavaş dalga uykusunun en derin fazına geçemezler bile. REM uykusu, beyin sapının derinliklerinden çıkıp beynin merkezindeki talamus denen bölgeye ulaşan minik bir nöron demeti tarafından başlatılır. Bu nöronlar etkinleştğinde REM uykusuna geçilebilir. Sadece memelilerde ve kuşlarda REM fazı vardır. Uyuyan birini REM sırasında uyandırırsanız yüzde 90 olasılıkla rüya gördüğünü söyleyecektir.

1950’lerden 1990’lara dek REM uykusunda olmanın rüya görmek anlamına geldiği kabul ediliyordu ama yakın zamanda bunun doğru olmadığı gösterildi. Birini REM dışı uykudayken uyandırırsanız yüzde 10 olasılıkla rüya gördüğünü söyleyecektir; ancak bu rüyalar daha kavramsal olup REM

* DNA’nın yapısını keşfeden bilim insanlarından biri olan Francis Crick, REM uykusunun amacının bu olduğuna inanıyordu.

sırasında görülenler kadar canlı değildir. Derin uykuya dalmanız engelleniyorsa REM dışı uykudan uyandırıldığınızda rüya gördüğünüzü söyleme olasılığınız yüzde 70'in üzerine çıkar. Rüyaların maksadı ya da anlamı konusunda bir fikir birliği yoktur. REM uykusunun oluşmasını etkileyen bir beyin hasarı yaşadığınızda hâlâ rüya görebilirsiniz fakat "ventromedial kadrans" denen bölgede bir hasar söz konusuysa REM uykusuna geçebildiğiniz halde rüya görmezsiniz.

Uykusuzluğa ilaçla çare bulmak görece kolay ama tekrarlayan, rahatsızlık verici rüyalarla baş etmek daha zordur. Gelgelelim rüyaların öyküsünü dinlemek ve aralarındaki ilişkileri araştırmak, dile getirilemeyen kaygı ve tasaları derinlemesine inceleyebilmek için alan açabilir. Psikanalist değilim ama hastalarımın rüyalarını dinlemem, göğüs gerdikleri zorlukları ve hayatlarındaki karmaşayı araştırmamda sıklıkla yardımcı olur. Sadece geçen yıl içinde muayenehanemde dinlediğim, tekrarlayan rüyalardan birkaç örnek vereyim:

Yaşlı bir adam kendini bir labirentin koridorlarında koşar, odaların gümüş renkli kapılarını açıp kapatırken bulur. Bazen bir odaya girip bütün çekmeceleri açar. Ne olduğunu bilmediği bir şey aramaktadır. Cebindeki bir liste –eksik kaldığına emin olduğu bir liste– onu dırter. Rüya ilerledikçe gitgide kendini kaybeder ve sonunda gözyaşları içinde, kalbi yerinden çıkacakmış gibi sızırarak uyanır.

Müzedede görevli, genel profili yüksek ve yönetici olarak sorumlulukları ağır, başarılı bir kadın küratör rüyasında kendini ameliyat masasında, açılmış bir hastanın başında duran bir cerrah olarak görür. Etrafını saran hemşireler sessiz bir bekleyiş içindedir. Hastanın iç organları dışarıdadır ve onları yerine nasıl yerleştireceğini bilemez.

Çocukken ebeveynleri tarafından istismara uğramış ve şiddete maruz kalmış genç bir adam, ısrarla tekrarlayan rüyalarında çizgi film karakterleri tarafından kovalandığını görür. Bu karakterler bazen başının etrafında uçarak ona sataşır, onunla

alay ederler. Bazen de onu veya birbirlerini aşağılarlar. Adam bu rüyalardan dehşet içinde uyanır ve uyumaktan korkar.

OVIDIUS'UN DÖNÜŞÜMLER'İNDE RÜYAYI ANDIRAN bir taraf vardır; okur garip, sanrısız bir âleme çekildiğinin farkına varır. XI. Kitap'ta rüya tanrısı Morpheus'un yeryüzünün sınırlarında, haşhaş çiçekleriyle çevrili bir mağarada yaşadığı anlatılır. Mağaradan çıkan Lethe Nehri'nin suları akıp giderken “uykuya davet eder”; topraktan uyku veren yoğun bir sis yükselir. Morpheus'un babası, uyku tanrısı Somnus mağarada, abanozdan yapılmış bir sedirde uyuklar. “Hasatta toplanan mısır koçanları, ormandaki yeşil yapraklar, sahildeki kum taneleri kadar” sayısız rüyanın cisimsiz biçimleriyle çevrilidir.

Morpheus “biçimlendirici” anlamına gelir; herhangi bir insanın görüntüsüne bürünebilir. Amacı, ölümlülerin rüyalarını gözler önüne sererek onlara birtakım işaretler göndermektir. Ovidius'un düşüncesini besleyen, rüyaların ilahi bir anlam taşıdığı fikrine Yakındoğu ve Akdeniz kültürlerinde kesin gözüyle bakılırdı: Babil döneminden köken alan *Gilgamiş Destanı*'nda, gerek destana ismini veren kahraman gerekse onun öteki-beni Enkidu gaipden haber veren rüyalar görür. İbranice yazmalarda, Kenan Diyarı'ndan gelen ve Tanrı vergisi rüyaları yorumlamada üstün becerisi olan genç Yusuf'un öyküsünde rüya görmenin gücü övülür. Mezopotamya ve Yunan kültüründe, rüyalardaki mesajları anlamamanın önemine tanıklık eden sayısız anlatı vardır.

Freud, psikanalizin temel metinlerinden biri olan *Rüyaların Yorumu* adlı kitabına adını verirken, İyonyalı Artemidorus'un iki bin yıllık çalışması *Oneirocritica*'dan esinlenmiştir. Freud rüyaların tanrılardan geldiğine inanmıyor ama onları kaotik, kontrolsüz kalmış zihnin döküntüleri olarak da düşünmüyordu; rüyaları uykunun bekçileri olarak görüyordu. Freud, rüya görmenin dönüştürücü gücü olmasaydı huzursuz zihinlerimizin bizi durmaksızın uyandıracağını söylüyordu.

Tıpkı Morpheus'un biçim değiştirerek rüyalarımızı canlandırışı gibi, rüya görmek de korkularımızı, utançlarımızı ve karanlık arzularımızı rüya anlatılarına dönüştürür. Ovidius'a göre, rüya tanrısı Morpheus bir anlatıcıdır ve onun rüya kurguları, daha derindeki gerçekleri aydınlığa çıkarır.

“TALAMUS”, “İÇ ODA” ANLAMINA gelir. Talamus beyin korteksi kıvrımlarının altında, beyin karıncıklarının aşağısında yer alır. Talamusu otopsilerde incelemiştım; balçık rengi ve kıvamında birbirine eş iki gri madde öbeği gibi görünüyordu. Talamusun işlevi, gördüğümüz, işittiğimiz ve dokunduğumuz ne varsa bunlara ait duyusal bilgiyi süzerek beyin korteksine iletmektir. Dünya bize talamustaki ağlar ve sinapslar üzerinden akar; sakinleştirici ilaçların uyutucu etkisi kısmen talamusun işlevini değiştirmelerine bağlıdır.

Duyulardan her biri için talamusta bir “çekirdek” bulunur ve her çekirdek birbiriyle ve korteksle iletişim halinde vızır vızır çalışan milyonlarca bağlantı içerir. Görme duyusu beynin arka tarafından geçer ve boyun omurlarının biraz üstündeki bölgede algılanır. İşitme duyusu yukarı ve dışarı doğru yayılım göstererek kulakların altında işlenir.* Dokunma duyusu, beyin tepesini bir kulaklık gibi bant şeklinde saran bir korteks şeridi tarafından algılanır. En dünyevi ve en ilkel duyularımız olan koku ve tat duyularıysa farklıdır; doğrudan beynin yumuşak karnından geçip açlık ve cinsel arzu, korku ve bellekle ilişkili duygu merkezleriyle karışır. Koku ve tat duyularını anlamlandıran, evrimimizdeki sürüngen geçmişimizin kalıntısı olan korteks bölümü de daha ilkeldir; altı yerine dört katman içerir. Koku ve tat duyularının geçmişimizden bu denli güçlü çağrışımlar yapabilmesi, nostalji ya da tiksinti gibi duygularla bu denli yakın ilişki göstermesi, bu duyuların algılanma biçiminin ilkel olmasından kaynaklanır.

* Sağ kulakla işitilen sesler paradoksal olarak sol taraftaki kortekste, sol kulakla işitilenler ise sağ tarafta işlenir.

Beynin dünyası elektrikseldir: Sinir hücreleri birbiriyle elektriksel yolla iletişim kurar ve talamustaki nöronlar duyu-sal bilgiyi, her bir hücrenin elektrik voltajını manipüle ederek engeller ya da iletir. Talamustaki nöronların her biri, hizmet ettiği duyunun ritmine yanıt verir. Talamus nöronlarının etkinliğini gözünüzde canlandırmak için birbiriyle senkronize olmayan ve her biri farklı ritimle çalışıp farklı bir duyuma yanıt veren bir milyon bateryi düşünün. Beyin korteksi, klasik beş duyuya ek olarak denge, devinim, sıcaklık, susuzluk, açlık, vücudumuzdaki her bir kas ve kirişin gerilimi ve konumu, mesane ve rektumumuzun boş mu dolu mu olduğu, akciğerlerimizdeki ve soluk borumuzdaki hava basıncıyla ilgili –uyanık zihnimizde mütemadiyen uğuldayan algılar ve anılarla üst düzey düşünceleri saymama bile gerek yok– anbean veri bombardımanına tutularak bilgilendirilir. Dikkatimizi aynı anda sadece iki ya da üç duyuma yönlendirmede bu denli becerikli olmasaydık bütün bunların gürültüsü bizi sağır ederdi. Ancak uyku sırasında, uyanıkken baskısını hissettiğimiz milyonlarca duyumun birkaçı bile rahatsız edici hale gelir. Beynin dinlenmesine izin vermek için dikkatimizi belli bir yere yönlendirmemiz yeterli olmaz, duyuların kapısını tamamen kapatmamız gerekir.

Uykuya dalmak üzereyken meydana gelen pek çok değişiklikten biri, potasyum iyonlarının talamustaki her hücreyi dalgıç giysisi gibi saran zarlardan hücre dışı sıvıya sızmasıdır. Sızıntının nedeni “ K_{2p} ” adlı minik zar kanalının biçim değiştirmesidir: Kanaldaki ikiz gözenekler açılır ve pozitif yüklü potasyum iyonları dışarı süzülür. Nöronun elektriksel yükü potasyum iyonunun çıkışıyla birlikte azalır ve bunun sonucunda talamus nöronlarının ateşlenme hızı düşer. Uyanıkken milyonlarca senkop ritmi etrafımızdaki dünyanın karmaşıklığını bize iletir. Uyurken ise aynı nöronlar yavaşlayarak bizi farkındalıktan koruyan derin, ahenkli bir ritme kavuşur. Uyan-dığımızdaysa tam tersi olur: K_{2p} kanalları daralarak kapanır,

talamus nöronlarında voltaj yükselir ve her nöron beyin yarım kürelerine dış dünyadan tekrar bilgi iletmeye başlar.

K_{2p} kanalları insana özgü değildir; ilk olarak göl salyangozlarında tanımlanmıştır. Sadece beyne de özgü değildir; onlara böbrekte ve pankreasta da rastlayabilirsiniz (buralardaki işlevleri daha az anlaşılmıştır). Uykuyla ilgili olduklarını biliyoruz çünkü göl salyangozlarına anestetik gazlar ya da sakinleştirici ilaçlar uygulandığında K_{2p} kanallarının açılması sonucu salyangozlar uyuşuklaşmıştır. Göl salyangozları bile uyur. Hatta belki rüya görürler.

Yunan yazar Artemidorus, *Oneirocritica* adlı eserinde rüyaların tanrılardan mı yoksa kendi benliğimizden mi geldiği sorusuna takılmamıştır. Sadece, aynı rüyayı tekrar tekrar görüyorsa “ruhumuz bizi, üzerinde düşünülmesi gereken bir şey olduğu konusunda şefkatle uyaran bir kehanette bulunmaktadır,” demiştir. “Şefkatle” ifadesindeki yumuşaklığı takdir ediyorum; hastalarla olan bazı görüşmelerimde, tekrarlayan rüyalar üzerinde karşılıklı derin düşüncelere daldığımız zaman sessizlik hüküm sürer. Beyinde rüya görmenin gerçekleştiği bölgeler iyi bilinmemektedir; üstelik orası tehlikeli bir alan, derinlere dalmanın riskli olabileceği bir ilkel hisler âlemi olabilir. Amfetamin gibi ilaçlar enerji ve coşku verirken beyin rüya görme sırasında aktifleşen bölgelerini uyarır. Aynı bölgeler kontrolden çıkarsa uyanıkken kâbus görmeye benzeyen psikoz tablosu ortaya çıkabilir. Hastalara rüyaları hakkında soru sorarken hem mahrem bir alana girdiğimin hem de rüya içeriğinin taşıdığı gücün farkında olduğum için temkinli davranırım.

Aynı rüyayı tekrar tekrar gören hastalarıma, ruhlarının onları ne üzerinde düşünmeleri için “şefkatle uyarıyor” olabileceğini sormaya başladım. Kendini kapıları açıp kapatarak koridorlarda koşarken gören hastamdan bana kendinden biraz daha bahsetmesini istedim. Eşi ve iki çocuğu yıllar önce korkunç sebeplerle ölmüştü (araba kazası, kanser, intihar).

Anlamını söze dökmek mümkün mü bilmiyorum ama rüya belki de kendisi ile eşi ve çocukları arasında söylenmemiş olanların verdiği acının bir ifadesiydi. Hayatını onlarınkiyle asla değiş tokuş edemeyeceğini bilmenin verdiği dehşeti yaşıyordu. Rüyanın olası anlamını bu şekilde irdelemek rüyalarının sıklığını azaltmadıysa bile içindeki derin kedere dair bir şeyleri dillendirebilmesine olanak tanıdı. Umuyorum ki o görüşmeler sırasında aramızda kurulan yakınlık, başka korkuları ve kaygıları hakkında konuşmasını kolaylaştırmıştır. İstirabını dindirememsem de rüyalarıyla ilgili konuşmalarımız sayesinde o ıstırabı dile getirmesi için birlikte bir alan açabildik.

Rüyasında kendini ne yapacağını bilemeyen bir cerrah olarak gören ikinci hastam, yaşadığı dehşet duygusu hakkında konuşurken kendiliğinden çocukluğunu, meslek seçimlerini, mütevazı ailesini aşması için kendisine baskı yapan ebeveynlerinin onunla ilgili hırslarını anlatmaya başladı. Mesleğinde o denli yükselmeyi hiç beklemediğini, etrafındakiler işinin getirdiği sorumlulukları taşıyamayacağını düşündükleri için üzüldüğünü itiraf etti. Yetersizlik duyguları –sahtekâr olduğunu hissetmesi– hakkında konuşabildiğimiz zamanlarda aslında işiyle ilgili taşıdığı ideal nitelikleri sıralıyordu.

Rüyalarında çizgi film karakterlerinin alay ve işkencesine maruz kalan üçüncü hastamın küçük bir çocuk olarak yaşadığı fiziksel ve duygusal ihanetlerin acısı kelimelerle ifade edilemez. Yaşadıkları hakkında konuşamadığını fark etti. Konuşmak yerine ilaçlarla rüyaları baskılamaya karar verdik. Klonazepam adlı ilaç rüyaları hafifletir ya da en azından onları daha az hatırlamamızı sağlar. Hastaya klonazepam yazdım. Geçmişindeki trajik istismarı benle ya da bir danışmanla konuşabileceğini hissedene kadar ilacı kullanmaya devam edecekti ama o zamanın belki de hiç gelmeyeceğini baştan kabullenmiştik.

Vücut Geliştirme: Dizginlenemeyen Öfke

Güçlü olmak istiyorsan bedenini aklının hizmetinde çalışmaya alıştıır, onu kan ter içinde eğit.

Prodikos, *Herkül Üzerine*

ÖĞRENDİĞİM İLK TAKIMYILDIZLARDAN BİRİ, yarı bükülü kollarını sağa sola savuruyormuş gibi görünen Herkül'dü. Kutup Yıldızı'nı bulun, sonra kepçe şeklindeki Küçük Ayı'nın sapını takip edin, oralarda bir yerdedir. Çocukken astronomiyle ilgili resimli bir kitabım vardı; yıldızlı iskeletin üzerinde diz çökmüş, elinde sopasıyla ejder Draco'ya ölümcül vuruşu indirmek üzere olan Herkül silüetini gösterirdi.

Herkül'ün öyküsünü, okuldaki öğretmenimin Yunan mitolojisi üzerine hazırlamamızı istediği bir projeden biliyordum. Söylenceye göre, yılan benzeri bir canavar olan Draco kutsal bahçedeki elma ağacını korurken Herkül (ya da Yunanların verdiği ismiyle Herakles) onu sopasıyla öldürür. Öğretmenimizin Cennet Bahçesi öyküsüyle olan paralelliklere dikkat çektiğini hatırlamıyorum ama Herkül'ün on iki görevinin resmini çizmemizi istediğini hatırlıyorum. Ben Kral Augias'ın ahırlarında dağlar gibi birikmiş gübre yığınlarını ve

Nemea aslanının altındaki kan gölünü çizmiştim (elli baki-
reyi bir gecede hamile bıraktığı “on üçüncü görev”in bahsi
bile geçmemişti). Öğretmenimizin söylediğine göre Herkül o
denli güçlüydü ki Atlas adlı süper insan dünyayı taşımaktan
yorulduğunda görevi devralacak kadar kuvvetli yegâne ölüm-
lü Herkül olmuştu.

Herkül söylencesinin en yaygın bilinen şekline göre Her-
kül, Zeus’un gayrimeşru ilişkilerinden biri sonucunda dün-
yaya gelen oğludur. Zeus’un karısı Hera doğumu engellemek
için kendi bacaklarını sımsıkı birleştirerek Herkül’ün annesi-
ne büyü yapar. Bacaklarını sımsıkı kapaması büyüünün önemli
bir parçasıdır ve Hera kandırılıp bacaklarını çözünce büyü bo-
zular ve Herkül sağ salim doğar. Daha beşikteyken Hera’nın
onu öldürmek için gönderdiği yılanları boğan çocuğun güçlü
olduğu hemen anlaşılır ve kâhin Teiresias, Herkül’ün büyük
işler başaracağı kehanetinde bulunur.

HARRY ALKMAN ANABOLİK STEROİDLERİ kötüye kullanıyordu. Bana ipucunu veren kasları değil, cildi oldu; ne tedavi uygulasam uygulayayım aknesi felaket durumdaydı. Elimdeki bütün silahları denemiştim: losyonlar ve astrenjanlar, antibiyotikler ve A vitamini. Ama omuzlarında, boynunda ve yanaklarında, kuma düşen yağmur damlaları gibi çukur çukur iz bırakan iltihaplı sivilceler (püstüller) çıkmaya devam ediyordu. Onu ilk tanıdığımda hastalarımın dürüstlüğüne safça inanan acemi bir doktordum. Bir gün kahve molasında Harry'nin akneleri hakkında konuşurken daha deneyimli bir meslektaşım, "Başka bir şey kullanıp kullanmadığını tekrar sor," önerisinde bulundu.

Bir sonraki randevuda Harry'ye reçeteye yazdıklarım dışında bir şey almadığına *emin* olup olmadığını sordum. Dört yıldan beri internet üzerinden steroid satın aldığını itiraf etti.

"Hangisini?" diye sordum.

"Hangisini mi?" dedi cehaletime şaşırarak. "Hiç kimse tek steroid kullanmaz."

"Peki, ne kullanıyorsun?"

"Önce testosteron ve Dianabol ile başladım. Bunlar ilk on iki hafta boyunca kasları geliştirir. Bir de ayrıca göğüslerin büyümesini engellemek için anastrozol." Anastrozolün kadınlarda meme kanseri tedavisinde kullanıldığını biliyordum.

"Ya sonra?"

"Ne yapmak istediğine bağlı. Daha biçimli kaslar için genellikle testosteron türünü değiştirip Anavar benzeri bir şey eklersin. Ama bu arada anastrozole devam edersin."

"Bunların başlangıç olduğunu söyledin. Seviye atladığında ne kullanırsın?"

"Bir yığın farklı ilaç rejimi var," dedi. "Masteron, Equipoise, Decanate, Nandron, insan büyüme hormonu..."

Sözünü kestim. "Bu steroidleri kesmediğin sürece aknen düzelmez. Steroidler cildini yağlandırdığı için sivilce çıkmasına ve iz kalmasına neden oluyor." Steroidlerin başka bazı risklerinden de bahsettim: kalp kasına etkisinden ötürü kalp

yetersizliği, diyabet, kısırlık, depresyon, şiddetli öfke nöbetleri. Kibarca dinledi; kucagında parmak boğumlarının kasılıp gevşediğini görebiliyordum.

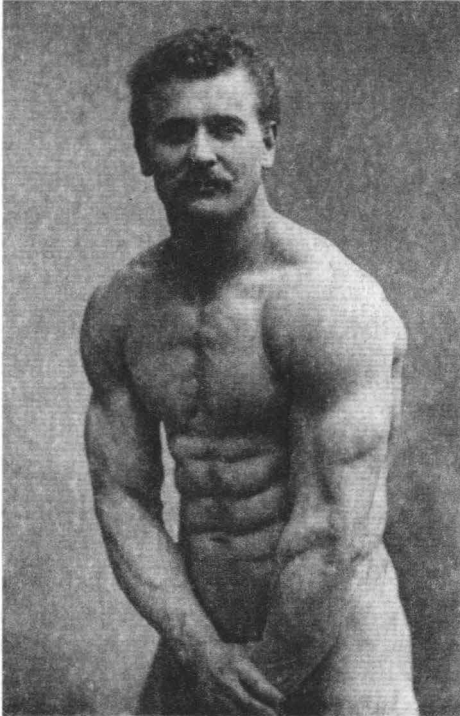
“Akne için bana yardım etmek istemiyorsanız söylemeniz yeterli,” dedi sonunda. “Ama ben ne yaptığımı biliyorum. Daha önce kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim.”

MODERN ANLAMDA İLK VÜCUT geliştirici, sirklerde çalışan, sahne adı Eugen Sandow olan Friedrich Müller adlı bir Alman’dı. Herkül’ün Roma döneminden kalma ünlü heykeli “Farnese”den ilham aldığını söylüyordu. “Vücut Geliştirme” adlı manifestosuyla Sandow sadece bir tabir değil, aynı zamanda bir endüstri yarattı ve bu yeni sporun kendini geliştirme etosunu vurgulamak için “Yapım Aşamasında İnsan” alt başlığını kullandı. On dokuzuncu yüzyıl sonunda sömürgeciliğin gücüne ve kendi kaderini tayin etmeye duyulan takıntıyı çağrıştıran bir temiz yaşam ve ağırlık antrenmanı programının patentini aldı. 1901’de dünyadaki en iyi fiziğe sahip insanı bulmak için halka açık bir yarışma düzenledi. Londra’daki Royal Albert Hall’da düzenlenen yarışmaya jüri olarak yazar ve hekim Arthur Conan Doyle ile heykeltıraş ve “fitness” meraklısı Charles Bennett Lawes katıldı. Açılış Londra Yetimhanesi jimnastikçiler topluluğunun gösterisiyle yapıldı. Hayvan postuna bürünmüş siyah taytlı yarışmacılar, antik döneme ait ünlü heykellerin pozlarını taklit ederek sahnede yürüdüler. Sandow birinciye Herkül pozunda kendi altın heykelini takdim etti.

Sandow’un inanılmaz bir iradesi olsa gerek; Herkül heykelinden aldığı ilhamla kas geliştirmeye başlayana dek cılız bir tip olduğunu iddia ediyordu. Patentini aldığı teknikleri posta havalesiyle satıyordu ve başından beri güç gösterisine yönelik olmaktan çok, klasik heykellerin taklidine dayalı estetik bir amacı vardı. Sirk gösterilerinden Albert Hall’a uzanan serüvende büyük itibar kazandı; klasik motifleri benimsemesi çabasını onurlu kıldı ve kabul görmesini sağlayarak izleyici

kitlesini genişletti. Sinemanın gelişmesiyle bu izleyici kitlesinin büyümesi ivme kazandı. 1910'dan sonra Herkülvari kaslara sahip erkeklerin başrol oynadığı, klasiklerden yoğun etkilanmış *Cabiria*, *Marcantonio e Cleopatra* ve *Quo Vadis?* gibi İtalyan filmleri bütün Avrupa'da ve ABD'de büyük başarı kazandı ve aktörleri oyunculuk becerilerinden ya da yakışıklı olmalarından çok, kaslarına duyulan hayranlıktan ötürü şöhret oldu. 1960'larda epik filmler dönemi başladı: Steve Reeves'in oynadığı *Herkül* ve *Zincirlerinden Kurtulmuş Herkül* filmleri vücut geliştiriciler için oyunculüğün yolunu açtı. Ardından Arnold Schwarzenegger (*Herkül New York'ta*), Mickey Hargitay (*Herkül'ün Aşkları*) ve Ralf Moeller (*Gladıyatör*) geldi.

Arnold Schwarzenegger *Arnold: Bir Vücutçunun Eğitimi* adlı otobiyografisinde, on beş yaşındayken Avusturya'da ilk

kez bir spor salonuna gittiğinde vücudunu dönüştürme fikrinin büyüüne nasıl kapıldığını yazmıştı. Onu himaye altına alan adamlar devasa ve acımasızdı ama derin bir hayranlık uyandırıyorlardı. Schwarzenegger adamların özellikle o “Herkülvari” görünümelerini taklit etmenin yollarını arıyordu. Spor salonunda geçirdiği ilk yazına dair anlattıkları bir tür cinsel sarhoşluk gibidir: Schwarzenegger kaslarının geliştiğini hissettikçe tahrik olmuş, daha da devasa boyutlara ulaşmayı hayal etmiştir. Kendi antrenman programını hazırlarken, vücut geliştirici aktör Reg Park’inkini (*Herkül ve Atlantis’in Fethi* filminin yıldızı) model almıştır. Park önce kasların şişirilmesi, ardından da her birinin teker teker biçimlendirilmesiyle uygulanan, heykelleri andırır bir vücut geliştirme türünü destekliyordu.* Schwarzenegger, oterotik bir Pygmalion gibi, kendi vücudunu biçimlendirdikçe ona daha derin bir aşk besliyordu.

Schwarzenegger steroidler konusunda çekingendi. *Encyclopedia of Modern Bodybuilding*’de [*Modern Vücut Geliştirme Ansiklopedisi*] performans artıran ilaçlarla ilgili bölümü kitabın sonunda birkaç sayfayla geçirir. Büyük vücut geliştiricilerin hepsi steroid kullanır, der, ama bunu sadece *çabayla* zaten mükemmele yaklaştırmış bir vücutta son cilayı atmak için yaparlar. Steroidlerin insanı –fiziksel olduğu kadar zihinsel açıdan da– sınırdan tutmak için gerekli olduğunu söyler. İlaçlar kasları daha hızlı geliştirip güçlendirmeye yardımcı olmakla kalmaz, vahşice rekabetçi bir tavırla antrenman yapmanızı kolaylaştıran bir saldırganlık kazandırır.

MASAMDA OTURURKEN HARRY ALKMAN’IN kliniğe geldiğini seslerden anladım: resepsiyondakilerle tartışırken bekleme salonundan gelen, prangalı mahkûmların elebaşını andıran sesi

* 1972’de Mr. Universe’i kazanmasının ardından Schwarzenegger, Park’ın Johannesburg’daki evine davet edilmiştir. Park, baldırlarını eleştirdiği Schwarzenegger’a onları nasıl geliştirebileceği konusunda yol göstermiştir.

ya da merdivenlere zincirlediği köpeklerinin dışarıdan gelen havlamaları. Kavgacı, kaslı, üç tane beyaz Staffordshire bull teriyeri vardı.

Aknesiyle ilgili konuşmamızdan sonra birkaç ay ortalarda gözükmedi. Havlamaları bir sonraki sefer duyduğumda beklememe salonuna gittim ve onu, kız arkadaşı Tanya ile otururken buldum. Tanya köşede sessizce bekliyordu; beti bezi atmıştı, sinirliydi, kızıl saçları gri eşofmanının üstünde darmadağındı. Harry bacaklarını açmış, üç kişilik yer kaplayacak şekilde oturuyordu. Tişörtü, altında yılanlar çöreklenmişçesine boğum boğum gerilmişti. Ofisimde otururlarken, “Çok asabi, ona yardım etmelisiniz,” dedi Tanya çekinerek. Sesi bir çocuğun fısıltısı gibiydi. “Kendine hâkim olamıyor.” Harry’nin cildi daha iyi görünüyordu. Hâlâ steroid alıp almadığını sordum.

Güldü. “Belki de yeni bir ilaç rejimi denemişimdir,” dedi.

“Beni dinlemiyor,” dedi Tanya gözlerini üzerimden ayırmadan.

“Dürüst olmak gerekirse beni de dinlemiyor,” dedim.

Birkaç gece önce tartışırken Harry ona saldırmıştı. Tanya saldırıyı savuşturunca da yumruğu duvara gelmiş, darbenin etkisiyle kemiği kırılmıştı. Kanıt olarak acil serviste sarılan elini gösterdi. “Bana ne yaptırdığını görüyor musun? Beni sakinleştirecek bir şeyler vermelisin.”

“Yaptıklarından sen sorumlusun,” dedim olabildiğince sakın bir sesle. “Ayrıca steroidleri kesersen daha az öfkelenirsin.” “Şiddetin Alternatifleri” yazan broşürü çıkarmak için çekmeceye uzandım, ön sayfadaki telefon numarasını daire içine alıp Harry’ye verdim. Broşürde kara kara düşünen, adaleli, genç bir adamın resmi vardı ve altında şöyle yazıyordu: “Olmak İstedğin Kişi Ol: Kendine saygı duy, Başkalarını dinle, İnsanlarla iyi geçin.”

“Şu steroidleri bırakman gerek,” diye tekrarladım. “Ve Tanya, olur da seni tehdit eder ya da incitirse polisi ara.”

Tanya bir hafta sonra yalnız geldi. Evde kendini güvende hissetmezse gidebileceği yerel kadın sığınağından bahsettim. Sığınağın numarasını almıştı bile.

HERKÜL SÖYLENCESİNİN YUNAN OYUN yazarı Euripides tarafından sahneye uyarlanmış bir başka versiyonu daha vardır. Herkül on iki görevini tamamladıktan sonra karısı Megara'yla üç oğluna döner. Bu anlatıda, Herkül'ün mutluluğunu çekemeyen Hera, Olympos Dağı'ndan onun üzerine öfkeli bir çılgınlık büyüsü gönderir. Euripides Herkül'deki değişimi şöyle anlatır: "O artık kendi değildi; gözleri fıldır fıldır dönüyordu; akli başından gitmişti; gözlerini kan bürümüştü ve sakallı çenesinden köpükler akıyordu. Delirmiş bir adam gibi gülerken konuşuyordu." Hera'nın büyüsünün etkisi altındaki Herkül, hasmı olarak gördüğü Megara ile çocuklarına öfkeden kudurmuşçasına saldırır. Oğullarından birini okla katleder; ikinci oğlu canını bağışlaması için yalvarır ama cinnet getiren Herkül onu sopasıyla döverek öldürür, ayakları altına alıp çiğner. Ardından karısıyla üçüncü oğluna döner ve tek okla ikisini birden vurur. Ailesini katlettikten sonra manevi babası Amphitryon'a saldırmak üzereyken tanrıça Pallas araya girer ve göğsüne bir kaya fırlatır. Bağına çarpan kayayla Herkül'ün "kana susamış çılgınlığı" diner; yere yığılıp efsunlu bir uykuya dalar.

PEK ÇOK KÜLTÜRDE ÖFKESİNİ dizginleyemeyen, adaleli, güçlü kuvvetli adamlarla ilgili öyküler vardır. Ortaçağ İskandinav kültüründe bu adamlara özellikle savaş meydanlarında itibar edilirdi. Kana susamışlıkları, "Berserker" ya da "ayı-gömlek-liler" denen bu savaşçıları insan kılığında aylara dönüştürüyordu. Cermenlerin de bu biçim değiştirme için kullandığı bir sözcük vardı: "mordlust", yani ölüme susamışlık. Anglosaksonların Beowulf'u, İrlandalıların Cú Chulainn'i, Hindu mitolojisinin Krishna'sı, Babillilerin ise Gılgamış'ı vardı. Akhilleus'un savaş transında da benzerlikler ve yansımalar

sezilir. Eski Ahit'te Herkül gibi güçlü olan ve Yunan emsali gibi elleriyle bir aslanı öldüren, binaları yıkan, bir orduyu yerle bir eden Samson'un öyküsü anlatılır (ancak Herkül'ün yayı ve okları varken Samson'un silahı, bir eşeğin çene kemiğidir). Yunan mitolojisinde Herkül'e peş peşe üç dünyevi "eş" verilir, İbranilerin öyküsünde de aynısı Samson için geçerlidir.

Anabolik steroidler sinirli bir mizacı daha da asabi kılabilir. Tıp literatüründe steroidlerin etkisiyle işlenen birkaç cinayet öyküsü mevcuttur. Steroid kullanılmaksızın yapılan ağırlık antrenmanı, testosteron düzeyini yükselterek zindeliği artırılabileceği gibi, zaten var olan saldırganlığı da güçlendirebilir. Sadece erkeklerin kaldığı bir cezaevinde yapılan bir çalışma, testosteronun en saldırgan erkeklerde en yüksek seviyede olduğunu göstermiştir. Tek yerine çift "Y" kromozomuyla dünyaya gelen erkeklerde testosteron düzeyleri daha yüksek olduğu gibi, bu erkeklerin –muhtemelen çabuk öfkelenmekten kaynaklanan şiddet eğiliminden ötürü– cezaevi topluluğundaki oranının normal nüfusa göre daha yüksek olduğuna dair göstergeler vardır. Anlatılanlara dayalı deliller, erkek ergenlerin buluş çağındaki testosteron artışı sırasında daha fazla kavgaya karıştığını ve evde daha fazla münakaşa çıkardıklarını düşündürmektedir. Herkül'ün cinnetinde olduğu gibi, doğal seviyelerin üzerine çıkan testosteron, etrafındaki herkes için tehdit unsuru haline gelen kişiyi yiyip bitiren öfke nöbetlerini tetikleyebilmektedir.

BİR SÜRE ANABOLİK STEROİD kullanan erkeklerde yapay testosteron vücuttaki testosteron üretimine ket vurduğu için genellikle kısırlık gelişir. Testisler küçülür, sperm sayısı düşer. Mitolojideki en heybetli, güçlü kuvvetli erkeklerin birçoğu aşırı testosteronun bu paradoksal etkisinin farkındaymış gibi bir feminizasyon döneminden geçer: Thor bir dönem kadın gibi giyinir, Krishna da öyle. Herkül'le ilgili Yunan söylencelerinden birinde Herkül'ün üç evliliğinden birinde evde yemek pişirip

temizlik yaptığı, karısınınsa ava çıkıp savaştığı anlatılır. Truva Savaşı öyküsünün yorumlarından birinde, annesi Akhilleus'u evde tutmak için kız gibi giydirir (Yunan ordusu köyden geçerken Akhilleus kendine hâkim olamayıp silahları okşar).

Harry'yi bir sonraki görüşümde ne köpek havlamaları ne de resepsiyondan gelen bağırtilar vardı. Onu çağırarak için bekleme salonuna gittiğimde, üzerinde kapüşonlu, uzun kollu, bol bir eşofman üstüyle sessiz sakin oturuyordu. Odamda sandalyeye otururken masama bir kâğıt bıraktı.

“Bu nedir?” diye sordum.

“Yeni ilaç rejimim. Fikrinizi almak için geldim.”

Kâğıtta bir ilaç listesi vardı ve hiçbir anabolik steroid değildi.

“Demek testosteronu bıraktın?” dedim.

“Evet. Yavaş yavaş azaltarak kestim. Tanya'yla ben çocuk istiyoruz. Yardım istemeye geldim.”

“Bunların hiçbirini yazamam; çoğu, kadınlarda tüp bebek için kullanılan ilaçlar. Erkeklerde kullanımı ruhsatlı değil.”

“Reçete yazmanızı istemiyorum, ben alıp enjeksiyonu kendim yaparım zaten. Sadece ilaç rejimiyle ilgili fikrinizi merak ettim. Bir de ilaçların işe yarayıp yaramadığını anlamak için sonrasında sperm sayımı isteyebilir misiniz, onu sorayım dedim.”

Harry her şeyi hesaplamıştı: Araştırmalarına göre testislerini uyarmak için bir hafta boyunca her gün hormon enjeksiyonu yapılması gerekiyordu. Ardından kadınlarda hiperovülasyonu uyaran, erkeklerdeyse sperm üretimini motive eden bir ilaca başlayacaktı. İlaç rejiminde yine anastrozol vardı ama bu kez Harry'nin doğal testosteronunun vücutta östrojene çevrilmesini engellemek için kullanılıyordu.* Başlangıçta

* Tek testisi alınan erkekler, kalan testisteki aşırı üretimden ötürü sıklıkla testosteron patlaması yaşarlar. Testis şişer; yeni salgılanan testosteron östrojene çevrildiği için meme başı altındaki doku da şişebilir.

üretilen spermeler pek miskin olacağından, yeni spermelerin daha çevik ve hareketli olmasını sağlamak için bir ay sonra düşük dozda bir başka ilaca başlayacaktı.

Endokrinoloji (hormonlarla ilgili tıp dalı) uzmanı bir meslektaşımı arayıp ilaç rejimi konusunda fikrini sordum. “İşe yarayacak mı?” dedim.

“Ne yazık ki muhtemelen yarayacak,” dedi. “Vücutçuların çoğu testislerinin hâlâ çalışır durumda olup olmadığını anlamak için bunu öyle sık yapar ki. Sperm sayısının normal olduğuna kanaat getirir getirmez de steroidlere geri dönerler.”

VÜCUT GELİŞTİRME, GEREK KANIN “pompa” olarak nitelenen şişmiş kaslardan beyne dalga dalga ilerlemesiyle gelişen zihinsel sıçrama gerekse üstün beden biçimi algısından ötürü bir çeşit bağımlılık olarak tanımlanabilir. Yirmi-otuz yıl kadar önce vücut geliştirmenin modern bir nöroz, maskülenlik krizine cevaben gelişen bir “beden dismorfik bozukluğu” olduğu düşünülmüyordu. Kimi vücut geliştiriciler için bir doğruluk payı olabilir ama Eugen Sandow ve Arnold Schwarzenegger, insanların fiziksel kuvvete duyduğu hayranlığın tarihçesi kadar eski bir rüyanın simgesi haline gelmişlerdir.

Yunan söylencelerinin çoğunda Herkül doğuştan güçlüdür. Ancak Platon’un öğrencisi Xenophon’un aktardığı bir öyküde kahramanın ergenlik çaığında, güçlü olacağı bir hayat ile kolay bir hayat arasında seçim yaptığı anlatılır. Herkül bir gün yürürken kendisine bu seçimi sunup karar vermesini isteyen iki kadınla karşılaşır. Hayatta kendine ya kolay bir yol seçecektir ya da zorluklarla dolu bir yol. Zorluklarla dolu yol çok çabalamasını gerektirecek ama bir o kadar da saygınlık getirecektir. Güçlü olma şansı vardır ama o güç ne Tanrı’dan gelen bir armağandır ne de bir ilacın etkisi; ona yalnızca irade gücüyle ulaşabilir. Herkül zor yolu seçmiştir: “Çünkü tanrılar iyi ve doğru olanı insana ancak emek ve çaba karşılığında verir.”

Kafa Derisi: Boynuzlara, Dehşete, Şan ve Şerefe Dair

Kırılan saçlarımın sebebi ne yıllar
Ne de bir gecede
İnsanın saçını ağartan
Büyük korkular

Lord Byron, *The Prisoner of Chillon* [Chillon Mahkûmu]

BİR KERESİNDE NEW YORK'UN bir ucundan diğer ucuna metroyla giderken, bulunduğum vagona binen herkesin saçını incelemiştim. Altın rengi ışıltılı saçlar, kıpır kıpır lüleler, rastalar ve asker tıraşları, kâküller ve permalı saçlar gördüm. Örgüler, atkuyrukları, bukleler, yarı toplanmış saçlar, topuzlar. Arada Afrolar, önü kısa ensesi uzun modeller, tepesi tıraşlanmışlar, yanları kazıtılmışlar da saydım. Alnı kapatan perçemler, beyaz meçler, gökkuşağı gibi rengârenk saçlar vardı. Mantar enfeksiyonuna bağlı lezyonlar da gördüm, saçkırandan ötürü yama yama kelleşmiş alanlar da.

Kellerin bile kafa derisinde zengin bir çeşitlilik göze çarpıyordu: Krater gibi çukur çukur, asit yağmuru yemiş kumtaşından heykeller gibi çilli ve yıpranmış görünenler vardı. Yara bere içinde olanlar da vardı, cilalanmış maun gibi parlayanlar

da. Kimi kırış kırış, kimi pürüzsüz, kimi eratik bloklar* gibi çizgi çizgiydi. Sedef hastalığı, güneş hasarı ya da dermatit sebebiyle kabuklanmış kafalar gördüm. Boynuzları olana rastlamadım.

KAFA DERİSİ VÜCUTTA EN iyi kanlanan bölgelerden biridir. Geniş atardamarlar yüzün her iki yanından yukarıya çıkıp kafa derisine ulaşır; bu bölgede bir yaralanma olduğunda kan havaya doğru birkaç santimetre kadar fışkırabilir. Kafa derisi serttir ve yaralanmalarda dikiş atıldığında sonuç tatminkârdır. Acil serviste kanamayı durdurmak için genellikle ipekle birkaç sıkı dikiş atarak başlar, sonra da zımba dikiş ya da cerrahi yapıştırıcı ile işlemi tamamlarım. “Süperyapıştırıcı” Vietnam Savaşı’nda, kafa derisindeki gibi çok kanayan yaraları hızla onarmak amacıyla geliştirilmiştir. Sadece dil ve yanak, daha yoğun kan tedarikleri sayesinde kafa derisinden daha hızlı iyileşirler. Kafa derisi, yaklaşık 1 mm ile cildin en kalın olduğu yerlerden biridir (cilt kalınlığı gözkapakları ve kulak arkasında 0,05 mm iken, el ayaları ve ayak tabanında 1,5 mm’yi bulur). Kadınlarda kafa derisi erkeklerdekinden daha kalındır; en ince kafa derisiyse yaşlı, kel erkeklerde görülür. Vücut yüzeyinde bunca değişkenlikle yer alan cildimiz, en büyük ve en ağır organımız olduğu halde gariptir ki çoğu tıp eğitiminde, haklı çıkaracak herhangi bir sebep olmaksızın büyük oranda göz ardı edilir.

Tıpta her uzmanlık dalındaki eğitiminiz sırasında, gelen “ilginç vakaları” görmemiz için çağrılır, onları içsel tecrübe kayıtlarınıza eklersiniz. Ne var ki bir tıp öğrencisi olarak dermatoloji stajı yapmak insana kendini tuhaf bir biçimde röntgenci gibi hissettiriyordu. Her gün yarı çıplak hastaların etrafına toplanıp ciltlerini dikkatle incelememiz istenirdi. Bir hastanın topuğuna yayılmış siğilleri görmemiz, bir büllüz

* Bulundukları alandaki yerel kayalardan tür ve boyut olarak farklılık gösteren kayaçlar. (e.n.)

pemfigoid (ismi Yunancada cerahatli kabarık lezyon anlamına gelen “püstül” sözcüğünden türetilmiş otoimmün bir hastalık) hastasının nekrotizan büllerine pansuman yapmamız, şaşkınlıktan donakalmış bir öğrencinin cildindeki tünellerde ava çıkıp uyuz böceklerinin haklanmasına tanıklık etmemiz için hasta başına götürüldüğümüzü hatırlarım.

Bir sabah diğer beş öğrenciyle birlikte muayene odasına yollanmıştım. Gökkuşağı rengine bir hırka ve Çingene eteği giymiş orta yaşlı bir kadın muayene masasının kenarına oturmuş, bekliyordu. Yüzünü bir hale gibi çevreleyen sarı buklelerini alnını kapatacak şekilde öne doğru taramıştı. “Hepinizin bunu görmesini istiyorum,” dedi uzman doktor ve kadından perçemini kaldırmasını rica etti. İkimizden en az iki kişi derin bir nefes aldı: Kadının alnının ortasında, saç çizgisinin tam üstünde bir boynuz vardı. Yaklaşık beş santim uzunluğunda, bir balkabağının sapı gibi kıvrık, kahverengi bir boynuz.

“Ameliyat için gerekli hazırlıkları yapıyoruz,” dedi uzman doktor. “Bu kütanöz boynuzlar tıpkı saçınız, tırnaklarınız ve... Gergedan boynuzları gibi keratin yapısındadır.” Çeşitli cilt hastalıklarında boynuz oluşabilir: Güneş hasarına bağlı olarak derinin boynuzsu tabakasının aşırı kalınlaşması ve uzaması, siğiller, hatta ter bezleriyle ilgili bazı hastalıklar. Her beş boynuzdan birinde kanser saptanır. Kökenleri farklı olsa da bütün boynuzlar aynı maddeden yapılır: keratin. “Gayet basit bir işlemle alınabilir,” diye devam etti uzman doktor, “gerçi bu vakada geriye kalan boşluğu deri greftiyle kapatmak gerekecek.”

Kadının etrafında yarım ay şeklinde dizilmiş, dehşete kapıldığımızı belli etmemeye çalışıyorduk; hastaysa duruma kayıtsız görünüyordu. “Bugün almayın,” dedi hınzır bir kahkahayla. “Önümüzdeki hafta kostümlü partiye gideceğim. Tekboynuzlu at kılığına girmeyi düşünüyorum.”

ROMA'DA MICHELANGELO'NUN ESERİ OLAN bir Musa heykeli vardır. Musa bu heykelde bir çift boynuz, çatık kaşlar ve ciddi bakışlarla betimlenmiştir. Heykel Rönesans döneminde papalık yapmış olan II. Julius'un mezarına konmak üzere sipariş verilmiştir ama şimdi Vincoli'de küçük bir kilise olan San Pietro'da bulunmaktadır. Boynuzlar, Kutsal Kitap'ta anlatıldığı üzere on emir geldikten sonra Musa'nın Sina Dağı'ndan halkının yanına inerken yüz ifadesinin değiştiği anı ebedileştirmiştir. Aziz Jerome (Hieronymus) İbranice metni Latinceye çevirirken Musa'nın yüzündeki değişimi "boynuzlu" olarak tarif etmiştir ve o zamandan bu yana Musa, Batı ikonografisinde böyle temsil edilmiştir. Michelangelo'nun *Musa'sı* ustaca yapılmış, büyüleyici bir heykeldir. Sigmund Freud onun hakkında nefes kesici, uzun bir makale yazmıştır. ("Kim bilir kaç kez... O dik merdivenleri tırmandım ve kahramanın küçümseyici, öfkeli bakışlarına katlanmaya çalıştım!")

Gerek Kutsal Kitap'ın gerekse klasiklerin geleneğinde dönüşümler ilahi bir adalet unsurunu ima eder: Apuleius'un *Başkalaşım*lar'ında eşeklik yapan biri sonunda eşeğe, Ovidius'un *Dönüşümler*'indeyse kana susamış bir katil kurda dönüşür. Kutsal Kitap'ta birkaç boynuzlu dönüşüm hikâyesi anlatılır: Tesniye Bap 33'te sözü edilen peygamberin boynuzları güç ve haşmeti ifade ederken, Vahiy Kitabı cehennemden gelen boynuzlu elçilerle doludur. Musa'nın başına boynuz takmak ne anlama geliyor ya da hangi amaca hizmet ediyordu peki?

Bilgin ve hekim Thomas Browne üç buçuk asır önce bu aykırılık üzerine kafa yorarken Kutsal Kitap'ın orijinal İbranice ve Yunanca metinlerine dönüp bakmıştır. İbranicede "karan" sözcüğünün "şan şeref sahibi" ya da "parlayan", ona çok benzeyen "karan" sözcüğünün ise "boynuzlu" anlamına geldiğini fark eden Browne, Musa'nın bin yılı aşkın süredir Batı ikonografisinde geçerli olan temsiline bütünüyle çeviri

hatasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Browne, boynuzların “otorite, güç ve itibarın simgesi” olduğunu kabul eder, dolayısıyla Musa’nın yüzünü etkileyebilecek bütün dönüşümler arasında bunlar belki o kadar da uygunsuz değildir.* Ovidius’a göre Roma’nın müstakbel kralı ancak kafatasından boynuzlar çıkmaya başladığında kaderini kabullenir. “Boynuzlu” ile “parlayan” arasındaki kafa karışıklığı da çok eskilere dayanır. Browne, Romalı filozof Macrobius’tan alıntı yapar: “Libyalılar tanrıları Hammon’u batan güneş olarak düşünür ve onu koç boynuzlarıyla resmederler; sonuçta hayvan, gücünü, tıpkı güneşin gücünü güneş ışınlarından aldığı gibi, boynuzlarından alır.”

FREUD’UN PSİKANALİZİ –DERİ, ZİHİNSEL ve duygusal atmosferimizin barometresiymişçesine– ciltteki lezyonların ve tahrişlerin ruhsal yaşantımızı yansıtabileceğini varsayar. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında egzama ve hatta kurdeşen gibi daha sıradan cilt yakınmalarının dahi psikolojik veya duygusal çatışmalara karşı gelişen tepkiler olduğu kabul edilirdi. Pek çok hastam sedef ya da egzamasının, kaygı ya da uykusuzluk dönemlerinde kötülediğini fark etmektedir ki bu, modern immünobiyojinin açıklamaya çalıştığı bir gözlem. Cilt hastalıklarında alevlenmenin nasıl kontrol altına alınacağına ilişkin modern tıp bilğimiz bir hayli iyi olmakla beraber, bu hastalıkların en başında neden ortaya çıktığına dair bilğimiz utandırıcı düzeydedir.

Cilt ruhsal durumumuzun barometresi olabiliyorsa saç da olabilir. Duygusal bir şoka cevaben saçın aniden ağardığı ya da döküldüğü iyi bilinir. İdamını bekleyen Fransız kraliçesinin saçının bir gecede beyazladığına dair yaygın inanıştan ötürü tıp dergilerinde bu olaya “Marie Antoinette Sendromu” adı

* Hun İmparatoru Atilla ve Büyük İskender genellikle boynuzlu miğferle betimlenmiştir. Kuran’da İskender’den “Çift Boynuzlu” anlamına gelen *Zülkarneyn* adıyla bahsedilir.

verilir. Yüz yıldan uzun zaman önce Leonard Landois şöyle yazmıştır:

Patoloji ve fizyolojinin, bilimsel araştırmadan kaçmış ve hâlâ mitsel bir karanlıkta belirsizliğini koruyan en eski problemlerinden biri, saçın aniden ağarmasıdır. Mitsel bir karanlık dememin sebebi, çoğu eski zamanlardan kalma raporların bilimsel gözlemlerden çok, peri masallarını andırmasıdır.

Ama bu aslında peri masalı değil, modern dermatologlar tarafından doğrulanmış bir durum. Bir saç teli, kafa derisinindeki folikülü geride bırakıp döküldüğünde ölmüştür; daha önce ağarmamışsa renk değiştiremez. Ancak saçın aniden ağarması pigment değişikliğiyle değil, büyük bir korku ya da şokun ardından renkli saçın dökülmesi ve geride sadece beyaz tellerin kalmasıyla gerçekleşir. Bağışıklık sisteminin niye tercihen renkli saça saldırdığını bilen olmadığı gibi, bu durumun bilinen bir tedavisi de yoktur.

İlk tarihi örnek, ölüm acısıyla saçın nasıl beyazladığını anlatan Talmud'da geçer. Eşi Mümtaz Mahal'in ölümünün ardından yaşadığı tesellisi mümkün olmayan kederle Şah Cihan'ın saçları ağarır (eşinin anısına yaptırdığı anıt mezar Taç Mahal dahi acısını hafifletmez). Bu derin kederin ille de sevilen birine yönelik olması gerekmez; kitapların kaybı da aynı hissi yaratabilir. Sayısız, paha biçilmez el yazması taşıyan gemisini kaybettiğini öğrenen Rönesans âlimi Veronalı Guarino'nun saçları ağarmıştır. Tutuklu olarak idam edilmeyi beklerken saçların beyazladığı anlatılan çok sayıda örnek vardır: Fransa Kralı Ludwig tarafından yakalanan Ludovico Sforza; Londra Kulesi'ne kapatılan Sir Thomas More; devrim öncesi Fransa'sından D'Alben adlı bir subay (saçının sadece sağ tarafı beyazlamıştır). *Chronique d'Arras*'da V. Charles'ın mahkemesinde hüküm giyen bir suçlunun saçının beyazladığı

anlatılır; Marie Antoinette'in İskoç muadili Kraliçe Mary'nin de saçı, idam edilmeyi beklerken beyazlamış olabilir (veya belki de saçı daha öncesinde, itiraf etmeye yanaşmadığı kadar ağarmıştır.) Stefan Zweig Mary'nin idamını şöyle anlatır:

Bulle [cellat] başı saçından tutup kaldırmak ve toplanlara göstermek isteyince peruk elinde kaldı ve baş yere düştü. İdam sehpasında bir top gibi yuvarlandı ve cellat bir kez daha eğilip başı yerden alınca seyirciler bunun kısa kesilmiş kır saçlarıyla yaşlı bir kadına ait olduğunu fark ettiler.

BOYNUZLAR SADECE ŞAN ŞEREF değil, ihtiras, neşe ve fesat göstergesi de olabilir. Bekârlığa veda gecelerinin, sadakatsizlik ve acemiliğin simgesidirler.* Yunan mitolojisinde çobanların ve cinselliğin tanrısı Pan'ın, keza şarap ve bereket tanrısı Baküs'ün bir çift boynuzu vardır. "Pek çok Tekboynuzlu vardır," diye yazmıştır Sir Thomas Browne, "ve sonuç olarak pek çok Boynuz... Gördüğümüz Boynuzlar ne olursa olsun, kesinlikle bir tür Hayvan'ın Boynuz'u değil, çeşitli Tekboynuzlular'ın devamıdır." Tıp öğrencisiyken ender rastlanan, çapraşık tanılara atlama hevesine kapılmamam için uyarılmıştım; toynak sesleri duyduğumda aklıma zebraları değil, atları getirmeliydim; tekboynuzlu atlarınsa lafı bile olmazdı. Thomas Browne çeşitli türlerin tekboynuzlu olabileceğini kabul etmekle birlikte tekboynuzlu insanlardan bahsetmez, onlardan biriyle herhalde hiç karşılaşmamıştır. Dermatoloji kliniğindeki o ikindiye kadar ben de karşılaşmamıştım.

Fakat Edinburgh Üniversitesi'nin anatomi koleksiyonları arasında bir tekboynuzlu insanın, Elizabeth Low'un boynuzu bulunmaktadır. Koleksiyondaki birçok örneğin öyküsü

* İngilizcede "greenhorn" (yeşil boynuz) toy, acemi anlamında kullanılır. (ç.n.)

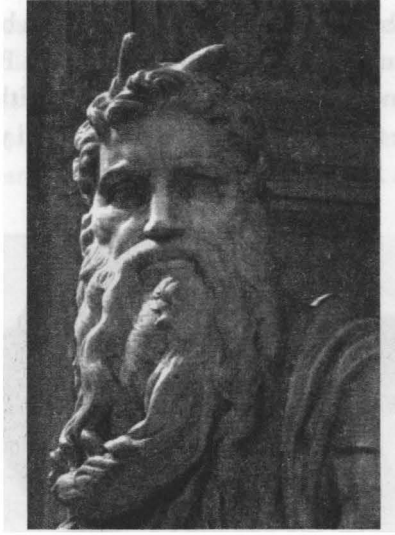
yüzyıllar içinde silinip gitmiş olduğu halde Low'un öyküsü boynuzla iliştilirilmiş gümüş madalyon sayesinde neyse ki korunmuştur. Boynuz, Browne'un College of Physicians'a üye seçildiği 1664 yılında büyümeye başlamış, Browne'a şövalyelik nişanı verildiği 1671 yılında ameliyatla alınmıştı.

Madalyonun üzerinde şöyle yazar: "Elizabeth Low'un sağ kulağının yedi buçuk santimetre üzerindeki bu boynuz 14 Mayıs 1671 tarihinde Andrew Temple, Thomas Burne, George Smith, John Smyton ve James Twedie'nin şahitliğinde Cerrah Arthur Temple tarafından kesildi. Boynuz yedi yıldan beri büyüyordu; hasta 50 yaşındadır."

ASIRLARDIR MICHELANGELO'NUN MUSA'SININ, PEYGAMBERİN İsrailoğullarını altın buzağıya taparken yakaladığı anı betimlediği ve yüzünden hiddet okunduğu kabul edilmiştir. Bu bakış açısını savunan Freud, çağdaşı Henry Thode ve Carl Justi'den yaptığı alıntılarla Musa'nın yüzündeki duyguyu "gazap, acı ve hor görü karışımı"; "korku ve acıyla titreyen" bir ifade şeklinde betimlemiştir. Bir keresinde Roma'dayken Musa'nın yüzünü görmeye gitmiştim. Bana, kızgın değil de ihtiyatlı,

şaşırmış, hatta biraz da korkmuş göründü. Kaşlarının çatık olduğu doğru ama sol kaşı aşağı doğru kıvrıktır ve yüzünde öfkeli bir bakıştan çok, ötelere diktiği gözlerini, önündeki dehşet verici, hatta muhteşem görüntüden alamıyormuş gibi bir ifade okunur.

Farklı bir bakış açısı daha var: Heykel, hikâyede Musa'nın Tanrı'dan kendini göstermesini istediği daha önceki bir anın anısına yapılmış olabilir. O zaman yüzünden okunan öfke değil, önündeki uhrevi görüntü karşısında kapıldığı dehşetle karışık huşu ifadesi olsa gerek. Tanah'ta anlatılan en garip ve güçlü sahnelerden biridir bu; öyle ki Michelangelo tarafından ölümsüzleştirilmeye bu denli uygun bir an bulmak zordur. Ne yazık ki heykel mermerden yontulduğu için Musa'nın saçı ağarmış mı, bilemiyoruz.

Doğum: Kalbi Yeniden Biçimlendirmek

İnsan dünyaya geldiğinde henüz tamamlanmamıştır;
bunun için ikinci kez doğmalıdır.

Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal Dışı*

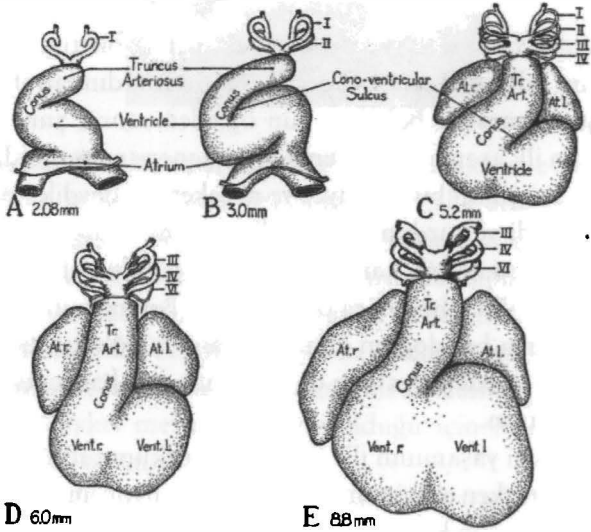
DOĞUMUNA YARDIM ETTİĞİM İLK bebek, henüz bir tıp öğrencisi olduğum yıllarda uzun bir gece nöbetinin ardından dünyaya gelmişti. Annesiyle babası o gün öğleden sonra, anne henüz doğumun ilk aşamasındayken doğumhaneye gelmişlerdi. Başlangıçta karşılıklı bir resmiyet ve nezaket içindeydik —onların ilk bebeğiydi ve yardım ettiğim ilk doğum olduğunu biliyorlardı— ama saatlerce kan, ter ve dışkı içinde debelendikten sonra kırk yıllık ahbaplara dönmüştük. Ben mezun olduktan sonra yıllarca her doğum gününde bana küçük kızlarının bir fotoğrafını gönderdiler. Ben de ne zaman seyahate çıksam onlara kart attım.

O bebeği yaşamının ilk anlarında nutkum tutulmuş, hayranlıkla tutarken ellerimin titrediğini hatırlıyorum. Derken ilk nefesini aldı; soluk mavi vücudunu pembeleşirken seyretmek güneş tutulmasının ardından manzaranın yeniden renklendiğini görmek gibiydi. İskoçya kırsalında bir hastanenin üst

katındaydık; yeni doğan yaz güneşinin altın rengi ışıkları çıplak duvarlara vuruyordu. Bebeği havluyla kuruladım ve göbek bağındaki nabız durunca bağı klampe edip annesinin kucağına verdim. Ağlıyordu, birkaç saniye öncesine kadar çıkmayan o minicik ama güçlü ses karşısında donakalmıştım.

O günden bu yana pek çok bebeğin doğumuna yardım ettim ve dünyada yerini alan yeni yaşama, yeni nefese karşı duyduğum hayranlıkta en ufak bir azalma olmadı. Kalpteki uyumlu değişimler sayesinde uzuvlara renk ve yaşamın aktığını, bir bebeğin yaşam karnavalına katıldığını görmek muhteşem bir duygudur.

KALP, YASSI BİR EMBRİYONİK DISK üzerinde iki tüp şeklinde gelişmeye başlar ve bunlar birleşerek büyüdükçe kendi etrafında dönüp boğumlanan şişkin bir kese meydana getirir; bu haliyle, kaburgalardan oluşmuş sepetin içinde şişmanladıkça çöreklenen bir yılanı benzer.

Konuşurken hep “dolaşım” deriz ama aslında insanlarda iki dolaşım sistemi vardır: akciğerlerimiz için “akciğer dola-

şımı” (küçük dolaşım) ve vücudun geri kalanı için “sistemik dolaşım” (büyük dolaşım). Sağ karıncık kanı akciğerlere, sol karıncık ise vücudun geri kalanına pompalar ve her iki karıncık eşzamanlı çalışır. Erişkinde kalbin her atımıyla bu iki dolaşımdan her birine eşgüdümlü olarak yaklaşık yetmiş milimetre kan pompalanır; iki kan akımı kalpte kesişerek sonsuz bir sekiz şekli çizer. Memeli kalbinin pek çok mucizesinden biri, bu ikili dolaşımı tek pompayla idare edebilmesidir. Bir diğer mucizeyse bebeğin akciğerlerinin soluyacak hava olmayan ortamda gelişmesidir; fetüs bütün oksijeni plasentadan alır. Plasentadan gelen kan, bebeğin akciğerlerini bir çift “şant” vasıtasıyla atlayarak ihtiyaç duyulan yere çabucak ulaşır. Şantlar kanı sağ taraftaki akciğer dolaşımından sol taraftaki sistemik dolaşıma kaydıran marifetli kanallardır.

Şantlardan birincisi sağ kulakçıkla sol kulakçık arasındaki “foramen ovale”dir (oval delik ya da oval pencere). Oksijence zengin kan plasentadan çıkıp göbek bağından vücudun en büyük toplardamarına geçer. Bu toplardamar öyle bir açılanma yapar ki taşıdığı kanın yaklaşık üçte biri sağ kalbe girdikten sonra foramen ovale yoluyla sağ kulakçıktan kalbin sol tarafına geçer ve buradan çıkıp oksijenlenmiş kanı beyne ve gövdeye götürür. Yaz tatillerinde anatomi salonunda çalışırken bu pencereyi her bulduğumda hayret ederdim. İncelediğimiz kalplerin sahipleri yaşlı kadınlar ve erkekler olmasına rağmen hem foramen ovalenin geride bıraktığı izin hem de kanı doğrudan bu pencereye yönlendiren, kulakçık duvarındaki oluğun hâlâ gözle görülebilir olduğunu fark ederdim. Erişkinde sağ kulakçığının duvarlarını incelediğinizde fetüsteki sıvı dinamiklerinin kalp üzerindeki izlerini görürsünüz.*

* Foramen ovale yüzde 15 ila 30’umuzda açık kalır; bu durum “patent foramen ovale” (PFO) olarak adlandırılır. Kan dolaşımını keşfeden William Harvey, PFO’nun su altında nefes almaya imkân verebileceğini düşünmüştü. Yanılıyordu: Bu durumda dalış daha tehlikelidir çünkü PFO yüzeye çıkış sırasında oluşan hava kabarcıklarının dolaşımında sağdan sola geçmesine ve beyne giderek inmeye neden olmasına yol açar.

Ana karnında yaşam için gereken ikinci şant, her kalp atımıyla pompalanan kanın yüzde 90'ını akciğerlerden aorta yönlendiren kalın bir damar olan “duktus arteriosus”tur. Bu kanal, sağ karıncıktan gelen oksijenden fakir, mavimsi kanı yeniden oksijenlenmesi için inen aort yoluyla plasentaya göndermeye ayarlı belli bir açılanma gösterir.

Gebeliğin ilk haftalarında bebeklerin bir kuyruğu ve tıpkı balıklar gibi boyun bölgesinde solungaç yayları vardır. Kalp, boyunda bu solungaç yaylarının damarlarından gelişir, duktusu ise altıncı yayın kalıntısı oluşturur.

Embriyo geliştikçe kalp boyundan aşağıya, göğüs boşluğundaki yerine doğru göç eder. Aşağıya inerken boyundaki sinirlerle olan bağlantısı sürer; kalp krizi geçiren birçok insanda tek belirtinin boyunda ya da çenede ağrı olmasının sebebi budur. Duktusun kapanması, hava soluduğumuz hayatı sürdürebilmemiz için elzem bir dönüşüm ve yenidoğanın rengini maviden pembeye çeviren dönüşümün bir parçasıdır.

Bütün büyük atardamarların iç ve dış çeperleri arasında bir kas tabakası bulunur ama duktus özeldir; birbirine ters yönelimli çift sarmal lifler içerir. Damarın doğumdan sonra kapanmasını sağlayan, bu liflerin kasılmasıdır. Liflerin, bebeğin ilk birkaç soluğuyla giren oksijeni algılaması kasılmayı tetikler. Bu erken kapanma gerçekleşmezse duktustaki kan akımı tersine dönerek akciğerlere zarar verir ve kalbe aşırı yüklenir.

Yunan hekim Galen bu sarmal lifleri bilmiyordu ama iki bin yıl önce duktusun kapanmasına dair şaşırtıcı derecede isabetli bir gözlem yapmıştı.

Doğumdan sonra hayvanın geri kalan her yerinin büyümesi devam ederken aort ile akciğer atardamarını birleştiren duktusun büyümesi durmakla kalmaz, gittikçe incelindiği görülebilir ve duktus zamanla tamamen yıpranıp kurur.

Diseksiyon salonunda çalışırken duktusun, aort kavsinin altında yıpranmış bağ dokusu parçaları şeklindeki kalıntıları bulurdum: Bir zamanlar her kalp atımında pompalanan kanın yüzde 90'ını taşıyabilen geniş ve güçlü damardan geriye sadece bunların kalmış olmasına hayret ederdim.

Doğumdan yetmiş iki saat sonrasına kadar kapanmayan bir duktus “patent duktus arteriosus” ya da kısaca PDA olarak adlandırılır ve tehlikeli olabilir. Yakın tarihli bir derlemede, “Duktus arteriosusun doğumdan sonra kısa süre içinde kapanmaması yenidoğanda anlamlı morbidite ve mortaliteyle ilişkilidir,” sonucuna varılmıştır. “Erken tanı son derece önemlidir.”

YENİDOĞANLARIN KALBİNİ DİNLEMeye ALIŞIĞIM. Muayenehaneme gelen her hastamın dünyaya gelen bebeğini doğumdan hemen sonra görürüm. Yenidoğanın kalp atımları erişkindekinin en az iki katı hızlıdır. İki çift kapakçık saniyede iki atımdan daha hızlı, inişli çıkışlı bir stakkato ritmiyle kapanır. Bu seste kırıl-gan ama yaşamsal bir şey vardır; milyarlarca kez –şans yaver giderse benimki durduktan sonra da uzun yıllar– atacak bir kalbin ilk atımlarını duyduğumun fazlasıyla farkındayım.

İlk kez bir doğuma yardım etmemden on yıl sonra birkaç haftalık bir bebek kontrol için kliniğime getirilmişti. Annesi Joy, “Pek iyi beslenemiyor,” dedi. “Çabalıyor ama sanki emmeyle nefes alma işini birlikte yapamıyor. Bir de burnu tıkanıyor.” Bebeğin minik vücudunu kucağına yatırdı. Yarı saydam karın cildinin altında nehir haritası gibi uzanan toplardamarlar görünüyordu. Yaşamın ilk birkaç haftasında yarı ana karında yarı dış dünyada yaşar görünen her bebek gibi bakarkör gözlerini kırıpşırtıyordu. Doğumun nasıl olduğunu sordum. Connor bir iki hafta erken doğmuştu; komplikasyonsuz bir doğumdu. Başlangıçta bebeğin gelişimi iyiydi, doğum sonrası kaybettiği kiloyu almıştı ve büyüme çizelgesine baktığımda ölçümleri 90. persantil civarındaydı (bunun anlamı, akranı

bebeklerin sadece yüzde 10'unun bu ölçümlerin üzerinde olduğudur). İlk zamanlarda emmesi iyiydi ama birkaç günden beri zorlanıyordu.

Stetoskobun ucunu elime sürterek ısıttım ve diz çöküp Connor'ın göğsünün üzerine koydum. Yumuşak bir stakkato yerine, göğüs kemiğinin solunda en belirgin hissedilen ve daha sessiz olmakla birlikte sırtında da işitilebilen, her vurunun boğuk bir uğultuyla bir sonrakine karıştığı bir legato duydum. Akciğer sesleri sağlıklı, hava geçişi rahattı. “Üfürümü var,” dedim stetoskobu göğsünden çekerken. Joy gözlerini kocaman açtı, burun delikleri kıpırdadı, durgunlaştı. “Burnu tıkalı olduğu için iyi ememiyor ama kalbinin de kontrolden geçmesini istiyorum. Birçok bebekte üfürüm duyulur; genellikle endişelenecek bir şey yoktur.”

“Ciddi olabilir mi?” diye sordu; ağızından çıkanları dinlerken yüz ifademden bir anlam çıkarmaya uğraşıyordu.

“Şart değil,” dedim sakın görünmeye çalışarak. “Daha fazlasını söyleyebilmek için kalbini ultrasonla incelememiz gerek.”

Ben sevk kâğıdını yazarken, keyfi kaçan Joy bebeğini taşıma şalına yerleştirdi; koridorda yürürken telefonda kocasıyla konuştuğunu duydum. Birkaç hafta sonra pediatrik kardiyologdan yanıt geldi.

“Üfürüm saptadığınız bebeği yönlendirdiğiniz için teşekkür ederim,” yazıyordu. “Ailesinde kalp kapağı hastalığı öyküsü olmamakla birlikte, dedesinde ergenlik çaığında kapanan persistan duktus arteriosus varmış.” Kardiyolog da benim gibi Connor'ı tartmış, bütün nabızlarını kontrol etmiş ve elini göğsünün üzerine koyunca, olması gerektiğinden daha kuvvetli atan sol kulakçıktan gelen bir titreşim hissetmişti. “Ultrasonda sol kulakçıkta orta derecede yüklenme saptandı; kalp kapakçıkları normal, aort kavsı açıktı; orta büyüklükte PDA'da kesintisiz, türbülant akım saptandı. Connor bu hemodinamik anormalliği çok iyi tolere ediyor.”

Connor'ın kalbi kendiniilmekilmek dokurken ipliklerden biri bağlanmamış, duktus açık kalmıştı. "Artık kendiliğinden kapanma ihtimali zayıf," diye eklemişti kardiyolog "ve altı aylık olduğunda cerrahi ligasyon* ya da transkateter oklüzyon** yapmamız gerekebilir."

Joy'u birkaç ay sonra klinik koridorunda gördüğümde oğlu dört aylıktı. Daha yeni tartılmıştı; boyu 90. persantilde uzamaya devam ediyordu ama giderek inceldiği için kilosu 50. persantile düşmüştü. "Hatta bazen üfürümünü duyabiliyorum," dedi Joy. "Sizce kendiliğinden kapanma şansı var mı?"

Onu rahatlatmak için elimden geleni yaptım ama çocuk hekimleriyle olan bir sonraki randevuda Connor'ın kilosu 35. persantile düşmüştü. Doktorlar Connor'ın kalbinin normalden biraz daha büyük olmasına ve akciğerlerinin zorlanma belirtileri göstermesine rağmen kalpte kalıcı bir hasar olmadığını söyleyerek Joy'u rahatlattılar. Kardiyologlar PDA'nın kendiliğinden kapanıp kapanmayacağını görmek istiyorlardı. "Onu iki ay sonra tekrar değerlendireceklerini, bir boya verip kalbinin filmini çekeceklerini söylediler," dedi Joy. "Ancak o zaman ne denli kolay kapanabileceğini söyleyebilirlermiş."

"Kalp kateterizasyonu" yapılacağı gün Connor'a anestezi verildikten sonra bacağındaki kolay erişilebilir bir damardan sokulan incecik bir tüp kalbine doğru ilerletildi. Akciğer atardamarları ve kalpteki basınçlar ölçülüp karşılaştırıldı. Bu arada kilosu 25. persantile düşmüş, dahası, boy persantili de inmeye başlamıştı. Bazen patent duktus arteriosusun şekli, kateterden sokulan tellerle kapatılmaya elverişli olduğunu gösterir ama Connor'ınki öyle değildi. İki gün sonra ameliyat edilecekti.

* Açık cerrahi girişim gerektiren, duktusun sıkıca bağlanmasıyla uygulanan kapatma işlemi. (ç.n.)

** Açık cerrahi girişim gerektirmeksizin, bir kateterle kasıktaki büyük damarlardan girip duktusa ulaşarak damar içinden uygulanan kapatma işlemi. (ç.n.)

Onu ertesi hafta tekrar gördüm. Annesinin sol memesini yeni emmişti, Joy oğlunun üstünü sıyırıp göğsünün sol tarafındaki yara izini gösterdi. Cerrahlar kaburgaları kesmiş, akciğerleri söndürmüş ve bir saat tamircisinin hassasiyetiyle duktusu bağlamışlardı.

“Ses kesildi,” dedi Joy, “artık kalbinin gümbürtüsü göğsünün üzerinde hissedilmiyor. Emmesi de daha iyi. Doğru yere bağlanan incecik bir ipliğin onca fark yaratacağı kimin aklına gelirdi?”

Üç ay sonra Connor’ın kilosu yeniden 50. persantili yakaladı ve röntgen filmi kalbinin normal boyutlara kavuştuğunu gösterdi. Büyüme-gelişmesi dikkat çekici biçimde normale dönmüştü; birinci yılın sonunda kilosu tekrar 90. persantili yakalamıştı. Klinikten taburcu edilirken yazılan son raporda “Connor’ın kalbinin artık tamamen normal olduğu düşünülebilir,” yazıyordu. “İleriye yönelik herhangi bir önlem almaya gerek yoktur.”

PATENT DUKTUS ARTERİOSUSUN KARAKTERİSTİK üfürümü yüz yılı aşkın süre önce Dr. George Gibson tarafından Edinburgh’da, kliniğimden birkaç yüz metre ötede tanımlandı. Şehrin Kraliyet Reviri’nde hekimlik yapan Gibson, kanın duktustan gürültüyle akması sırasında göğsün üzerinde hissedilen ayırt edici “titreşim”i tarif etti. Nasıl ki bir nehir kıyısını yavaş yavaş aşındırırsa atardamardaki türbülans da damarın iç yüzeyinde pürüzlenmeye neden olur. Bu pürüzlü yüzey, bakterilerin yerleşip çoğalmasına uygun bereketli topraklardır. Yirmi-otuz yıl öncesine dek patent duktus arteriosusu olan çocuklar genellikle ya bu enfeksiyonlar ya da aşırı yüklenmeden ötürü gelişen kalp yetersizliği nedeniyle kaybedilirdi.

1938’e kadar, patent duktus arteriosus ile doğan çocuklar ya böyle yaşamaya mahkûm kalıyor ya da daha sık görüldüğü üzere kaybediliyordu. Fakat o yıl Boston Çocuk Hastanesi’nden bir cerrah açık bir duktusu kapamayı başardı.

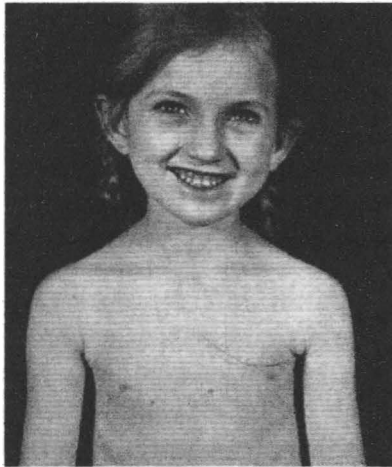
Robert Gross adlı cerrahın başarısı, tek gözünün gördüğü düşünülecek olursa daha da hayret vericidir. Gross saatleri parçalarına ayırıp tekrar birleştirerek, ameliyat için gereken ince stereoskopik hareketlerin pratiğini yapıyordu. Duktusun kapatılması o kadar riskli bir işlemdi ki Gross ameliyatı amiri tatile çıktığında gizlice yaptı. Ondan önce sadece iki cerrah bu ameliyatı denemişti. Biri, göğsü açtığında duktusu bulamamıştı (ultrasonun keşfinden önce tanı hatası sık karşılaşılan bir durumdu); diğerindeyse işlemin teknik açıdan imkânsız olduğu anlaşıldı ve çocuk kısa süre sonra öldü. “Patent duktus arteriosusu olan bir çocuğun ya da gencin akıbeti meçhuldür,” diye yazmıştı Gross. “Tepesinde Demokles’in kılıcının sallandığı riskli bir yaşam sürer.”

Gross’un ilk hastası yedi yaşına kadar ite kaka yaşamış marazi bir çocuktur. Gross, *Annals of Surgery*’de cerrahi buluşunu anlatırken bu solgun, melankolik kızı şöyle betimler: “Genellikle kıpırdamadan durur, korkmuş bir ifadeyle elini kalbinin üzerine koyardı. Ne olduğunu sorduğunuzda ‘Burada, içeride bir terslik var,’ diye fısıldardı.” Diğer çocuklarla oynayamıyordu; annesi sık sık göğsünün derinliklerinden korkutucu bir uğultu geldiğini söylüyordu.

Gross bu korkunç sorunun basit bir teknik çözümü olduğuna inanıyordu. Önce diseksiyon salonuna gidip kadavralar üzerinde çalışarak duktusa ulaşabilmek için göğüs kafesini en iyi nereden kesebileceğini araştırıp buldu. Sonra da işlemi anestezi uygulanmış bir grup canlı köpek üzerinde, aort kavsinin akciğer atardamarlarından ayırma işlemini mükemmelen uygulayabilir hale geldiğine kanaat getirene dek denedi. Büyük bir “özen ve sabır” gerektiğini söylüyordu. “Büyük damarlar arasındaki küçücük yerde... Çok az alan vardır.” Üç sinire zarar verme riski vardı: Biri nefes alıp vermeyi sağlıyor, diğeri sindirimi ve nabız hızını koordine ediyor, üçüncüsüyse gırtlığa ulaşıyordu. Neşter azıcık kaysa hasta nefes alamaz ya da konuşamaz hale gelebilirdi. “Sinirin yerini bulmak,

serbestleştirmek ve güzergâhını takip etmek için bir saate yakın zaman harcardım çünkü buna değerdı,” diye yazmıştı gırtlığa ulaşan sinire istinaden; “bir kez görüş alanına girdikten sonra diseksiyonun geri kalanı daha güvenli ve emin adımlarla ilerler.” Duktus etrafındaki bağ dokusunun titizlikle temizlenmesinin ardından, damarı kıstırıp birkaç dakika kapalı tuttuktan sonra işleme devam edilmesini tavsiye etmiştir. “İstenmeyen herhangi bir etki oluşmazsa duktus kalıcı olarak bağlanabilir.” Bunu kalın ipek iplikle “tam bir kapatmanın etkili olabilmesi için *çok sıkı* düğüm atarak” yapıyordu. Hastanın akciğerleri dikilip yeniden havayla şişirildi ve hasta bir günlük yatak istirahatinden sonra tekerlekli sandalyeyle do-laşmaya başladı

Gross ilk makalesinde, başarıyla sonuçlanan, komplikasyonsuz dört vaka anlatır. Tekniğı, kalpte ve büyük damarlarda, çoğumuz için doğumdan sonraki ilk saatlerde doğal yollarla gerçekleşen bir dönüşüm yaratmıştır. Vakalarından biri için “Çocuğun genel durumu mükemmel,” diye yazmıştır. “Yeniden okula başladı ve ameliyattan sonraki ilk iki ay içinde bir buçuk kilo aldı.” Ustalıkla bağlanan bir parça ipek iplik, bir nevi yeniden doğma etkisi yaratmıştı.

Genleşme: Gençlik ve Güzelliğin Simyası

Bunun üzerine Hekabe... Denize atladı ve yaşlı bedeni
biçim değıştirdi.

Nikandros'un *Heteroeumena*'sı ("Yabancılaşan Varlıklar")

MIHAIL BULGAKOV'UN ROMANI *USTA VE MARGARİTA*'da sihirli bir kremle gerçekleşen mucizevi bir gençleşme sahnesi anlatılır. Otuz yaşında bir kadın olan Margarita Nikolayevna, Moskova'nın Aleksandr Bahçeleri'nde bir bankta otururken, uzun köpekdişli, şüpheli görünümlü bir adam (daha sonra Şeytan'ın elçisi olduğu ortaya çıkar) ona kutsal emanet sandığı gibi ağır ve süslü, som altından bir kutu verir. Kutuyu açıp içindekini cildine sürmesi için o akşam sekiz buçuğa kadar beklemesini söyler. Özetlenemeyecek kadar karmaşık nedenlerden ötürü Margarita teklifi kabul eder.

Saat 20.29'da Margarita daha fazla sabredemez; ağır altın kutunun kapağını açar. İçinde toprak, bataklık ve orman kokusu yayan sarımsı yağlı bir krem vardır. Alnına ve yanaklarına sürmeye başlar, cildinde hafif bir karıncalanma hissi oluşturan krem çabucak emilir. Margarita aynaya bakar ve şaşkınlıkla kutuyu elinden düşürür.

Göz rengi yeşile dönmüş; ince, seyrek kaşları simetrik, mükemmel bir çift yay biçimini almıştır. İki kaşının arasında ki çizgi kaybolmuştur. Şakaklarındaki gölgeler, “göz kenarlarında belli belirsiz fark edilen kırışıklıklar” silinmiştir. Yanakları pembeleşmeye başlar, alını beyaz ve pürüzsüz bir görünüm kazanır, saçlarındaki yapma dalgalar gevşeyip doğal dalgalar halinde dökülür. Margarita neşeli bir kahkaha atar, bornozunu çıkarıp kremi bütün vücuduna sürmeye başlar. Bahçede adamla karşılaşmasından beri kendisine musallat olan baş ağrısından kurtulur; kolları bacakları güçlenir, sıkışır. Neşeyle havaya sıçradıktan sonra, sanki melekler tarafından indiriliyormuşçasına yavaş ve zarif bir hareketle yere konar. Krem ona uçma yetisi kazandırmıştır.

Bulgakov tıp eğitimi almış olduğundan kitabı canlı klinik detaylarla doludur: kafa kesme sırasında fışkıran kan, tatlılıkla ikna eden bir psikiyatrik sorgulama, bacağın kopması sırasında çıkan çatırtı. Bulgakov kremin etkilerini de aynı özenle betimler.

Bir hekim olarak, kremlerin gerçek dünyada kaçınılmaz yaşlanma sürecini geri çeviremediğini, sadece yavaşlatabildiğini biliyordu mutlaka. Cildin genç görünümünü koruyabilmek için ne sürdüğünüzden çok, nelerden *kaçındığınız* önemlidir: Sigara, sağlıksız gıdalar ve güneş ışınları cildi yaşlandırır. Doğal esnekliği kaybolmaya yüz tuttuğunda, hiçbir krem onu eski haline getiremez.

BİR HAVALİMANINDAYDIM AMA BURASI varsıl dünyada bir alışveriş merkezi, tren istasyonu, hatta hastanede bir bekleme salonu dahi olabilirdi. Floresan aydınlatma, katedraldeki gibi yüksek tavanlar, havalandırma boruları, yıpranmaya dayanıklı halılar, fahiş fiyatlı kafeler, bir dükkânlar keşmekeşi, rahatsız sandalyelerin üzerinde bekleyen hedef kitle. Satılan ürünler mevsimden mevsime pek az değişir: dergiler, hediyelik eşyalar, giysi ve çantalar; kafein, elektronik eşyalar, abur cubur ve

alkol. Buradaki tek eczanenin vitrini “sağlık” ve “güzellik” temalı ışıklı panolarıyla farklı bir vaatte bulunuyor ama aslında hepsinin sattığı şey aynı: gençlik.

Ortaçağ simyacıları gençlik iksirleri için bin bir çeşit isim kullanırdı; günümüzde gençleşme endüstrisinin de ondan aşağı kalır yanı yok. Elimi attığım ilk üç krem aynı gruptandı ve üçünün de içeriği iştah kabartıcıydı: biberiye, papatya, kakao, okaliptüs, hoda, avokado, ekinezya, aloe vera, şerbetçiotu, hiyar, aynisefa çiçeği ve “ıtırın benzersiz aroması”. Başka bir rafta, Kalahari kökenli egzotik bir kavunun sıvılaştırılıp seyreltilmesiyle elde edilmiş bir ürün yıpranmış saçlar için kullanıma sunulmuştu. Gençleşmiş, ıslıl ıslıl bir cilt vaat eden baştan çıkarıcı ürünler vardı. Kremlerden biri, ince çizgileri ve kırışıklıkları azaltan bir değişim, bir başkasıysa “daha sıkı, dolgun ve taze bir cilt” vaat ediyordu. Eller, tırnaklar, ayaklar, yüz, vücut ve memelere özel çeşit çeşit karışım içeren ürünler vardı. Bazı kremler, faydalı olmakla kalmayıp kullanılması gereken “kıymetli serumlar” olarak sunulmuştu. Hepsi de “daha dolgun, pürüzsüz ve gençleşmiş” bir cilt vaat ediyordu.

Erkeklere ayrılmış rafta hepsi hepsi dört ürün vardı; bunlar da kendi çapında gençlik vaat ediyordu ama etkileri gençleştirici olmaktan çok, rahatlatıcı, yumuşatıcı ve pürüzsüzleştiriciydi (gören de amacın erkeğin tenini değil, kişiliğini yumuşatmak olduğunu sanır). Erkek ürünlerindeki farklı pazarlama yaklaşımı, kadınlarda gençlik ve daha güzel bir cilt, erkeklerdeyse güç kudret vaat eden vitamin takviyelerinin sıralandığı raflarda da kendini gösteriyordu. Bu ürünlerin reklamlarında, sağlık için gerekli olmanın yanı sıra “canlılık” kattıkları söyleniyordu.

Bulgakov’un Margarita’sı, Pamuk Prenses’in –her daim “en güzel” kalmak isteyen– kötü kalpli üvey annesinden, bir ejderhanın gözünün yaşına bakmayan mangal yürekli erkeklerle gençliğin güç ve kuvvetinin bağışlandığı Cermen efsanelerine dek uzanan eski bir geleneğin devamıdır. Ovidius’un *Dönüşümler*’inde Iason’un altın postu eline geçirmiş bir ejderhayı yendiği, ardından da babası Aeson’u gençleştirmesi için karısı büyücü Medea’ya yakardığı bölüm dikkat çekici bir gençlik büyüsü örneğine sahne olur ve bunun için kullanılan iksirde, modern bir kozmetik ürün kataloğundan çıkmışçasına egzotik bitkiler yer alır. Medea bu bitkileri toplamak için ejderhalar tarafından çekilen arabasıyla Yunan diyarının en uzak ve göz alıcı yerlerine gider. Topraktaki iki hendeği kurban ettiği koyunların kanıyla doldurur, üzerine şarap ve süt ekler, sonra da içine daldırdığı meşaleleri tutuşturur. Bir kazana Teselya’dan toplanmış kökleri, Okeanos’un kıyıya attığı kumları ve Uzakdoğu’dan gelen ufalanmış taşları koyar.*

Medea iksiri kuru bir zeytin dalıyla karıştırırken dal yeşerip meyve verir. Karışımın sıçradığı yerlerde soğuk, karanlık toprak yeşerir, çiçek açar. Bu son işareti gören Medea devam etmeye hazır olduğunu hisseder; Aeson’un boynunu kesip

* Çinli simyacılar gençleşme tedavileri için geleneksel olarak otları değil, farklı mineralleri karıştırıp ısıtırlardı; anlaşılan Ovidius Çinlilerin bu tercihindan haberdarmış.

iksiri damarlara boşaltır. “Kapkara olmuş ağaran saçı da, sakalı da / Gitmiş... Kırışıkların, buruşukların arası doldu, kapandı / Yeniden güçlendi eli kolu, şaşıp kaldı Aeson / Kırk yıl öncesi gibi buldu kendini.”

ELLİLİ YAŞLARIN ORTALARINDA OLAN Beth Lord zarif, özel tasarım kıyafetler giyer, yanaklarına allık sürerdi. Velfecri okuyan gözlerini maskaradan ağırlaşmış kirpikleri örterdi; kaşlarına öyle muntazam kalem çekerdi ki gören en ince samur tüyünden fırçayla çizmiş sanırdı. Hukuk eğitimi almış ama yıllarca çalışmamıştı. Kocasını bir yatırım bankasında yöneticiydi ve New York ile Şangay ofisleri arasında mekik dokuyarak geçen yoğun bir çalışma temposu vardı. “Yirmi yıl kadar önce, ‘Paraya ihtiyacımız yok,’ deyip işi bırakmam için beni cesaretlendirmişti. Ben de bıraktım.” Başlangıçta küçük kıızıyla ilgilenen meşgul bir anne olduğundan iş hayatını özlememiş, okulda ve oturduğu semtte katkı verebileceği her komiteye kaydolmuştu. Toplantılar ve okul kermeslerinin olduğu günler hariç her gün spor salonuna gidiyordu; eş dost ahababa kozmetik ürün satışı yaptığı küçük ölçekli bir işe girişmişti.

Kliniğe geldiğinde genellikle yüksek kaygı düzeyi, düşük morali ve kocasıyla ilgili sorunları hakkında konuşurduk. Yıllardır sevişmiyorlardı; bazen bir evlilik danışmanı tavsiye etmemi isterdi veya libidolarını artırmak için ne yapabileceklerini sorardı. Görünüşe göre tavsiyelerim pek işe yaramamıştı. Bir gün, geceleri –genellikle kocası yokken– ortaya çıkan sıkıştırıcı tarzda göğüs ağrısı şikâyetiyle geldi. Kalbiyle ya da eskiden geçirdiği kozmetik meme cerrahisiyle ilgili olabileceğinden endişeleniyordu.

“Ameliyat olduğunuzu bilmiyordum,” dedim ekrandaki notlara bakarak. Bluzunun düğmesini açıp sutyenini sıyırdı ve disk şeklinde bir doku parçasının kesilip daha yukarıya yerleştirilmesi için yapılan işlemde kalan, meme başının etrafındaki dairesel dikiş izlerini gösterdi. “Şimdiye dek hiç

sorun çıkarmamıştı,” dedi, “sizce ağrının nedeni bu ameliyatlar mı?” Her iki tarafta da gümüş rengi çemberden çıkan incecik çizgi yeniden biçimlendirilmiş memenin altına doğru iniyordu; loş ışıktaki gözle görülemeyen bu çizgiler muayene lambasının altında kendini belli ediyordu. “On yıl önce yaptırmıştım.”

Ağrılarınin yara izlerinden kaynaklanmasının pek muhtemel olmadığını söyledim. “Başka ameliyat geçirdiniz mi?” diye sordum. Daha önce hiç plastik cerrahi konusu açılmamıştı.

“Şey, evet, birkaç kez ama sizde kaydı yok. Hepsi yurtdışında yapıldı,” dedi. “Gözlerimin etrafına Botox yaptırdım, kollarımın üst kısmından biraz yağ alındı, bir de karnımdaki sarkmayı topladılar.” Cildin gerilerek göbek deliğinin hemen üzerine yeniden yerleştirildiği alanda, göbek deliğini çevreleyen başka bir dairesel ameliyat izi daha gösterdi. “Margaret’a hamileyken oluşan çatlaklar için yaptırmıştım.”

Kızı Margaret migren hastasıydı ve yıllar içinde onu az çok tanımıştım. “Margaret nasıl?” diye sordum.

“İyi, iyi,” diye geçiştirdi sinirli sinirli gülümseyerek. “Üniversiteye gidiyor, keyfi yerinde. Evden ayrılıp kendi hayatını kurmuş olmasına memnunum.” Ama ses tonu tam tersini söylüyor, sağ elinin parmaklarıyla soldaki pırlantaları tırnaklayıp duruyordu.

Beth’in ağrısının kalbiyle ilgili olmadığını doğrulamak için birkaç test yapılması gerekiyordu. Ağrının özelliği ve zamanlaması, akciğerleriyle, kaburgalarıyla ya da önceden geçirdiği ameliyatla ilgisi olmadığını düşündürüyordu. “Göğüs ağrılarında çoğu zaman herhangi bir fiziksel sebep bulamayız,” dedim. “Ağrılar daha çok üzüntü ve endişelere bağlı bir ritimle gelir gider. O üzüntü ve endişeler geçtiğinde ağrı da geçer.” Bir dahaki sefere ağrısı olduğunda deneyebileceği nefes teknikleri hakkında biraz konuştuk.

“Bazen de,” dedim, “bu tür ağırlar zihnin ya da bedeninin, hayatımızda bir şeylerin değişmesi gerektiğini anlatma biçimi olabilir. Değiştirene kadar ağırlar rahat huzur vermez.”

“Hayatımda birkaç şeyi değiştirebilirim,” dedi.

GENÇLİK İKSİRLERİYLE İLGİLİ BİLİNEREN en eski metin, *I Ching* (*Yi Çing*), “Değişimler Kitabı”, üzerine yazılmış olan, kimyasal maddeler ve işlemlerle kitabın ünlü heksagramları arasında belirsiz bir bağıntı kuran, eski Çin döneminden kalma bir yorumdur. *I Ching* evrenin ve kapsadığı bütün varlıkların dönüşüm döngülerine tabi olduğunu kabul eder, mistik ve tıbbi bilginin akıllıca uygulanmasının bu değişimleri olumlu yönde etkileyebileceğini ileri sürer.

Avrupa’da simyacılar kafayı altın yapmaya takmışken Çin’de iksirler üzerine çalışmak tercih ediliyordu. Bir dizi Çinli simyacı gençlik iksiri ürettiklerini iddia etmiştir. Tarihçi, bilim insanı ve Sinolog Joseph Needham bu ilaçlarla zehirlenen Çin imparatorlarının sıklığına şaşırıp kurbanların listesini çıkarmıştır. MS 300 dolaylarında Ko Hung adlı bir Çinli simyacı çeşitli reçeteler sıralamıştır. Üç asır sonra cıva tuzları ve kükürtlü bileşikler gibi pek bilinmeyen, egzotik bileşikler içeren bir bilimsel eser yazılmıştır. Çoğunun temel mineral içeriği aynı olan bu iksirler için binin üzerinde farklı isim kullanılmaktadır.

Ko Hung’un Batı’daki yakın çağdaşlarından Bizanslı Synesius, simyanın etkisiyle gelişen fiziksel dönüşümlerin, uygulayıcıların benimsediği zihinsel durum kadar önemli olmadığına inanıyordu. Gerçek gençlik simyası için bir laboratuvara ya da değerli, egzotik maddelere gerek yoktu; tek gereken doğru bir efsun ve tutum değişikliği idi.

“ONU TERK ETTİM,” DEDI Beth kliniğe bir sonraki gelişinde. “Ya da belki o beni terk etti veya birbirimizi terk ettik. Öyle ya

da böyle evliliğimiz sona erdi.” Bakışlarında daha önce hiç görmediğim sert ve muzaffer bir ifade vardı. Kılık kıyafetine hâlâ çok dikkat ettiği halde her zamanki kadar fazla makyaj yapmadığı dikkatimi çekti. Enerjik, canlı ve biraz da şok geçirmiş görünüyordu.

“Ne oldu?” diye sordum.

“Bir şeylerin değişmesi gerektiğini yıllardır biliyordum...” diye başladı. “Belki de sadece Margaret’in hatırına sabrettim. Ama şu göğüs ağrıları bardağı taşıran son damla oldu.”

Bir gece ağrının başlamak üzere olduğunu hissedince dertlenmek yerine kalkıp ışığı açmış ve o güne dek yaşadığı bütün hayal kırıklığı ve hüsrancıları alt alta yazmış. “Epey uzun bir listeydi,” dedi buruk bir gülümsemeyle. “Kâğıdı arkalı önlü doldurdum. Ama bir şey vardı ki tekrar tekrar aklıma geliyordu: evlilik hayatında kapana kısılmış olma hissi, bana ve yaşadığımız hayata karşı bütün ilgisini yitirmiş bir adamla birlikte kapana kısılmış olmak. Ve zamanın geçip gittiği endişesi.”

“Peki, ne yaptın?” diye sordum.

“İşten dönünce ona listeyi gösterdim.”

“Ve?”

“Meğer yıllardır süren bir ilişkisi varmış! İtiraf etti! Benden yirmi yaş genç bir kadınla.”

Biraz bekledim.

“İtirafını duyunca üzerimden büyük bir yük kalktı,” dedi. “Onsuz daha iyiyim. Bu ilk değişiklik ama gerisi gelecek.”

“Bir sonraki adım ne olacak peki?” diye sordum.

“Bana çalışmam gerekmediğini söylemişti... Ama hepimizin çalışmaya ihtiyacı var, öyle değil mi? Bir de gezmek istiyorum!”

“Margaret nasıl karşıladı durumu?”

Gururlu bir gülümsemeyle baktı. “En büyük sürpriz oydu,” dedi. “Bana ‘Anne, bunu yıllar önce yapmalıydın,’ dedi.”

BULGAKOV, MARGARITA'NIN SİHİRLİ KREMLE kendini “mesh edilmiş” hissettiğini yazmıştır. Coşku dolu bir özgürlük hissi kollarını bacaklarını sarmış, bütün vücudu baş döndürücü bir hazla dolup taşmıştır. Margarita'ya ansızın evini ve sevmediği kocasını terk edip yeni bir hayata başlayacağı inancı gelir.

“Krem diye buna derim!” diye bağırarak Margarita kocasının çalışma masasına doğru uçar ve hiç tereddütsüz, aklına geldiği gibi, kendisini unutmasını isteyen bir not yazar.

O sırada bir ses dikkatini çeker: dolaba içeriden vuran bir süpürge'nin sesi. Margarita dolabı açar, süpürgeye atladığı gibi anadan üryan pencereden uçar. Büyü onu görünmez kılmıştır. Anlaşılır ki bu taze güzellik hiç kimse için değil, sadece kendi zevki içindir. Sıkıcı komşusuna sataşp bir düşmanın-dan intikam aldıktan sonra uçararak Moskova'dan uzaklaşır.

Önce Rusya manzarası üzerinde inanılmaz bir hızla uçar, ayak parmakları ağaç tepelerine değeri; Sibirya'nın büyük nehirleri altından öylesine hızlı kayıp gider ki ayın suya vuran şavkı ayaklarının arasında bir parlayıp bir söner. Derken bu yeni bakış açısının keyfini çıkarmak için yavaşlar ve “uçma heyecanının zevkine varır.”

TIP MESLEĞİ GÜNLÜK KEŞİFLERLE öylesine yoğun geçer, o kadar çok hayata ilişkin öyle çok mahremiyet ve ayrıntı barındırır ki Beth Lord'u ne zamandır görmediğimi ancak aylar sonra fark ettim. Başka bir yere taşınmış ya da antidepresanları bırakmış veya artık danışmanlığa ihtiyacı kalmamış olmalıydı. Terapötik bir ilişki bazen amacına ulaştığı, bazen de ağızdan kaçan bir söz karşı tarafı kırdığı için son bulur. Sebebini genellikle öğrenemem.

Birkaç yıl sonra Beth'in adını klinikteki hasta listemde tekrar gördüm. Bekleme salonunun kapısından seslendim; “Uzun zaman oldu,” dedi koltuktan hızla kalkıp arkamdan muayene odasına yürürken.

“Peki, onca zamandır nasılsın?” diye sordum.

Yine zarif giyinmiş, hafif bir makyaj yapmıştı. Gözlerinden neşeli, rahatlamaş bir ifade okunuyordu. Hali, tavrı, görüntüsü gençleşmiş gibiydi. “İyiyim, aslında harikayım,” dedi otururken.

“Son konuşmamızda kocanla ayrılmak üzereydin...”

“Ayrıldım!” dedi sevinçle. “Sonra da seyahate çıktım. O zamandan bu yana iki kez dünya turu yaptım...”

Dövme: Dönüşüm Sanatı

Bunlar bir çeşit lekeydi... “Olur ya, ne çıkar?” dedim içimden!
 “Adamın sadece dış görünüşü bu. Derisi ne biçim olursa olsun,
 iyi bir adam olabilir.”*

Herman Melville, *Moby Dick*

BİZİ DIŞ DÜNYADAN AYIRAN bariyer inceciktir. Ne zaman bir ka-
 barcık ya da çatlak görsem cildin dayanıksızlığı karşısında şa-
 şırırım. En hafif bir çizik bile iz bırakabilir; en önemsiz sıyrık-
 lar cildin altına giren pislikle renkli, kalıcı bir ize dönüşebilir.
 İlk dövmele de düşmeler ya da çakmaktaşıyla yaralanmalar
 sırasında kül veya çamurun cilt altına kaçması sonucu isteme-
 den yapılmış olsa gerek.

Birkaç yıl önce Doğu Afrika’da bir tıbbi araştırma biri-
 minde görevliydim. Yerli hekimlerden Faith benimle ilgileni-
 yordu. Nairobi’de eğitim almıştı, becerikli ve soğukkanlıydı;
 uzun örgülerini tepesinde toplardı. Birlikte vizit yaparken has-
 taneyi soyup soğana çeviren yolsuzluklardan duyduğu üzü-
 nünden bahsederdi. Vizit sırasında yatağının başucunda dur-
 duğumuz yüzlerce hastadan biri, kirli bir yatakta yüzükoyun
 yatan, beslenme yetersizliği olan sekiz yaşlarında bir çocuğu.

* *Moby Dick*, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Mîna Urgan, Yapı Kredi Yayınları,
 1999. (ç.n.)

Serebral palsi hastasıydı; ateşin üzerine düşmüş, hastaneye getirilmeden önce evde kirli paçavralarla yetersiz bir pansuman yapılmıştı. Alaca yanık izleri ve bir kısmı enfekte olmuş baskı yaraları sırtında bir ışık-gölge kontrastı oluşturuyordu. Yanık izlerine gömülü kömür parçacıklarının temizlenmesi artık neredeyse imkânsızdı, hayatta kalmayı başarırsa bu izleri ömür boyu taşıyacaktı. “Az da olsa düzelme var,” dedi Faith çocuğun dosyasını alırken duygusuz bir ses tonuyla. “Onu hastaneye yatırdığımda o kadar ihmal edilmişti ki neredeyse ağlayacaktım. Ama sonra umursamamaya başladım. Umursayamam.”

Hastaneye yakın boş bir tatil kompleksinde kiraladığım bir bungalovda kalıyordum. Bir gün müdürün eski karısı geldi, personeli kovdu, suyu kesip ana giriş kapısını kilitledi. Birkaç gün giysilerimi ve bulaşığımı havuzda yıkamak zorunda kaldım. Sonra birkaç meslektaşım, hastaneye uzak, deniz kıyısında bir ev bulduk. Etrafı çalılarla çevrili, üstü açık, duvar yerine demir parmaklıkları olan; dev kırkayaklar, böcekler ve halinden memnun, şişko gekolardan oluşan yerleşik nüfusla yuvarlak bir evdi. Klozetin kenarında, doğal seçilim sayesinde sifon suyuna kapılmayacak kadar hızlı yüzebilen minicik kurbağalardan oluşmuş bir koloni yaşıyordu.

Geceleri ağaçların arasından, bitişik evde verilen partiden gelen sesleri duyardım. O zamanki komşularımız Kenya’nın dağlık bölgelerinden gelmiş Samburu savaşçılarıydı. Kısa süre önce bir belgesele konu olmuş ve filmin yönetmeniyle kutlama yapmak için sahile inmişlerdi. Bir akşam partideki adamlardan biri beni kenara çekti; Hint Okyanusu kıyısını sevmediğini söyledi; çok sıcak ve çok kalabalıktı, üstelik yerlileri çok fazla balık yiyordu. Kendine saygısı olan bir Samburu böyle şeyler yemezdi. Onun memleketinde her şey farklıydı; serin, ferah, sağlıklıydı ve bir avcı yıl boyu kırmızı et yiyebilirdi.

Uyluklarının etrafında dairesel yara izlerinden oluşan bir desen vardı; eti dikenlerle deşilmiş de iyileşmeye bırakılmış gibi görünen parlak kabartılardı bunlar. Nasıl olduğunu sordum.

“Ucu yanan çubuklarla yapılır,” dedi; “*moran*, yani savaşçı olduğumuzda yaparız.” Geçmişini anımsarken parmaklarını izlerin üzerinde gezdirdi. “Günlerce zar zor yürüyebilmişim.” İzlerin oluşturduğu sarmal desenler dev parmak izlerine benziyordu. Gövdesindeki diğer izler, vücudu kaplayan *I Ching* ideogramları gibi muntazam kübik geometriler oluşturuyordu. Kabilesindeki genç erkeklerin hepsine, Turkana gibi komşu kabilelerle savaşa gitmeden önce bu işaretlerin yapıldığını söyledi.

“Sen Turkanalarla hiç savaştın mı?” diye sordum.

Başını iki yana salladı. “Somali yakınındalar. AK-47’leri var.”

Edinburgh’a bir kez film festivali için gitmişti. “Çok soğuktu,” dedi. Zihnimde, antrasit parlaklığındaki teni ve yara izlerini örten kot pantolonuyla bu Afrikalı savaşçının Kuzey Denizi rüzgârının getirdiği buz gibi deniz suyuna karşı kollarıyla kendini kucaklamış hali canlandı.

EDINBURGH'DAKİ KLİNİĞİMDE BAŞKA TÜRDEN bir yara iziyle sık karşılaşırım: şiddetli ruhsal acı çekerken kendini kesenlerde görülen “kasten kendine zarar verme” davranışının geride bı-

raktığı izlerle. Bir keresinde hastalarımın biri olan Calvin'e bu alışkanlığı nasıl edindiğini sormuştum. "Gizli gizli başladım," dedi, "yatak odamda yapıyordum. Bir jilet alır ya da kalemtırışın bıçağını söker, sonra da derime hafif bir çentik atardım. Sadece kanatacak kadar. Kanı kâğıt mendille siler, kirli mendilleri evden uzakta çöp kutusuna atardım. Kısa bir süre kendimi daha iyi hissederdim ama sonra, bilirsiniz işte, daha kötü olurdu."

"Nereni keserdin?" diye sordum.

"Önceleri sadece şurayı" dedi kalçasını göstererek, "böylece şort giydiğinizde kimse yara izlerini görmez."

Calvin kemerini çözüp pantolonunu sıyırdı ve bana kalçasındaki mermer damarlarını andıran beyaz çizgileri gösterdi.

"Ya sonra?"

"Sonra yetmemeye başladı. Diğer tarafa geçtim, ardından da kollarıma. Önceleri ne olacak, uzun kollu giyerim, diye düşünürken sonraları hiç aldırmamaya başladım. İçimde bir şey değişti; başkalarının izleri *görmesini* istiyordum. Annem, babam, öğretmenlerim, etrafımdaki herkes ne kadar mutsuz olduğumu anlasın istiyordum."

Birkaç saniye karşılıklı sustuk. "Şimdi o izler hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordum.

"Uzunca bir süre onlardan hoşnuttum. Hayatımın o dönemi geride kalmış olsa da önemli bir parçamdı. Beni ben yapan bir parçam. O izler geçmişteki benim hatırası; bir daha o kadar kötü duruma düşmek istemem. Kısa süre öncesine kadar o izler bana artık çok daha güçlü olduğumu anımsatıyordu."

Calvin'i yaklaşık bir yıldır takip ediyordum; antidepresanların dozunu yavaş yavaş azaltıyor, kaydolduğu danışmanlık ve özgüven geliştirme programlarını kontrol ediyordum.

"Peki, ya şimdi?"

"Şimdi hayatıma devam etmeye hazırım. Hayatımın o parçasını geride bırakacağım. Dövme yaptırmaya karar verdim. Bütün izleri kapatacağım."

Kimilerinde dövme yaptıрма, kesme eylemindeki dürtüyle ilişkilidir ama Calvin için dövme yaptırmak bir zamanlar olduğu kişiden uzaklaşmak için atılan bir adımdı. Sonraki birkaç randevuda dövmelerinin gelişimini izledim. Önce sol kalçasında kıvrılan, kuyruğu leğen kemiğinin üst kenarına ve omurgasına doğru uzanan bir ejderhayla geldi. “Benim için yaşama gücünü temsil ediyor,” dedi, “içimde gizli bir güç olduğunun hatırlatıcısı.” Yakından baktım, yara izi neredeyse fark edilmiyordu. Derken birkaç ay sonra tekrar geldi; sağ kalçasını şaha kalkmış bir aslan dövmesi kaplıyordu. “Cesur ve gururlu, tam da olmak istediğim gibi.” Ertesi yıl sağ önkolunda bulutlar üzerinde melekleri betimleyen bir sahne belirdi; cennetten gelen borazan sesleri meleklerin etrafında elektrik kıvılcımları gibi yayılıyordu. Sol kolundaysa bir cehennem tasviri belirdi: hortlaklar, kuru kafalar, üç dişli mızrak taşıyan zebaniler, aralara sıkışmış uzun dişli yılan kafaları.

“Arada kaldım,” dedi gövdesini işaret ederek, “solumda cehennem,” derken hortlaklar ve zebanilerle dolu sol kolunu kaldırdı. “Sağımdaysa cennet,” dedi melekler ve borazanların olduğu kolunu kaldırırken.

“İkisini de taşıyorsun,” dedim.

“Hepimiz öyle değil miyiz? Bunu mesleğinizde de görüyor olmalısınız.”

ARTHUR CONAN DOYLE, SHERLOCK Holmes öykülerinde, sezgisi güçlü bir detektifin, dövmelerine bakarak bir kişi hakkında pek çok şey öğrenebileceğini ima eder. “Dövmeler üzerine küçük bir çalışma yaptım,” der Holmes, “hatta bu konuda literatüre katkıım oldu.” Dövme, sahibinin hayat öyküsünün canlı tanığı olarak görülür ve detektif için olduğu kadar hekim için de değerlidir.

Genellikle hastanın tansiyonunu ölçmek için gömleğinin kolunu kıvırdığımda ya da ciğerlerini dinlemek için üstünü sıyırdığımda normalde göze çarpmayan dövmelerle karşılaşırım.

Bazıları aile bağlarıyla ilgilidir: çocukların isimleri ve doğum tarihleri ya da bir partnere duyulan sadakat. Bazıları hastanın askerlik görevi ya da deniz ticaretiyle uğraştığına dair ipucu verir. Bisikletçilerin, askerlerin, denizcilerin, mahkûmların dövmeleeri kişinin katı hiyerarşik yapısı olan kapalı toplulukların bir ferdi olduğuna tanıklık eder. Apandisit şüphesi olan bir adamın karnını muayene etmek için gömleğini açtığımda gövdesinde akıcı, ince bir el yazısıyla şu cümlemin yazılı olduğunu görmüştüm: “Üzölmek, en kötüsünün olması için dua etmektir.” Dövmesi, adamın kendi kendine söylediğı bir tür büyüydü adeta. Dövmeyi yaptırdığından beri, hayat boyu peşini bırakmayan kaygılardan kurtulduğunu anlatmıştı.

Dövmeler hekime çok doğrudan ve pratik bir açıdan yardımcı olabilir: Bir hastam kan alınırken, kolundaki kıvrım kıvrım yılanların arasından, kan alınması için iğnenin batırılacağı doğru noktayı gösterebiliyordu. Bazen de hedef alınan tümörün vücut üstündeki izdüşümünü radyoterapistle göstermek için hastanın cildine dövme yapılır. Kimi dövme-lerse bugün ile gelecek arasında bağ kuran, sahibinin nasıl biri olduğunu gösteren kalıcı birer yadigârdır: ayak bileğinde bir çiçek, omurganın alt ucunda bir gül deseni, omuzda bir çizgi film karakteri. Aşkınlığı simgeleyen ya da bir anıyı yâd eden dövmeleer de gördüm: mastektomi izinin üzerinde küllerinden yeniden doğan bir Zümrüdüanka, çatlak izlerinin üstünde açan çiçekler.

Bedenin bir tuval, bir sembol, bir anma, karşılama ya da uyarı biçimi olarak kullanıldığı dövme, en eski sanat türlerinden biri olsa gerek. Dövmeler çerçevesiz sanat eserleri, sonsuz bir değişimin öznesi olan beden yüzeyinin dönüşümleridir. Dövme, özne ile nesne arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Bazen anlık bir dürtüyle yaptırıldığı düşünölerek önemsenmez ama çoğu kişi için dövme yaptırmak acı vericidir. Şair Michael Donaghy’nin dediğı gibi “çelik gibi bir irade”niz olması gerekir. Dövmenin İngilizce karşılığı olan “tattoo” sözcüğü

Polinezya kökenlidir. Kaptan Cook'un deniz seferleriyle küresel söz dağarcığına girmiştir ve iğnenin cildi delerken çıkardığı, tekrarlayan “tat-tat-tat” sesine göndermede bulunur (askeri bandoda trampetlerin yaptığı tremola da aynı nedenle “tattoo” olarak adlandırılır).

Dövmenin tıbbi açıdan ilgi alanıma girme nedeni, cildin delinmesi sonucu gelişen enfeksiyonlar, su toplaması ve bazen de mürekkebe karşı gelişen iltihabi reaksiyonlar ya da psikolojik reaksiyonlar olabilir. Dövme yaptıranların yarısı sonradan pişman olur. ABD’de genç-orta yaşlı nüfusun dörtte birinin dövmesi vardır ve her yıl 100.000’in üzerinde dövme sildirme işlemi yapılır. İstenmeyen dövmeleri yeni tasarımlara dönüştüren dövme sanatçısı James Kern şöyle diyor: “Artık nefret ettiği dövmesinden kurtulan biri kadar mutlu bir müşteriniz olamaz. O dövme insanın özgüvenini yerle bir eder. Bu dönüşümün hem fiziksel hem de ruhsal yanını seviyorum.”

Tarih boyunca dövme yaptıranın yüzlerce, belki de dövme yaptıranların sayısı kadar çok nedeni olmuştur. Antropologlar birkaçını şöyle sıralar: avlanma sırasında kamuflaj, ergenlik ya da hamileliği belli etmek ve rahat geçmesini sağlamak, hastalıkla mücadele etmek, doğurganlığı artırmak, kötü ruhları yatıştırmak. Kabile toplumlarında saptanan kimi sebepler kendi hastalarım için de geçerlidir: yeni özellikler kazanmak, ataları ya da torunları onurlandırmak, topluluk içindeki saygınlığı artırmak, yaşanan olayların beden üzerinde kaydını tutmak, güzelleşmek, bir duyguyu ifade etmek (vatanseverlik, aşk, dostluk), grup sadakatini göstermek. Kalıcı makyaj ya da kendini teşhir ederek para kazanmak gibi bazı gerekçelerse görünüşe göre modern kültüre özgüdür. Günün birinde kan nakline ihtiyacı olursa diye koluna kan grubunun dövmesini yaptıran (en büyük damarı gösteren bir okla birlikte) birini duymuştum. Bir de daha uğursuz nedenler olabilir: faşist bir rejim tarafından damgalanmak, kendine kasten zarar vermek ya da cezaevindeki can sıkıntısından biraz olsun kurtulmak.

Mahkûmların dövmeleeri ya bir kabadayılık, yalıtılmışlık ve şiddet öyküsü anlatır ya da bağılılığı ve statüyü onaylar. Rusya veya Güney Afrika'daki gibi kimi cezaevi kültürlerinde işlenen suçları simgeleyen ayrıntılı dövmeleer yapılır: Bir katilde tabut dövmeleeri, bir paralı askerin boğazındaysa hançer dövmeleesi olur; bilekteki kelepçe ya da sayı dövmeleeri mahkûmun kaç yıl hüküm giydiğini gösterir.* Bedeni, mahkûmun elinde kalan tek şey ve isyanın tek silahı olabilir. Kısıtlanmış özgürlükle ilgili kendi bedenlerine beceriksizce çizdikleri alegoriler, dikenlerle sarmalanmış bahçe ve kuş tasvirleeri gördüm. Eski mezar taşlarının bordürleeri etrafında dans eden *memento mori*** iskeleleleri anımsatan, karalanıvermiş kurukafalar gördüm. Dövmeler hapishanenin bıktırıcı angaryası ve düzeni içinde yaşayan bedene kargaşa, maskaralık ve yaratıcılık katmanın bir yoludur. Zincirlere vurulmuş beden, kendi özgürleşmesinin öyküsünü anlatır.

MARK BLAKEWELL'LE İLGİLİ İLK bilgiyi cezaevinden kliniğe gönderilen kâğıttan almıştım: "Yukarıda adı geçen hasta yarın cezaevinden çıkacaktır. Metadon tedavisini aşağıda belirtilen programa uygun şekilde sürdürmeniz rica olunur." Metadon, eroin bağımlılarının duyduğu dayanılmaz isteği köreltmek amacıyla ikame tedavisinde kullanılan bir maddedir. Mark'ın mahkûmiyetinden önce tuttuğumuz notlara göz attım: Kavga-da yaralanma nedeniyle acil servise çeşitli kereler başvurmuş, birkaç kez psikiyatriye sevk edilmiş ama randevularına gitmemişti. Derken yaklaşık on yıl önce ani bir sessizlik olmuştu. Cezaevi hemşireleerine bir randevu saati bildirdik; Mark ertesi gün muayenehaneme geldi.

* Kafka'nın *Ceza Sömrügesi*'nde her mahkûmun vücuduna, çiğnediği yasanın dövmesini yapan bir makine anlatılır.

** Memento mori: Yaşamın geçiciliğini anlatan "Fani olduğunu unutma" anlamına gelen Latince söz. (ç.n.)

Kırklarında, soluk benizli, asker tıraşlı, sarışın, zayıf bir adamdı. Gergin dudaklarının kanı çekilmiş, kaşlarının arasınday çizgiler belirmişti. Beyaz çizgili, yeşil bir eşofman giymişti; yanağının bir tarafından aşağıya iki yara izi iniyordu. Kırpıştırıp durduğu fıldır fıldır gözlerle odayı tarıyordu. Fakat onunla ilgili en çarpıcı şey dövmeleriydi; koyu mavi mürekkeple yapılmış amatörce işlerdi. Boynunun bir tarafına bir örümcek ağı çizilmiş, diğer tarafınaysa ucu kalbini gösteren bir hançer dövmesi yapılmıştı. Yanağında gözyaşı dövmeleri vardı, bir dikenli tel dövmesi boğazını çepeçevre sarıyordu. Kısacık saçları arasından kafa derisinde başka desenler de seçebildim: bir gamalı haç, bir kurukafa ve bir İskoç bayrağı. Ellerine baktım. Sağ elinin parmak eklemlerinde “SEVGİ”, soldaysa “NEFRET” yazıyordu. Başparmak eklemlerinde mavi noktacıklardan oluşmuş kümeler vardı, sağ başparmağı ile işaretparmağı arasındaki deri kıvrımındaysa bir kırılma kanat çırpıyordu.

Ters ters bakarak oturdu. Gözlerinin çevresinde hedef tahtasını andıran halka halka kırışıklıklar vardı. “Metadonum için geldim,” dedi.

“Elbette. Şu an hangi dozdasın?”

Abartılı bir iç çekişle, “Bunu bile bilmiyorsan ne yaptığından haberin yok demektir,” diye yanıtladı.

“Elimdeki ayrıntıların doğru olup olmadığını kontrol ediyorum, hepsi bu.”

“Seksen,” dedi. “Ha, bana bir de Valium lazım.”

“Seksen, tamam. Ama Valium veremem. Kimse cezaevinde Valium kullanarak çıkmaz.”

“İçeride Valium bulamadığımızı düşünüyorsan gerçekten de ne yaptığını bilmiyorsun demektir,” diye söylendi ünsüz harflerin üstüne basa basa. “Sen vermezsen sokaktan almam gerekecek. Polise yakalanırsam senin suçun.”

“Sokaktan Valium alacak kadar gerginsen belki de kaygını nasıl hafifleteceğimizi konuşsak iyi olur.”

Homurdandı, reçeteyi elimden sertçe çekip aldı ve ayağa kalktı. Derken yüzündeki öfke maskesi yumuşadı, yavaşça nefes verdi ve tekrar oturdu.

“Özür dilerim,” dedi başı önde. Sanki doğru sözcükleri bulmaya çalışıyordu.

“Sen bana karşı nazik olursan ben de sana karşı nazik olurum,” dedim.

Arkasına yaslanıp derin bir nefes aldı. “Tamam, baştan başlayalım.”

Metadon alan her hastamı ayda bir kez görürüm. Aylar geçtikçe Mark’ı daha iyi tanımaya başladım. Uzattığı sarı saçları kulaklarının etrafından kıvrılıp örümcek ağı ve hançer dövmelelerinin üzerine düşüyordu. Yanağındaki gözyaşı dövmeleleri hâlâ belirgindi ve gömleğinin açık yakasından boğazını saran dikenli teli görebiliyordum. Cezaevinden çıktığı gün öfkesini kontrol altına alışını izlemiştim; zaman içinde uyuşturucu bağımlılığı için de aynı şeyi nasıl yaptığını izledim.

Bir gün geldiğinde eli bandajlıydı. Polo yakalı bir tişört giymişti. Metadon dozu günde seksen mililitreden kırka düşmüştü. Dozu otuz beşe indirmeye karar verdik. Arkadaşının tavsiyesiyle bir tamircinin yanında iş bulduğunu söyledi. “Peki, eline ne oldu?” diye sordum.

“Dövmeler,” dedi. “Birini akü asidiyle yaktım.”

Sargıyı açtım. Parmak boğumlarının üzerindeki kıpkırmızı deri iyileşmeye başlamıştı, yeni yeni kabuk bağlayan yaraların altından mavi mürekkep gözüküyordu.

“Bu yöntemi eskiden kullanırlardı,” dedim. “Dövmeli cildi soyar, sonra da yarayı yeni deri greftiyle örterlerdi. Pek etkili bir yöntem değil, artık lazer kullanıyorlar.”

“İşe yarıyor mu?” diye sordu.

“Bazen,” dedim. “Senin dövmelerin de bu işe en uygun türden. Ama pahalıya patlayabilir.”

Dövme silme işleminde kullanılan lazer türü, parçalanacak pigmentin rengine göre seçilir. Kırmızı ve turuncu pig-

mentler için yeşil lazer, mavi ve siyah olanlar için kırmızı lazer kullanılır. Acı veren bir işlemdir, hatta dövme yaptırmaktan bile daha fazla acı verir. Lazerlerin cilt rengini açması koyu tenli kişilerde sorun olabilir.*

Mark'ı her ay görmeye, metadon dozunu azaltmaya devam ettim. Bağımlılığı azalırken dövmelerinin de yavaş yavaş silindiğine tanık oldum. Dozu günde otuz mililitreye düşürdüğümüzde yanağındaki gözyaşı dövmeleri güçlkle fark edilen, soluk lekelerle dönüşmüştü. Tutumlu ve sade bir hayatı vardı, eline geçen bütün parayı lazer kliniğine yatırıyordu. Doz günde yirmi beş mililitreye düştüğünde boynundaki hançer ile örümcek ağı da solmaya yüz tutmuştu, dikenli tel dövmesini de sildirmeye başladığını görebiliyordum. Dozu günde on mililitreye düşürdüğümüzde, yüzünde ve boynunda hafif lekeler kalmıştı sadece ama kafasındaki dövmeler belli olmasın diye saçını hâlâ uzun bırakıyordu.

Yaklaşık bir yıl sonra tekrar kliniğe geldi. İyi görünüyordu. Ofisime girerken sımsıkı kenetlediği soluk dudakları geniş bir gülümsemeyle aralandı. Sigarayı bırakmasına yardım edecek bir reçete yazmamı istiyordu. Sağ elinin baş ve işaretparmağı arasındaki deri kıvrımında kanat çırpın kırlangıcın hâlâ orada olduğu dikkatimi çekti.

“Peki ya bu?” diye sordum, uçan kuş dövmesini göstererek.

“O kalacak,” dedi.

* Şimdilerde, dövmelerin daha kolay silinebilmesi için, ilgili yönetmeliği dövme sanatçılarının yasal olarak izin verilen pigmentleri kullanmasını sağlayacak şekilde düzenleme yönünde çaba harcanıyor.

Anoreksi: Denetim Büyüsü

Şımarık, zengin kızların kaprisi değildir bu; gerçek bir hastalıktır. İstemli olduğu, bile bile yapıldığı düşünülmüştür, oysa gerçek bunun tam tersidir: Hayatı tehdit eden, ciddi bir psikiyatrik ve tıbbi hastalıktır.

Dr. Diane Mickley

ANOREKSİYA NERVOZA ESRARENGİZ BİR hastalıktır. Hastalıktan mustarip olanlar kadar onlara yardım etmeye çalışanlar için de kafa karıştırıcı ve yıldırıcı olabilir. Kimi akıl hastalıkları kendi bütünlüğümüzü koruyan dikişleri kopararak benlik sınırlarımızı eritir. Kimi hastalıklarsa takip edilme, kötülük görme, kirlenme sanrılarına ya da tam tersine bizi güçlü, kudretli ve zarar görmez olduğumuza inandıran büyüklük sanrılarına sebep olur. Kimi akıl hastalıkları tahripkâr bir depresyon ve katatoni örtüsü altında bütün uğraşları durdurup inzivaya çekilmeye zorlar. Anoreksi bunlardan hiçbiri değildir. Beden ve zihin üzerinde zehirli etkisi olan, özyıkımsal bir saldırıdır; kadim içgüdülerimizden biri –oruç tutma ve bize zarar verebileceğine inandığımız yiyeceklerden kaçınma– ile insanlığın daha yeni meşguliyetlerinden biri –kendimizi nasıl gördüğümüz ve başkalarına nasıl göründüğümüz– arasında kurulan zalim bir ittifaktır.

Yetkin terapistler yarı-rahip, yarı-büyücüdür; bireyin sınırlarını yeniden devreye sokmanın, sanrıları ortadan kaldırmanın ve hakiki, faal benliği çağırıp üzerine düşen gölgeden kurtarmanın yollarını bulurlar. Artık akıl hastalıklarının kontrolümüz dışındaki güçlerin etkisiyle yaşanan bir cin çarpması durumu olduğunu düşünmüyoruz. Çağdaş psikiyatri, akıl hastalıklarına beyin kimyasıyla ilgili bir fenomen olarak bakıyorsa da bazı dillerde hâlâ bu hastalıkların dış kaynaklı, bir tür psişik durum olduğunu hissettiren izler bulmak mümkün. Bu bakış açısı, mağdurun suçlu ya da kabahatli olduğuna dair hissedebileceği duyguların etkisini hafifletebilir. Eski çağlarda hekimler melankolinin vücut sıvılarının akışıyla ilgili, kontrolümüz dışında bir durum olduğunu düşünürlerdi ve bu düşüncenin etkisi kimi dillerde hâlâ hissedilebilir. Bazı dillerde “Depresyondayım” ifadesi “Üzerime bir hüznün çöktü” şeklinde ifade edilir; İngilizcede depresyonu “üzerinden atmak”tan söz edilir.

Yirmi birinci yüzyılda anoreksiye kötücül bir büyü olarak düşünmek mantıksız görünmekle birlikte, genellikle açıklanamaz sebeplerle başlayıp bir o kadar anlaşılmasız biçimde sona eren ve insanı iğne ipliğe çeviren bu ıstırap verici ruh hali ya da inanç için kültürel anlamda en uygun açıklama budur. Uyarıcı belirtiler olabilir: hastalık başlamadan önce yiyeceklerle karşı gelişen olağandışı bir tutum, hedefe ulaşmada güçlü bir kararlılık, yıkıcı bir aile dinamiği, detaycı ve mükemmeliyetçi bir yapı ya da bir dizi başka “risk faktörü”nden herhangi biri. Sayılanlardan herhangi biri yiyecek kısıtlaması takıntısının başlamasında rol oynayabilir ama bu, yiyeceklerle karşı daha tuhaf tutumlar geliştiren, daha yıkıcı aile dinamiklerinden geçmiş ya da detaylar konusunda daha mükemmeliyetçi davranan pek çok insanda neden hiç anoreksi gelişmediğini açıklamaz.

Dünyanın bazı yerlerinde hâlâ şamanlar törenlerle kötü ruhları kovar. Anoreksi, çağdaş Batı dünyasında bir aile heki-

mi olarak kendimi acemi bir şeytan kovucu olarak hissetme-
me neden olabilir. Tanıdığım anoreksik hastaların bir kısmı,
kendilerini yiyip bitiren hastalığın yardımıyla veya yardımsız
üstesinden gelmeyi başarmış, diğerleri onunla her an bozu-
labilecek bir ateşkes imzalamanın yollarını bulmuştur. Bazı-
larıysa anoreksiye yenik düşmüştür; anoreksi ölüm oranı en
yüksek ruhsal hastalıktır ve asırlardan beri bizimle birlikte-
dir. On dördüncü yüzyılda yaşamış olan Sienalı Azize Catherine
anoreksikti. (“Yemek yeme konusunda inayetini benden esir-
gememesi için Tanrı’ya dua ediyorum ve edeceğim ki diğer
bütün yaratılmışlar gibi yaşayabileyim.”) On yedinci yüzyılda
büyük eziyetler çekmiş olan rahibe Veronica Giuliani de ano-
reksikti; duvarları yalar, örümcek yer ama manastır yemek-
hanesinde önüne konan yemekleri geri çevirirdi. Anoreksi sa-
dece Batı kültürüne has bir bozukluk değildir. Nijerya, Hong
Kong ve Güney Afrika’nın yanı sıra Amish’lerden de vakalar
bildirilmiştir (bununla birlikte Fiji’de yapılan bir çalışma, te-
levizyonun bu hastalıkla daha önce hiç tanışmamış bir toplu-
lukta anoreksiyi başlattığına işaret etmiştir).

Ortaçağda anoreksik rahibelerin bakımından sorumlu ra-
hipler ve başrahibeler tarafından yazılmış anlatılar, hastalık
karşısında, modern psikiyatri kliniklerinde çalışan terapist-
lerden duyduğuma benzer şaşkınlık ve yetersizlik hislerini açı-
ğa vurur. Anoreksi, bu dertten mustarip kadın erkek birçok
kişi tarafından içtenlikle, acı verici ve dokunaklı bir ifadeyle
anlatılmıştır ve benim bir klinisyen olarak bakış açım o anla-
tıların yerini tutamaz.

HUKUK FAKÜLTESİNDE ÖĞRENCİ OLAN Simone muayenehaneme
aksayarak girdiğinde karnını tutarak, şiddetli bir bulantı ve
bayılacakmış gibi bir baş dönmesi hissinden yakınıyordu. Mu-
ayene masasına oturmasına yardımcı oldum; leğen kanatları
kalçasının iki yanında çıkıntı yapıyor, kaburgaları kavisli bir
yıkama tahtası gibi görünüyordu. Karnı kubbe gibi şişmişti.

“Gaz olsa gerek,” diye düşündüm kendi kendime, “bağırsak tıkanması olabilir.” Fakat parmakla vurarak yaptığım muayene sırasında mat ses duyulması, cildin altında pek az hava ya da gaz olduğunu düşündürüyordu. Ateşi yoktu, tansiyonu da onca acı çeken biri için fazla düşüktü. Bağırsak tıkanıklığı olanların çoğu sürekli kusar, oysa Simone öğürmüyordu bile. Bağırsak kendi etrafında döndüğü için ya da bir tümör sebebiyle tıkanıldığında, bu tıkanıklığı açmak için daha fazla çaba harcar. Bağırsak sıvıları bağırsağın içindeki bağlantılı boşluklardan geçerken çınlayıcı, tiz sesler çıkarır. Fakat stetoskobu koyduğumda, Simone’un karnı sessizdi.

“Son yirmi dört saat içinde ne yedin?” diye sordum, elimle şişmiş karnının dört kadranına hafif hafif bastırıırken.

“Her zamanki şeyler,” dedi yüzünü ekşiterek. Gemideki ambar kapağından bakan kaçak bir yolcu gibi kapana kısılmış, korku dolu bir ifade vardı gözlerinde. “Dün akşam pirinç salatası yemiştim, bu sabah da bir parça tost.”

Laboratuvara göndermek üzere kolundan birkaç tüp kan aldıktan sonra bulantı kesici bir ilaçla morfin verdim. “Sıvısız kalmışsın,” dedim, “seni hastaneye götürmesi için ambulans çağıracağım.” Muayene masasında yattığı yerden başını salladı. Yanaklarını kaplayan beyaz ayva tüyleri tepedeki şerit aydınlatmanın altında yüzünü çevreleyen tırtıklı, eğri bir ayla gibi görünüyordu. “Hastaneden çıkınca bana uğra.”

Birkaç hafta sonra tekrar geldi, taburcu kâğıdında yazan tanı tam bir sürprizdi. “Akut mide dilatasyonu,” diyordu, “Uygulanan İşlem: Dekompresyon gastrotomisi.” Karnının önünde dikişler vardı. Hastanedeki cerrahlar karnını açmış, yaklaşık üç litre yarı çiğnenmiş pirinç ve erimiş dondurmayla dolu bir mideyle karşılaşmışlardı. Mide içeriğini bir tüple boşalttıktan sonra midede açtıkları deliği onarmış, cildi dikmişlerdi.

Anoreksideki gıda kısıtlamasının, cilt altı yağ dokusu ve kaslarda erime sonucu gelişen aşırı kilo kaybıyla birlikte

beslenme yetersizliğine yol açmasına karşılık, yeme bozukluğunun istemli kusma ya da başka bir arınma biçimiyle kendini gösterdiği bulimiadan mustarip kadın erkek tanıdığım hastaların çoğunun kilosu normaldir. Ancak bu iki durum arasında bir gri bölge, bulimiadaki zorlantıyla birlikte giden anoreksi türleri vardır. “Tıkınırcasına yeme-kusma tipi anoreksi”den mustarip olanlar yıllarca yarı aç gezdikten sonra sadece bir strese cevaben, bazen birkaç yılda bir olacak kadar seyrek tıkınırcasına yeme krizine girerler. Kullanılmaya kullanılmaya büzülen mide artık normal bir öğünün yükünü kaldıramayacak hale geldiğinden, tıkınırcasına yeme sonucu tehlikeli düzeyde gerilir, incelir ve içindekileri kusarak çıkarmak imkânsız hale gelir. Anlaşılan Simone o kadar çok yemişti ki tıpkı cildi ve kemikleri gibi, midesi de kırılma noktasına gelmişti.

SIMONE’UN ANNE BABASIYLA HİÇ karşılaşmadım; birlikte yaşadıkları eve gittiğim birkaç sefer evde yoklardı. Simone’un doktoru olduğum süreçte, aylar, yıllar içinde hakkında daha fazlasını, anoreksinin hayatına nasıl sızdığını öğrendim. Gölge topraklara düşen bir tohum gibi kök salmıştı. Simone oldum olası narin yapılı, sessiz biriydi; hali vakti yerinde bir ailenin tek çocuğuydu. Annesi her gün Edinburgh ile Oxford arasında mekik dokuyan bir akademisyen, babasıysa avukatı. Kentteki parklardan birine bakan, gösterişli özel tasarım mobilyalarla döşeli, odaları yankı yapan, modern, lüks bir dairede yaşıyorlardı.

Anoreksi bazen taklitle başlar; anoreksik kişilerin kardeşlerinde ve yatılı okul öğrencilerinde daha sık görülür. Fakat Simone’da kirlenme korkusuyla başlamıştı. Simone bir keresinde oldukça sık görülen bir bulaşıcı ishale yakalandığı için birkaç hafta boyunca ne zaman yemek yese karın ağrısıyla kıvranıp durmuştu. Başlangıçta bağırsak parazitlerine bağlı enfeksiyonun tekrarladığını, derken bazı gıdalara karşı yeni gelişen bir tahammülsüzlüğü olduğunu düşünmüştü. Olası

tetikleyicileri dışlamak için diyetiyle oynamaya başladı. Çoğu zaman ders kitaplarıyla baş başa yaşadığı bomboş dairesinde, takıntılı bir hijyen rutiniyle yiyeceklerini “iyi” ve “kötü” olarak sınıflandırıyordu. “Kötü yiyecekler” zihninde sinsice “şişmanlatan” kategorisine dönüştü. Acıktığımızda çoğunlukla dikkatimiz dağılır, huzursuz olur, sersemleriz. Fakat Simone’da paradoksal bir tepki gelişmişti; zihninin açıldığını, daha temiz ve sakin olduğunu hissediyordu. Başlangıçta çalışmaları iyiye gitti. Hayatı ve koşulları üzerinde yeni bir denetim kurduğunu hissediyordu.

Simone’un yiyecekler yüzünden hastalık kapma ya da zehirlenmeye yönelik endişeleri, zamanla normal bir öğünle birlikte gelen doygunluk hissi korkusuna dönüştü. Önüne konan yiyeceklerle güvenmiyor; yemek yemiyor da bomba imhasıyla uğraşıyormuş gibi yemeğini tabağın içinde evirip çeviriyordu. İlk günlerde buzdolabının önünde dikilip on beş dakika boyunca ne yesem diye kara kara düşündükten sonra eli boş dönüyordu. Derken buzdolabından hepten uzak durmaya başladı. Düzenli koşuyor, parkın etrafında atmayı en sevdiği turu aç biilaç ama bayılmadan tamamlayabilmek için yemesi gereken asgari miktarı deneye yanıla bulmaya çalışıyordu. Tur giderek uzuyordu; sağlığımız için hepimizin ihtiyaç duyduğu, kemiklerimize, kas ve organlarımıza destek olan yağ, kalçalarında, yanaklarında, omuzlarında erimeye başlamıştı. Kemikleri inceldi, beslenme yetersizliğine bağlı sıvı toplanmasından ötürü ayak bilekleri şişti; hep üşüyordu. Gerçi hiçbir zaman çok uyumlu bir aile hayatı olmamıştı ama ona yemek yedirmek için çaresizce debelenen anne babasıyla oturduğu sofra artık savaş meydanına dönmüştü. Zaten onu muayenehaneme getiren sebep, anne babasıyla yaşadığı şiddetli bir tartışmanın ardından tıka basa pirinç ve dondurma yemiş olmasıydı.

Hastane sürecinden sonra bana geldiğinde Simone’u acilen yeme bozuklukları merkezine yönlendirdim. Psikiyatristler, yemeye ilişkin kaygılarını hafifletebileceği umuduyla,

sitalopram adlı antidepresanı almasını tavsiye ettiler ve hem kendileri hem de bir diyetisyenle iki haftada bir görüşmesi için randevu ayarladılar. “Yavaş yavaş kilo almam için yemem gereken asgari yemek miktarını gösteren tablolar verdiler,” diye anlattı Simone ilk görüşmelerimizden birinde. “Söylediklerini harfiyen uyguluyorum, gerçekten.” Ama kilo almadı. Kandırmaca, çoğu yeme bozukluğunun kaçınılmazlarından. Sitalopramı hiçbir zaman olması gerektiği şekilde kullanmadığını ve yemek konusunda diyetisyenlerin tavsiyelerine nadiren uyduğunu çok sonra anladım. Âdetten kesileli çok olmuştu ama şimdi ayak bilekleri daha da şişmiş, yanaklarındaki ayva tüyleri gürleşmişti.* Hukuk fakültesini bıraktı.

KIZ YADA ERKEK olsun, sağlıklı bir ergeni, kemikleri yumuşayıp diş kökleri sallanana, saç dökülüp kalbi zayıflayana dek aç kalmaya iten nedir? Bu durumu ilk tanımlayanlardan biri olan Fransız hekim Charles Lasègue, 1873’te hastalıkla ilişkilendirdiği bazı özelliklerin kapsamlı bir özetini sunmuştur:

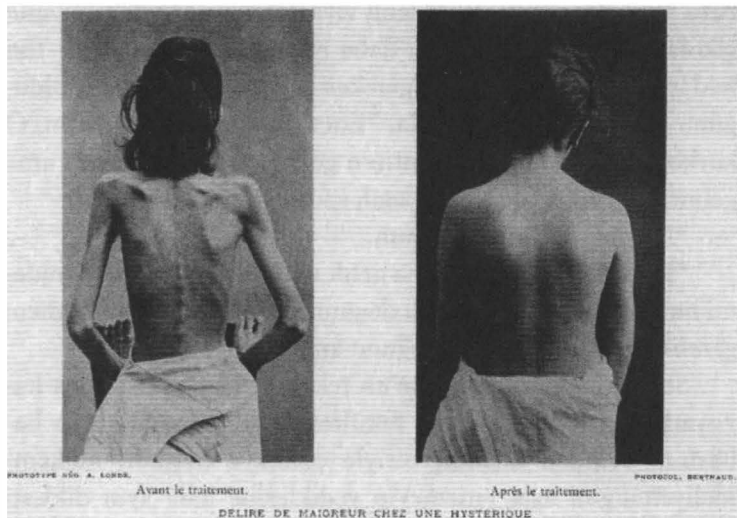
On beş-yirmi yaşlarında bir genç kız açıkça itiraf ettiği ya da gizlediği bir duygudan ötürü acı çekmektedir. Bu acı genellikle gerçek ya da hayali bir evlilik beklentisi, hassas birinin yıkılan hayalleri ya da az çok farkında olunan bir arzuyla ilgili olabilir. Başka durumlarda sebebe ilişkin sadece tahmin yürütülebilir.

Sebeplerle ilgili olarak aynı şey bugün de söylenebilir: “Sadece tahmin yürütülebilir”. Anoreksi, yemek ve kiloyla ilgili bir tutumlar bütünü olarak zamanı ve inanışları aşan bir özelliğe sahiptir ama tetikleyicileri kültür, reklam, akran

* Ayva tüyleri hormon dengesizliğine bağlıdır. “Lanugo” da denen bu “yün lifine benzer” kıllar bazı akademisyenleri, ortaçağda “sakallı azizeler” olarak takdis edilen rahibelerin anoreksiden mustarip olduğu düşüncesine sevk etmiştir.

baskısı, genetik, aile ilişkileri, hormonal fırtınalar ve kişilik özelliklerinin tehlikeli bir sinerjisidir. Bir yakının kaybı, zorlanma ya da rol değişimi gibi stresli bir olay genellikle zemin hazırlar.

İyileşmiş eski bir anoreksik olan gazeteci Katy Waldman, hastalığıyla ilgili, meselenin özündeki bazı çelişkilere dikkat çeken cesur ve dokunaklı bir makale yazmıştır. Kurtulanlarda iğne ipliğe dönmeyi şiirselleştirme eğilimi olduğuna işaret etmiştir: Anoreksi, önce koreografisi olan bir performansa dönüşür ve nihayetinde kişiyi tutsak eder. Waldman sanat ve edebiyatta solgun, incecik kadınlara düzülen methiyelere bir son verilmesine ve bu kadınların çekici olduğu kanısını güçlendiren tahripkâr anlatıların reddine yönelik çağrıda bulunmuştur. Hastalık, belki de insanlığımızın en ilkel yönleri olan beslenme, cinsellik ve beden farkındalığıyla bu denli yakından ilişkili olduğu için yiyeceğe ve sağlıklı kiloya karşı bir tiksinti uyandırmaktadır. Ergenlik dönemindeyse ilk başta dönüşümü ters yönde etkiler gibi görünen bir gerilemeye sebep olur. “Aç kalma sebebim,” diye yazmıştır Waldman, “o eski klasik yeteneği, metamorfoz becerisini edinmekti.”

Eğer anoreksi, Waldman'ın ileri sürdüğü gibi bir tür dramatik performans ise Simone'la birlikte yapmaya çalıştığımız şey, sahneye gizlice yeni direktifler sızdırmaktı. Onun aşılması zor mükemmeliyetçiliğini başka yöne, sağlıklı kiloya ulaşma hedefine çekmek istiyordum. Kahvaltı, öğle ve akşam öğünlerinde yemek için çaba harcayacağı yiyeceklerin ve kalori değerlerinin listesini çıkardık. Asgari düzeyde de olsa yemek yemezse hem vücudunun hem de zihninin gittikçe zayıf düşeceğini kabullendi. Ancak görünüşe göre hiçbir müdahalem kalıcı olmuyordu; midesine giren mütevazı bir öğün onda hâlâ güçlü bir tiksinti uyandırıyor, kilosu yaşamla bağdaşabilecek sınırdan dalgalanıp duruyordu. İki kez daha hastaneye yatırıldı; bir keresinde kanındaki mineral düzeyleri kalp ritmini etkileyebilecek düzeyde saptı, bir defasında da tansiyonu düştüğü için bayılmıştı. "Sence bir yanın ölmeyi istiyor olabilir mi?" diye sormuştum bir keresinde. Yanıt vermeden önce uzun uzun düşündü.

Ama verdiği yanıt "hayır" oldu ve üç yıl süren görüşmelerimizin ardından başardı. Bu değişimden kendime herhangi bir pay çıkaramam; sayısız ilaç, diyetisyen, hastane başvurusu ve psikiyatristlere düzenli ziyaretlerin ardından bir gün çikolata yediğini ve kendini daha iyi hissettiğini söyledi. "Bu kadar basit," dedi yapması gereken şeyin ne denli aşikâr olduğunu görmenin şaşkınlığıyla. "Enerjim arttı. İyi hissettim. O korkunç duygunun, o tiksintinin gelmesini bekliyordum ama gelmedi. Üstelik tıka basa değil, sadece bir tane yedim."

"Ne değişti?" diye sordum.

"Hiçbir fikrim yok. Ama artık ne zaman yeme fikri mide-mi bulandırırsa bunun, doğru düşünmediğimin, aslında yemem gerektiğinin bir işareti olduğunu anlayabiliyorum."

Sonraki aylarda Simone'un tekrar sağlıklı bir kiloya kavuşmasını izledim. Hukuk fakültesine geri döndü, anne babasının evinden taşındı, biriyle çıkmaya başladı, mükemmeliyetçiliğini asla yitirmeyip yediklerine hâlâ aynı dikkati

göstermeye devam etse de kilosu bir daha asla o üç yıl boyunca olduğu kadar düşmedi.

Çok sonraları, yanaklarındaki ayva tüyleri dökülüp, gücü kuvveti yerine geldiği, hormonları eski ritmine kavuştuğu zaman doğum kontrol hapı yazdırmak için geldi. “O korkunç yılları hatırlıyorum da,” dedi kahkaha atarak, “tek güzel yanı âdetten kesilmiş olmamdı.”

“O yılları hâlâ düşünüyor musun?” diye sordum.

“Bazen,” dedi. “Ama her şey bir sis perdesinin gerisinde kaldı sanki. Büyülenmiş gibiydim. Keşke büyünün nasıl bozulduğunu bilebilseydim.”

Halüsinasyon: İblisler Dünyası

Çünkü her şeyi mağarasının dar yarıklarından görecektir kadar kendini içe kapatmıştır insan.*

William Blake, *Cennet ve Cehennem'in Evliliği*

EL PARMAKLARININ ÇÜRÜDÜĞÜNE İNANAN bir hastam var. Megan genelde parmak uçlarını incelemem için bana doğru uzatır. Kesilmemiş tırnaklarının içi kirle doludur; onu pek çok kez lavaboya götürüp tırnaklarını birlikte fırçaladığımızı bilirim. “Kokuyu almıyor musunuz?” diye sorar. “İğrenç kokuyor.” Bana göre ortada olağandışı bir koku ya da görüntü yoktur. Megan bazen hakaretamiz ve taciz edici seslerin eziyetine maruz kalır ve bu sesler ne kadar güçlüyse çürüme halüsinasyonları da öyledir. Ayda en az bir kez görüşürüz. Bu görüşmeler benim için Megan’ın nasıl olduğunu görmek açısından bir şans, onun içinse antipsikotik ilaç reçetesini yazmam anlamına gelir. İlaçların işe yaradığını düşünüyor; galiba görüşmelerimizi o kadar faydalı bulmuyor. Çürüyen parmak uçlarının ne anlama gelebileceğini açıklamaya, parmaklarını değil de zihnini kemiren bir çürüme ya da yaranın simgesi olabileceğini anlatmaya çalışırım. “Hayır, simgesel bir tarafı yok,” der her seferinde. “Gerçekten kokuyorlar. Kokuyu almadığınıza inanamıyorum.”

* *Cennet ve Cehennem'in Evliliği*, çev. Burhan Sönmez, Ayrıntı Yayınları, 2016. (ç.n.)

Yunanca “psişe” sözcüğü “ruh” ya da “yaşam”, “psikoz” ise “canlandırma” ya da “yaşam aşılama” anlamına gelir. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında psikiyatristler için anlamı farklıydı: Sinir bozukluğundan kaynaklanan “nöroz”a karşılık “psikoz”, akıl hastalığından kaynaklanan delilikti (günümüzde bu, anlamsız bir ayrım olarak kabul edilmektedir). Günümüzde psikoz kelimesi asılsız inançlara sahip, halüsinasyonları olan, doğrulanabilir gerçeklikle temasını zarar verici ya da rahatsız edici biçimde kaybetmiş kişiler için kullanılır. Şizofreni terimini ilk kez psikiyatrist Eugene Bleuler 1911’de yayımlanan *Dementia Praecox, or the Group of Schizophrenias* [Erken Demans ya da Şizofreniler] adlı kitabında, gerçeklikle ilişkinin kaybolduğunu düşündüren bir grup akıl hastalığı için kullanmıştır. Kitabın doğruladığı üzere, sanrılar (delüzyon) ya da varsanılar (halüsinasyon) belirginleştğinde “her şey, hem kişinin kendisi hem de dış dünya, farklı görünebilir... Kişi zaman ve uzamda sınırlarını yitirir.” Şizofrenide bu sınır kaybı sürekli ve hayatı kısıtlayıcı olabildiği gibi, derin bir ıstıraba yol açabilir.

Keyfî halüsinojenik madde kullanımında alınan haz, yaşanan değişimin geçici olmasına bağlıdır. Aldous Huxley’nin, bir halüsinojen olan meskalinin onda dört gramının etkilerini araştıran denemesi *Algı Kapıları*, adını William Blake’in şiirinden almıştır: “Eğer algı kapıları temizlenseydi her şey olduğu gibi belirirdi: Sonsuz.” Huxley için beyin, dünyanın görkemini ve çoğulluğunu kısıtlamaya ayarlı, basınç düşürücü bir vanaydı. Halüsinojenleri o vanayı sonuna kadar açmak niyetiyle kullanıyordu ve aldığı maddenin, psikotik olmanın neye benzediğini hissettirebilecek bir “sezgi” yarattığını fark etmişti. Dönüştürülmüş bir bilinçlilik durumu yaratmak, Zen Budistlerinin tarif ettiğine benzer, algı sınırlarının silindiği, mistik bir dindeki vecd haline kestirmeden ulaşmak istiyordu.

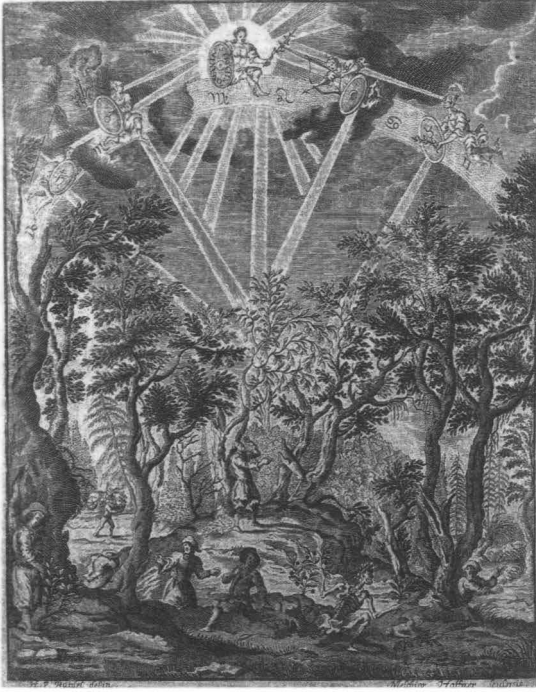
Bu tür maddelerle aşkınlığa ulaşılabilceği görüşü, halüsinojenlerin sadece “şeytani boyutta” bir gerçekliğe içgörü

sağlayabileceğinde ısrar eden Zen ustası D. T. Suzuki tarafından eleştirilmiştir. Suzuki LSD almanın “aptalca” olduğunu söylemiştir. “Bu maddeler ‘mistik’ hayaller gördürür”, diye yazar, [ancak] madde kullananların tersine Zen bu hayallerle değil, hayallerin öznesi olan “kişi” ile ilgilenir. Suzuki’nin öğrencisi Koji Sato farklı düşünür: Halüsinojen maddeler öğrencilerin “takılıp kalmaması gereken” bir zihinsel duruma erişim sağlamıştır ama bu durumdan çok şey öğrenilebilir. Sato, LSD alana dek bir dizi Budist koan öğretisini aşip ilerleyemeyen bir Zen öğrencisinin öyküsünü anlatır. Madde kullanma deneyimlerinin ardından “bu koanları kolayca aşmıştır.”

Göründüğü kadarıyla insan zihninin farklı bir bilinç durumuna geçerek alternatif dünyalara girip çıkma arayışı evrensel. Çocuklar bu dönüşümleri oyun yoluyla yaşar ama yetişkinlerde ister bakış açısını dönüştürmek, ister enerjiyi artırmak ya da rahatlamak için olsun, madde kullanımı hemen her insan topluluğunda görülür. Hemen her toplumda madde kullanımı geleneği vardır, olmayan az sayıda toplumda ise halüsinasyon yaratan durumlara erişmenin, oruç tutma ya da uzun süreli meditasyon gibi farklı yolları geliştirilmiştir.

Genel olarak bir maddenin halüsinojen olarak tanımlanabilmesi için sakinleştirici ya da uyarıcı rol oynamaksızın algıda çarpıtma yaratması gerekir. Pek çok doğal halüsinojen vardır ve bunların insanlar tarafından kullanımı çok eskilere uzanır; yaklaşık 5000 yıl öncesinde Hindu Vedaları’nda tarif edilmiştir. Ortaçağda ergot alkaloidleri bulaşmış ekmek yenmesi sonucu halüsinasyonlarla kendini gösteren Aziz Anthony Ateşi, periyodik salgınlara yol açmıştır. Bu alkaloidler tahılda çoğalan bir mantar tarafından oluşturulur; bağırsakları etkileyerek kusma ve ishale, beyni etkileyerek baş ağrısı, halüsinasyonlar ve nöbetlere neden olur. Patlıcangillerden ölümcül bir bitkinin (“belladonna” ya da güzelavratotu) yaprakları ya da meyvelerinin yenmesi de benzer bir etki oluşturur. Güzelavratotu zehirlenmesiyle ilgili on yedinci yüzyılda yazılmış

bir inceleme, halüsinasyonların dini ve mistik doğasını vurgulayarak Huxley'nin *Algı Kapıları*'nı anıttırır.

Mantarlardaki psilosibin ve Orta Amerika kaktüslerindeki peyote gibi halüsinojen etki gösteren birçok doğal madde vardır. Ancak en güçlü halüsinojen, sentetik bir madde olan liserjik asit, yani LSD'dir. Meskalin eşdeğeri dozun yaklaşık binde biri kadar düşük dozlarda etkili olmasıyla bilinen en güçlü maddelerden biridir: 10µg'ı öfori yaratırken, 50µg kadar düşük dozlarda halüsinojen etki ortaya çıkabilir.

LSD ilk kez 1938'de sentezlendi. Fakat etkisi 1943'te İsviçreli kimyager Albert Hoffman tarafından, laboratuvarında çalışırken LSD'nin kazara parmaklarından emilime uğraması sonucu keşfedildi. Hoffman öldüğünü ve cehenneme gittiğini düşünmüştü. Maddenin beyin üzerinde geniş çaplı etkileri

vardır; bilim insanları, maddenin kullanıcının bilinç düzeyini değiştirmeden görme, işitme, koklama ve rüya görmeyi nasıl dönüştürdüğünü anlayamamışlardır. 1950’li ve 60’lı yıllarda alkolizm, depresyon, hatta şizofreni tedavisinde denenmiş, ancak pek az çalışma uzun süreli faydası olduğunu kanıtlayabilmiştir. Daha yakın tarihlerde, Sato’nun Zen öğrencisinin en zor koanları halüsinojen aldıktan sonra aşabilmesine benzer şekilde, halüsinojen mantarlardaki psilosibinin psikoterapiyi derinleştirmeye yardımcı olabileceği ileri sürülmüştür. Fakat LSD tehlikesiz değildir: Birçok alışma, maddeye karşı yüzde 1-2 civarında, küçük ama inatçı bir psikotik reaksiyon gelişme riski olduğunu göstermektedir. Görünüşe göre LSD’nin uyardığı hayaller, madde vücuttan atıldıktan sonra da uzun süre devam eden halüsinasyonlara yerini bırakabilmektedir.

TIP FAKÜLTESİNDE ÖğRENCİYKEN MADDE kullanımına bağlı psikoz dehşetiyle ilk karşılaşmam, psikiyatri stajı sırasında, genç bir felsefe öğrencisi olan Dan sayesinde oldu. Hayatında ilk kez LSD alan Dan’de inatçı halüsinasyonlarla seyreden bir psikotik reaksiyon gelişmiş, hayatı zehir eden panik ataklar başlamıştı. Yaşadığı deneyimle ilgili birkaç saat konuştuk. Alnının iki yanında soru işareti gibi kıvrılan sarı bukleleri, iki kaşının arasında ünlem işaretine benzer bir çizgi olan, kısa boylu bir delikanlıydı. Yanaklarındaki seyrek sakalların arasından azmış akneler baş vermişti.

Bir akşam odasındayken, sırf meraktan bir tablet LSD aldığını söyledi. Yaklaşık yirmi dakika sonra ilk olarak yatağının nefes alıp verdiği, yorganın kendi nefesiyle inip kalktığı dikkatini çekmişti. Bir kâğıda, “Yatak nefes alıyor,” yazmak istemiş ama kalemin kâğıt üzerinde garip bir his verdiğini, sanki ucunun tahta masaya gömüldüğünü fark etmişti. Yatağına uzanıp pencereden dışarıyı seyrederken gökyüzünün aydınlıkla karanlık arasında gidip geldiğini görmüştü. “Başlangıçta korkutucu değildi,” dedi, “hatta güzeldi.” Bir süre bu

değişimden mest olmuştu. Derken gördüğü hayali anlatmak için ev arkadaşının kapısını çalmış ama ağzından sözcükler yerine sadece kıkırdamalar çıkmıştı. “Ne zaman konuşmaya çalışsam sanki önce sözcükleri zihnimin ön odasında sıraya dizmem, sonra dile dökmem gerekiyordu,” dedi, “ama ağzımdan çıkmıyorlardı bir türlü.” Tuvalete gidince idrarının fayansın üzerinde yusufluk kanatları gibi parlak fosforlu yeşil damlalara dönüştüğünü görmüştü. İdrarı girdap gibi döne döne akarak klozetin dibinde gözden kaybolmuştu.

Kullandığı madde ilk başlarda coşkulu ve öforik hissettirmişti; dışarı çıkıp bu yeni algılama biçiminin keyfini çıkarmak istemişti. Yürüyüşe çıkmış ama çok geçmeden öforisi kaybolmuştu. Kaldırımında yürürken ayakları betona gömülüyormuş gibi hissediyordu; kulaklıkla dinlediği müzik sanki etrafındaki binaların duvarlarından gümbür gümbür yankılanıyordu. Coşkusu yerini gittikçe yalnızlaştıran bir kaygıya bırakmıştı. Bir yayanın kapüşonunun altında bir anlığına parlayıp sönen bir kurukafa görmüştü. Kaldırımında üstüne basılmış her sakız, en yakındaki trafik ışığının rengine göre kırmızı, yeşil ya da sarı renkte parlıyordu. Geçirdiği panik atağın ardından toksik paranoya başlamıştı; her arabayı polis arabası zannediyor, her yaya ona tehditkâr görünüyordu.

Yürüyüşü kısa kesip koşarak eve döndüğünde kullandığı maddenin vücut sıcaklığını değiştirdiğini fark etmişti; ateş basıyordu. Odasına girer girmez soyunup yatak odasının ortasında çırılçıplak oturmuştu. “Kendi kendime sürekli ‘Başına ne gelebilir ki? Buradasın, yatak odasında yere oturmuşsun, kötü bir şey olamaz,’ diyordum.” Ama bir şeyler oluyordu: Duvardaki posterlerin kenarları hareket ediyor, ahşap zemindeki boya lekeleri kurtçuklar gibi kıvrılarak ilerliyordu; kendine bakınca derisinin yüzeyde girdaplar çizen bitimsiz bir hareket halinde olduğunu görmüştü. “Bedenimin dahi güvenli olmadığını görmek korkutucuydu,” dedi. “Ama aynı zamanda inanılmaz derecede büyüleyiciydi. Elim bir an yaşlı birinin

zayıf, buruşuk eli gibi görünüyor; hemen ardından genç, diri ve güçlü bir ele dönüşüyordu. Aynaya bakınca yüzümde de bir ileri bir geri aynı hızlı değişimi görüyordum.”

Dan yatak odasının zemininde saatlerce oturmuştu; lambayı kapatıp uyuyamayacak kadar korkmuş, odadan çıkamayacak kadar dehşete kapılmıştı. “Sanki bütün hayatımı zihnimin merkezindeki bir odada, bir kaideye tünelerle geçirmiş gibiydim,” diye anlatıyordu. “İstikrarlı ve güvenliydi. O gece o odadan atılmış, tırnaklarımla korkunç bir uçurumun kenarına tutunmuş gibiydim. Kendimi bırakırsam çıldıracağımı biliyordum.”

Gün ağarırken hâlâ beklenmedik işitsel halüsinasyonlarla yerinde zıplıyor, bütün duyumsamalar –altındaki zeminin sertliği bile– onda güvensizlik yaratıyormuş. Müzik bangır bangır bağırırken aniden kesiliyor, Dan göz ucuyla fark ettiği gölgelerden ürküyormuş. Uykusuz geçen otuz saatin ardından yaşadığı tükenmişlik paranoyasını daha da artırmış; dışarı adım atma fikri bile ona dehşet verici geliyormuş. Ev arkadaşı, aile hekimini aramış ve Dan’i kliniğe götürmüştü. Aile hekimi onları taksiye bindirip bölge hastanesinin psikiyatri acil servisine göndermiş. Dan orada gözlerini yere dikmiş, ter içinde titreyerek beklemiş.

“Zamanla geçeceğini söylediler ve haklıydılar,” dedi Dan. “Bana verdikleri ilaçlarla –sakinleştiricilerle– çok rahatladım. Aldığım ilk ilaçla beynim pelteleşti.” Psikiyatri ekibi Dan’i ertesi gün tekrar görmek için randevu vermiş; hastanede yatması gerekmiyormuş. Yeni ilaç Dan’in hızını kesmiş, düşünce akışı yavaşlamış, üniversiteyi bırakmak zorunda kalmıştı. Fakat üç hafta içinde ilaç dozunu neredeyse sıfırlayacak kadar azaltmıştı; panik ataklar sırasında nasıl nefes alıp vermesi gerektiğini öğreniyordu. Yolda yürürken hâlâ insanların yüzünde kurukafalar görüyor ama bu hayalleri görmezden gelip dikkatini başka yöne çekmenin bir yolunu buluyordu. Benim

gibi tıp öğrencileriyle konuşmak, yaşadığı deneyimi anlamak ve zihnini ıslah etmek için başvurduğu yollardan biriydi.

PSİKİYATRİST R. D. LAING yüzlerce saati kişisel psikoz öyküleri dinleyerek geçirmiştir. Onun vaka bildirimleri ile Dan'ın korkutucu LSD yolculuğu gibi öyküler arasında çarpıcı benzerlikler vardır. Laing *The Divided Self* [Bölünmüş Benlik] adlı kitabında psikotik bir hastasından alıntı yapar: “Kendimi kaybediyorum. Gitgide derinleşiyor. Size bir şeyler anlatmak istiyorum ama korkuyorum.” İtalyan psikiyatrist Giovanni Stanghellini *Disembodied Spirits and Deanimated Bodies* [Bedensizleştirilmiş Ruhlar ve Ruhsuzlaştırılmış Bedenler] adlı kitabında benzer şekilde “ego parçalanması” yaşayan bir hastasından alıntı yapar: “Bütün duyumsamalar her zamankinden farklı görünüyor ve sanki paramparça oluyor. Bedenim ve yüzüm de değişiyor. Kendimle olan bağlantımın koptuğunu hissediyorum.”

Şizofreni hakkındaki kuramlardan biri, psikozun, yaşadığımız farklı sosyal ve zihinsel roller arasında bilinçsizce gerçekleşen ve halüsinojenlerin geçici olarak bozduğu, anbean devam eden sentezin parçalanmasıyla ortaya çıktığını ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında psikoz ve halüsinojenler, iç ve dış dünyamız arasında yön bulmamızı sağlayan kök bağlantıyı koparır. Her birimiz farklı birçok kimlik barındırır, duyuşal farkındalığın getirdiği kesintisiz bir bombardımana maruz kalırız; psikozda bu kargaşadan bir bütünlük yaratabilme becerisi ortadan kalkar. İşlevsel manyetik rezonans görüntüleme yöntemiyle elde edilen görüntülerin yorumlanması son derece zordur ve teknoloji hâlâ emekleme aşamasındadır. Bununla birlikte, LSD kullananların beyni görüntülendiğinde, normal koşullar altında birlikte ateşlenen nöron ağlarında senkronizasyonun bozulduğu görülebilir. Bu gözlem, bizi var eden çok sayıda benliğin nasıl parçalandığını anlamamıza kapı aralayabilir.

Dan'in –madde kullanımıyla başlamış olsa da– yaşadığı parçalanma ve çöküntünün eşiğinden dönmenin bir yolunu bulması, Megan gibi şizofrenisi olan hastalarımın bazıların nasıl bir süreçten geçiyor olabileceğini anlamama yardımcı olmuştur. Halüsinogenler hayal görme beklentisini karşılarken benlik bölünmesi riskini beraberinde getirir ve Albert Hoffman, Dan ve D. T. Suzuki için bu hayaller bir “iblisler dünyası”dır. Buna karşılık kullananların pek çoğu için madenin gösterdiği etkiler memnuniyet verici, çekici, bağımlılık yaratıcı, hatta cennetten çıkma gibidir. Zaten tam da etkilerinin geçici olmasından ötürü, canımızdan bezdiğimizde bize bir kaçış noktası sunabilir, daraldığımızı ya da yoksullaştığımızı hissettiğimiz anda hayatımıza ferahlık ve zenginlik katabilirler. Ancak vaat ettikleri cennet kırılığandır; sınırların silinmesi yaşanan tecrübeyi karanlık bir korku cehennemine dönüştürebilir. Algı sınırlarının yeniden oluşmasıysa ışığa giden bir patika açar.

Ergenlik: Ansızın İvme Kazanan Gençlik

İnsan olgunluğa diğer bütün hayvanlardan daha geç yaşta erişir.

Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*

DÖRT ÇOCUK ANNESİ, AÇIK sözlü, bilge bir ebe ile çalışmıştım. Doğumu evde yaptırdıktan sonra ilk birkaç gün, çiftlerin ebeveynliğe nasıl uyum sağladığını görmek için aileyi düzenli ziyaret ederdi. Bir keresinde onca yıl içinde edindiği herhangi bir izlenim ya da içgörü olup olmadığını sormuştum. Kimileri ilk bebeği mesele haline getirmez, demişti, diğerleriyse ebeveyn olmanın kendilerini bir korku ve tükenmişlik tüneline sürüklediğini hisseder. Görünüşe göre anne baba ne kadar gençse değişime o denli kolay uyum sağlıyordu.

“Onlara herhangi bir tavsiye veriyor musun?” diye sormuştum.

“Zorlananlara mı? Onlara şunu söylüyorum: Altı-yedi yaşına kadar çocukların size ihtiyacı var,” demişti, “bu gerçekle yüzleşmenin bir yolunu bulmalısınız. Ama sonraki altı-yedi yıl harika geçer; çocuklar dünyayı öğrenir ve yavaş yavaş bağımsızlığını kazanır.”

“Ya sonraki altı-yedi yıl?” diye sormuştum.

“İzlerini süremeyeceğimiz bir yere giderler,” demişti hüznünlü bir gülümsemeyle. “Ama çoğunlukla geri dönerler.”

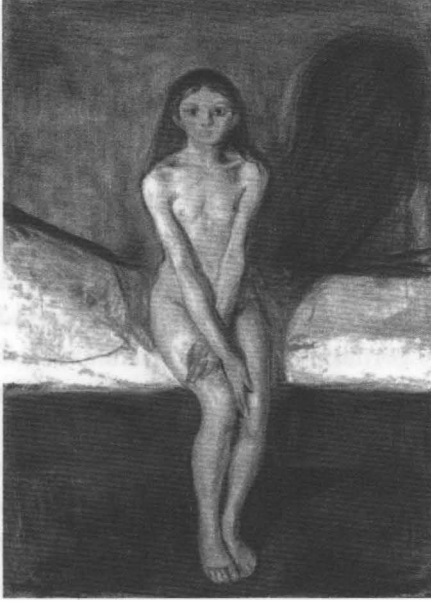
Klinikte pek çok bebek ve küçük çocuk görürüm; genellikle hırıltı, ateş, kulak iltihapları ve döküntü sebebiyle gelirler. Bazen beslenme, bazen de büyümeyle ilgili sorunları olur. Altı yaşından sonra enfeksiyonlarla daha iyi savaşılabildikleri, büyüme-gelişmeleri yoluna girdiği için gelişleri seyrekleşir. Ama on iki-on üç yaş civarında ergenliğin hormonal çalkantılarıyla beraber yeniden gelmeye başlarlar.

Bütün bebeklerde cinsiyet hormonları üretilir. Hem kız hem erkek yenidoğanlarda östrojen etkisiyle şişen meme dokusuna sık rastlarım. Fakat yenidoğanın beyni cinsiyet hormonlarının etkisine duyarlıdır ve doğumdan hemen sonra devreye giren hassas bir geribeslenme mekanizması, bu hormonların üretimini frenler. Bu frenin hassasiyeti geç çocukluk çağına azalmaya başlar ve azalmanın etkisi, sonunda ergenliğin başlamasına izin verecek ölçüde hafifleyene dek sürer. O halde ergenliğin başlaması aslında yeni bir şeyin ortaya çıkması değil, uzun süredir bastırılan bir şeyin açığa çıkmasıdır.

Edvard Munch’un Berlin’deki kaygı dolu yıllarında yaptığı ünlü bir tablosunda pembe yanaklı, meraklı ve atak görünen, çıplak bir genç kız tasvir edilmiştir. Munch tabloya *Pubertet* (Ergenlik) ismini vermiştir. Saçları omuzlarına dökülen genç kız yatağın kenarına oturmuş, ellerini kucığında birleştirmiştir. Görüntünün en çarpıcı yönü, kızın bakışındaki cesaret ya da ustaca resmedilmiş olması değil, altından duvara doğru yükselen, rahim biçimindeki büyük gölgedir.

Bazı eleştirmenler bu gölgenin Munch’un bastırılmış cinselliğini simgelediğini iddia ederken, kimilerine göre bu gölge fallik bir simge ya da rahmin simgesi olabilir veya yetişkinliğin zorluklarını ve karmaşıklığını temsil ediyor olabilir. Birçok anne baba, çocuklarının giderek güçlenmesini ve bağımsızlık kazanmasını mutlulukla karşılarken, bazıları masumiyetin yitirilişi olarak düşündükleri ergenlik karşısında yas tutar.

Munch'un tablosu cinsel olgunluğun başlamasının, çocukluğun Cennet Bahçesi'nden kovulup yetişkinliğin yalnızlık ve sorumluluklarla dolu hayatına bir tür geçiş olduğunu ima eder.

BILLIE BAXTER'I TANIDIĞIMDA DÖRT yaşındaydı; uzun süredir hastam olan ebeveynleri onu evlat edinmişlerdi. Kısacık sarı saçları ensesinde kıvrılan Billie yaşına göre ufak tefek, meraklı, çevik bir kızdı. Muayenehaneme girer girmez dosdoğru oyuncakların olduğu halıya yönelir, basküllerin üstünde zıplardı. Annesi Amy kütüphaneciydi, babası Simon ise evde Billie'ye bakıyordu.

Kulak enfeksiyonları, akciğer enfeksiyonları, kabızlık, egzama... İlk birkaç yıl Billie epey sıkıntı çekti. Hâlâ yaşına göre küçüktü. Yüz çocuğun boyunu, kilosunu ölçüp sonuçların grafiğini çizerseniz, "normal" olarak tanımlanan aralık genellikle üçüncü en küçük ile üçüncü en büyük çocuk arasında yer alır; ilki 3. persantil, diğeri 97. persantil olarak

ifade edilir. Billie 5. persantil civarında, yani normal aralığın en alt ucundaydı. Her zamanki gibi meraklıydı, anaokulunda parlak bir çocuktuk, okula başladığında okumayı zaten bildiği anlaşıldı. Biyolojik ebeveynleri hakkında pek bilgimiz yoktu.

Simon ile Amy'ye hiç ev ziyaretine gitmemiştim; Billie altı yaşına geldiğinde kliniğe gelişleri seyrekleştirdi. Onu son görüşümün üzerinden bir yıl geçmişti ki bir sağlık sigortası şirketinden Amy adına gönderilmiş bir form aldım. Telefon edip hal hatır sordum. Simon, Billie'yi rahatsız eden enfeksiyonların durduğunu, egzamasının geçtiğini ve artık kabızlık çekmediğini söyledi.

Birkaç yıl sonra, Billie sekiz yaşına bastığında, adını klinikteki listede gördüm. Masamın yanındaki sandalyeye oturmuş bacaklarını sallıyor, çocukluğundaki ziyaretlerini hatırlıyormuşçasına etrafı süzüyordu. Tekboynuzlu at desenleri olan bir pantolon ile kedi yavrusu baskılı bir kazak giymişti. Büyüdükçe koyulaşan saçını atkuyruğu yapmıştı. Boyu ve kilosu yaşına göre ortalama görünüyordu, herhalde 50. persantile yakındı. "Ayak parmakları için geldik," dedi Amy. "Tırnakları etine batıyor." Billie spor ayakkabılarını çıkardı. Ayak parmaklarına simli cila sürmüştü. Ona, tırnaklarını etine batmaması için ucu pamuklu çubukla nasıl kaldıracağını gösterdim. İşimiz bitince Billie çoraplarını ve ayakkabılarını giydi. Amy ona dışarıda beklemesini söyledi.

"Sizinle yalnız konuşmak istedim," dedi Amy kapı kapanır kapanmaz. "Ergenlik normalde ne zaman başlar?"

"Şey, kişiye göre değişir..." diye başladım söze.

"İlk âdet gördüğümde on iki yaşındaydım," diye devam etti Amy.

"Billie âdet görmeye başladı mı?"

"Hayır, âdet görmüyor ama göğüsleri büyümeye başladı. Daha sekiz yaşında!"

"Kasıklarında kıllanma başladı mı?" diye sordum.

Başını iki yana salladı. “Şükürler olsun ki hayır. Şimdiden ergenliğe giriyor olamaz, değil mi?”

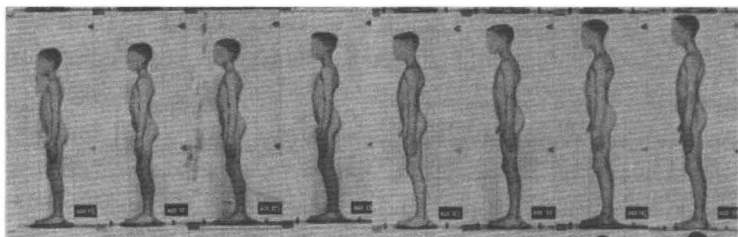
ERGENLİK AŞAMALARININ SIRALAMASI VE zamanlaması ilk olarak 1960’larda Londra’daki Çocuk Sağlığı Enstitüsü’nde çalışan çocuk hekimi James Tanner ve meslektaşı W. A. Marshall tarafından açıklanmıştır. Tıp öğrencisiyken bu sıralamayı ezberlemem gerekiyordu ki bir terslik olduğunda farkına varabileyim. Örneğin, olgun kemiklere sahip bir kızın âdet görmemesi, altta yatan jinekolojik bir soruna, meme ya da testis gelişimi olmaksızın kasıkların kılınmasıysa hormonal bir soruna işaret eder.

Pediatric ders kitabımda Tanner ve Marshall’ın yeni ufuklar açan makalelerine dayanan; oğlanların cinsel organlarında, kızların memelerinde ve her iki cinsiyetin kasık kılınmasında gelişen tedrici değişimleri ve her evrenin normal yaş aralığını gösteren çizimler vardı. Tanner’ın ifadesine göre çizimler için esas alınan fotoğraflar, 1951’den itibaren çocukların gelişiminin incelendiği bir çalışmanın odak noktası olan bir yetimhanede, Londra’nın kuzeyindeki Harpenden Çocuk Evi’nde çekilmişti. Tanner’ın meslektaşlarından R. H. Whitehouse yetimhaneyi çalışma süresince her ay, ayda iki gün ziyaret etmişti. Whitehouse her çocuğun doğum gününden sonraki ilk on beş gün içinde çıplak fotoğraflarını çekmişti. Toplamda her çocuğun, çocukluk çağında yılda iki kez, ergenlik çağındaysa değişim çok daha hızlı olduğundan yılda dört kez fotoğrafı çekilmişti; çalışmaya 192 kız, 228 oğlan katılmıştı.

Tanner’ın araştırmalarını anlattığı yayınlarda, çalışmaya katılan çocuklara seçenek tanınıp tanınmadığı meselesi açık değildir. Bir fotoğrafçının önünde soyunmak zorunda kalan onca çocuğun gerginlik içinde kuyruğa girip bir odada beklemesi rahatsız edici bir durum olsa gerek. Whitehouse’un “çalışma hızı saatte üç ya da dört çocuk”tu. Fotoğraflar cepheden ve profilden çekiliyor, isme göre düzenleniyor, daha

sonra Tanner ve Marshall tarafından değerlendiriliyordu. “Boy fotoğraflarında ikincil cinsiyet özellikleri incelendi,” diye yazmıştı Tanner. “Her fotoğraf bir öncekiyle karşılaştırılarak cinsel organlar ve kasık kıllanmasındaki değişiklikler rahatlıkla belirlendi.”

Bununla birlikte topladıkları görüntüler, ergenliğin gelişimini ve bir terslik olduğunda tıbbi açıdan nasıl müdahale etmemiz gerektiğini anlamamızda temel rol oynamıştır. Bu iki adam, ergenliğin gelişimini beş farklı evreye ayırmış ve hekimin, gelişim evresini daha kolay tayin edebilmesi için tablolar hazırlamıştır. Profilden çekilen fotoğraflar, her çocuğun yüzü bir önceki fotoğrafına dönük yerleştirildiğinden, sanki her biri kendi çocukluğuna özlemle bakıyormuş gibi görünüyordu.

Sıraya dizilen fotoğraflar ergenlikteki dönüşümün sinematografisi niteliğindedir.

Tanner ve Marshall makalelerinin gereç ve yöntemler bölümünde, tüm katılımcıları “beyaz İngiliz” olarak tanımlamış;

çocukların “fiziksel anormalliklerinin bulunmadığını, bakım standardının her açıdan mükemmel olduğu bir çocuk evinde küçük aile grupları halinde yaşadıklarını” ifade etmişlerdi. İnternette Harpenden’in mükemmel bir kurum olduğuna dair pek çok tanıklığa rastlayabileceğiniz gibi, dokunaklı mutsuzluk hikâyeleri ve öfke dolu istismar suçlamaları da bulabilirsiniz. Sonuçta sosyoekonomik anlamda çarpık bir topluluktan söz ediyoruz; Tanner çocuklarla ilgili olarak, “Büyük oranda toplumun alt sosyoekonomik kesiminden geliyorlardı ve bazıları yetimhaneye gelene kadar (genellikle 3 ila 6 yaş arası) gereken fiziksel bakımı görmemiş olabilir,” diye yazmıştı.

Bazı çalışmalarda çocukluk çağında ihmal edilmenin ya da düşük doğum ağırlığının bilinmeyen bir mekanizmayla ergenliği erkene çektiği bulunmuştur; stresli geçen çocukluk çağına insanın evrimsel yanıtı, bir sonraki kuşakta gebeliği adeta olabildiğince çabuklaştırmaktır. Bu süreç “erken yaşam programlaması” olarak bilinir. Tanner’ın çalışmasındaki çocuklar bu mekanizmayla ortalama süreden daha önce ergenliğe girmiş ve bu nedenle toplum genelini yansıtmıyor olabilir. Harpenden’dekine benzer şekilde kaynak açısından fakir bir ortamda hayata adım atan ama daha sonra kaynaklardan zengin bir ortama geçen çocukların, o ya da bu ortamda bulunup koşulları aynı kalan çocuklara kıyasla ergenliğe daha önce girdikleri iyi bilinen bir gerçektir. Aynı durum bitkilerde de görülür: Yaşama fakir topraklarda başlayıp daha sonra zengin toprakta yetişen bitkiler daha erken üremeye başlar ve daha verimlidir. *Ortalama* menarş (ilk âdet görme) yaşı ABD’de ve Batı Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılın ortalarında on yediyken, yirminci yüzyıl ortasında belirsiz nedenlerle on üçe inmiştir.*

* 1939’da Lina Medina adında Perulu bir kız çocuk, beş yaş sekiz aylıkken sezaryenle bir erkek bebek dünyaya getirerek kayda geçen en genç anne olmuştur. Lina’nın yaklaşık bir yaşındayken âdet görmeye başladığı bildirilmiştir. Edmundo Escamel, “La plus jeune mère du monde” [Dünyanın en genç annesi], *La Presse Médicale* cilt 47, sayı 43, 1939, s. 875.

BILLIE ERGENLİĞİN İLK BELİRTİLERİNİ göstermek için küçüktü ama Tanner'ın tablolarına göre gelişimi normal sınırlardaydı. Tıpkı boyu gibi ergenlik başlangıcı açısından da en düşük persantillerdeydi. Meme gelişiminin gözle görülür ikinci evresine sekiz buçuk yaş kadar erken dönemde ulaşılabilir. Belki evlat edinilmeden önceki hayatı ergenliğe erken girmesinde etkili olmuştu veya belki biyolojik annesine çekmişti.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra Billie tekrar geldi. Amy randevuya gelmeden önce okulda Billie'ye sutyen giydiği için sataştıklarını ve on yaşına girmeden regl olduğunu anlattı. Artık sınıfındaki en uzun boylu öğrenciydi. Masamın yanındaki sandalyeye oturdu; yaşına göre iriydi, koyu renk bol bir kot pantolon ile kapüşonlu siyah bir eşofman üstü giymişti. Artık bacaklarını sallamıyor, meraklı gözlerle etrafına bakmıyordu; elleri eşofmanın ön cebinde, kamburunu çıkarmış oturuyordu.

“Öncelikle şu sivilceler,” dedi Amy, “alnında görebilirsiniz; omuzlarında da çıkıyor.” Parlak cildi minik püstüllerle benek benekti. Billie, sanki mümkünmüş gibi, sandalyede daha da büzüldü.

“Bunun için bir şeyler yapabiliriz,” dedim daha yakından bakabilmek için eşofmanın kapüşonunu yavaşça geriye iterek. “Sana birkaç losyon vereceğim. Bir iki ay içinde faydasını görmezsen haber ver; başka seçeneklerimiz var.” Yüzünde, bulutların arasından ansızın parlayan güneş gibi bir rahatlama ifadesi belirdi ama bir şey söylemedi.

“Bir de şu dizleri... Koşarken ya da okulda spor yaparken korkunç ağrıyor,” dedi Amy. “Dizleri yumru yumru. Hadi, Billie,” dedi sabırsızca, “Dr. Francis'e göstereceğiz.”

Billie iç çekip dizlerini göstermek için paçalarını yukarı sıyırdı; dizkapaklarının hemen altında sert, hassas şişlikler vardı.

“Şimdilerde çok hızlı büyüdüğün için oluyor bunlar,” dedim. “Şöyle düşün, kemiklerin tendonlarından daha hızlı büyüyor.” Odamdaki iskeleti önümüze çekip dizkapağından

başlayan tendonun kavalkemiğinde nereye yapıştığını ve gerildiğinde kemiği nasıl çekip rahatsızlık verdiğini gösterdim. “Hatta bu durumun özel bir ismi var,” diye ekledim, “Osgood-Schlatter hastalığı.” Billie homurtuya benzer bir kahkaha attı.

Kemiklerin büyüme hızı, bebeklik çağının ardından çocukluk boyunca az çok sabittir. Ancak ergenlik çağında cinsiyet hormonları bu süreci hızlandırır. Tanner ve Marshall, bebeklikteki hızlı büyümenin yavaşlayıp erken ergenlikte yeniden ivme kazanması nedeniyle çocukluk çağındaki “boy atma hızı”nın kayakla atlamaya benzer bir grafik çizdiğini göstermiştir. Tanner ile Marshall’ın makaleleri duygudan uzak klinik bir dille yazılmış olmakla birlikte, arada sırada bir insanlık emaresi hissedilir ki bu, sadece kendi araştırmalarıyla değil, ergenlik çağındaki gençlerin hissettiği kaygılarla da ilgili olduklarını gösterir: “Bu çalışmadaki bütün kızlar âdet görmeye başlamadan önce boy sıçramasında zirveye ulaşmıştır,” diye yazmışlardır. “O nedenle, erken âdet görmeye başlayan uzun boylu bir kızın büyümesinin artık yavaşladığını kesin olarak söyleyebiliriz.” Tanner ayrıca, Amerikalı psikolog L. K. Frank’ın bir makalesine atıfta bulunarak 1950’lerdeki kurumsallaşmış cinsiyetçiliği kabullenir: “Ergenlik, en azından şehirde yaşayan Amerikalı kızlar için önemli bir stres ve şaşkınlık dönemidir; [Frank] bu kızların dişilik rolünü memnuniyetle kabullenmekte zorluk çektiğini vurgular.”

CİNSİYET HORMONLARI ERKEKTE DE meme dokusunu etkiler. Zaman zaman, meme başları şişip hassaslaşan ergen erkekleri kıza dönüşmediklerine ikna etmek zorunda kalırız. Zamanla bu belirtiler azalır. Erkeklerde ergenliğin ilk belirtisi skrotumun gevşeyerek, büyüyen testislere yer açması ve kasıkların kıllanmaya başlamasıdır. Büyüyen testisler gittikçe daha fazla testosteron üretmeye başlar ve bu da beraberinde diğer değişiklikleri getirir: penisin büyümesi, skrotum renginin koyulaşması.

Kasık kıllarının çıkması, testosterondan çok, böbreküstü bezlerinde üretilen steroid hormonların etkisiyle gerçekleşir; işte bu yüzden kızlarda da kasıklar erkeklerdeki kadar kıllanır. Aynı hormonlar ter bezlerinde de değişim yaratır; “apokrin” bezler aktif hale geçerek, çocukluk çağında gördüğümüz su gibi olan ter yerine –ergen çorabı yıkamış herkesin bildiği üzere– daha yağlı ve kokulu bir salgı üretir. Aynı hormonlar yüz, göğüs ve omuzlardaki gözeneklerin tıkanıp enfekte olma eğilimini artırdığından akne gelişmesini de uyarır. Her iki cinsiyette de gırtlak uzayıp genişler, ses kalınlaşır ama erkeklerde bu etki daha belirgindir.

Ergenlik görünenin ötesinde dönüşümlere yol açar; beyinde önemli değişiklikler olur. Erkeklerde risk alma davranışı ve saldırganlığın artması ile beyin korteksinin prefrontal alanlarının olgunlaşmasındaki gecikme arasında bir bağıntı kurulmuştur. Soyutlama ve sosyal ipuçlarını algılama kapasitemizin yirmili yaşlarda gelişmeye devam ettiği düşünülüyor. Açıklığa kavuşmamış sebeplerle ergen beyni farklı ve daha geç bir beden saatine ayarlıdır: Ortalama bir ergen sabah 7.00’de, orta yaşlı birinin sabah 5.00’te hissettiğini hisseder. Tanner 1955’te ergenlikle ilgili halk inanışını şöyle karikatürize etmiştir:

Gençliğin ansızın ivme kazanmasıyla ortaya çıkan tabloda ergen, yeni hormonların etkisiyle bocalar... Karşılıklı uyumsuzluk gösteren dürtüler ve hisler de aynı anda uyanır ki bunların birçoğu daha sonra, birey kaçınılmaz olarak şu yerine bu yolu seçtikçe azar azar elenir ya da baskılanır.

Ya da bir zamanlar birlikte çalıştığım ebenin söylediği gibi, izlerini süremeyeceğimiz bir yere gider ama sonra geri dönerler.

Birçok ergende beden imgesiyle ilgili, vücutta gelişen hızlı dönüşümlerle yakından bağlantılı kaygılar ortaya çıkar. Ergenlik çağı boyunca ruh halinde gelişen fırtınalı dalgalanmalarla,

refah durumundan bağımsız olarak bütün kültürlerde karşılaşıyoruz (ancak ABD’de yapılan bir çalışmada, Afrika kökenli Amerikalıların, bilinmeyen nedenlerle, beden imgesine ilişkin kaygılardan muaf olduğu bulunmuştur). Ergenlik, yetişkinlerin seçimlerinin ve bilgeliğinin sorgulandığı yoğun bir psiko-sosyal karmaşaya yol açabilir. Çocuk benliğimizin bazı yönlerini yakıp kül ederken, yetişkin kimliğimize tav veren bir ateşe dönüşür.

Ergenlik dramının son perdesi kemiklerdeki büyüme plaklarının kapanmasıdır ve bunun zamanlaması, bütün insan topluluklarında etnik kökenden bağımsız olarak aynıdır. Epifizler belli bir sıraya göre kapanır. Acil serviste röntgen filmlerini incelerken doğru sıralamayı bilmemiz gerekir; böylece bir kemik parçasının travma nedeniyle mi koptuğunu yoksa henüz kaynaşmamış sağlıklı bir kemik parçası mı olduğunu ayırt edebilirsiniz. Uyluk ya da pazu kemiği gibi uzun kemiklerde epifiz yirmi bir yaşına dek tam kapanmayabilir ve kadınlarda pelvis gelişimi yirmi iki yaşına kadar sürebilir.

Charles Darwin ergenlik üzerine düşünürken, insanda ergenliğin diğer primatlara kıyasla ne denli çarpıcı bir gecikme gösterdiğini fark etmiştir. Şempanzeler altı-sekiz yaşında ergenliğe girer; iskeletin olgunlaşması bizdekinden on yıl önce tamamlanır. İnsan pelvisinin yavaş büyümesinin, kadınların ergenliği diğer primatlara kıyasla çok daha geniş bir pelvis çıkışıyla tamamlamasının sebeplerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bütün memeliler içinde insan bebeği, başı vücut boyutlarına göre en büyük olan canlıdır. Pelvisin uzun süren, gecikmiş büyüme süreci olmasaydı hiçbirimiz dünyaya gelemezdik.

Gebelik: En Özenli İş

“Yüce Tanrım!” der, “ne kadar da rahat ve kusursuz yatıyor; St. Martins Caddesi’ndeki bütün ressamalar gelse bir çocuğu böyle bir pozisyonda resmedemez.”

William Hogarth, bir fetüsün *in utero* diseksiyonunu izlerken

İLK ULTRASON TARAMALARI GLASGOW'DA, metal işçilerinin çeliğin yapısındaki kusurları saptamak için bu yöntemi kullandığını duyan doğum profesörü Ian Donald tarafından geliştirildi. Et ve kemik ses dalgalarını farklı yansıttığı için metal işçileri ultrason cihazını başparmağa dayayarak kalibre ediyorlardı. 1955 yazında Donald, arabasının bagajına kovalar dolusu yumurtalık kisti ve rahim tümörü yükleyip Glasgow'dan Renfrew'deki kazan imalatçısına doğru yola çıktı. Vücut parçalarının ultrason görüntülerini bir dilim biftekten elde ettiği görüntülerle karşılaştırdı. Sonuçlardan etkilenen Donald, cihazı metalürjistlerin dükkânından kliniğe taşıdı.

Bulgularını 1958'de “Kesikli Ultrason ile Batıniçi Kitlelerin Araştırılması” başlıklı makalesinde yazdı. Ses dalgaları bir kist ya da tümörün olduğu kadar bir bebeğin kafatasının da boyutlarını belirlemede işe yarıyordu ve Donald tekniği ana karnındaki bebeklerin büyüme-gelişmesini izlemek üzere geliştirmeye başladı. Geliştirdiği cihazlar yirmi-otuz yıl içinde

her yerde kullanılır hale geldi. Doğu ve Batı Afrika'nın iç kesimlerinde, Hindistan kırsalındaki kliniklerde ucuz, basit cihazların kullanıldığını gördüm. Bu cihazlar bebeğin büyüme-gelişmesini izlemek ve plasentanın yerleşimini saptamak açısından vazgeçilmezdir (plasenta rahim ağzına çok yakınsa doğum sırasında erken ayrılma riski taşır). Hatta doğum telaşı sırasında bebeğin kesin pozisyonunu çabucak kontrol etmek amacıyla kullanılır.

Teknoloji ilerledi; bugünlerde bebekleri ultrason cihazıyla üç boyutlu izlemek mümkün. İnternet bu görüntülerle dolu; ultrason görüntüsünü sık sık aynı bebeğin doğumdan birkaç saat sonraki fotoğrafıyla yan yana görüyoruz. Anneler kliniğime ellerinde bu ultrason çıktılarıyla geliyor: uzayın derinliklerinden gelen görüntüleri hatırlatan kapkara, yıldızsız bir zeminde piksel piksel asteroid silüetleri. Ne var ki daha yakından incelediğinizde bunların güneş sisteminin ötesinden değil, gelecekte ışıyan insan biçimleri olduğunu fark edersiniz.

Bu görüntüleri böylesine büyüleyici kılan, belki geleceğe göz kırpması ya da belki insanlık tarihi boyunca gebelikteki dönüşümlerin gizli saklı kalmış olmasıdır. Görüntülerin sınırları aşan, tekinsiz bir havası vardır. Sesle örülü olmalarına rağmen bizi bekleyen şeyin sessiz habercisidirler.

GENÇ BİR DOKTOR OLARAK doğum stajı yaptığım dönemde doğum öncesi izlem kliniğine yardımcı olmam istenmişti. Sabah saatlerinde gebeliğin farklı evrelerinde on-on beş kadın görüyordum. Perdenin arkasında bir ultrason cihazı vardı ama rutinde kullanılmazdı; gebeliğin yolunda gidip gitmediğini anlamak için daha hızlı geleneksel yöntemler yeterli oluyordu. Kontroller sırasında yaptıklarım bütün dünyada standarttı ve o kadar belli başlı maddelerden oluşuyordu ki her kadın randevusuna gelirken bu maddelerin listelendiği bir çizelgeyi yanında getiriyordu. Dikey eksenle kontrol tarihi yazardı, yatay eksenle ise kontrol sırasında bakılanları işaretlediğimiz

kutucuklar vardı. Doğum öncesi izlem kontrolünü tamamlamak için bu çizelgeyi takip etmeniz yeterliydi.

Gebe kadınların kan hacmi artar, kalpleri iki kişi (ya da ikiz gebelik söz konusuysa üç kişi) için atar ve bu yüzden tansiyonları yükselebilir. Bu değişime ayak uydurabilmek için nabız da hızlanabilir ve fazla hızlı bir nabız, bir sorun olduğuna işaret edebilir. Böbrekler etkilenebilir. İdrarda kan ya da protein bulunmadığına emin olmak için idrar tahlili yaptım. Her hastadan kan alıp hemoglobin ve trombosit düzeylerinin gebeliğin olağanüstü taleplerine ayak uydurup uyduramadığını kontrol ederdim. Gebelik sırasında artan kan hacmi kanın seyrelmesine sebep olduğundan, çoğu kadında kan sayımı değerleri düşer. Ayrıca kadınlara alışlageldik şikâyetlerin – bulantı, bel ağrısı, reflü, leğen kemiklerinde gerilmeye bağlı ağrı – olup olmadığını sorardım.

Bu kontrollerin amacı gebeliğin, her kadının bedeninde ne kadar zorlanma yarattığını ölçmektir; daha sonra bebeğin ya da bebeklerin anne karnında nasıl geliştiğine ve rahmi nasıl değiştirdiğine bakardım. Yeni bir yaşamın kök salmakta olduğu rahmin sihirli bir meyve gibi şişmeye başlaması mucizelerin en kanıksanmış olanıdır. Ama *gerçekten de* mucizevidir. Nitekim filizlenen o değişimi izlemenin büyük bir ayrıcalık olduğunu hissedirdim.

İlk olarak başın ağır, sert yuvarlaklığını, omurga kıvrımını ve daha küçük, yumuşak ve hareketli bir yuvarlaklık olan minik poposunu hissetmeye çalışarak bebeğin ana rahmindeki “duruşu” değerlendirilirdi. Gebelik ilerledikçe bebeğin “duruşu” daha da önem kazanır; baş yukarıdaysa (“makat gelişi”) sezaryen mi yoksa vajinal doğum mu tercih edileceği konusunu ebelerle tartışmak gerekirdi. Ardından mezuradan fazlasını gerektirmeyen bir işlemle rahmin “yüksekliği”ni ölçerdim. Gebeliğin ortalarına doğru, rahmin tepe noktasıyla pubis kemiği* arası mesafe (santimetre cinsinden), beden ölçüsü ya da etnik

* Pubis kemiği: kalça kemerinin ön alt kısmını oluşturan kemik. (ç.n.)

kökenden bağımsız olarak, kadının gebeliğin kaçınıcı haftasında olduğuyla neredeyse bire bir bağıntılıdır. Bu bağıntı o kadar hassastır ki doğum yaklaşırken bebeğin başı pelviste aşağıya indikçe “fundus yüksekliği” dediğimiz mesafede bu inişe karşılık gelen bir azalma izlerdim.

Chitra Ramaswamy, kendi gebelik sürecinin zarif bir anlatısı olan *Expecting* [Bebek Beklerken] adlı kitabında, doğum öncesi izlem kontrolünde bu ölçümün kendisine ne denli rahatlatıcı geldiğini yazmıştır:

Kumaş boyu ölçermiş gibi karnımı ölçerken, mezura ucunun pubis kemiğime eski usul uyguladığı basıncı hissetmek ne kadar da güven verici. Gebelik, özen ve kumaş desenindeki kadar hassasiyet gerektiren bir işti; gebelik haftam bir santimetrelilik yanılma payıyla karnımın ölçüm sonucunu veriyordu.

Mezura, gebelik sırasında pubis ile göbek arasındaki, hat-ta cilt renginin gebelik hormonlarının etkisiyle koyulaşması sonucu ortaya çıkan *linea nigra*’yı (“siyah çizgi”) takip eder. “Bir gezegenin çevresindeki halka ya da bir çakıl taşını çevreleyen incecik bir kuvars damarı gibi karnımı ikiye bölüyordu,” diye yazmıştır Ramaswamy, “içerideki kargaşanın kanıtı. Gizemli, kadim bir değişim.”

Bebegin kalp atımlarını dinledikten sonra çizelgeye böylesine kutlu bir durum için fazlasıyla mutlak bir ifade olan FKSD (“fetal kalp sesi duyuldu”) notunu düşerek doğum öncesi kontrolün son aşamasını tamamlardık. Tıpkı fetal ultrason görüntüleri gibi bu garip, hipnotize edici sesler de –annenin tantanalı nabzının bas sesini perdeleyerek hızlı hızlı tıkırdayan ilk kalp sesleri– gelecekten haber veriyormuş gibiydi.

ERKEN ERGENLİĞİNİN ARDINDAN Billie Baxter’ı on üç yaşına dek görmedim; o yaşta erkekler daha yolun başındayken o

gelişimini tamamlamıştı. Derken bir gün Amy Billie'yi getirdi. Oturur oturmaz, yüzü öfkeden alev alev, "Billie hamile," dedi. "Nasıl olduğunu bilmiyorum, kesinlikle anlatmıyor." Billie başını kapüşonuyla örtmüş, kollarını kavuşturup kamburunu çıkarmış, gözleri yere sabitlenmiş, masamın önündeki sandalyede oturuyordu. Farkında olmaksızın birebir annesinin duruşunu aynalıyordu. "Kim olduğunun önemi yok," dedi Billie. "Artık görüşmüyoruz. Beni bebekten kurtulmam için zorlayamazsın."

"Kim bakacak ona?" dedi Amy önce yalvarır, sonra gözdağı verircesine. "On dördünde okulu bırakacak halin yok. Tanrı aşkına Billie!" Benden medet umarak baktı. "Anneanne olamam! Henüz değil!" Billie kollarını daha da sıkı kavuşturdu. Eski erkek arkadaşının on dört yaşında olduğunu söyledi. Onunla isteyerek sevişmişti ve bebeği doğuracaktı.

Bulduğum bölgede ergenlik çağında hamile kalan ya da doğum kontrol yöntemleri hakkında güvenilir tavsiyelere ihtiyacı olan genç kadınlara destek vermek üzere eğitim görmüş danışmanlar çalışır. Onlardan birine telefon ettim; ertesi gün için Billie'ye randevu verdi. Randevu saati ile adresi bir kâğıda yazıp, folik asit takviyesi için yazdığım reçeteyle birlikte uzattım. "Gebeliğini sürdürmeye kesin kararlıysan bunlardan her gün bir tane al," dedim, "bebek için gerekli." İç çekti, reçeteyi alıp cebine sokuşturdu.

Ertesi gün danışman beni arayıp Billie'nin randevuya gelmediğini söyledi. Bir kadın doktorla konuşmayı tercih edebileceğini düşünerek, meslektaşlarımdan biriyle görüşebileceği saati bildiren bir mesaj bıraktım. Ama Billie yine gelmedi.

Simon ve Amy ile konuştum. İkisi de Billie'ye ateş püskürüyordu; kararının hakiki bir anne olma arzusundan çok, burnunun dikine gidip inatlaşmaktan kaynaklandığını düşünüyorlardı. Onun dışında hamilelik iyi gidiyordu. Hafif bulantısı vardı, her zamankinden fazla uyuyor ama hâlâ okula gidiyordu. Anne babası, ona verdiğim folik asidi kullandığını

düşünüyordu. Billie gebeliğin başlarında olduğundan ebe kontrolleri için henüz erkendi. Fakat ergen annelere yönelik, gebelikte ve izleyen birkaç yıl boyunca birebir destek sağlayan yeni bir program başlamıştı. “Aile Hemşire Ortaklığı” denen bu programın tohumu ABD’de, 1980’lerin başlarında atılmış ve kısa süre önce İskoçya’da hayata geçirilmişti. Ek fon verilmesi ebe ve hemşirelerin genç anne adaylarına daha fazla zaman ayırıp destek olabileceği anlamına geliyordu. Program gebeliklerin daha sağlıklı, bebeklerde dil gelişiminin daha iyi, annelerin okul başarısının daha yüksek ve sonraki gebelik sayısının daha az olmasını teşvik ettiği gibi, babaların sürece katılmasında da çarpıcı derecede olumlu bir etki yaratmıştı. Programa katılan hemşire ve ebeler Billie’nin öğretmenleriyle eşgüdümlü olarak, on üç yaşında hamile kalmanın ve on dördünde bebek bakmanın nasıl bir şey olduğu konusunda onu hazırlamaya başlayacaklardı.

Ultrason randevusu alındı; Billie yaklaşık on iki haftalık hamileydi, bebek güçlü ve sağlıklı bir kızdı. Ortaklık programındaki hemşireler Billie’yi düzenli takip ediyordu ama ben onu klinikte görene kadar sekiz hafta geçti. Bel ağrısı başlamıştı, beden eğitimi dersinden muaf olmak için rapor istiyordum. “Nasıl gidiyor?” diye sordum.

“İyi,” dedi yıllar sonra ilk kez gözlerimin içine bakarak.

“Yirminci hafta ultrasonunu yaptırdın mı?”

“Muhteşemdi,” dedi; yüzü aydınlanmıştı. “Bazen içimde, dışarı çıkma zamanının gelmesini bekleyen başka bir insan olduğuna inanamıyorum.” Ellerini karnının üzerine koydu, gururla karışık bir korku ifadesiyle karnına baktı.

“İçimde kımıldadığını hissetmek inanılmaz bir duygu.”

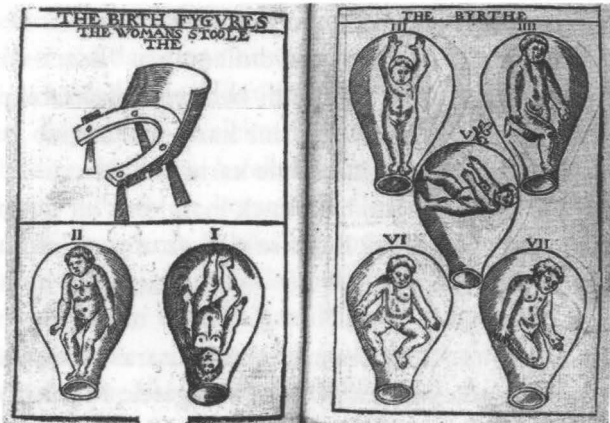
“Peki, annenle baban? Bu fikre giderek alışıyorlar mı?”

Suratı asıldı.

EBELİK BİLGİSİ BİNLERCE YIL boyunca kadınlar arasında sözlü olarak aktarılmış ama nadiren yazılmış olsa gerek. Klasik dönem-

den günümüze ulaşan, erkekler tarafından yazılmış az sayıda metin ise erkeğin gebelik konusunda pek fikri olmadığını düşündürüyor. “Eğer bir kadın ikizlere hamileyse ve memelerinden birinin dolgunluğu azalırsa, bebeklerden birini düşürür,” diye yazmıştır Hipokrat bir incelemesinde; “sağ memeyse erkek, sol memeyse kız bebek düşer.” Bazı kadınlarda memelerde hassasiyetin aniden azalması düşük konusunda uyarıcı *olur* ama Hipokrat’ın yazdıklarında bu gözlem ikizlerle ilgili anlamsız düşüncelerle harmanlanmıştır.

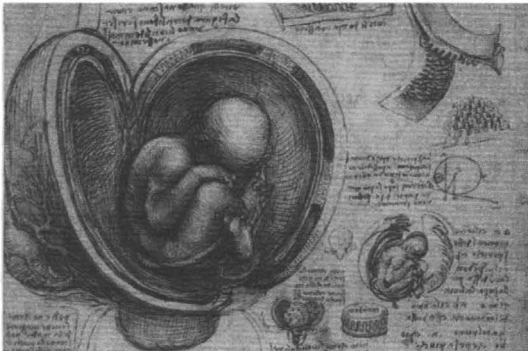
Ortaçağda ebelik kılavuzları, gebeliğin geç döneminde doğumu kolaylaştırmak için bebeğe rahim içinde nasıl pozisyon verilebileceğini göstermeye başlamıştı. Görüntüler şematik ve kötü çizilmişti ama hiç değilse bebek gelişiminin bir dizi mucizeye değil, somut gerçeklere dayandığını, bir anatomi ve fizyoloji meselesi olduğunu kabul ediyordu. Erkekler ve kadınlar ellerini hamile bir kadının karnına koyduklarında hissettiklerini kafalarında canlandırmaya başlamışlardı. Faydalı ilk görüntülerden birini içeren kitap, Eucharius Roesslin tarafından on altıncı yüzyılın başında yazılmış olan *The Byrth of Mankynde*’dir [İnsanlığın Doğuşu]. Kitap, bebeğin rahimdeki farklı “duruş”larını gösteriyor ve her birinde bebeğin en rahat nasıl doğurtulabileceğine ilişkin tavsiyeler veriyordu.

Alpler'in güneyinde Roesslin'in  a daşı Leonardo da Vinci çok daha keskin bir bakış açısıyla çalışıyordu. Kariyerinin daha önceki dönemlerinde, yeni filizlenen yaşımanın gizemine ve gelişimine yaklaşım yollarını kabataslak belirlemişti:

...döllenmeyle başla ve [sonra] rahmin yapısını ve cenin rahimde nasıl yaşadığını, hangi evreye kadar  eride kaldığını ve nasıl canlanıp beslendiğini tarif et. Büyümesini ve birbirini izleyen büyüme evrelerinin ne kadar sürdüğünü de. Onu annenin bedeninden çıkmaya zorlayan kuvveti de.

Leonardo bebeğin do uma dek ruhu olmadığını düşünüyordu (  aynı ruh iki bedene birden hükmeder... annenin a erdiği şeylerin izi, genellikle çocuğun uzuvlarında bulunur ) ama Leonardo nun çağdaşları, kadın genellikle yirminci hafta civarında rahminde ilk hareketlenmeyi (  canlanma  ) hissettiğinde, ruhun bir şekilde Tanrı dan s z l p geldiğine inanıyordu. Leonardo *Rahimdeki Cenine Dair  alışma* adlı eserini, gebeliğin bu evresinde ölen bir kadında yaptığı diseksiyona dayanarak çizmiştir. Nasıl ki cinsel birleşme ve döllenmeyle ilgili çizimleri bugün manyetik rezonans cihazlarıyla elde ettiğimiz görüntülerin bir  n tahayy l yse rahimdeki fetüs çizimleri de     boyutlu teknolojiyi ima eder gibidir.

GEBELİKTE FİZİKSEL OLDUĞU KADAR sosyal dönüşümler de yaşarır; gebe kadının karnı bir tür gönülsüz kamu malına dönüşürken, seçimleri açık oturum konusu haline gelir. Yabancı eller o karnı itip dürtme salahiyetini kendinde bulur; bir kadeh şarap şöyle dursun kadın bir fincan kahve bile içmeye kalksa etraftan onaylanmadığını belirten cık cık sesleri yükselir. Gebelik, toplumun erkek bedenine kıyasla kadın bedenine ne kadar çok burnunu soktuğunu ve yargılayıcı olduğunu açık seçik gösterir. Virginia Woolf toplumun onaylamama tavrını *Orlando*'da amansızca eleştirir: “gerçeği gizleyebilmek için... büyük gerçeği; tek gerçeği; ama yine de acıklı gerçeği; artık yadsımak mümkün olmayana kadar her edepli kadının yadsımak için elinden geleni yaptığı gerçeği; bir çocuk doğurmak üzere olduğu gerçeğini.”* Fakat toplumun gebelik konusunda ince eleyip sık dokuyan tavrına karşılık madalyonun öteki yüzünde, gebe kadının mucize kabilinden büyülü bir mertebeye yükseltildiğini görürüz. Bütün bilimsel kavrayışımıza rağmen, bir beden içinde bir başka beden oluşumu bize hâlâ büyüleyici gelmektedir. O mütecaviz eller bu sihirden biraz olsun nasiplenmeyi ümit ediyor da olabilir.

Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*'nde doğurganlığın dibe vurduğu ve kadınlara döl veren köleler olarak muamele edildiği distopik bir toplum anlatır. Atwood hem gebeliğin yarattığı hayranlık hissini hem de birçok gebe kadının maruz kaldığı aşağılanmayı bir arada aktarır. Esaret altındaki kadınlardan biri olan Ofwarren, “koca bir meyve”ye benzeyen karnı önde, başka damızlık kızların da takıldığı bir dükkâna gururlu bir ifadeyle girer. Ofwarren'ın elleri, korumak istercesine kubbe gibi yükselen karnının üzerinden ama bir yandan da adeta onun yaşam enerjisinden güç almak ister gibidir. Diğer kadınlar aralarında heyecanla mırıldanırlar; Ofwarren onların dümdüz karınlarına mağrur bir ifadeyle

* *Orlando*, çev. İlkur Özdemir, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2015. (ç.n.)

bakarken bile ona dokunmak isterler. Odadaki gerilim git-tikçe artar, ta ki kadınlardan biri “gösteriş” diye mırıldana-na kadar. Chitra Ramaswamy hayranlıkla kibir duygusunun bu tuhaf karışımını yakalar: “İnsanlar, özellikle de kadınlar, gözlerini dikmiş, dikkatle ve sinir bozucu derecede ihtirası çağrıştıran, neredeyse eril bir bakışla nasıl da süzüyorlardı,” diye yazar gebeliğinin daha sonraki dönemlerini anlatırken. “Aslında bana bakmadıklarını anlamaya başladım. Hamilelik bir nevi ayna olmak gibiydi. Bilhassa kadınlar, size baktıkça kendilerini sizde görmek istiyordu.”

RAHİM İÇİNDEKİ FETÜSÜN DURUŞUYLA ilgili Leonardo’nun yaptığı çizimleri 1750’lere dek aşabilen çıkmadı. İskoç anatomi uz-manı William Hunter orijinal folyoları Windsor’daki Kraliyet Koleksiyonu’nda görüp daha iyisini yapabilme hevesine ka-pıldı. Hunter hem Kraliçe Charlotte’ın hekimi hem ünlü bir doktor hem de Kraliyet Cemiyeti’nin üyesiydi. Leonardo’nun, gebelikteki değişimleri anlamamız konusunda ne kadar fazla ilerleme kaydettiğini, bununla birlikte hâlâ anlamamız gereken çok şey olduğunu fark etti. O zamanlar çizimlerinin zarafeti ve netliğiyle Londra’da ünlenmiş olan Hollandalı illüstratör Jan van Rymsdyk ile birlikte başyapıtı ve hâlâ en fazla hatırlanan anatomi eseri olan *The Anatomy of the Human Gravid Uterus* [Gebe İnsan Rahminin Anatomisi] üzerinde çalışmaya başladı. Hunter’ın pek çok düşmanı vardı, tahammülfersa bir narsist olduğu söyleniyor; başkalarının çalışmalarından ken-dine pay çıkarmakla suçlanıyordu. Sonraları Rymsdyk onun hakkında, “Kendini büyük göstermek için başkalarının liya-katinden faydalanan şerefsiz, kötü, kurnaz adamın tekiydi,” demiştir. Bununla birlikte iki adamın ortaya koyduğu çalışma, Aydınlanma Çağı biliminin Felemenk ustalarinkini anımsatan bir estetik duyarlılıkla bir araya geldiği aydın bir bakışın ürü-nüdür. Bilimsel keşfin sanatla nasıl yakın akraba olabileceğine

ve anatomi yoluyla güzelliğin hangi ölçüde açığa çıkarabileceğine dair bir derstir.

Hunter'ın Rymsdyk ile birlikte yaptığı orijinal çizimler Glasgow Üniversitesi'nin kütüphanesinde korunuyor. Randevu almak için kütüphaneyi aradım. Çizimler tabutu andıran siyah kutularda saklanıyor ve görevlilerin bunları arşivden bulup çıkarması için birkaç gün öncesinden haber vermek gerekiyor. Her kutunun kendi masası var; arşivden çıkarılıp yukarı getirildiklerinde her birinin üzerinde "TAHDİTLİ" yazdığını gördüm. Kutuları açınca otuz iki levhanın üzerine yerleştirilmiş yetmiş iki çizimle karşılaştım. Her birinin eldivenle tutulup toprağın altından çıkarılıyormuşçasına kutudan yavaşça kaldırılarak alınması gerekiyordu.

Asıl ilgi alanı zor doğumları kolaylaştırmak olduğundan Hunter daha çok gebeliğin son aylarına yoğunlaşmıştı. 1751 Şubat'ında bir mektuplaşmada, "Gebe Dölyatağı ile karşılaştığım için öylesine şanslıydım ki," diye yazmıştı, "o andan sonra bütün zamanımı bu konuya vakfettim." Çizimler on civarında böyle "karşılaşma" sonucunda yapılmıştır; erken ölen kadınlarda miadında gebelikten döllenmeyi izleyen günlere doğru zamanda geriye giden bir sıra izler. Rymsdyk'in çizimleri William Hunter'ın bizzat kendisinin ve kardeşi John'un yaptığı diseksiyonları esas alır. Bu üç adam muhtemelen zaman zaman aynı mekânda çalışmışlar. Hunter'ın diseksiyon yaptığı kadınlara karşı tutumu yazışmalarında kendini belli eder ve günümüz anlayışına göre şok edicidir. Ancak on sekizinci yüzyıl Londra'sında her elli gebelikten biri annenin ölümüyle sonuçlanıyordu. Hunter için hamile bir kadının ölümü vaka-i adiyeye sayılırdı. Onu yönlendiren güç, hem gebeliği anlamaya yönelik bilimsel merakı hem de anne ölümlerini azaltma zorunluluğuydu. Gravürler bütün Anglofon dünyasında klinisyenlerin eğitiminde kullanılmak üzere çoğaltılmıştı.

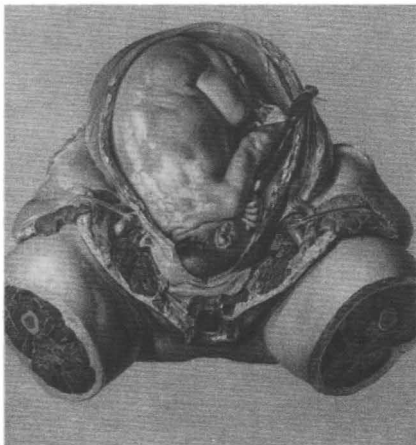
Glasgow Üniversitesi'nin Özel Koleksiyonlar Bölümü on ikinci kattadır; Rymsdyk'in çizimlerini dört masaya yayarken

pencereden kenti seyrediyordum ve birden Ian Donald'ın ultrasonu geliştirdiği laboratuvarın birkaç yüz metre uzağında olduğumu fark ettim. Fetüs çizimleri solmamıştı; bebekler o kadar canlı görünüyordu ki lyken çizilmiş olduklarına inanmak çok zordu.

Gravrlerin basılı kopyası, alışılagelmişin dışındaki bu çalışmanın önemini hissettirerek etkilemek niyetiyle Hunter'ın yaşadığı dönemde kral olan III. George'a ithaf edilmiştir:

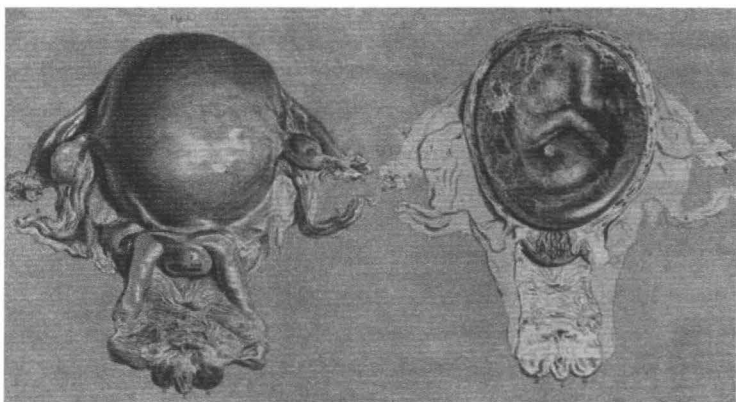
Efendim, şimdiye kadar bilimin kusurlu olarak anlayabildiği bir parçasını aydınlatan, milyonlarca kişinin hayatı ve mutluluğunun bağlı olduğu bir başka bilim alanının temelini içeren bu alışma EKSELANSLARI'nın takdirini kazanma şerefine nail olmanın dışında bir iddia taşımıyor.

Fetüsün gelişimini anlamaktan ziyade anne ölümlerini azaltmaya duyduğu ilgiyle uyumlu olarak Hunter sıklıkla şu tür ifadelerle bebeği göz ardı eder: "Göbek kordonu boynuna iki kez dolanmış olan Fetüs için herhangi bir açıklamaya gerek yok." Buna karşılık Rymsdyk fetüslere büyük önem verir.

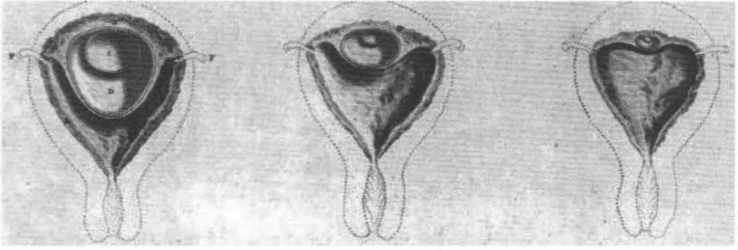
Levha I’de, batın cildi geriye doğru kapak gibi açılarak katlanmıştır ve rahim tümseği ortayı doldurmaktadır. Levha VI, aynı rahmin açılmış halini ve içinde sol kolu uzanmış, parmakları sanki telli bir enstrümanı çalıyormuşçasına kıvrılmış, baş gelişinde, miadında bir bebeği gösterir. Saçları amniyon sıvısıyla yapış yapış olmuştur, doğarken –ya da ölürken– zorlanmaktan terliyormuş gibi görünür.

Levha XX, parmak uçları hafifçe birbirine dokunan, makat gelişinde bir bebeği gösterir. Yaklaşık on sekiz haftalık bir gebeliği gösteren çizim o denli detaylıdır ki parlak amniyon zarındaki yansımadan Rymsdyk’in sırtının pencereye dönük olduğunu anlayabilirsiniz. Zarlar o kadar büyük bir özenle kaldırılmıştır ki amniyon sıvısı bozulmamıştır; ressamla birlikte sıvının içinde yüzen bebeğe bakarız. Hunter bu sıvıyla ilgili şöyle yazmıştır: “Hissedilir derecede tuzludur ve çok miktarda sıvıyı buharlaştırarak kayda değer miktarda tuz elde edebilirsiniz.” Sanki denizin bir parçası bedenin içine taşınmıştır.

İllüstrasyonlardan bazıları, Leonardo’nun resmettiği, cinsel birleşme çiziminde olduğu gibi pelvisin yan kesitini gösterir. Diğerleri, rahmin şiş kubbesine, doğum sürecini izleyen bir ebe ya da doğum uzmanı gibi tepeden, yani iki uyluk arasından bakar.

Rymsdyk ve Hunter'ın *Gebe Dölyatağının Anatomisi* adlı eserindeki son levha, embriyo kesesinin zaman içinde geriye doğru –bir çiğ damlasının içindeki kristal gibi– küçülerek ana rahmine düşme anındaki boyutlarına gerileyişini gösterir.

SIMON İLE AMY, BÜYÜKBABA ve büyükanne olma fikrine alıştılar. Billie –ilk gebelik için normal sayılabilecek bir gecikmeyle– kırk birinci haftada doğum yaptı. Yirmi altı saat boyunca sancı çekti, perine yırtığı gelişti, dikiş atıldı, kanaması oldu, kan nakli yapıldı ve doğum forsepsle gerçekleşti. Ergenliğini tamamlamış gibi görünse de pelvisin gelişimini tamamlamasına yıllar vardı; yüz yıl önce yaşamış olsaydı doğumdan katiyen sağ çıkamazdı.

Ama sağlıklı bir kız bebek dünyaya getirdi ve ona Danielle adını verdi. Billie, Amy'nin tahmin ettiği gibi tekrar okula başlayınca ebeveynlik görevini Amy ile Simon üstlendi. Bir *déjà vu* yaşıyordum: Simon ya da Amy, dizinde hoplattığı bebekle tekrar düzenli olarak kliniğe geliyor; hışıldılar, ateş, döküntüler ve beslenmeyle ilgili sorular soruyordu.

“Biliyor musunuz, dört kişilik bir aile olmak bize yakıştı,” dedi Amy bir gün kucağında Danielle’i tutarken. “Hiç beklemezdim ama öyle oldu.”

“Peki ya Billie? O nasıl?” diye sordum.

Omuz silkti. “Bebekle biraz oynuyor; altını değiştirirken bana bez uzatıyor ama hamileliğin lafını bile etmiyor. Sanki hiç olmamış gibi.”

Danielle'e bakıp gülümsedi, ayaklarını gıdıkladı. "Ama bu bebek var ya, gözümü ondan ayırmıyorum," dedi. "Birkaç sene sonra buraya torunumun çocuğuyla gelmeye hiç niyetim yok."

4

Gigantizm: Torino'nun İki Devi

Sahiden de buranın havasında insana enerji veren bir şey olsa gerek; burada, evde olmak, İtalya'nın kralı olmak gibi.

Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*

TORİNO: KUZEY İTALYA'DA FRANSIZ etkisinde kalmış bulvarları ve on sekizinci yüzyıl saraylarıyla cilalı ahşap ve parlatılmış pirincin, çınarların, kordon boylarının ve Po Nehri'nin kenti. Üç ufukta görünen Alpler, Primo Levi'nin intiharı, Friedrich Nietzsche'nin deliliği. Yaşadığı ruhsal çöküntü öncesinde Nietzsche şöyle yazmıştı: “Burada her gün hep aynı sınırsız mükemmellikteki gündeğumları ve bol güneşle başlıyor: parlak sarı görkemli yapraklar, gökyüzü ile büyük nehrin zarif mavisi, havanın en temiz... Yaşam burada her açıdan yaşamaya değer.”

Torino İnsan Anatomisi Müzesi, kentin en geniş bulvarlarından birinde, ilk bakışta göze çarpmayan ahşap bir kapının ardında, mermer merdivenli bir binanın üçüncü katındadır. Penceresi yoktur; cila ve sıva kokar, formalin kokusundan eser yoktur. Taş sütunlar ile vernikli, koyu renk ahşap vitrinler iç içedir. Bir zamanlar, sergilenecek numunelerden oluşan koleksiyonların düzenlenmesi için Edinburgh Anatomi Müzesi'nde çalıştığım için Torino müzesi tanıdık gelmişti. Edinburgh'daki

müze de 1800'lerde takıntılı tasnifçiler tarafından kısmen eğitim kurumu, kısmen harikalar evi olarak yapılmış. Burada Etrüsk kafatasları maymun kafataslarıyla yan yanadır. Kavanozlarda eller ve ayaklar, kıvrılarak muhafaza edilmiş altı metre uzunluğunda bir bağırsak, başsız Peru mumyaları, bütün erotik ayrıntılarıyla kadın pelvisinin balmumundan yapılmış modelleri bulunur. Edinburgh'da da olduğu gibi frenoloji* örnekleri ile ünlülerin ölüm maskeleri yan yanadır; embriyo-da kalbin gelişimini gösteren balmumu modeller vardır. Her iki müze de karşılaştırmalı anatomiye yoğunlaşmış, yaşamın kargaşasından bir düzen çıkarma çabasıyla doğal dünyanın altı üstüne getirilmiştir.

Edinburgh'da sizi kapıda, asılarak idam edilmiş bir katilin iskeleti,** Torino'daysa bir devin iskeleti karşılar. Liguria'lı Giacomo Borghello 1829'da on dokuz yaşındayken öldüğünde boyu iki metrenin üzerindeydi. Tabela nasıl öldüğünden bahsedilmiyordu ama görevliye sordum. Bir sirkte çalıştığını ve ölüm sebebinin “kalp yetersizliği” olarak bildirildiğini söyledi. Borghello'nun parşömen gibi sararmış kalıntıları camlı dolapta asılı duruyordu ve başım ancak kalça hizasına erişiyordu. Devasa kol ve bacaklarıyla kıyaslandığında kafatası küçük kalıyordu ve uzun kemiklerin ucundaki büyüme plakları (“epifizler”) henüz kapanmaya başlamamıştı. Borghello'yu öldüren şey o anda bile onun muazzam büyümesini yönlendiriyordu.

* Frenoloji: Yetenek ve kişilik özelliklerinin beyin belirli bölgelerinde temsil edildiğini, bu yetenek ve özelliklerin derecesinin beyin bölgelerinin hacmine yansıdığını öne süren görüş. Hacim farklılıklarının kafatasında oluşturduğu girinti-çukurluklar frenolog tarafından elle incelenerek kişinin zihinsel durumunu çözümlemeye kullanılırdı. 18-19. yüzyıllarda halk arasında popülerlik kazanmış olan frenoloji bilim çevrelerince kabul görmemiş, sözbilim olarak değerlendirilmiştir. (ç.n.)

** Öldürdükleri kurbanlar için Edinburgh'lu anatomi uzmanı Robert Knox'un para ödediği “Burke ve Hare” ikilisinden William Hare.

Torino müzesindeki görevliler izin vermezdi ama kafatasının içine, tam da iki gözünün arasında ve arkasındaki hipofiz bezinin bulunduğu yere bakmak isterdim. Hipofiz bezi büyümeyi uyaran hormonu üretir; bu bezin kafatasının içinde oturduğu girintiye ilk çağdaş anatomi uzmanları, Osmanlı süvarisindeki yüksek kaşlı eyerlerle olan benzerliğinden ötürü *sella turcica*, yani “Türk eyeri” adını vermiştir. Borghello’nun bu kadar çok büyüme hormonu üreten hipofizi şişmiş ve üzerine oturduğu *sella turcica* da ona uyum sağlamak için nornalden geniş olsa gerekti.*

TORİNO’DA, FİLOZOF NIETZSCHE’NİN 1880’LERİN SONLARINDA yaşadığı Piazza Carlo Alberto’yu da ziyaret ettim. Nietzsche burası için “Bana uygun tek yer,” ve “bundan böyle evim burası olacak,” demişti. Meydanın bir köşesinde, Nietzsche’nin doğumunun yüzüncü yıldönümü anısına dikilmiş bir levha buldum. Mermer levhada aklın yüceliği öven şu sözler yazılıydı: “Friedrich Nietzsche bu evde, bilinmeyen cazibesine kapılan ruhun bütünlüğünü, kahramanı ortaya çıkaran hükmetme iradesini anladı.”

Nietzsche *Ecce Homo* adını verdiği otobiyografisini Torino’da, 1888 yılının hummalı geçen Ekim ve Kasım aylarında yazmıştı.** Kitabında kendini bir kutup kâşifi kadar kahraman hissettiğini anlatır: “Buz çok yakın, yalnızlıksa korkunç ama ışıktaki her şey ne kadar huzurlu görünüyor! Ne kadar özgürce nefes alınabiliyor!” Nietzsche kendini cüceler arasında bir dev gibi görüyordu. *Ecce Homo*’da “Neden böyle bilgeyim”, “Neden böyle akıllıyım”, “Neden böyle mükemmel kitaplar yazıyorum” başlıklı bölümler vardır. Nietzsche

* Hipofizin diğer adı olan pitüiter (bez) “sümük” anlamına gelir. İlk anatomi uzmanları bezden mukus boşaldığını düşünmüşlerdir.

** “*Ecce Homo*” Pontius Platus’un Nasıralı İsa’yı halka gösterirken söylediği sözlerdir: “İşte O Adam”.

bir filozof olarak görevinin insanlığı, bakış açısını genişletip “Üst insan” olarak tercüme edilen *Übermensch* haline gelmesi için cesaretlendirmek olduğunu hissediyordu. Montaigne ve Aristoteles’in de dâhil olduğu bu “üst insan”lara insanlık tarihinde nadir rastlanıyordu. Nietzsche onların “yaratıcı zihinler cumhuriyeti”nin üyeleri olduğunu ve “her devin, ayakaltında dolaşan gürültücü cücelere aldırmaksızın, ıssız ara dönemlerin ötesinden kardeşine seslendiğini” hayal ediyordu.

En iyi eseri olduğunu düşündüğü *Ve Böyle Buyurdu Zerdüşt*’ün bir bölümünde belli belirsiz kılık değiştirmiş olan Nietzsche, vizyonunun ne denli engin ve soylu olduğunu göstermek için bir cüceyi dağın tepesine taşır. Cüce onun vizyonunu anlaşılmaz bulur. Nietzsche yüce bir zihinsel bakış açısı ile yüce bir fiziksel yapı arasında açık bir bağıntı kurar, ardından bu yüceltmeyi çoğu insanî endişenin küçücüklüğüyle karşılaştırır. Salisbury’li John’dan Isaac Newton’a yirminci yüzyıl âlimlerince tekrarlanmış, akademisyenlerin “devlerin omuzları üzerinde durdukları için” uzağı görebilen cüceler olduğunu söyleyen o eski deyişi yalanlar gibidir. Nietzsche, akıl bakımından bir dev olduğundan uzakları görebildiğini savunur.

1888 sonbaharında Nietzsche “görevimin büyüklüğü ile çağdaşlarımın küçüklüğü arasındaki ayrımı yaratan” sözleriyle tanımladığı his için “hiçbir şeye denk olmayan üstün bir gurur duygusu” diye yazmıştı. Kendisine ve misyonuna dair güçlenen bu his içinde büyümeye devam etti.

HİPOFİZ BEZİ VÜCUDUN HORMONAL sistemlerinin birçoğunun stratejik kumanda merkezidir; sadece büyümenin değil, aynı zamanda iyileşme, seks, doğum, süt verme, travmaya yanıt ve metabolik dengenin korunması için de gereklidir. Vücut ile beyin arasındaki sınırdaki yer alır. Embriyoda bu bez, gelişimine boğazın arka tarafında bir kese olarak başlar; daha sonra gebeliğin dördüncü ila altıncı haftalarında yukarıya ve arkaya

göç ederek kafatasında beynin bulunduğu boşluğun hemen altındaki eyer benzeri konumuna yerleşir. Burada sinirlerine kavuşur ve beynin küçük bir uzantısıyla birleşmesi sonucunda bezin arka yarısı meydana gelir.

Hipofiz bezinin salgıladığı TSH (tiroit stimülan/uyarıcı hormon), boyundaki tiroit bezinden salgılanan bir diğer hormon olan tiroksinin salıverilmesini düzenleyerek vücudun metabolik hızını kontrol eder. Tiroidin bu uyarıya yanıt vermemesi sık görülen hormonal dönüşümlerden birinin sebebidir: Tiroit bezi yeterince çalışmadığında kilo alırsınız, saçınız dökülür; uyuşuklaşırsınız, sıcak bir odada bile soğuktan titreriz. Tiroit bezi aşırı çalıştıyındaysa tam tersi olur: Kilo verir, sinirli oluruz, ellerimiz titrer, soğukta bile ateş basar. Tiroit ne kadar aktif olduğumuzla yakından bağlantılıdır. İddiaya göre, Eski Roma’da anneler, cinsel ilişki bezin şişmesine neden olduğundan, geceyi bir erkekle birlikte geçiren kızlarının boynunun çevresini ölçerlermiş.

Hipofiz ayrıca testis ve yumurtalıkları, cinsel farklılaşmayı, ovülasyon ve sperm oluşumunu kontrol eden LH (luteinizan hormon) ve FSH (folikül stimülan/uyarıcı hormon) de salgılar. Salgıladığı prolaktin yoluyla –başka şeylerin yanı sıra– memede süt üretimini uyarır, ACTH (adrenokortikotrop hormon) yoluyla doğal steroidlerin üretimini kontrol eder. Kemiklerin uzamasını sağlayan ve boyumuzun uzunluğunu belirleyen ise hipofiz bezinden salgılanan büyüme hormonudur.

Uzun kemiklerin büyüme hormonuna yanıtı zamanla sınırlıdır; büyüme plakları ergenlikte kapandıktan sonra hipofiz bezinden gelen büyüme komutuna aldırılmazlar. Fakat hipofiz bezi büyüme plakları kapandıktan sonra büyüme hormonu üretmeye devam ederse vücudun diğer bölümleri yanıt verebilir: Kalp kası kalınlaşır ve kan basıncı artar; çene uzar, alın öne doğru genişler, eller ve ayaklar ile burun büyür. Bu değişiklikler bütününe “uçların büyümesi” anlamında “akromegali” denir. Ergenlik çağında tedavi edilmemiş gigantizmin

sonucu olabileceği gibi, erişkin çağda büyüme hormonu üretiminin aşırı artmasından da (genellikle bir hipofiz tümörü nedeniyle) kaynaklanabilir.

Akromegalide dönüşüm o denli yavaştır ki aile ve yakın arkadaşlar bile çoğunlukla durumun farkına varmazlar. Değişikliğin aşikâr hale gelmesi genellikle aylar sürer. Ancak ayırt edici özelliklere aşına biri durumu anında fark edebilir. Sabah kahve aldığı baristada akromegali geliştiğini fark eden bir hormon hastalıkları uzmanı tanıyorum. Bir sabah barista kahvesini uzatınca, karşılığında meslektaşım da randevu tarihi yazıp kartvizitini vermiş.

Yirminci yüzyılın ortalarından beri gerek akromegaliyi gerekse gigantizmi hipofiz cerrahisi ya da büyüme hormonunun etkilerini durduran ilaçlarla veya her ikisiyle birden tedavi etmek mümkün ve gerekli. Borghello'nun, devasa bir bedene kan pompalamaya çalışmaktan bitkin düşmüş, gerek büyüme hormonunun gerekse yüksek kan basıncının etkisiyle patolojik düzeyde kalınlaşmış kalbinin, o daha on dokuzundayken iflas etmesine şaşmamalı. Büyümüş bir hipofiz bezi, optik sinirlerin sıkışması sonucu körlük gibi başka sorunlara da yol açabilir. İnsan olarak boyumuz bosumuz adeta belli bir aralıkta kalmaya ayarlıdır. O aralığın dışına çıkıldığında hayatı idame ettirmek zorlaşır.

ECCE HOMO'DA "HER AN ölümsüzlüğümü kesin olarak biliyorum," diye yazmıştır Nietzsche. Bu son yazdıklarındandır. 3 Ocak 1989'da Carlo Alberto Meydanı'ndaki evinden birkaç metre uzakta kamçılanan bir ata rastlamıştı. Atı korumak için koşup boynuna sarıldı, ev sahibi onu eve götürene dek kollarını atın boynuna dolamış halde hıçkırığa hıçkırığa ağladı. Sonraki günlerde, her zamanki mektup arkadaşlarına bir dizi çılgınca mektup yazdı; bunlar arasında Richard Wagner'ın karısı Cosima ("Ariadne, seni seviyorum") ve Fräulein von Salis ("Tanrı yeryüzüne indiğinden dünya yüceldi. Gökler

nasıl da seviniyor, görmüyor musun? Krallığıma sahip çıktım ve Papa'yı hapse gönderiyorum") de vardı. Bu mektupları "Dionysos" ya da "çarmıha gerilen" diye imzalıyordu. Yakın arkadaşı Protestan ilahiyatçı Franz Overbeck, Nietzsche'nin alışlagelmiş kibrinin daha sinsi bir şeye dönüştüğünü anladığı için Torino'ya gelmiş, onun Basel'de bir akıl hastanesine nakledilmesini sağlamıştı.

Nietzsche Basel'de geçirdiği on yıl boyunca psikiyatri klinikleri ile annesinin evi arasında gidip gelmiş, sonunda muhtemelen bir dizi inmenin de hazırlayıcı etkisiyle gelişen zatürreeye yenik düşmüştür. Deliliği frengi, bipolar hastalık, selim bir beyin tümörü ve beyin damarı hastalığı gibi çeşitli sebeplere atfedilmiştir. Bir daha asla önemli bir şey yazmamıştır. Sanki hükmetme ve cüceler arasında bir dev olma arzusu, kendi yıkımını da beraberinde getiren bir katalizör barındırıyordu.

TORİNO'DA, BORGHELLO'NUN İSKELETİNİN KARŞISINDA, bütün büyüme plakları kapanmış minik bir iskelet vardır. Bu iskelet bir çocuğa değil, büyümesi durmuş bir yetişkine aittir. Müzenin tanımına göre "*un esempio di nanismo armonico*", yani "bir orantılı cücelik örneği"dir; vücut küçük olmakla beraber, bir çocuk için standartlara uygundur. Bu birey sağken, Borghello'da haddinden fazla salgılanan büyüme hormonunun eksikliğini çekmiştir.

Toplum, esnek sınırlar çerçevesinde gelişkin kasları ve özgüveni olan bireylere, tıpkı boyu ortalamanın üzerindeki kişiler için olduğu gibi avantaj tanır. Bilim muhabiri Stephen Hall, *Size Matters* [Büyüklik Önemlidir] adlı kitabında, 1,63'lük bir adam olarak kendi deneyimini yorumlar: Bir altokrazi* sisteminde yaşıyoruz. Hall, on sekizinci yüzyılda yaşamış Alman hekim Johann Augustin Stoller'dan alıntı yapar:

* "Yükseklik" anlamına gelen Latince *altus* ve "kural, güç" anlamına gelen Yunanca *krátos* sözcüklerinden yazarın türettiği, "uzun boyluların güçlü olduğu düzen" anlamındaki sözcük. (ç.n.)

“Boy ne kadar uzunsa ruh o kadar soyludur.” Sosyologlar uzun boyluların toplum nezdinde daha akıllı, sevimli, güvenilir ve otoriter kabul edildiğini söylüyor ve Hall da ABD başkanlık seçimlerinde, iki adaydan genellikle daha uzun boylu olanın kazandığına dikkat çekiyor.*

Bir keresinde, Edinburgh’un en zengin caddelerinden birinde oturan bir hastam, kızını bir büyüme uzmanına sevk etmem için bana getirmişti. “Büyümesi durdu, oysa boyu daha 1,52,” demişti. Molly sınıfında ergenliğe ilk giren çocuktuk ve on dört yaşındayken sınıf arkadaşlarının hepsi onu geçmişti. Anne babasının boyu ortalamanın altındaydı.

İnsanlar modern tıbbın mucizeler yaratabileceğine inandığında bunu, tıbbın başarısına ne denli alıştığımızın delili kabul ederim. Ancak Moly’ye, bu durumda tıbbın vaat edebileceği bir şey olmadığını söylemek zorundaydım. “Bir terslik yok,” dedim olabildiğince kibarca, “bir uzmana sevk etmeye de gerek yok.” Boy ölçümünün persantil grafiğindeki karşılığını gösterdim. “Uzamanın durduğu zamanki boyun anne babanın boyu, çocukluk çağında nasıl beslenildiği ve ergenliğe girilen yaşla ilişkilidir. Ergenlikteki büyüme atağı erken başlarsa büyüme erken durur.” Büyüme hormonu verilmesi için çok geçti; Molly’nin uzun kemiklerindeki büyüme plakları kapanmaya başlamıştı bile.**

Boy kısalığı tedavisinde büyüme hormonunun kullanılması, boydaki doğal varyasyonun tıbbi nedenlere bağlanması gibi kasıtlı olmayan bir sonucu da beraberinde getirdi. Hipofizden salgılanan büyüme hormonu gece zirve yapar ve yapay hormon tedavisi her akşam, yatmadan evvel bir saat içerisinde, cilt altı enjeksiyonla uygulanır. Tedaviye en fazla ihtiyacı olanlarda çarpıcı bir etki izlenebilir: Altı aylık tedavi

* İstisnalar var: John Kerry’ye karşı George W. Bush, Gerald Ford’a karşı Jimmy Carter kazanmıştır.

** Ancak “Ergenlik” bölümünde açıkladığım gibi, pelvisin gelişimini tamamlaması için önünde yıllar vardı.

süresince boy iki ila beş santimetre uzarken, ayakkabı ölçüsü bir-iki numara büyüyebilir.

Hormon 1980'lere dek kadavraların hipofiz bezinden elde ediliyordu ama artık laboratuvarda sentetik olarak üretiliyor. Öyle bile olsa bu karmaşık ve sofistike bir işlemdir ve insan büyüme hormonu tıpta en pahalı tedavilerden biridir. Bu kitabı yazdığım sırada bir kürün maliyeti Birleşik Krallık'taki ortalama yıllık maaşın üç-dört katıydı. Üstelik hipofiz bezi normal çalışan kişiler bu tedaviyle en iyi ihtimalle iki buçuk santimetre kadar uzayabilir. Ancak Hall haklıysa ve boy ekonomik başarıyla böylesine doğrudan bağlantılıysa büyüme hormonu tedavisinin yüksek maliyeti –etik açıdan şüphe uyandırır da– kıymetli bir yatırım olarak düşünülebilir.

NIETZSCHE'Yİ TORİNO'DAN AYRILMAYA İKNA etmek için sakinceleştirici verip kraliyetteki yeni konumunu kutlamak üzere İsviçre'ye resmi bir ziyaret yapması gerektiğine inandırmaları gerekmişti. Kuzeye doğru yol alan trende şarkılar söylüyor, İtalya kralı olduğunu ilan ediyordu.*

Keşke en sevdiği filozofları daha fazla dikkate almış olsaydı: Aristoteles, erdemin aşırı uçlar arasında denge bulmakta yattığına inanıyordu; Montaigne, fiziksel ya da entelektüel itibara özlem duymamak gerektiği yönünde uyarıyordu. Montaigne, ünlü denemelerinden biri olan “Ölçülülük Üzerine”de insanlara “doğanın güzel ve rahat yolu”nda kalmalarını tavsiye ediyordu. Montaigne felsefede dahi ölçülülük tavsiye eder ve Nietzsche'nin tumturaklı iddialarına eleştiri olarak okunabilecek bir bölümde şöyle der: “Nihayetinde [felsefe] insanı yabani ve hırçın kılar, dine ve ortak hukuka itiraz eder hale

* Overbeck, Nietzsche'nin, *Ecce Homo*'da geçen “muhteşem güzellikteki gondol şarkısı”nı söylediğini anlatır. “Ve ruhum, telli bir çalgı, / Görünmez eller dokundukça / Kendi kendine gizli bir gondol şarkısı söyler / Sadetin bütün renkleriyle titreyerek.” Ayrıca bkz. *Selected Letters of Friedrich Nietzsche* [Friedrich Nietzsche'nin Seçilmiş Mektupları], çev. Christopher Middleton, s. 354.

getirir.” Bir başka denemedeysen boy takıntısına karşı uyarır: “Kısa boylu biri de dev gibi biri kadar insandır; ne insanlar ne de hayatları arşınla ölçülür.”

Cinsiyet: Teiresias'ın İki Yaşamı

İnsandaki bu Androjin hali kabul etmeliyiz.

Thomas Browne, *Pseudodoxia Epidemica*

1990'LARIN ORTASINDA TIP FAKÜLTESİNDEKİ pediatri eğitimimi Edinburgh'daki "Sick Kids" (Hasta Çocuklar) adlı Victoria döneminden kalma hastanede tamamlamıştım. Ama işin aslı, parkın diğer ucundaki modern doğum biriminde, tabiri caizse doğum öncesinden başlayan bir eğitimdi bu. O doğum hastanesinde doğum yaptırmayı ve yaşamın ilk birkaç dakikasında karşılaşılabilecek pek çok tehlikeyi öğrenmek zorundaydım. Eğitimin doğum yaptıracabilecek yetkinliği kazandıktan sonraki aşaması, dünyaya yeni gelen bebeklerin doğumhanenin hemen yanındaki yenidoğan biriminde izlenmesiydi.

Yenidoğan birimine yatırdığımız bebekler genellikle ölümcül derecede hasta, kilosu kritik düzeyde düşük bebeklerdi. Ama bir gün sıra dışı birini yatırdık: dört kilo ağırlığında nur topu gibi bir bebek. Doğumdan hemen sonra anne babası bebeğin kız mı erkek mi olduğunu sorduğunda ebe derin bir nefes alıp "Bilmiyorum!" demişti. Bebeğin "ambiguus genitalia" denen karışık, belirsiz üreme organları, bir vajeni ve küçük bir penisi vardı. Güçlüydü ve iyi besleniyordu; belirsizlik metabolik ya da hormonal sorunlardan kaynaklanmıyordu.

Hastanede kalmasının tek nedeni, “kız” mı yoksa “erkek” mi olduğunu anlamamız içindi. Bu ayrıma atfedilen önem, bebeklere taktığımız, isimlerinin yazılı olduğu bilekliklerde bile kendini belli ediyordu. Bilekliklerde renk kodu genellikle pembe ya da mavi olurdu ama yeni gelen bebeğinki beyazdı. Ana babası kaygılı ve şaşkındı; yenidoğan uzmanı kan tetkikleri, görüntüleme yöntemleri ve eşey organı biyopsilerinden bahsetmeye başlayınca kaygıları büsbütün arttı.

Aynı gün geç saatlerde parktan geçip gerisingeri hastane kütüphanesine yürüdüm ve ders kitaplarında “Cinsel farklılaşma bozuklukları” başlığına baktım. “Doğum sırasında dış üreme organlarının belirsizliği ebeveynler için büyük sıkıntı kaynağıdır,” yazıyordu. “Hassasiyetle açıklanması çok önemlidir.” Tahminlere göre her 2000 bebekten birinin üreme organlarında farklı derecelerde belirsizlik vardı ve bu nedenle tetkik edilmesi gerekiyordu: “Tanıya yönelik tam bir değerlendirme, cinsiyetin kesin olarak belirlenmesinin yanı sıra, bireyin uzun süreli işlevsel rolünün de göz önüne alınması gerektiğinden özel bir uzmanlık gerektirir.” Kitap, üreme organlarında belirsizliği olan bebeklerin büyük çoğunluğunun iki büyük kategoriden birinde yer aldığını açıklıyordu. İnterseks bebekler genetik açıdan –iki X kromozomlu– dişi oldukları halde, anne karnındayken testosteron benzeri hormonların (androjenler) olağanüstü yüksek düzeyde üretilmesine neden olan hormonal bir sorundan ötürü klitorisleri küçük bir penis boyutuna ulaşacak denli büyüyebiliyordu. Ancak bir de genetik açıdan –bir X bir Y kromozomuna sahip– erkek olup gelişme aşamasındaki üreme organları testosterona karşı duyarsız olanlar ya da fiziksel farklılaşma için yeterli miktarda hormon üretemeyenler vardı. İnsan olarak varsayılan (“default”) biçimimiz dişidir; XY bebeklerin vücudu kandaki androjenlere karşı duyarsız olduğunda bu bebeklerde kör sonlanan, kısa bir vajina ve penis yerine klitoris gelişir.

Kitapta adı geçen üçüncü bir grup daha vardı: “gerçek hermafroditler.” Bunlar, hem testis hem yumurtalık dokusuyla, rahim ve vajinanın yanı sıra, küçük bir penisle dünyaya gelen bebeklerdi. Bu, son derece düşük ihtimalli bazı olayların tesadüfen bir araya gelmesiyle mümkündü ve farklı yollardan gerçekleşebiliyordu. En olası senaryo, tek bir “Y” kromozomu taşıyan “erkek” sperm ile tek bir “X” kromozomu taşıyan “dişi” spermin, yeni bölünmüş bir yumurta hücrelerini döllenmesi ve ardından bu iki döllenmiş yumurtanın kaynaşmasıydı. Bu “gerçek hermafroditler”in vücut dokuları, erkek ve dişi hücrelerinin bir karışımı olup tıp jargonunda “mozaik” olarak bilinir. Mozaiklik nereden baksanız 1930’lardan beri bilinmektedir ama hermafroditliğe yol açabileceği ancak 1950’lerin sonunda anlaşılabilmiştir.

Kitapta açık ama duygusuz bir ifadeyle, “Genetik açıdan erkek olup, işlevsel testislere ama feminize olmuş dış üreme organlarına sahip bireyin kız olarak yetiştirilmesi tercih edilir,” yazıyordu. Nasıl bu kadar emin olabildiklerini merak etmiştim.

Bütün kan testlerini ve taramaları tamamlamak birkaç gün sürdü. O birkaç gün, anne babası cinsiyet açısından tarafsız kalma adına bebeğe Sam dediler. İsimler belirsizliği tolere edebilir, ancak dilin derinlerinde yatan cinsiyetçi doğasından ötürü hiç kimse hangi zamiri kullanacağını bilmiyordu. “It” zamiri külliyen duyarsızdı ama “he” ya da “she” zahirinin de yanlış olma ihtimali vardı.* Sam, olan bitenden habersiz, iyi emiyor ve kilo alıyordu.

Bütün sonuçlar bir araya geldiğinde, Sam’de nadir görülen “gerçek” hermafroditlik olduğu anlaşıldı; erkek ve dişi hücreler mozaigi her iki cinsiyete ait unsurların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştı. Sam’in penisi ve vajinası, rahmi, solda yumurtalıktan çıkan bir Fallop tüpü ama sağda inmemiş bir

* İtalyan şair Carlo Emilio Gadda zamirleri, düşünce tembelliğine yol açmalarından ötürü “düşünce bitleri” olarak adlandırmıştır.

testisi ve testisten üretraya sperm taşıyan vas deferensi (sperm kanalı) vardı.

1990’larda Edinburgh’da cinsiyet belirsizliği konusunda gelişmiş bir duyarlılıktan söz etmek mümkün değildi ve Sam’i erkek-kız ayrımı gözetmeksizin büyütme –pembe ya da mavi yerine yeşil giydirme– olasılığı yok gibiydi.

Görünüşe göre İngilizcenin doğası kesin bir karar vermeyi gerekli kılıyordu. Biz test sonuçlarını açıklar açıklamaz, “O biz kız,” diyerek kararını bildirdi Sam’in annesi, “Sam bundan böyle Samantha.” Penise ne olacağı meselesi sonraya bırakıldı. Sam’in minik kel kafası hemen çiçekli bir saç bandıyla süslendi. Karyolası pembe kartlar, fırırlı battaniyeler, kalp şeklinde balonlarla donatıldı.

SAM, ERKEK VE KADIN konusunda X ve Y kromozomundan fazlası olduğunun giderek serpilen canlı tanığıydı. Ama modern Batı kültürü ve özellikle de Batı tıbbi belirsizlik ve çift cinsiyetlilik (“androgyny”) karşısında sıklıkla zorlanır. Yirminci yüzyılın büyük bölümünde tıbbi tutuculuk, pediatri ders kitabımda telaffuz edilen şu satıra sıkı sıkıya bağlı kalmıştır: Erkek üreme organları taşımayan (gelişimsel aykırılık nedeniyle ya da kaza sonucunda) erkek çocuklar kız olarak yetiştirilebilir. Ama ergenlik çağında bu bireylerin birçoğunun kendilerine tayin edilen cinsiyetten rahatsızlık duyduğunu ifade etmeye başlaması gitgide dikkat çeker hale gelmiştir. Görünüşe göre hormonlara erken dönemde maruz kalmak, cinsel kimliğin belirlenmesinde rol oynuyordu. Ayrıca klitorisi büyük olduğu için erkek olarak yetiştirilen XX bebeklerin daha sonra kadın kimliğini tercih etme oranlarının yüksek olduğu dikkati çekti. 2005’te yapılan bir çalışmada, bu oranın yüzde 12 olduğu, kız olarak yetiştirilen ama daha sonra erkek kimliğini benimseyen XY bebeklerdeyse oranın daha düşük, yüzde 5 civarında olduğu saptanmıştır.

Modern tıp, cinsel kimlikle ilgili bu akışkan fikirlerin daha yeni yeni üstesinden gelebiliyor, halbuki bu kavramlar binlerce yıl önce, Yunan felsefe ve mitolojisinde zaten incelenmişti. Platon'un *Şölen*'i, oyun yazarı Aristophanes'in aşkla ilgili ciddi tartışmalara sunduğu katkıyı anlatır. Başlangıçta iki değil, üç cinsiyet olduğunu söyler: erkek, dişi ve androjin (erdişi). Her birinin dört eli, dört ayağı ve iki takım genital organı vardı ve yüzleri ters yönler bakardı. Saf erkek olanlar güneşten, saf dişi olanlar dünyadan, hem erkek hem dişi olanlar aydan gelmişti.

Bu üç grup güçlü varlık tanrıları tehdit etmeye başlayınca Zeus onları "bir saç teliyle yumurtayı bölercesine" ortadan ikiye ayırdı ve her birini sonsuza dek diğer yarısını aramaya mahkûm etti. Bir zamanlar erdişi olanlar, üreyebilen ama aldatmaya meyilli heteroseksüelleri oluşturdu. Saf dişi olanlar lezbiyenleri, saf erkek olanlarsa eşcinsel erkekleri ("en erkeksi doğaya sahip olduklarından oğlanların ve delikanlıların en iyileri") oluşturdu. Aristophanes komedi yazarıydı ve görüldüğü kadarıyla fikirlerinin alay konusu olacağını tahmin ediyordu. "Aşka dair tezim budur," der *Şölen*'de, "sizinkinden farklı olsa da yalvarırım, alaylarınızın saldırısına maruz kalmasın."

Antik dünyadan Rönesans'a uzanan tıbbi ve diğer yazılar, erkek ile kadının birbirinin zıddı olmasından çok, başlıca özelliklerinin ortak olduğu ve birbirlerine dönüşebildikleri düşüncesini yansıtan örneklerle doludur. Aristoteles ve Galen'in anatomi çalışmalarından Thomas Browne'un spekülasyonlarına, bilim tarihinin büyük bölümünde dişiyle erkek arasındaki geçişin mümkün olmakla kalmayıp zaman zaman beklenen bir durum olduğu düşünülmüştür. Topu topu 200-300 yıl önce, Aydınlanma Çağı'nın güçlenen rasyonalizmiyle birlikte bu değişkenlik geride kalmıştır.

Yunan mitolojisinde kâhin Teiresias ile ilgili söylence, cinsiyet esnekliğine duyulan hayranlığı doğrular. Genç bir adam

olan Teiresias bir gün ormanda yürürken, biseksüelliğin simgesi olan ve kötü şans getirdiğine inanılan, çiftleşme halinde iki yılanla karşılaşır. Şanssızlığından kaçacağı yerde “sırtlarına sopayla vurur”. Dişi yılan ölür ve Teiresias o anda kadına dönüşür. Yılanlar düzenli olarak deri değiştirdikleri için dönüşümün simgesidir; Teiresias da yeni derisiyle Thebes’te önce fahişe, daha sonra anne olur. Yedi yıl sonra tekrar çiftleşen yılanlarla karşılaşır; bu kez erkek olana vurur ve erkeğe dönüşür.

Ovidius, Teiresias’ı, Zeus ile karısı Hera’nın, seks sırasında erkeklerin mi yoksa kadınların mı daha çok zevk aldığını tartıştıkları müstehcen bir öyküye taşır. Antik dünyanın tek transseksüeli olan Teiresias bu tartışmada kesin kararı vermek üzere huzura çağrılır ve bedende cinsel haz veren on yer varsa, kadınların dokuz, erkeklerinse sadece bir yerden zevk aldığını söyler. Garip bir öyküdür bu ve Batı kültüründe heteroseksüel ilişki sırasında kadınların sadece üçte birinin orgazm olduğu düşünülürse belki de bu öykü bize cinsellikle ilgili gerçeklerden çok, erkeklerin kaygıları hakkında bir şey söylemektedir.

TARIK ASLINDA DÜNYAYA KIZ olarak gelmiş olması gerektiğini küçüklüğünden beri bildiğini söylemişti bana. Ne heteroseksüeldi ne de eşcinsel ve sekse karşı hiç ilgi duymamıştı. Küçükken Action Man’dan çok Barbie ilgisini çekiyor, kız kardeşinin elbiselerini giydiği için azar işitiyordu. Görünüşte sakın, çalışkan bir çocuktü; fakat ergenlik çağında cinsel kimliğiyle ilgili endişeleri yoğunlaşmıştı. Akademisyendi ve üç-dört yıl önce tanıştığımızda uzun bir araştırma için ücretli izne ayrılmak üzereydi. İznin ona tanıdığı serbest zamanda ilk kez cinsel kimliğini değiştirmeyi düşünme fırsatı bulmuştu. “İlk kez sana açılıyorum,” demişti ağlayarak. “Böyle devam edemem.”

Tıp fakültesindeki öğrencilik yıllarımdan bugüne nörolojik gelişim araştırmaları epey yol kat etti ve penisi olmayan bir

oğlan çocuğun kız olarak (ya da tam tersi) yetiştirilmesi gerektiği düşüncesine karşı bir hareket gelişti. Cinsiyet farklılaşmasıyla ilgili unsurların kökleri derinlere, beyne ve hormonlara uzanır; cinsel kimlik algısının sosyal uyumun ötesinde bir mesele olduğuna artık pek şüphemiz yok. İkizlerle yapılan çalışmalar, doğum cinsiyetinden memnuniyetsizlik oranının tek yumurta ikizlerinde, çift yumurta ikizlerindeki göre daha yüksek olduğunu, dolayısıyla kısmen de olsa genetik bir bileşen bulunduğunu düşündürmektedir. Başka çalışmalarda oğlanlarda azalmış testosteron üretimine yol açan kromozom bozukluklarının, erkek cinsiyetten kadın cinsiyete geçme isteğini artırabileceği bulunmuştur.

Kısa süre öncesine dek cinsiyet değişimi bir sapma olarak ele alınıyordu. Amerikan Psikiyatri Birliği'nin 1952'de yayımlanan ilk Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (Diagnostic and Statistical Manual, DMS) cinsiyet değişikliğini duyarsız bir ifade olan "Cinsel Sapma" başlığı altında veriyordu. ABD'de cinsel davranışlar üzerine hazırlanan Kinsey Raporu'nun cinsel çeşitliliğe ilişkin farkındalığı artırmış olmasına karşın 1968'de yayımlanan ikinci el kitabında da sınıflamada bir değişiklik olmamıştı. 1980'de yayımlanan üçüncü DSM'de oluşturulan "Cinsel Kimlik Bozuklukları" adlı yeni kategori 1994'te basılan dördüncü el kitabında da yer alıyordu. 2013'te yayımlanan beşinci versiyonda "bozukluk" terimi, ıstırap ve iç sıkıntısıyla kendini belli eden ruh hali anlamına gelen "disfori" ile değiştirilmişti. Ancak bu terim de benimsediği cinsiyetle tamamiyle barışık olanları dışladığı için eleştirilmiş ve daha nötr bir terim olan "varyans" önerilmiştir.

Tarık'ta belirgin bir disfori vardı; her sabah, erkek gibi davranmaya mecbur olduğu yeni bir güne başladığını bilerek, midesine yumruk yemiş hissiyle uyanıyordu. Depresyondaydı, uykuları huzursuzdu ve dinlendirici değildi. Bedeninden, özellikle de göğüs kıllarından ve sakalından, çene biçiminden, penis ve skrotumundan tiksiniyordu. Cinsel organlarına

dokunmak bile istemiyor, karanlıkta alelacele yıkamak ona daha kolay geliyordu.

Gerek Birleşik Krallık'taki gerekse ABD'deki tıbbi kılavuzlar, cinsiyet değiştirme ameliyatından önce en az on iki ay boyunca her anlamda, "benimsenen cinsiyet rolü"nde yaşamayı gerekli kılar. Cinsiyet değiştirmeyi konuşurken, "Şu 'rolü yaşamak' ifadesinden nefret ediyorum," dedi Tarık. "Oysa bu benim için tüm samimiyetimle olduğum gibi yaşamak." Yerel bir cinsel kimlik kliniğinin desteğiyle zor adımı atıp akademi-deki meslektaşlarına, anne babasına ve kardeşlerine durumu açıkladı ve "Teresa" olarak yaşamaya başladı.

Teiresias bir yılana vurarak cinsiyet değiştirmişti; bense klinik bilginin desteğiyle bazı ilaçlar vererek benzer bir metamorfozu çok daha yavaş bir süreçle etkilemeye başladım. Verdiğim ilk ilaç, vücutta testosteronun en güçlü biçiminin oluşmasını engelleyen finasteriddi. Bu ilaç prostatı küçültmek amacıyla kullanılır ve düşük dozlarda alındığında erkek tipi kelliği geciktirir. Finasterid –çok etkili bir tedavi olmadığından– sadece kısmi başarı gösterdi ve birkaç aylık uygulamadan sonra yerini, başlangıçta aylık, vücut alıştıktan sonra üç ayda bir kullanılan löprorelin tedavisine bıraktı. Löprorelin hipofiz bezinin cinsel organları uyaran hormonları üretmesini engeller ve testisleri küçültebilir. Ciltte kızarma, sekse karşı isteksizlik ve kemiklerde zayıflamaya yol açabilir. Löprorelin tedavisi oturduktan birkaç hafta sonra östrojene başladık. Bu hormon bedene kadınsı özellikler kazandırır, meme gelişimini uyarır ama aynı zamanda pıhtı oluşmasına yol açabilir; inme, kalp krizi ve meme kanseri riskinde hafif bir artışa neden olur.

Bütün bunlar birkaç yıl sürdü; en zoru Teresa'ya dönüşmesinin son aşaması olacaktı: Testisler ve penisin bazı bölümleri ameliyatla alınacak, ardından penis cildi kullanılarak kör bir vajina oluşturulacaktı. Fiziksel dönüşüm iki aşamada gerçekleşti ve her işlemi aylar süren nekahet dönemleri izledi. Vücudun kendini iyileştirme gücü yeni biçimine isyan edebilir;

trans kadınların başlangıçta, yeni oluşturulan vajinayı açık tutabilmek için her gün dilatatör kullanması, antiseptik so-lüsyonla düzenli olarak vajinal duş yapması gerekir. Skrotum cildinin bölümleri içe katlanıp dikilerek labiumlar (dudaklar) oluşturulur.

Teresa'nın ameliyat yaraları iyileştikten sonra disfori ye-rini öforiye bıraktı. Üniversitedeki işine ve ameliyattan önceki sessiz, çalışkan hayatına döndü. Akademik çalışmalarının hiç olmadığı kadar iyi gittiğini söylüyordu. Östrojen, vücudun bi-çimi ve kıl dağılımından fazlasını etkiler. Bir trans kadın öst-rojen tedavisine başladıktan kısa bir süre sonra, "Beynim bu hormonları seviyor," demişti. "Sanki eksik bir çarkın dişi şim-di yerli yerine oturdu." Teresa daha öncesinde de olduğu gibi sekse ya da bir partner bulmaya karşı ilgisizdi. Hâlâ muazzam zorluklarla karşı karşıyaydı: meslektaşlarının sataşmaları ve onaylamaz tavırları; ebeveynlerinin hayal kırıklığı ve duruma inanamaması; sokakta taciz edilme; hormon tedavisine devam etmek zorunda olması; göğsündeki ve yüzündeki kıllarla bit-mek bilmeyen mücadelesi. Ama artık dinlendirici bir uyku çe-kebiliyordu ve uyandığında yaşadığı dehşet hissi kaybolmuştu.

OTUZ YIL ÖNCESİNE KADAR Tarık'tan Teresa'ya dönüşüm ola-naksızdı. Cinsiyet değiştirme ameliyatına erişim çok daha zordu ve sunulabilecek işlemler henüz gelişmemişti. Ancak cinsiyet değişimini olanaklı kılan bilim ve cerrahi görece yeni bir durum olsa da cinsiyet ve cinsel farklılaşmaya ilişkin kla-sik tıbbi fikirler bunların öncesinde geldi. Bu fikirler erkek bedeninin kadın bedeninden daha sıcak olduğu, erkek ya da kadın üreme organları gelişiminin anne rahminin sıcaklığı ta-rafından belirlendiği varsayımına dayanıyordu. Galen'e göre bu organlar esasen aynıydı: Skrotum tersyüz edilmiş bir ra-himdi, penis ise dışarı uzanan bir vajina. Bir kadını erkeğe dönüştürmek için tek yapılması gereken, pelvis içindeki or-ganları ısıtarak organların "serbest kalıp" dışarı çıkmasını

sağlamaktı. Pek çok açıdan saçma bir görüştü ama cinsiyetin bir spektrumu olabileceği ve hepimizin değişim potansiyeli taşıdığı ihtimalini mümkün kılıyordu.

Bu görüş klasik dönemlerden ortaçağa, hatta Rönesans'ın sonuna kadar geçerliliğini korudu. On altıncı yüzyıl filozofu Michel de Montaigne ve çağdaşı cerrah Ambroise Paré, Marie adında bir kadın domuz çobanının öyküsünü anlatırlar. Domuzların peşinden koştururken bir hendekten atlayan Marie vajinasının bir penis halinde “dışarı çıkması” sonucu erkeğe dönüştüğünü fark eder. Bu dönüşüm bir piskopos tarafından doğrulanır; Marie “Germain” adıyla yeniden vaftiz edilir ve kralın maiyetine alınarak onurlandırılır. Anlaşılan o ki Germain yeni haliyle hoş karşılanmıştır çünkü kendi seçimiyle değil, besbelli ki Tanrı'nın iradesiyle cinsiyet değiştirmiştir. Germain muhtemelen bir XY erkekti ve penisi birdenbire değil, aylar içinde yavaş yavaş büyümüştü. Herhalde testosteronun en güçlü biçimine dönüşmesini azaltan hormonal bir sorunu olduğu için anne karnındayken dişi üreme organları gelişmişti. Bu sıralama Jeffrey Eugenides'in *Middlesex* romanındaki kadın/erkek kahraman tarafından güzel tanımlanır: Ergenlik çağındaki hormon artışı penisin büyümesine ve sakalın çıkmasına, testislerin inmesine, sesin kalınlaşmasına neden olur. Bu özel genetik durum Dominik Cumhuriyeti'nin genetik açıdan kısıtlı topluluğunda görece yaygındır ve görüldüğü kişiler *huevedoces* (“on ikilik testisler”) olarak bilinir.

Montaigne, erkek olarak yaşamını sürdüren Mary adlı bir kadına dair başka bir dönüşüm öyküsü daha anlatır. Mary uzak bir kasabada dokumacılık yaparken bir kadına âşık olur; evlenirler ve “dört-beş ay kadar [karısı açısından] tatminkâr bir ilişki” yaşarlar. Fakat bir hemşerisi onu tanır ve yetkililere haber verir. Mary kadın olarak yargılanır ve “cinsellikteki eksikliğini kapatmak için yasadışı aletler kullanmak” suçuyla asılır. O dönemin Fransız toplumunda Tanrı'nın işine karışılmazdı, oysa Mary'nin değişimi ahlaksız bir seçimdi.

1931’de Felix Abraham adlı bir Alman hekim, Berlin’de Dr. Gohrbandt’ın cinsiyet disforisi olan iki bireyde uyguladığı yeni bir işlemi tarif ettiği çalışmasını yayımladı. İlki, Dora R. adında bir oğlan, defalarca penisini kesmeye yeltenmişti. Abraham ikinci vaka olan Toni E.’yi, bir “eşcinsel” ve sadece kadın giysileriyle kendini rahat hissedenden bir “travesti” olarak tarif etmişti. Toni E. ameliyat edildiği sırada elli iki yaşındaydı. Abraham, Toni E.’nin bu işlem için karısı ölene dek beklediğini anlatır.*

Gohrbandt’ın “vajinoplasti” işleminde, perineden başlayıp pelvis kasları arasından karın zarına uzanan bir tünel oluşturuluyordu. Bu yeni boşluk, uyluktan alınan deri greftleriyle kaplanmış bir kauçuk süngerle dolduruluyordu. Abraham, cinsiyet değiştirme ameliyatını kolaylaştırmak için vaka bildirimlerini bir özetle sonlandırmıştı:

Hasta muhtemelen bir süre sonra doktora yeni ve daha büyük taleplerle döneceğinden, bu tür cerrahiye, bir çeşit manasız lüks cerrahisi olduğu gerekçesiyle karşı çıkanlar olabilir. Bu olasılık inkâr edilemez. Anlatılan işlemleri uygulamaya karar vermemiz kolay olmadı; ancak hastalar, muhtemelen kendilerine zarar verebilecek, hayatı tehdit edici komplikasyonlarla sonuçlanabilecek bir ruh hali içinde olduklarından kendi kaderlerine terk edilemezdi. Diğer vakalardan, doktorun istediklerini yapmaması halinde transvestitlerin [yazıldığı gibi] gerçekten de kendilerine ciddi zarar verebileceğini öğrendik.

Gohrbandt’ın basit vajinoplastisinin ardından 1950’lerde Dr. Georges Burou Fas’ta, bir vajina oluşturmak için penis cildini ters çevirip kullanmaya başladı. Bu daha derli toplu

* Aynı yıl, adını Einar Wegener’den Lili Elbe’ye değiştiren Danimarka doğumlu bir trans kadın, yapay rahim oluşturma ameliyatının cerrahi komplikasyonları nedeniyle ölmüştür.

ve iyileşme açısından daha başarılı bir vajinoplasti yöntemi-
di. 1960'lı ve 70'li yıllarda yüzlerce trans kadının Burou'nun
kliniğinden geçtiği söylenir. Dr. Buruo, "Ben erkekleri kadına
çevirmiyorum," demişti 1973'te. "Erkek cinsel organlarına
kadınsı bir görüntü veriyorum. Geri kalan her şey hastanın
kafasında olup bitiyor."

Brou'nun bir bakıma haklı olduğu söylenebilir: Beyin-
de, hormonal ve duygusal düzenleyici sistemlerin bölümlerini
oluşturan ve cinsiyetler arasında farklılıklar gösteren yapılar
bulunduğunu artık biliyoruz. Hollanda'da yapılan bir otopsi
çalışmasında, trans kadınlarda hipotalamusun, doğuştan ka-
dın olanlarla ortak nöron özellikleri gösterdiği bulunmuştur.
Bu benzerliklerin, cinsiyet değiştirme ameliyatı öncesinde de
var olup olmadığı (yani doğuştan mı yoksa davranışsal veya
hormonal değişikliklerin mi sonucu olduğu) çalışmada belirtil-
memiştir. Öyle ya da böyle, bu trans kadınlar "kafalarında"
ve "beyinlerinde" kendilerini kadın olarak tanımlıyordu.

Cinsiyet, cinsellik ve gelişen beyin hakkında hâlâ bilmedi-
ğimiz pek çok şey var. Erkek ya da dişi kimliğiyle veya ikisinin
ortasında bir yerlerde büyüyeceğimizi ana karnında belirle-
yen bazı kritik anlar olduğu açıklık kazanmakta ve beyindeki
bazı nöronal yapılar bu farklı konumları yansıtmaktadır. Büt-
tün bunlar, kimlik dışavurumunun bireysel koşullarımızdan
ve kültürden büyük ölçüde etkilendiği ya da kimliğimize ait
unsurların farklı toplumsal etkileşimlerle sürekli bir değişim
halinde olduğu gerçeğini yadsımaz.

Önümüzdeki yıllarda, cinsel kimliğin dışavurumunda
belirleyici rol oynayan pek çok etkeni anlamanın yanı sıra
cerrahi tekniklerde de ilerlemelere tanık olacağız. Cinsiyet
değiştirmede imkânsız olduğu düşünülen birçok unsur ar-
tık gerçekleştirilebilir görünüyor: Rahim nakli teknik açıdan
artık mümkün; hatta 2014'te, rahim nakli yapılmış bir alıcı
doğum yaptı. Gerçi şimdiye dek hiçbir trans kadında başarılı
bir rahim nakli gerçekleştirilebilmiş değil ama birçoğu bunu

istediğini ifade etmiştir ve önümüzdeki yıllarda böyle bir haberle karşılaşmak hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Doktor olarak rolüm, acıyı dindirmek ve iyileştirmek; cinsiyet değiştirme (ya da pek çok trans erkek ve kadının tercih ettiği şekliyle “cinsiyet teyidi”) işleminde asıl ilgimi çeken nokta, işlemin bana danışan hastanın sıkıntısını giderip gidermediği ve hayatını yaşamasına yardımcı olup olmadığı. Cinsiyet varyansı, bize insafsızca ve üstüne basa basa *seçmemizi* söyleyen toplumumuzdaki cinsiyet kutuplaşmasına ayna tutar. Bu seçime zorlamanın zarar verebileceğini ve bilimsel kanıtlarla desteklenmediğini artık biliyoruz; kimliğimize ait unsurların değişim halinde olması hepimizin faydasıdır. Maggie Nelson *Argonautlar* adlı kitabında, cinsiyet dışavurumu belirsiz bir kişinin iki uçtan birine varan bir yolda ilerlemek zorunda olduğu fikrini benimsemiş partnerinin sabırsızlığından dem vurur (“Benim yolum hiçbir yere varan bir yol değil”) ve hepimizin, cinsiyetten bağımsız olarak, durmaksızın bir değişim halinde olduğuna işaret eder: “İkimiz de yan yana kendi içinde dönüşüm geçiren, birbirinin dönüşümüne tanıklık eden insani hayvanlardık. Başka bir deyişle yaşılanıyorduk.”

Cinsiyet değiştirme ameliyatının kendileri için belki de bir hata olduğunu, cinsiyet değiştirmek için gereken hormonal ve cerrahi işlemlerle ilgili tıbbi kontrollerin ve engellerin zorlu olmasına rağmen kendileri için yetersiz kaldığını hisseden kişiler bir hareket başlatmıştır. “Elan Anthony” yirmi yıl kadın olarak yaşadıktan sonra Teiresias gibi tekrar cinsiyet değiştirip erkek olmuştur. Yolculuğunu “üçüncü yol trans” olarak adlandırır: “İnsanlarla bağ kuramadım ve sonunda niye ilişki kuramadığımı ve bedenimin niye böylesine gergin olduğunu anlamak için terapiye başladım,” demiştir *Guardian*’daki bir söyleşide. “Sonunda anladım ki sebep, büyük ölçüde kendimi dışı olarak sunmaya çalışmamdı ve bu, bedenim için doğal değildi.” Çocukluğunda zorbalığa maruz kalmış, katı bir erkek hiyerarşisinin dibinde olduğunu hissetmişti; çocukluğunda

dişi kimliğine bürünmesinin bilinçsiz bir kaçış ihtiyacından kaynaklandığını terapi sayesinde fark etmişti. Elan'ın karşılaştığı en büyük engellerden biri, trans topluluğundan gelen eleştirilerdi: "Cinsiyet değişimini sonuna kadar destekleyen psikoloji camiasının bir parçasıyken, bir yandan da onu eleştiren az sayıda insandan biri olmak zor," demişti, "ama görünen o ki 'detransition'* hakkında sesini yükselten çok daha fazla insan ve disforiyle başa çıkabilmenin alternatif yollarını arayan daha fazla klinisyen var."

T.S. Eliot *Çorak Ülke*'de, iki yaşam arasında kısıtlanmış, ne onda ne de öbüründe bütünüyle kabul göremeden işkence çekerek yaşamının getirdiği acıyı anlatırken, "iki hayat arasında gidip gelen" Teiresias'ı alegorik bir figür olarak kullanmayı tercih etmiştir. Cinsiyet değiştirmek cesaret ve kararlılık ister ama kutuplaşmış bir kültürde belirsiz, erdişi bir alanda yer almak da cesaret ve kararlılık gerektirir. Doğal dünyada iki cinsiyet arasında bir konumda var olmak sadece mümkün değil, aynı zamanda yaygın rastlanan bir durumdur. Bilimin, tıbbın ve cinsiyeti akışkan ya da belirsiz kişilerin tanıklıkları, Teiresias'ın iki yaşamının birbirinden o denli uzak olmadığını, yapılacak seçimin bazen o kadar da kesin olması gerekmediğini gösterir.

* *detransition*: Cinsiyet değişiminin tersine çevrilmesiyle ilk cinsel kimliğine geri dönüş süreci. (ç.n.)

“Jet Lag”: Gökyüzünü Kapsayan Beyin

Gökyüzünden daha engindir beyin,
Koyunca ikisini yan yana,
Biri hem diğerini kapsar
Hem de seni kolayca.

Emily Dickinson

ANTARKTİKA ARAŞTIRMA İSTASYONUNDA ÜS doktoru olarak geçirdiğim bir yılın neredeyse dört ayı, gezegenin kışın yaptığı eğim kıtayı gölgede bıraktığından güneşsiz geçiyordu. Ama sürekli karanlık değildi; görülecek çok şey vardı ve gökyüzü hep değişiyordu.* Halley üssünden dışarı çıkarken yukarı bakıp yıldızlar ve gezegenler çarkını, meteor yağmurlarını ya da gezegenlerin yavaş hareketini görmeye alışmıştım. Buz ay ışığında pırıl pırıl parlardı ve o enlemde her hafta, hatta bazen her gün, gökyüzüne derinlik ve muhteşem bir parlaklık getiren kuzey ışıklarını görürdük. Karanlık günlerin başlamasından yaklaşık iki ay sonra, kış ortasında bir gün, ortama bir ışık kaynağı daha ekledik; ateş yaktık. Tahta kasaları üst üste yığıp ateşe verdik.

* Araştırma istasyonunda geçirdiğim yılı *Empire Antarctica: Ice, Silence & Emperor Penguins* [Antarktika İmparatorluğu: Buz, Sessizlik ve İmparator Penguenler] adlı kitabımda anlattım (Londra: Chatto, 2012).

Buz üstünde şenlik ateşi yakmak benzersiz bir deneyimdir. Ayaklarımızın altındaki sahil şeridine sabitlenmiş buz kütlesi yüzlerce metre kalınlığındaydı ve binlerce yıl içinde Antarktika'nın içlerine yağın, sonra da buzul olarak yavaş yavaş Weddell Denizi'ne doğru akan kardan oluşuyordu. Ateş harlandıkça sıkışmış kar eriyip kayboluyor, alevler her şeye kayıtsız buzun içindeki ateş çukurunu giderek derinleştiriyordu. Üssün güney tarafına bakınca, kıtanın Güney Kutbu'na doğru yükselen hatlarını, yıldızların ve kuzey ışıklarının altında adeta hürmetle eğilen muazzam ağırlığını görebiliyorduk. Kış dönümü gecesi sırtımızı o manzaraya dönüp bira şişelerimizi donmasın diye ateşe doğru tutmuştuk. Birkaç saatliğine de olsa ne kadar yabancı bir ortamda yaşadığımızı ve sevdiğimizimizden ne denli uzak olduğumuzu düşünmemeye çalışarak sıcaklığın ve ışık banyosunun keyfini çıkarmıştık.

Kış kimileri için özellikle zor geçiyordu. Uyku huzursuzdu ve dinlendirici olmaktan uzaktı. *Homo sapiens* türü olarak en iyi tropikal gökyüzünün ritmine uyum sağlamışızdır; aylarca güneş ışığından mahrum kalmak beden saatimizi saptırıyordu. Üsteki arkadaşlardan bazıları, vücut iç ritminin yirmi dört saatlik göksel zaman üzerindeki kontrolünü yitirmesi ve daha kısa ya da uzun bir iç kronometreye göre çalışmasıyla ortaya çıkan serbest gidişli sirkadiyen ritim uyku bozukluğundan mustarıptı.* Vücut yirmi dört saatten daha kısa ya da uzun bir ritmi sürdürmeye çalıştığında, serbest gidişli sirkadiyen ritim insanı şaşkına çeviren ve tüketen sürekli bir “jet lag” hissi yaratabilir.

Vücudun iç saati “sirkadiyen” (Latince “bir gün civarında” anlamına gelir) olarak adlandırılır ve geceleri beyindeki

* Serbest gidişli sirkadiyen ritim uyku bozukluğu ya da yirmi dört saat olmayan uyku-uyanıklık ritmi olarak adlandırılan uyku bozukluğu tipinde uyuma ve uyanma zamanları her gün sürekli kayar. Vücudun sirkadiyen ritmi ile yirmi dört saatlik aydınlık-karanlık döngüsü arasındaki senkronizasyonun bozulmasından kaynaklanır. (ç.n.)

epifiz bezinden melatonin salgılanmasıyla karakterizedir. Ilıman ya da tropikal enlemlerde epifiz kendi ritmini, gökyüzünde ışıkla karanlığın münavebesine göre ayarlar. Kutup kışında doğal ışıktan yoksun kaldığı zaman, normalde sabahın köründe kalkan erkencilerin epifizi kendine yirmi iki ya da yirmi üç saatlik daha kısa bir iç “gün” tanımlarken, geç yatan gece kuşları yirmi beş, yirmi altı saatlik bir ritme geçiş yapar.* Sirkadiyen ritminiz yirmi dört saatten daha hızlı ya da yavaş çalışırken belli bir programa göre uyanmak ya da uyumaya çalışmak, üssün ritmiyle eşzamanlı olamamak anlamına geliyordu. Buna karşılık keyfe keder saatlerde uyuyup uyanmak ise üssün rutinini altüst eder, üsteki küçük topluluğun hassas uyumunu bozardı; üs on ay boyunca yalıtılmış olduğundan topu topu on dört kişiydik. Doktor olarak görevim, hem üste çalışanların sağlığıyla ilgilenmek hem de loş floresan aydınlatmayı ek ışık kutularıyla destekleyerek, kış ilerledikçe beyaz ışığı mavice zengin ışıkla dönüşümlü kullanmanın herkesin beden saatini zamana ayarlı tutmaya yardımcı olup olmaya-çağını araştırmaktı.

Sirkadiyen ritimler uyanma ve uyuma düzenimizden fazlasını etkiler; vücut sıcaklığımızı, kan basıncımızı ve biyokimyasal düzeyden psikolojik düzeye bedenimizi her açıdan yönetir. Işık, zaman algımızı en iyi biçimlendiren uyarandır ama uyandıktan sonra yapılan egzersiz ve sabit öğün zamanlarının da yardımı olabilir (tıpkı beynin iç saatinin uyku döngülerine ayarlı olması gibi, karaciğerin de alışlagelmiş öğün zamanlarına ayarlı farklı bir beden saati vardır). Epifiz bezi mevsimler ve ortam ışığıyla ilgili bilgileri, retinanın girift örgüsünden başlayıp ilkel beynin “suprakiyazmatik çekirdek” denen bölümüne uzanan “gangliyon hücreleri” yoluyla edinir. Bu nöronlar, vücudu tamamen bilinçsizce gece-gündüz geçişinden

* Bu özellikler belli genler tarafından kodlanır ve “saat genleri” akşam erken mi yoksa geç mi yatanlardan olduğunuzu öngörebilir.

haberdar eder ve spektrumun mavi ucundaki ışığa daha iyi yanıt verirler.*

Dışarıda sıcaklık eksi ellilere düşüyordu ama her “öğleden sonra” üssün etrafında dolanan üç kilometrelik rotada işaretlenmiş bir iz üzerinde kayak yapmaya gidiyordum. Varsa ay ışığında, yoksa yıldızların, bazen de kuzey ışıklarının altında kayıyordum. Her gün aynı saatte gözlerimden ışık girmesini sağlayarak beynimi hâlâ bir gün kalıbı olduğuna ikna etmeye çalışıyordum.

YERYÜZÜNDEKİ EN BASİT VE en arkaik organizmalar olan mavi-yeşil alglerin sirkadiyen ritmi vardır: Gündüz özel proteinler, güneşin radyasyonundan korumak için DNA'nın üzerini şemsiye gibi örter (karanlıkta bu proteinler uzaklaşarak DNA'nın işini yapmasına izin verir). İlksel okyanustaki ilk organizmaların, o dönemde dünya kendi etrafında şimdikine göre daha hızlı döndüğünden, bugün alışkın olduğumuzdan daha kısa, sadece yirmi iki saatlik bir ritme göre yaşamış olması muhtemeldir. O zamanlar ozon tabakası henüz oluşmadığından DNA'nın filtrelenmemiş, tahripkâr güneş ışığına karşı korunması daha da önemliydi. Vücudumuzun zaman algısını yöneten genlerin birçoğu görünüşe göre DNA'nın korunması ve onarımıyla ilgili bu kadim döngüde rol oynayan ilkel proteinlerden gelişmiştir.

Hücrelerimizin birçoğunda –sadece epifiz bezi ya da karaciğerdekiler değil– gen ekspresyonu yirmi dört saatlik bir örüntü gösteren ve elektriksel aktivitesi gün içinde değişen bir “moleküler osilatör” bulunur. Moleküler düzeyde bakıldığında vücut kimyadır ve genel kural olarak kimyasal tepkimelerin hızı ısıyla artar, soğukta azalır. Ancak vücuttaki saat genleri ve bunların ürünü olan proteinler ortam sıcaklığından bağımsız olarak zamana ayarlıdır ve bu durum sıcaklık

* “Kortikal körlük” yaşayan insanlarda bilinçli ışık algısı yoktur, ancak bu “üçüncü göz” beden saatini zamana bağlı çalışır durumda tutar.

kontrolü olmayan böcekler, bitkiler ve diğer organizmalar açısından kritik öneme sahiptir.

“Jet lag”in sebebi, vücudumuzda yeni bir karanlık ve ışık ritmine girdiğimizde uyumlanmayı yavaşlatan bir fren sistemi bulunmasıdır. Değişime karşı gösterdiğimiz bir tür dirençtir bu: Vücut yeni ritme temkinli geçiş yapar; yeni bir zaman dilimine hızlı uyum sağlamamızı engelleyen de işte bu temkindir. Vücut saati kendini çabucak ve kolayca sıfırlayabilseydi atalarımız dolunayda ya da Paleolitik dönemde yaktıkları ateşin etrafında gece geç saatlere kadar otururken dengeleri şaşabilirdi. Bununla birlikte vücut saatimizin değişebilmesi gerekiyordu; bu değişebilme kapasitesi olmasaydı asla tropikal bölgelerden, her ekinoks döneminde gündeğümü ve günbatımında hızlı salınmalar yaşanan ılıman kuşağa ve kutuplara ilerleyemezdik. Bedenin zaman algısının uyumlanma gücü, bugün jet çağındaki boylamlar arası hareketi kolaylaştırdığı gibi, insanlığın enlemler arasında inanılmaz mesafeler kat edebilmesini de sağlamıştır.

Birkaç yıl önce Oxford’dan bir grup hücre biyoloğu “jet lag”e uyum sağlamayı yavaşlatan bu “fren”in sebebini buldular: Retinamızdaki gangliyon hücrelerine ışık düştüğünde suprakiyazmatik çekirdek hücreleri, hücre zamanlamasını ortamın yeni ışık koşullarına uyacak şekilde dönüştüren yüzlerce gen eksprese etmeye başlar. Fakat sonra bir başka protein devreye girer ve bu genleri neredeyse aktif hale geçtikleri anda tekrar kapatır.* Yeni ritme uyum sağlama, maruz kalınan ışık baskısı günden güne artarak bastırılamaz hale gelene dek ertelenir. Araştırmacılar, bu moleküler frenin bulunmadığı transgenik fareler üretmişlerdir; bu farelerin yapay olarak yaratılan altı saatlik “jet lag”e bir iki gün içinde uyumlanması, günün birinde “jet lag” tedavisinde kullanılabilecek ya da vardiyalı çalışanların gece-gündüz vardiyalarına uyum

* Bu gene “tuzla indüklenebilir kinaz 1” ya da *Sik1* (“salt-inducible kinase”) adı verilir.

sağlamasını kolaylaştırabilecek bir ilaç üretilbileceği umudunu doğurmuştur.

ANTARKTİKA'DA DOKTORLUK YAPMAMIN ÜZERİNDEN on yıldan fazla zaman geçti ama klinikte hâlâ sirkadiyen sorunlarla karşılaşıyorum. Vücudumuzun ritmi, yaşadığımız toplulukların ve iş hayatımızın ritmiyle sıklıkla uyumsuzdur. Batılılar bugün, dış ortamdaki doğal ışıktaki, bundan yirmi yıl öncesine göre ortalama bir saat daha az zaman geçirmekteler ve aynı dönem içinde, beynimizi mavice zengin ışık bombardımanına tutan ekran karşısında geçirdiğimiz süre belirgin ölçüde uzamıştır. Vardiyalı çalışma –özellikle de sağlık hizmetlerinde– çok yaygın bir uygulamadır ve hızlı değişen vardiyalarla çalışmak sürekli “jet lag”e mahkûm olduğunuz anlamına gelir. Vardiyalı çalışmanın konsantrasyonda azalmanın yanı sıra, obezitede artışa da yol açtığı biliniyor. Uyku zamanlamanız bozulduğunda daha fazla acıkırsınız, canınız daha çok karbonhidrat çeker ve dengesi bozulmuş, miskinleşmiş bir metabolizma, diyabet ve kalp hastalığını azdırır ve hızlandırır.

Kış saatine geçtiğimizde pek çoğumuz için ruh halinin ya da konsantrasyon becerisinin üzerine yavaş yavaş bir kapı kapanır ya da bir perde çekilmiş gibi olur. Bu duruma “kış hüznü” ya da “Mevsimsel Afektif Bozukluk” denir. Herman Melville *Moby Dick*’te şöyle tarif eder: “Baktım ki ağzımın tadı kaçmış, buruklaşmışım; baktım ki içime o soğuk kasım yağmurları çiseliyor ...” Melville’in anlatıcısı İsmail, kış hüznünden kurtulmak için Güney Denizlerine yelken açar ama çoğumuzun böyle bir şansı olmadığından kışla barışık olmanın bir yolunu bulmamız gerek.

İskoçya’nın kışında da vücut saatini zamana ayarlı tutmak Antarktika kışındaki kadar zorlu bir mücadele gerektirebilir. Antarktika’da yürüttüğüm araştırma, gök mavisini ışık

* Sabahattin Eyuboğlu, Mina Urgan çevirisi (ç.n.)

kutularının uyku kalitesinde hafif bir düzelme sağlamakla beraber, küçük grubumuzda hiç kimsenin yirmi dört saatlik ritme daha fazla yaklaşmasına katkısının olmadığını gösterdi. Kış hüznünün üstesinden gelmenin, vücut saatini zamana ayarlı tutmanın ve “jet lag”i aşmanın en iyi yolları dünyanın neresinde olursanız olun aynıdır: Rutine bağlı kalın, belli aralıklarda sağlıklı öğünler yiyin, her gün egzersiz yapın ve en önemlisi, gün boyu mümkün olduğunca ışık almaya bakın; güneşin doğal ışığı genellikle yapay ışıktan kat kat parlaktır. Antarktika’da, genişlemiş bir gözbebeği kadar karanlık ve engin gökyüzü altında kayarak geçirdiğim zamanları hatırladıkça, meteor yağmurlarına ve kuzey ışıklarına, ayın evrelerine ve yıldızların biteviye dönüşüne minnet duyarım. Gözlerim orada bir çift ışık organı olarak muhteşem güzelliklerin görüntülerini bana bahsetti ama şimdi onları bir çift zaman organı olarak da takdir ediyorum.

Sınıkçılık: İyileşmenin Cebri

Kırık tedavisi güç değildir ve hemen her tababet uygulayıcısının işidir.

Hipokrat, *Kırıklar*

ANTARKTİKA'DAKİ GÖREVİM SONA ERDİKTEN bir yıl sonra, çocuk hekimi arkadaşım Stephen'ın çalışmalarını öğrenmek için Batı Afrika'ya uçtum. Stephen bir yandan beslenme yetersizliğiyle ilgili araştırmalar yapıyor, bir yandan da Gambiya'nın Senegal sınırında bir taşra kliniğini yürütüyordu. Küçük bir köyün yanında yer alan klinikte, araştırmanın yanı sıra, temel, yaşam-sal işlerle uğraşılıyordu: hafif yaralanmalar, enfeksiyonların tedavisi, gebelik takibi, beslenme tavsiyeleri. Röntgen cihazı yoktu ve ilaç azdı. Her sabah kahvaltı yaparken, kliniğin ön kapısından başlayıp gölgeli patika boyunca devam eden kuyruğun çevredeki ağaçlık alana doğru uzamasını seyrederdim. O zamanlar tropikal kırsalındaki tıp uygulamaları hakkında pek az deneyim sahibiydim ama öğreneceğimi umuyordum.

Aylardan nisandı, yılın en sıcak ayıydı ve sıcaklık 40°C'nin üzerindeydi. Günün en sıcak zamanı çalışmak imkânsızdı. İki ağaç arasına gerili hamakta kıpırdamadan yatıyordum. Sahra Çölü'nden gelen kavurucu rüzgâr serinletmek şöyle dursun, fırın gibi ısıtıyordu. Bir yıl içinde tenim, Antarktika'daki sıfırın altında eksi ellilerden burada kırk dereceyi aşan

sıcaklıklara, yaklaşık yüz derecelik bir değişimden geçmişti. Tozun toprağın içinde hızlı hızlı nefes alıp veren akbabalar, Antarktika’da sıcaklık buzun erime noktasına yaklaştığında penguenlerin yaptığı gibi, serinlemek için kanatlarını iki yana açıp oturuyorlardı.

Güneş o kadar çabuk batardı ki insan akşamın indiğini belli belirsiz hissedirdi ama kliniğin günlük işleri bitip sıcaklık katlanılabilir hale gelince köyde yürüyüşe çıkardım. Zaman zaman çok uzaklarda olduğumu hissetsem de –akşam beşten sonra telefon sinyali yoktu ve internet bağlantısı yok denecek kadar zayıftı– dış dünyadan izler bulmak mümkündü. Köyün topraktan yapılmış kulübelerinden biri fırın olarak kullanılıyordu. Sahil kesiminden un geldiği zaman bacadan duman tüttüğünü görür, Fransız bagetleri satılacağını anlardınız. Çin işi fenerler ve kovalar satan Moritanyalı bir satıcının işlettiği küçük bir dükkân vardı. Bu mallar yüz yıl öncesinde Atlantik kıyısına yerleşmiş Lübnanlı tacirler tarafından ithal ediliyordu. Adam çalışırken BBC yayın servisinin Arapça kanalını dinlerdi.

Zamanım varsa yayvan bir mango ağacının altından geçip sağlam sollu baobap ağaçlarının sıralandığı yoldan ve adam boyu sarı sazların arasından nehre yürürdüm. Sazlığın ötesinde kare kare parsellenmiş –yağmur mevsiminde çeltik tarlalarına dönüşen– çatlamış toprakla örtülü bayırlar, daha ötede çamurlu arazi uzanır, en uzakta nehrin kahverengi parıltısı seçilirdi. Kuzey Avrupa’nın güvenilir nehirleriyle büyümüştüm ama bu tamamen farklı bir şeydi: Sahra şeridinin hercai yağmurlarının beslediği, sağı solu belli olmayan, tuzlumsu, yağlı bir çamur deryası. Ben yaklaşırken akciğerlibalıklar ağır ağır soluyarak deliklerine daldardı. Sınıflamaların değişken, beklenmeyen rutin olduğu bir diyardı burası.

“GEOMETRİ” SÖZCÜĞÜ “YERYÜZÜNÜN ÖLÇÜMÜ” anlamına gelir ve bir bilim olarak kökeni Eski Mısır uygarlığına dayanır. Geometri, bereketli Nil Deltası’nda su seviyesi yükselip alçaldıkça

tarım arazilerinin hesaplanmasında kullanılırdı. Bu konudaki temel metinlerden biri, MÖ 300 civarında İskenderiye’de yazılmış olan Öklid’in *Elemanlar*’ıdır. Kutsal Kitap’tan sonra en fazla basılmış, gelmiş geçmiş en etkili metinlerden biri olduğu söylenir. Terimleri tanımlayarak başlar (“bir çizgi, genişliksiz uzunluktur”, “bir hudut, herhangi bir şeyin sınırı olandır”) ve çeşitli önermelerle devam eder (“bütün, parçadan büyüktür”, “bütün dik açılar birbirine eşittir”). Bu tanımlar ve önermelerle önce bir matematiksel dünya yaratır, sonra da onu dize getirir. Sayfalardan ispatlar dökülür. En önemli ispatlarından birinde ikizkenar üçgenin taban açılarının nasıl hep eşit olduğunu gösterir. Ortaçağ âlimleri, ispat üzerinde çalışan öğrencilerin bir türlü ilerleyememesinden ötürü bu ispata “Eşek Köprüsü” adını vermişti.

Öğrenciyken matematikten hep keyif almışımdır; sözcüksüzlüğünü, sonsuzluğu hayal etmeye teşvik etmesini ve –en azından benim seviyemde– güvenilir, derli toplu sonuçlara varmasını severdim. Her yeni tekniğin ustası olmak ayrı bir zevkti: şimdi dairenin çevresi, şimdi hipotenüsün uzunluğu, şimdi bir eğrinin eğimi. Kalkülüs özellikle tatminkârdı, bir nevi aritmetiksel sihirdi. Bir dizi harf ve sayının bir parbole dönüşebilmesi umulmadık bir heyecandı.

Kalkülüsün yaratıcılarından birinin Isaac Newton olduğunu ve ona göre dönüşümün evrensel, esasa dair bir süreç olduğunu öğrenmiştim: Akış halinde olup da ölçülebilen ve cebirsel olarak gösterilebilen her şeyi “akışkan” olarak adlandırıyordu. Onun matematiği, durmaksızın değişen sayı nehirlerinden kurulu bir dünyaya çağırıyordu. “Akış” (“fluxion”) adını verdiği her bir akışkanın hız değişimini tarif etmek için kalkülüsü geliştirmişti. *Cebir* (“algebra”) sözcüğü Arapça “kırık kemiği kaynaştırma” anlamındaki *al-jabr*’dan gelir. Öklid’in *Elemanlar*’ında, hatta Yunan hekim Galen’in yazmaları gibi Antik Yunan metinlerinde izlerine rastlanmakla birlikte, günümüzde bilinen şekliyle cebir, dokuzuncu

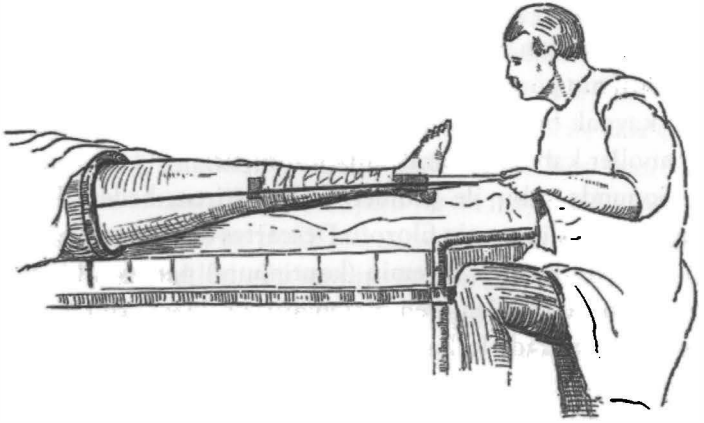
yüzyılda Bağdat'ta bulunmuştur. Cebir isminin sınıkçılıktan gelmesinin sebebi, tıpkı kırık bir kemiğin traksiyonla çekilip ardından iyileşmeye bırakılması gibi, bir denklemin iki tarafını ayırıp dengelemesi, ardından da bunları çözerek sonuca ulaşmasıdır. Arapların geride bıraktığı miras sayesinde Güney İspanya'da sınıkçılar ve berber cerrahlar modern çağa dek *al-gebristas* olarak biliniyordu.

Matematığın en güven verici yanlarından biri, denklemlerin her seferinde aynı şekilde çözülmesidir. İnsandaki iyileşme biçimiye matematiksel formüllerin dünyevi olmayan mükemmeliyetine uymaz; her birey ve her hasar için farklıdır. Matematik sonsuza giden asal sayılar ya da negatif kareköklerin hesaplanmasının olanaksızlığı gibi aşkın gizemleri araştırılabilir. İnsandaki iyileşme süreci daha az gizemli değilse bile içinden çıkılması daha güçtür.

BİR İKİNDİ VAKTİ GAMBIYA'DAKİ kliniğe sekiz yaşında bir oğlan çocuğu getirdiler; üç metre yüksekten, bir mango ağacından düşüp bacağını incitmişti. Yürüyemiyor, ağrıdan hıçkırığa hıçkırığa ağlıyor, kimsenin muayene etmesine izin vermiyordu. Stephen, uyluk bölgesini uyuşturmak için sol bacağının üst kısmına, kasığa lokal anestezi yapınca çocuk sonunda düz yatabildi. Sol bacağı olması gerekenden daha kısa görünüyor, sol dizi dışa bakıyordu ve bunların ikisi de uyluk kemiğinde kırık olduğunun işaretiydi. Uyluk kırığı hayatı tehdit eden bir yaralanmadır, baktaki iç kanamadan ya da hareketsizliğe bağlı zatürreeden ötürü ölümcül olabilir. Bu tür kırıklarda ağrıyı dindirmek için en iyi yöntem, bacağı Thomas ateli denen aletle çekerek traksiyona almaktır; böylece uyluk normal uzunluğuna kavuşur ve kemiğin birbirinden ayrılan uçları bir araya gelir.

Thomas ateli adını, geçmişi epey eskiye dayanan Anglesey'li bir sınıkçı soyundan gelen Galli cerrah Hugh Owen Thomas'tan almıştır. Belki de Thomas'ın "buluşu" bir aile sırrının uyarlamasından ibaretti. Antarktika'daki klinikte elimin altında iki

“Thomas ateli” vardı ama hiç kullanmam gerekmemiştir. Oysa gerçekten ihtiyaç duyduğum yerde, Gambiya’da bir tane bile yoktu.

Çocuğun bacağını gevşek bandajlarla sardık; tahta parçalarını birleştirip bir kutu yaptık ve içini buruşturduğumuz kâğıt havlularla döşedik. Bacağı hareketsizken daha rahat edecekti ama Thomas ateliyle traksiyon yapılamadığından bacağı hâlâ olması gerekenden kısa görünüyordu. Hasarı doğru dürüst değerlendirmenin tek yolu film çekmekti ama bunun için çocuğun Atlantik kıyısındaki kliniğe, toprak yolda dört saatlik bir yolculuk yapması gerekiyordu.

Çocuğun babası kirli beyaz elbisesi ve takkesiyle heybetli ve ağırbaşlı görünen, yaşlı bir adamdı. Hayır, dedi, çocuk kıyı kesimine gidemezdi. Bacağı kırılınca oraya giden ve bir daha geri gelmeyen birini tanıyordu. Çocuk eve dönecekti ve köydeki bir sınıkçıya gideceklerdi.

Hemşirelerden bazıları babayı çocuk istismarıyla suçlayarak kızmaya başlamışlardı. Adamı polis çağırmakla tehdit ediyorlardı. Tercümanlar aracılığıyla çocuğun sakat kalma ihtimali olduğunu, doğru tedavi edilmezse bacağının kısa ve çarpık kalacağını açıklamaya çalıştım. Fakat adam oğlunu vakarla kucaklayıp ağaçların arasından yürüyerek uzaklaştı.

CEBİR ASIRLAR BOYUNCA GEOMETRİYLE bütünleşeceği yerde ona paralel bir gelişim izlemiştir. Bu ikisi ayrıışık matematiksel sistemler olarak düşünölmüştür: Geometri dünyayı birbirinden ayrı ve evrensel geçerliliğı olan daha somut terimlerle temsil eden daha seçkin, yaşlıca kuzendi. Cebir ise yeniyetmeydi; pek çok Batılının gözünde okült izler taşıyan, Arapların eğip bük-tüğü kaypak bir sembolizmdi (filozof Thomas Hobbes cebri “semboller kabuğı” olarak adlandırmıştır).

Sonunda cebir ile geometriyi birleştiren, beden ile akıl arasındaki bölünmenin filozofu Descartes olmuştur. Bu iki di-siplinin aynı kozmik süremin (kontinuum) parçası olduğunu ve daha önce çözölemeyen matematik problemlerini çöz-mek için nasıl bir arada kullanılabileceğini göstermiştir. Descartes geometrik şekilleri, bugün hâlâ ona atfen “kartezyen koordi-natlar” olarak adlandırdığımız ve birine “x”, diğetine “y” ek-seni dediğimiz birbirine dik iki eksen üzerine yerleştirmiştir. Sonsuz boyutlardaki şekilleri koordinat sistemine yerleştir-mek için bir sistem geliştirmiştir.

Descartes beden ile akıllı birbirinden ayırarak fiziksel dünyayı parçalara ve süreçlere bölerken bilim ve tıptaki özel-leşmeyi müjdeliyor, bugün hâlâ yansımalarını yaşadığımız düşünce devrimini özgürleştiriyordu. Böylece cebir ve ge-ometriyi birleştirerek, sürekli bir devinim ve değışim içinde olan dünyanın dönüşümüne uyan bir matematiğın, kalkölü-sün yolunu açtı.

BACAĞI KIRILAN ÇOCUK HADİSESİNDEN bir hafta sonra, klinikteki hemşirelerden Kalilu ile “doğrudan gözetimli” tüberküloz te-davisi (DGT) uygulamak için bir başka köye gittik.* Bıyıksız, çember sakallı Kalilu’nun kafasında siyah yün bir takke vardı.

* Doğrudan gözetimli tüberküloz tedavisi, tüberküloz kontrolü için Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1991’de tanımlanmış bir stratejidir. Hasta ilacını alırken bir görevli tarafından gözlenir. Amaç, hastanın tedaviye uyumunu garantilemek ve her doz ilacı içtiğinden emin olmaktır. (ç.n.)

Altın gözlük çerçevesi hayli süslüydü, cep telefonunu hemşire üniformasına iliştirmişti. Sakin, soğukkanlı biriydi; bana günün birinde Birleşik Krallık'ta çalışabileceğini umduğunu söyledi. Köye giderken, tüberkülozda yeterli tedavi uygulanmasını ve hastalığın yayılmasını sınırlandırmayı hedefleyen DGT girişiminden bahsetti. Gürültülü bir motor sesiyle klinikten uzaklaşmış, yolumuza çıkan eşeklerle keçilere korna çala çala Sahel'in seyrek çalılıkları arasında ilerliyorduk. Koşturan babunlar yolda önümüzde çıkıyor, yeşil vervet maymunları ağaçlarda sallanıyordu. Hiç trafik işareti yoktu ama yolun her iki tarafında kar direkleri gibi termit yuvaları yükseliyordu. Yolda çukurlardan çok engebeler vardı; toprak yer yer kavrulmuş görünüyordu ama Kalilu yangınların tarım arazisi açmak için kasten mi çıkarıldığını yoksa atılan bir sigara izmariti yüzünden kazayla mı çıktığını bilmiyordu. Bataklıkları, savanı, volkanik kayalarla kaplı arazileri geçtik. Hava, Sahra Çölü'nden savrulan kumla çıtır çıtırdı. Manzara o kadar güzeldi ki yolculuk hiç bitmesin istiyordum ama birdenbire ağaçların arasından sazlarla kaplı teneke damlar ve yıpranmış bir UNICEF notu gözüktü: "Bebek Dostu Topluluk".

Köye girerken yavaşladık. Gölgede grup grup oturan erkekler biz geçerken Kalilu'ya el salladılar. Kadınların hepsi çalışıyordu; odun taşıyor, dibekte buğday dövüyorlardı. Kerpiç duvarlı evlerden fırlayıp arabanın peşinden koşan çocuklar biz inince etrafımızı sarıp, "Adın ne, adın ne?" diye sormaya başladılar.

"Sadece 'Tubab' de," dedi Kalilu. "'Beyaz adam' demek."

Kapısı oluklu sacdan yapılmış kerpiç duvarlı bir eve doğru yürüdü; dışarıda, gölgede yaşlı bir kadın oturuyordu. Kadının yanında, beyaz tenime ağzı açık bakakalmış iki-üç yaşlarında, çıplak bir oğlan duruyordu. İçeri girip seslendik ama yanıt veren olmadı. İçerideki iki odadan biri bomboş ve duvarları beyaz badanalıydı, bir köşeye yırtık pırtık bir şilte dürülmüştü. Diğer oda da iki kişilik bir yatak ve üzerindeki kirli örtü dışında boştu. Tekrar dışarı çıktık, Kalilu hastasına seslendi. Kalabalık toplanmaya başladı, derken ayak bileğine gelen sarongu ve aynı kumaştan başörtüsüyle genç bir kadın gülerek öne çıktı. Bizi yeniden eve soktu. Hastamız yataktaki kirli örtünün altında uyuyordu.

Örtünün altından çıkan adam o kadar zayıftı ki sanki derisi yüzülmüş de her bir eklemi ve eklem bağı, her bir damarı ve kirişi ortaya çıkmıştı. İzleyicilerini selamladı (kalabalık, odada toplanmaya başlamıştı), yarım sigarasını tekrar yaktı ve inleyerek kendini yatağın kenarına çekti. Kalilu doğru doz ve kombinasyondaki tüberküloz ilaçlarını bir kaba koydu. Hayır, dedi hasta başını iki yana sallayarak. İlaçları içmeyecekti. Çok fazla ilaç vardı ve midesi bulanıyordu. "Tüh tüh, ne kadar zayıf olduğunu görüyor musun?" diye mırıldandı Kalilu. "HIV testi yaptırmayı reddetti." Seyirci kalabalığını yararak yaklaşan aile bireyleri seslerini yükseltmiş, adamı işaret ediyorlardı. "Aptallık etmemesini söylüyorlar," diye çevirdi Kalilu, "ilacı almasını söylüyorlar." Derken köyün yaşlıları gelip daha öfkeli bir tavırla tavsiyede bulundular. Görüldüğü kadarıyla seyircilerin çoğu eğleniyordu ama seslerinden sabırsızlanmaya

başladıkları anlaşılıyordu. Adam sakın sakın oturuyor, sigarasını içerken kendisine fırça çeken köylülere baş sallıyordu.

Bacağı kırılan çocukta olduğu gibi, belli bir tıbbi sorunun tedavi edilebiliyor olması, hastayı tedaviyi kabul etmeye nasıl ikna edeceğimi bildiğim anlamına gelmiyordu. Ayrıca bu durumun bir de ekonomik boyutu vardı: Tüberküloz tedavileri geliştirilmeden önce, on dokuzuncu yüzyıl Britanya'sında hastalığa bağlı ölüm, hastanın yoksulluk düzeyiyle doğrudan ilişkiliydi. Etkili ilaçların bulunmasından sonra bile yoksulluk ile tüberküloza bağlı ölümler arasındaki güçlü bağlantı ısrarla devam etti. Adamın veremini etkin biçimde tedavi edebilmek için yoksulluğuna da çare bulmak gerekiyordu ve doktor olarak bu konuda nasıl bir yaklaşım izlemem gerektiğine dair fikrim yoktu.

Kalilu'ya adama ne söylediğini sordum. “Tubab doktorun ilacı almasını emrettiğini söylüyorum,” dedi.

Adam parmağıyla bana işaret edip bir şey söyleyince herkes güldü.

“Ne dedi?”

“Tubab ilacı almamı istiyorsa karşılığını ödeyebilir,” dedi Kalilu.

Kalilu bu teklif karşısında başını sallayarak güldü ama bu hastalığın tedavisinde paranın da en az ilaç kadar önemli olduğunu içten içe kabullenmiş gibiydi. Derken direnç kırıldı; kalabalığın sessiz bakışları altında adam tabletleri birer birer alıp kolayla içti, sonra kendini yatağa bırakıp örtüyü omzuna çekti. Kadınlar işlerinin başına, erkekler gölgeye, çocuklar oyuna döndüler.

KEMİK İYİLEŞMESİNİN İLK AŞAMASINDA yangı alevlenir ve kemiğin kırık uçları etrafında pıhtılaşma olur, bağışıklık sistemi ağrı ve şişmeyi uyarır. Kan pıhtısı dayanıklı bağ dokusu hücreleri için bir iskelet oluşturur ve kırığın iki tarafındaki yüzey (“periost”) yeni kıkırdak ve kemiği oluşturacak dokuya dönüşür.

Bu yeni kemik, kırığın her iki ucundan şişkin bir kütle olarak, iki uç ortada buluşup “kırık kallusu” denen köprüyü oluşturan kadar büyür. Bu süreç, küçük bir kemikte günler, büyük bir kemikteyse haftalar alabilir. Kırık uçların birbirine yakınlığı ve hizalı olup olmaması iyileşme hızını etkiler.

Yeni oluşan kemik dokusu süngerimsi ve kırılımandır; ilerleyen haftalarda yerini yavaş yavaş tabakalı, güçlü “lamellar” kemiğe bırakır. Lamellar kemik, kallusu dışarıdan şekle şemaile sokan özelleşmiş hücreler tarafından yeniden biçimlendirilir. Bazen iyileşmenin mükemmel olduğu röntgen filmleri görürüm, hasarın izi neredeyse belli bile olmaz. Bazen de iyileşme sırasında yumrulu düzensizlikler ve kalıcı kalınlaşmalar gelişir ve “Kaburgalarınız ne zaman kırıldı?” diye sorduğumda hasta yüzüme şaşkın şaşkın bakar. Parmak kemikleri gibi küçük kemikler üç hafta içinde tamamen iyileşebilir. Uyluk kemiği gibi bir kemikteyse iyileşme on iki haftayı bulabilir.

Kalilu’yla arabaya giderken, önceki hafta gelen çocuğu arkadaşlarının yanında topallayarak yürürken gördüm. “Şuraya bak!” dedim çocuğu göstererek. “Uyluk kemiği kırılan çocuk bu. Ama o kırıkların iyileşmesi en az altı hafta sürer.”

Kalilu omuz silkti. “Belki de sınıkçı büyü yapmıştır. Belki de sen yanıldın, kemik kırılmamıştı.”

Dönüş yolunda çalılar gözüme gelirken olduğu kadar hoş görünmedi. Hayran hayran manzara seyretmek yerine bu kez sağlık ekonomisine ve doktor olarak daha kaç fırın ekmek yemem gerektiğine dair derin düşüncelere daldım. Tıpla uğraşarak geçirdiğim bir gün daha, geçmek için debelenip durduğum bir Eşek Köprüsü daha.

Menopoz: Tanrıçanın Üçüncü Yüzü

Menopoz, akla gelebilecek en cazibesiz konu herhalde; bu da ilginç çünkü menopoz hâlâ bir tür tabu kırıntısına sahip olan pek az konudan biri.

Ursula K. Le Guin, “Uzaylı Kocakarı” (*Kadınlar Rüyalar Ejderhalar*)*

EDINBURGH'UN MENOPOZ KLİNİĞİ, 1864'TE bir tesisat ustasının vasiyeti üzerine açılan, Victoria döneminden kalma bir hastane olan Chalmers Cinsel Sağlık Merkezi'ndedir. George Chalmers vasiyetinde “Yeni Revir ya da Hasta ve Yaralılar Hastanesi veya adı her ne olursa olsun” bir hastane yapılması istediğini özellikle belirtmişti. Alt kattaki iki koğuş muhtaçlar, üst kattaki iki koğuş ise günde üç şilin ödeyebilecek olanlar içindi. “1887’de hemşireler için küçük bir bölüm açıldı,” diyor merkezin resmi tarihinde; “Mahzen ile morg arasındaydı.”

1950’lerde bina yakındaki Kadın Hastalıkları Hastanesi ile birleşmiş ve yavaş bir dönüşümle yataklı koğuşlar kaldırılmıştı. 2011’de şehrin zührevi hastalıklar, doğum kontrolü, menopoz ve cinsel kimlik kliniği gibi karma uzmanlık alanlarını içeren cinsel sağlık merkezi olarak yeniden tefriş edildi.

* Ursula K. Le Guin’in “Uzaylı Kocakarı” öyküsünden yapılan alıntılar Bü-lent Somay (Metis Yayınları) çevirisidir. (ç.n.)

Ayakta tedavi için gelenler her sabah dışarıda uzun kuyruklar oluşturuyordu. Şakacılar ya da ahlakçılar kumtaşı duvardaki “Cinsel” yazısını sökmüşlerdi.

Çalıştığım cinsel sağlık kliniklerinin çoğunun resmiyetten uzak, fütursuz bir atmosferi vardır; hastalar oldukça genç, hastalıklar çoğunlukla tedavi edilebilir niteliktedir (şimdilerde HIV’in dahi seyri yavaşlatılabiliyor) ve personelin iyi bir çalışma ortamından kaynaklanan tatlı bir alaycılığı vardır. Bütün doktorlar mahrem hikâyeler dinler ama cinsel sağlık uzmanları payına düşenden çok daha fazlasını duyar.

Menopoz kliniğinin çalışmalarını öğrenmeye gittiğimde işe öğrencilerin, stajyerlerin ve danışman hekimlerin kahkahalar içinde birbirlerine hikâyeler anlattıkları kafeden başladım. Menopoz kliniğinde danışman jinekolog ve kıdemli doktor olan Ailsa Gebbie ile oturduk. Ailsa yirmi yıl önce tıp fakültesinde hocam olmuştu; enerjik, hevesli, kısa sarı saçlı bir kadındı; lafını tartarak canlı bir tonda konuşurdu. Birleşik Krallık Cinsel ve Üreme Sağlık Hizmetleri Fakültesi’nde yöneticilik yapmıştı.

Menopoz hakkında soru sormak için kliniğime gelen kadın sayısı pek azdır; kırklı yaşlarında bir erkek olduğum için genellikle bir kadın meslektaşına danışmayı tercih ederler. Ama “yaşdönümü” denen değişimi yaşayanlardan bazıları arada bir de olsa bana gelip sıcak basmaları, uykusuzluk, ciltteki değişiklikler ve duygu durumundaki dalgalanmalarla ilgili sorular sorar. Östrojen aylar içinde değil, daha çok yıllar içinde azalır, o nedenle “menopoz” sözcüğü kulağa gerçekte olduğundan daha ani bir değişim gibi gelir. Menopoz ayrıca geçici, hatta önemsiz bir durum çağrışımı yapar. Menopoz belirtileri geçici ve sıklıkla hafif olabilir ama menopoz evresi kalıcıdır ve hiç de önemsiz değildir. Menopoz bir hastalık ya da eksiklik, hatta bir semptomlar bütünü değil, kadın olarak kırk-elli yıl yaşamış olmanın doğal sonucudur. Bütün kadınlarda menopoz yaklaştıkça östrojen düzeyleri düşer; oysa aynı yaştaki her elli erkekten sadece birinde testosteron

düzeylerinde benzer bir düşme görülür. Kadınların yaklaşık üçte biri –belirtilerden ötürü tükenmişlik, stres ya da depresyon yaşayanlardan tutun, sadece ateş basmalarına çare arayanlara varan bir grup– doktora gitmeyi gerektirecek ölçüde sıkıntı çeker. Bir erkek olarak, bu durumdaki pek az kadının son tavsiyeler konusunda bilgi sahibi olduğunu ama pek çoğunun bir meslektaşına yakınmalardan bahsettiğini görüyorum. O nedenle Ailsa’yla oturup ondan feyz almaya baktım.

“MENOPOZ” SÖZCÜĞÜNÜN HENÜZ TÜRETİLMEMİŞ olduğu yüz yıl öncesinde Yunan kökenli kullanışsız bir terim olan “klimakterik” sözcüğü yaygındı. Aslında merdivendeki bir basamak –aşılması ya da geçilmesi gereken bir evre– anlamına gelen “klimakterik” sözcüğüne ağır anlamlar yüklenmiştir: hayatın zirvesi (klimaks), kritik bir dönem, başarıyla atlatılan bir fırtına. Tarihçesine bakınca kavramın kadınlar için olduğu kadar erkekler için de geçerli olduğunu görüyoruz fakat erkeklerde “klimakterik yaş”ın geleneksel olarak altmış üç olduğu düşünülüyordu; bu, kadınlar için öne sürülen kırk dokuz yaştan çok daha geç bir yaştı. Çağdaş tıp öncesi dönemin nümerolojiye yoğun bir ilgisi ve yedinin katlarıyla ilgili bir takıntısı vardı. Bu takıntının geçmişi MÖ 600 civarında, insan yaşamının yedi yıllık çağlara ayrıldığını, her çağın bir geçiş ritüeliyle başlayıp rol değişimine sebep olduğunu anlatan uzun bir şiir yazmış olan Atinalı Solon’a dek uzanır. Hatta yedinin katlarıyla kurulan ilişkinin geçmişi daha da eskilere dayanır: Babilliler yedi gök cismi (Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn) fark etmiş, yedi katlı zigguratlar inşa etmişlerdir; Yunan dilinde yedi sesli harf vardır ve dünyanın yedi harikası tanımlanmıştır.

Oxford İngilizce Sözlüğü’nde “klimakterik” sözcüğüne üç sütun ayrılmıştır ve maddelerden sadece biri özel olarak menopoza ilgilidir: “Yaşamsal kuvvetlerin inişe geçmeye başladığı (genellikle 45-60 yaş arası) dönem (kadınlarda ‘yaşadönümü’

ile aynı döneme denk düşer).” “Klimakterik hastalık” teriminin karşısındaysa şöyle yazar: “Genellikle yaşamın ileri bir evresinde ortaya çıkan, kas ve kuvvet kaybı, uykusuzluk vb. özellikler gösteren, sebebi bilinmeyen bir hastalık.”

Sözlük üzerinde çalışan dört yüz küsur editör ve katkı sahibinden yetmiş kadarı kadındır. “Climacteric” terimini içeren “C” harfi sadece dördü tarafından denetlenmiştir.* Kaynakça tarihinin büyük bölümünde kadınların sesinin duyulmaması, “klimakterik” için 1590-1879 arasında yazılıp kayda geçirilen her özgün kaynağın bir erkek tarafından kaleme alındığı anlamına gelir.

Tarihçi Louise Foxcroft, *Hot Flushes, Cold Science: A History of the Menopause* [Sıcak Basmaları, Soğuk Bilim: Menopozun Tarihi] adlı kitabında, on altıncı yüzyıl hekimlerinden Giovanni Marinello’dan yaptığı alıntıyla menopoz tarihinde erkeklerin nasıl söz sahibi olduğunu özetler: “Âdetten kesilmeyle birlikte acı başlar... Başlıbozuk rahim bir inip bir kalkar ya da katlanılması güç başka eylemlere girer.” Foxcroft, klimakterik dönemin salt dişiye özgü bir fenomen olarak algılanmasına karşı uyarır: “Erkeklerin de hormonları vardır,” gözleminde bulunur “ve menopozu yaşlanma sürecinin geçici bir evresi olarak düşündüğümüzde, tartışmaya açık olmakla birlikte, onlar da menopoza girer.”

Tıp tarihçisi Roy Porter, özellikle kadın bedeniyle ilgili tartışmalarda eril bakış açılarının tahakkümüne karşı uyarıcıdır. Porter’a göre, menopozla ilgili sorunlar –varsa eğer– erkek yönelimli bir mesleğin, anlamadığı bir alanı tıbbileştirme eğilimi sonucu abartılmaktadır. Birçok geleneksel toplumda menopoza ilişkin öznel sorunlar yaşanmadığını, tam tersine menopozun, hayatın genellikle “külfetli ve tehlikeli” (hamilelik) ve damgalanan (âdet görmenin kirlenme olarak nitelenmesi) kısmından kurtuldukları için kadınlar tarafından kutlanan bir durum olduğunu söyler. Klimakterik dönemdeki

* J. E. A. Brown, Edith Thompson, E. R. Steane ve W. Noel Woods.

kadınlarla ilgili çapraz kültürel çalışmalar da Porter'ın analizini destekler: Araştırmacılar Finlandiya, Maya, Kuzey Afrika, Rajput, Çin ve Japonya'daki kadınların, sözelimi Amerikalı kadınlardan daha az fiziksel ya da "somatik" menopozal belirtiler gösterdiğini bulmuştur. Nancy Datan tarafından 1980'lerde yapılan bir çalışmada İsrail'de, Müslüman Arapların yanı sıra Kuzey Afrika, İran, Türkiye ve Orta Avrupa'daki Yahudilerden oluşan beş etnik grup incelenmiş ve hepsinin de menopoza bir özgürleşme olarak gördüğü ve memnuniyetle karşıladığı bulunmuştur. Datan, insan olarak hepimizin farklı geçişler yaşadığını, "hazırlıklı olmadığımız, değişen bir dünyaya adım atan orta-ileri yaştaki göçmenler" olduğumuzu yazmıştır. Her etnik grubun, kadınların orta yaş dönemindeki yeni ve özgürleştirici rollerini benimsemelerini kolaylaştıran gelenekleri, her kültürün yaşamımıza sevgi ve anlamlı işler katan yolları olduğu sonucuna varmıştır.

Yirminci yüzyılda tıp, menopoza, ilk kez 1942'de kullanıma giren Hormon Replasman (yerine koyma) Tedavisi (HRT) ile tedavi edilebilen bir eksiklik hastalığı olarak nitelendirmeye başladı. Yirmi yıl sonra New Yorklu jinekolog Robert A. Wilson, kitabı *Feminine Forever*'da [Sonsuza Kadar Kadınsı], kadınların ya otuzlu yaşlarda HRT kullanmayı düşünmeleri ya da kemik erimesi ve libido azalmasını göze almaları gerektiğini ileri sürünce HRT eczanelere ve dünya borsalarına alkışlarla kabul edildi. Wilson menopoza giren kadınları "kastratlar"* olarak adlandırıyordu.

Menopozun tıbbileştirildiği yirminci yüzyılın sonlarında menopoza girmiş 27.000 kadın "Kadın Sağlığı Girişimi" adlı çalışmaya katıldı; bu çalışmanın sonucu, HRT uygulanan kadınlarda inme ve meme kanseri riskinin, tedavi görmeyenlere göre hafifçe yüksek olduğunu ima ediyordu. Derken 2003'te çok daha büyük bir çalışma olan "Milyon Kadın Çalışması" HRT'nin meme kanseri riskini –mutlak sayılar küçük olduğu

* Kastrat: iğdiş edilmiş, hadım edilmiş. (ç.n.)

halde— *iki kat artırdığını* düşündürdü. Gazeteciler manşetlerde mutlak risk karşısında görece riske öncelik tanıma eğilimindedirler: İstenmeyen olayların 100.000’de 1’den 100.000’de 2’ye çıkması neredeyse anlamsız bir değişiklik olduğu halde bir gazete başlığı çığırtaçlık yaparak riskin “iki kat arttığı”nı yazıyordu. Haber hemen etkisini gösterdi; 2002-2006 arasında Birleşik Krallık’ta HRT reçeteleri üçte iki oranında azaldı. Bu çalışmaların temelde kusurlu olduğu gösterilmiştir; erken menopoza girmiş kırk yaşındaki kadınlarda da, yirmi yıl önce doğal yoldan menopoza girmiş yetmiş yaşındaki kadınlarda da aynı dozlarda hormon kullanılmıştı.

HRT hâlâ tartışmalı bir konu. Menopoz kliniğine gitmeden önce, otuz beş yıllık pratisyen hekimlik tecrübesi olan, Pratisyen Hekimler Kraliyet Koleji’nin eski başkanı Iona Heath’e, HRT’nin faydaları ve tehlikelerine ilişkin görüşünü sorduğumda bana şöyle dedi: “Kliniğe menopoz belirtileri için yardım isteyen bir kadın geldiğinde ona HRT’ye iki farklı şekilde bakılabileceğini söylüyorum. İlki, HRT’nin normal, doğal bir süreci tıbbileştirmeye yönelik erkek egemen düzenin bir komplosu olduğu.”

“Peki ya ikincisi?”

“İkincisiyse HRT ile ilgili korkunç hikâyelerin, kadınları ihtiyaç duydukları takviyeye ulaşmaktan alıkoyan erkek egemen düzenin bir komplosu olduğu. Verdikleri tepkiye göre hangi yolu izlemek istediklerini anlarım.”

CHALMERS HASTANESİ 1860’LARDA İLK açıldığında hastanenin koğuşunda doğan bir kız bebeğin yaşam beklentisi yaklaşık kırk bir yıldır. 1880’lerin sonlarında morgun yanındaki hemşire odası açıldığında yaşam beklentisi ancak kırk beş yıla çıkmıştı. Bu sayıların bu denli düşük olmasının nedeni, kadınların (ve bebeklerin) doğum sırasında ölmesiydi. Kız çocukların büyük çoğunluğu menopoza girecek kadar uzun yaşamıyordu,

menopoz çağını görebilenler hayatta kalmayı başarabilen dirençli azınlıktı.

Ailsa'nın peşi sıra, beyaz badanalı asmakat koridorundan kafeye yürüdüm. Teşrifat, Chalmers Hastanesi'nin bu üçüncü evresine yeni ve farklı bir anlam katmıştı; artık binanın çatısı camdı, bazı duvarlar yeniden yapılmıştı, bir zamanlar kadın hastalıkları ve doğum koğuşlarının bulunduğu alana doğal ışık huzmeleri vuruyordu. "Bugün klinikte sadece yeni hastalar mı olacak?" diye sordum Ailsa'ya.

"İkisi de. Farklı tedaviler denediğim, birkaç haftada bir kontrole çağırdığım hastalar da gelecek, belirtileri kontrol altına alınamadığı için kendi doktorları tarafından bana gönderilen yeni hastalar da."

"Hepsine HRT uygulanıyor mu?"

"Çoğuna. Gerçi reçete yazma konusunda kaygı duyan birkaç pratisyen hekim var hâlâ; özellikle de ailede kanser, tromboz, inme öyküsü gibi komplikasyonlar varsa."

Kliniği idare ederken Ailsa'nın yanında oturmuş hastalarıyla tanıyor, benim kliniğime gelmiş olsalardı her biri için ne yapmış olacağımı anlatıyor, notlar alıyordum. Açıkça görülüyordu ki kadınların birçoğu Ailsa'yı tanıyor, ona güveniyordu; sıcak basmaları, cinsel sorunlar, idrar yolu enfeksiyonları, idrar tutamama, osteoporoz, libido, şiddetli ruhsal dalgalanmalar konuşuluyordu. Kimi kadınlar menopoza yavaş yavaş, kimileriye meme ya da yumurtalık kanseri tedavisi sonucu birdenbire girmişti. "Kanser tedavisine bağlı ciddi sıcak basmasından yakınan birine HRT'den ziyade bilişsel davranışsal terapi tavsiye edilmesine yönelik sağlam kanıtlar var," dedi Ailsa. "Duygu durumu ve uyku sorunlarını çözmede bazı danışmanlık türleri HRT kadar, hatta daha iyi sonuç verebilir."

"Peki, insanlara riskler hakkında ne söylüyorsun?" diye sordum.

“Onlara risk tablosunu gösteriyorum.” Birleşik Krallık’ta reçete yazmanın kutsal kitabı olan *İngiliz Ulusal Formülleri*’nin istatistiksel riskleri gösteren sayfasını açtı. “Kanser ve tromboz risklerinde, on yıl sürekli tedaviden sonra küçük bir artış olduğunu gösteriyor. Ama bu riskler yine de küçük.” On yıldan uzun süre HRT uygulanmış ellili yaşlardaki kadınlarda meme kanseri oranları yaklaşık yüzde 2’den yüzde 4’ün biraz üzerine çıkmış. Altmışlı yaşlardaki kadınlardaysa oran yüzde 3’ten yüzde 7’ye yaklaşmış.

“O halde risk yaklaşık iki kat artıyor.”

“Evet ama yine de düşük. İnsanlar görece riskten çok, toplum genelindeki gerçek riski bildikleri zaman, belirtiler tahammül edilemeyecek düzeydeyse genellikle HRT’yi tercih ediyorlar. Ben genel olarak altmış yaşın üzerindeki kadınlara HRT reçetesi yazmıyorum çünkü kanser ve tromboz riski asıl ondan sonra artmaya başlıyor.”

Ailsa’nın zaman zaman hormon değil de antidepresan verdiğini görünce, menopoz dönemindeki duygu durumu değişiklikleri ve uyku sorunlarının depresyon ve anksiyeteye mi ilgili olduğunu düşündüğünü sordum. “Her zaman değil,” diye yanıtladı, “ama düşük doz antidepresanlar yardımcı olabilir. Her kadın farklıdır.” Cinsiyet hormonları kemikleri sağlam tuttuğu için menopoz kemiklerde incelme ve zayıflamaya yol açabilir. Ailsa bu süreci yavaşlatmak için ilaç yazıyordu; birkaç kadını da daha az sigara içip daha fazla egzersiz yapmaya teşvik etti (sigara içmek kemikleri zayıflatırken, egzersiz güçlendirir). Ben genellikle tablet formunda HRT yazarım, oysa Ailsa farklı seçenekler sunuyordu. “Tek sorun vajina cildinin ince ve kuru ya da mesanenin fazla hassas olmasıysa ağızdan yüksek dozda östrojen almanın manası yok. Bu durumda kadınlara kendi başlarına vajinaya yerleştirip çıkarabilecekleri bir halka veriyorum ki östrojeni tam gereken yere uygulayabilelim. Uyluğa ya da göğse yapıştırılan flasterler ve sürülen jeller de fayda sağlayabilir; doz ne kadar düşükse risk o kadar azdır.”

Belki de doktor olarak objektif bakmam mümkün değil ama o öğleden sonra Ailsa ile otururken, kadınları eksikliğe bağlı bir hastalıktan mustarip olduklarına ikna etmeye çalışan buyurgan bir tıbbi kurum görmedim. Bir kısmı vücuttaki östrojenin hız kesmesinden kaynaklanmış olabilecek anksiyete, dayanılmaz sıcak basmaları, cinsel zorlanmalar ve uykusuzluk gibi dertlerden mustarip kadınların, dikkatli, dengeli ve hayatlarını değiştiren tavsiyeler aldığını gördüm.

“BİR KADIN MENOPOZDA KENDİ ölümlülüğüyle daha önce hiç olmadığı kadar yüz yüze gelir,” diye yazmıştır Germaine Greer *The Change* [Değişim] adlı kitabında. “Elli yaşında bir kadın kendi kendine ‘Şimdi hayatımın en güzel zamanı,’ derken, aslında hayatının sonsuza dek sürmeyeceğini her zamankinden iyi bildiğini kasteder.” Feminist psikolog Carol Gilligan, hayatın en önemli geçişlerinden biri olan klimakterik dönemin “kendini değersizleştirme ve çaresizlik melankolisine yol açabilecek” bir tür yas sürecine dönüşebileceğine dikkat çekmiştir. Ancak menopoza yönelik daha olumlu bakış açıları da var.

1976’da Amerikalı yazar Ursula K. Le Guin kendi yaşadığı değişim sürecini yansıtan, geniş kapsamlı ve özlü bir deneme yazmıştır. Şahsen menopoz hakkında otoriteye ya da tecrübeye dayanarak konuşamam ama Le Guin konuşabilir ve ben de hastalarımın onun denemesini okumalarını tavsiye ediyorum. Le Guin, denemesinde kadınların yaşamının geleneksel olarak “bekâret”, “olgunluk” ve “kocakarılık” olmak üzere üç evreye bölünmesinin hayata, fiziksel evriminin dışında, var oluştaki sosyal değişimlerle ilgili bir anlam ve yön kattığını söyler. Le Guin yirminci yüzyılın sonlarını, bekâreti değersizleştirip çocukları gitgide daha çok genç erişkinler gibi davranmaya sevk eden, buna karşılık menopoza giren kadınları genç kalmak için hormon kullanmaya teşvik eden bir dönem olarak görür. “Üçlü Tanrıça’nın tek bir yüzü var: Marilyn Monroe’nunki belki,” diye yazmıştır.

Le Guin, kadınların, hayatın bu üçüncü evresini tamamen kadına özgü ve özgürleştirici fırsatlar sunan bir durum olarak düşünerek değer verdiklerinde daha rahat edeceklerini ileri sürmüştür: “Bu değişimi yaşamaya hevesli olan kadının, en sonunda, kendisine gebe kalması gerekir. Kendini, kendi üçüncü benliğini, yaşlılığını karnında taşımalıdır; zorlukla ve yalnız başına.” Çocuklarının doğumundan farklı olarak bu yeni geçişte yanı başında bekleyen ya da yırtılan dokularını diken erkek bir kadın doğum uzmanı olmayacaktır. “Gene de, hazır bir geçiş ayını varken yokmuş gibi davranmak, bunu savuşturmak, hiçbir şey değişmemiş gibi yapmak çok yazık. Bu kişinin kadınlığını yok sayması, savuşturmasıdır, erkek gibi olduğunu iddia etmektir.”

Birçok okurun bilimkurgu ve fantastik romanlarıyla tanıdığı Le Guin, denemesini bir bilimkurgu düşünce deneyiyle bitirir: Diyelim ki uzaylılar geldiler ve kendilerine insanlığın tabiatını öğretebilecek “bir örnek insan” alıp gezegenleri Altair’e götürmek istediler. Le Guin genç bir kozmonot ya da bir bilim adamı, hatta Henry Kissinger gibi bir devlet adamı seçmez. “Herhalde kadınlar da ya yüce gönüllülüklerinden ya da Altair’in bir kadın için Dünya’dan daha kötü olabileceğine hiç mi hiç ihtimal vermediklerinden aday olurlardı bu işe,” diyen Le Guin, gönüllü olabilecek genç kadınlardan birini de seçmez. Onun yerine hayatı boyunca çalışıp didinmiş, doğum yapıp çocuklarını yetiştirmiş, altmışın üstünde –aklıselim sahibi, kıvrak zekâlı, sabırlı ve tecrübeyle edinilmiş kurnazlığı olan– bir kadın seçer. Bu kadının gönüllü olamayacak kadar alçakgönüllü davranacağını ama ısrar etmemiz gerektiğini söyler çünkü hayatının üçüncü evresini yaşayan bir kadın olarak o, “temel özelliği değişim olan insanlık durumunun tümünü denemiş, kabullenmiş ve yaşamış biri”dir.

Kastrasyon: Umut, Sevgi ve Fedakârlık

Kendimizi kastrasyon kaygısına değil, çok daha mutlak bir kastrasyon olan ölüme karşı savunuyoruz.

Ernest Becker, *Ölümü İnkâr*

TIP FAKÜLTESİNDE OKURKEN ÜNİVERSİTE kütüphanesini veteriner hekimlik öğrencileriyle ortak kullanırdık. Bazen masada karşımda veterinerlik öğrencilerinden biri otururdu. Birbirimizin ders kitaplarına merakla göz atardık; kimi zaman aynı konudaki kitaplar –mesela hematoloji ya da ortopedik cerrahi– açık olurdu. İnsan tıbbı ile hayvan tıbbı arasındaki ortak paydanın ne denli fazla olduğunu görmek güven vericiydi.

Bir gün prostat kanseri konusunu gözden geçiriyordum: habis hücrelerin mikroskoptaki görüntüsü, hastalığın evreleri, tedavide kullanılan radyoterapi, brakiterapi (tümör dokusuna radyoaktif kaynak yerleştirilerek uygulanan tedavi) ve standart kemoterapiler. Sağlıklı bir prostat bezi meni ve olgun sperm depolar; ejakülasyon (boşalma) sırasında güçlü biçimde kasılan duvarlara sahiptir. Hayat boyu testosterona maruz kalmak bezin hem boyutlarını hem de kansere yatkınlığını artırır. Prostat kanseri tedavilerinin birçoğu, testislerde

testosteron üretimini bloke ederek etki gösterir; testosteron olmayınca tümörün büyümesi yavaşlar.

“Bunların hepsi prostat kanseri için mi?” diye sordu bir veterinerlik öğrencisi notlarıma bakarak.

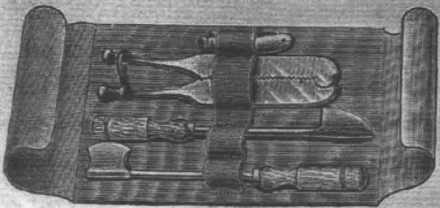
“Elbette,” dedim, “siz nasıl tedavi ediyorsunuz?”

“Tek kelime,” dedi gülerek, “kastasyon!”

Küçüklüğümde çiftçileri, baharda doğan kuzuları evimin yakınındaki tarlalarda kastre (iğdiş) ederken görürdüm. “O” şeklinde minik bir lastik alırlardı; ortasındaki deliğin çapı neredeyse lastiğin kalınlığı kadar olurdu ve özel penselerle lastiği kuzunun skrotumuna geçirirlerdi. Lastik, testislere giden kan akımını keser ve testisler birkaç hafta sonra düşerdi. Çiftçilerin kuzuları enediğini (kısırlaştırdığını) ilk gördüğümde “Canları yanmıyor mu?” diye sormuştum.

Çiftçi omuz silkmmişti. “Böylesi eski usulden daha iyi,” diye yanıtlamıştı. “Yüz yıl önce çobanlar bu işi dişleriyle yaparlardı.” Eneme ile geçen bir günün ardından adamların sakalları kan revan içinde kalmıştı.

CASTRATING SET

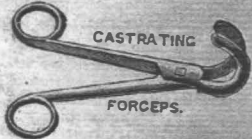

Containing Clams, Knife and two Irons, in leather case, complete ...	30/-
Searing Irons, 3/6 each; Knives, 1/6 and 3/6 each.	
Castrating Clams, with slide on handles (as in set above) ...	10/6
Ditto with spring regulating rack ...	12/6
Ditto with spoon-shaped blades ...	14/-

**GREGORY'S
CASTRATOR.**

For Lambs (as above)
Very simple and efficient, 2/8

**CASTRATING
FORCEPS.**

For Lambs (as above)
Nickel-plated, 5/-

Eneme, gelişim sırasında testosteronu saf dışı bırakarak hayvanları daha az saldırgan ve daha itaatkâr hale getirir ama aynı zamanda da irileştirir (cinsiyet hormonları kemiklerdeki büyüme plaklarının kapanmasını hızlandırdığından, testosteron olmadığında kemikler, plaklar kapanmadan önce daha fazla uzar). Düşük testosteron düzeyleri yağ birikimini de artırır. Kısırlaştırılmış erkekleri, dişilerin yanında çiftleşeceklerinden korkmadan otlamaya bırakabilirsiniz. Tarım toplumları bu yöntemi yazılı kayıtlardan çok daha önce kullanmaya başlamışlardı. Kısırlaştırılmış öküzler boyunduruğa daha kolay koşulur, sabanı daha az kırbaçlanarak çekerler. Kısırlaştırılmış köpekler daha kolay eğitilir, merada semirmeye bırakılan kısırlaştırılmış koyunları daha çabuk toplayabilir. Erken Asur ve Çin uygarlıkları bu bilgiyi insanlara da uyarlamıştı: Yoksul oğlanlar iğdiş edilir, devlet boyunduruğu altına alınıp saray halkına hizmetle görevlendirilirlerdi. (Çin’de hem penis hem de testisler kesilirdi; bu “üç hazine” kavanozda turşusu kurulu saklanır, özel durumlarda ortaya çıkarılır ve hadım ölünce onunla birlikte gömülürdü.) Hadımlar genellikle daha uzun boylu, bazen ortalamanın üzerinde kuvvetli olurlar, genellikle bir imparatorluk muhafız alayının çekirdeğini oluşturlardı. Saray haremde imparatoru boynuzlama korkusu olmaksızın çalışabilirlerdi.

Büyük İskender İran’ı fethettiğinde hadım edilmiş kölelerin kullanılmasından çok etkilenmiş ve bu geleneği benimsemişti; ayrıca hadımların cinsel açıdan arzulanır olduğu düşünülüyordu. Romalılar geleneği Yunanlardan devraldılar. İmparator Neron, kadın gibi giydirdiği ve evlendiği Sporus’u hadım ettirmişti, İmparator Dominiatus’un gözdesiyse Earrinus adlı hadımdı. Roma anlatılarında genellikle bir röntgencilik unsuru, günümüz medyasında belirsiz cinsiyete ve cinsel organlara karşı hâlâ görünür olan bir merak hissedilir. Hadımlar, pazar değeri en yüksek olan üst sınıf kölelerdi; testislerini kaybedince aileye karşı sadakatlerini de

yitirdiklerine, sadece efendilerine ve imparatorluğa sadık olduklarına inanılırdı.

Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılmaya başladığı dönemde, her bahar kutlanan ve öldükten üç gün sonra dirildiğine inanılan Attis adlı bir hadım tanrı kültü vardı. Rahipleri bir doğurganlık tanrıçasının onuruna Roma'da, şimdi Vatikan şehrinin bulunduğu tepede kendi kendilerini hadım ederlerdi. Bu uygulama Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşması sırasında devam etti. Kilisenin ilk rahiplerinden Origen kendi kendini hadım etmesiyle ünlüdür. Kastrasyon geleneği, iğdiş edilmiş oğlanların korist olarak eğitildiği Bizans'ta da devam etti ve yirminci yüzyılda, ta 1920'lere dek *skoptsy* mezhebinin kendi kendine kastrasyonu teşvik ettiği Rus Ortodoks Kilisesi'nde varlığını sürdürdü. Aziz Paulus'un kilisede kadınların sessiz kalmasına ilişkin tavsiyesi İtalya'da Rönesans döneminde mantıklı bir sonuca vardı: Tanrı'nın ihtişamı 1500'lerin ortasından itibaren hadım edilmiş soprano erkekler tarafından seslendirildi. On yedinci yüzyılda etkin olan Cizvit Tommaso Tamburini, kastrasyona “ölümcül bir tehlike arz etmemesi ve ancak oğlanın rızasıyla yapılması” koşuluyla izin vermiştir. Oğlanların ne ölçüde seçme şansı olduğunu söylemek zor ama on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardan kalma tutanaklarda oğlanların ailelerine itibar ve finansal güvence sağlamak üzere hadım edilme şerefine nail olmak için “yalvardıkları” anlatılır. Kastratoların en fazla talep gördüğü karmaşık, tiz seslere çıkan melodiler Paskalya haftası civarında –Attis kültü rahiplerinin kastrasyon kutlaması yaptığı dönemde– söylenirdi.

Vatikan koroya alınacak erkek çocukların kastrasyonunu on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar yasaklamadı ve Sistine Şapeli'nin son kastratosu Alessandro Moreschi 1922'de öldü. Ancak ölmeden yirmi yıl önce, pırıltısını yitirmeye başlamış sesiyle, sonradan “His Master's Voice” [Sahibinin Sesi] ya da HMV adını alan, o zamanki adıyla “Gramophone and

Typewriter Company” [Gramofon ve Daktilo Şirketi] için bir dizi kayıt yaptı. Moreschi’nin her şarkıyı bir ağıta dönüştüren o titrek, uhrevi soprano sesini internetteki kayıtlardan dinleyebilirsiniz.

KOMEDI SANATÇISI BILLY CONNOLLY bir keresinde şakayla karışık, doktorların testislerine karşı ilgilerini yitirip rektumuyla daha fazla ilgilenmeye başladıklarını söylemişti. Testis kanserinde medyan yaş otuz dört civarıyken, prostat kanserinde yetmiş ikiye yaklaşır. Prostat bezinin yıllık kontrolü sırasında yan yatıp dizlerinizi göğsünüze çekersiniz; doktor eldivenli parmağını makatınızdan sokarak prostatın büyüklüğünü ve kıvamını bağırsağın ince duvarı üzerinden değerlendirebilir.

Prostat kanseri yaygındır; dört bin kişilik yerel hasta topluluğumda her yıl birkaç kişiye prostat kanseri tanısı konur. Alex Sinclair de onlardan biriydi. Altmış iki yaşında bir inşaatçıydı; kapkara gür sakalı yüzünün alt yarısını güneş tutulması gibi gölgede bırakan, adaleli, dayanıklı, kel kafalı bir adamdı. Boşanmış olduğunu söylemiş, hareketli bir cinsel hayatı olduğunu ima etmişti. Çocukları uzun zaman önce büyüyüp evden ayrılmıştı. Kliniğe iş tulumuyla geldi. “Geceleri bir iki kez işemek için kalkardım,” dedi, “ama şimdi beş-altı kez kalkmam gerekebiliyor. Sabah yorgun argın uyanıyorum.” Zaman zaman tuvalette bir dakika boyunca dikilip idrarın damla damla akmaya başlamasını bekliyordu. “Doktora gitmeyi sevmem,” dedi. “Ama daha fazla dayanamadım.”

Mesanenizin ne sıklıkta boşalmadığını hissettiğiniz, idrar yapmaya başlarken ne sıklıkta zorlandığınız gibi bir dizi soruyu birden beşe kadar puanlayarak yanıtlamanız gereken “Uluslararası Prostat Semptom Skoru” denen soru formunu doldurduk. Alex yirmi ikiyle hayli yüksek bir puan aldı. Prostata özgü bir maddenin düzeyine bakmak için kolundan kan aldım. “PSA testi” prostatın büyüklüğüne göre büyük değişkenlik gösterir ve bazen de kanser açısından uyarıcı olur.

Rektal tuşe yapmak için izin aldım. “Bunu duymuştum,” dedi boyun eğresine; tulumunun fermuarını açmak için ayağa kalktı. “Madem öyle gerekiyor, yapın.”

Alex’in prostatı çok büyüktü, mesanenin altındaki yerinden arkaya doğru çıkıntı yaparak rektumu çökertiyordu. Bezin ortasında, aşağılarda bir yerde, kıvrımın bir tarafında elime, asfalt yoldaki bir çakıl taşına andıran sert, farklı bir kit-le geldi.

“İdrar yaparken onca zorlanmanızın nedeni bu,” dedim; “prostatınız o kadar büyümüş ki idrar içinden geçmekte zorlanıyor.” Alex ayağa kalkıp tulumunu toparlamaya başladı. “Bir uzmana görünmenizi istiyorum,” diye ekledim göz göze gelince. “Prostat bezinden minik parçalar alıp mikroskop altında inceleyecekler.”

Bunu duyunca yavaşladı. Ardından dikkatle sordu: “Parçaları nasıl alacaklar?”

“Makattan çok ince bir iğneyle girip bağırsak duvarından geçecekler.” Onu rahatlattığımı umuyordum ama belki de kaygılarını büsbütün artırıyordum. “Prostat vücuttaki testost-terona ne kadar uzun süre maruz kalırsa o kadar büyür, yani ne kadar uzun yaşarsanız prostatınız o kadar büyür. Yalnız değilsiniz; sizin yaşıntıdakilerde bu tür sorunlar sık görülür.”

“Kanser gibi bir şey mi?” diye sordu fermuarını çekip şapkasına uzanırken.

Tekrar göz göze gelene dek birkaç saniye bekledim. “Na-sıl ki her erkeğin prostatı yaşadığı sürece gittikçe büyüyorsa söylendiğine göre yeterince uzun yaşayan her erkek prostat kanserine yakalanır. Ama çoğu erkekte kanser yavaş büyür ve sorun çıkarmaz.”

“Bende sorun çıkarıp çıkarmayacağını nereden bileceğim?”

1980’Lİ YILLARDA, *NEW YORK TIMES* editörlerinden Anatole Bro-yard kendisine konan prostat kanseri teşhisi ve gördüğü teda-

viyle ilgili bir dizi kısa, parlak deneme yazmıştı. Prostat kanseri nedeniyle öldükten sonra dul eşi bu denemeleri toplayıp yayımladı. Uzun yıllar edebiyat eleştirmenliği yapan Broyard, deneme türüne engin bir kinaye ve mizah gücü, zehir gibi bir zekâ ve ışıltılı bir nesir niteliği kazandırmıştır. “İhanet delili bulmak için bütün kemiklerinizi tarayan devasa bir makinenin altında, nükleer boyayla dolu yatarken aklınızdan ne geçer?” diye yazmıştır, kanserin iskeletine sıçrayıp sıçramadığını anlamak için yapılan kemik taramasıyla ilgili olarak. “Bu makinede bir korku filmi çekiciliği var: Cihazın altında yatarken elektrik fırtınasına maruz kalan Frankenstein canavarına dönüşüyorsunuz.”

Broyard kendisine konan kanser teşhisini bir kaygı ve korku fırtınası ama aynı zamanda paradoksal biçimde bir özgürleşme olarak tecrübe etmiştir; hayatı “büyük bir piyanonun üzerine serili şal desenli bir örtü” kadar renklenmiştir. Kanseriyle barışmak için eleştirmen olarak kitaplara dönmüş ama biyografilerin mizahtan yoksun, gereğinden fazla saygılı ve romantizme bulanmış olmasından yakınmıştır; bunlar “o kadar sahtedir ki adeta parmak ucuna basarak yazılmış gibidirler.” Olabilecek en kötü haberi –terminal hastalığı olduğu haberini– aldığı anda içindeki bir parçanın, evren kendisine büyük bir lütufta bulunmuşçasına yücelmiş hissettiğini itiraf etmiştir. Broyard bazı açılardan hastalığına minnettardı: Hastalığı, hem yaşama sevincini daha derinden ve içtenlikle takdir edebilmesine olanak tanımış hem de ona uzun zamandır bas kılıdığı, kafasına estiği gibi davranma arzusuna teslim olma salahiyetini vermiştir.

“Hasta Doktoru Muayene Ediyor” başlıklı denemesinde tercih ettiği hekim tipini ayrıntılı olarak açıklar: “kadere kafa tutmak için karşı konulmaz bir arzu duyan [...] hastalık gibi güçlü ve şeytani bir şeyi yenmeye yetecek kadar istekli ve inatçı” biri. Broyard, cesaretinden ötürü kendisini tebrik eden arkadaşları karşısında metanetini korumak zorunda olduğunu

hissediyor, öte yandan iyi bir doktorun bu cesaret gösterisinin ardındakini görmesi, yalnızlığını anlaması, hatta kanser tedavisi cehenneminde ona kılavuzluk etmesi gerektiğini biliyordu. Yüksekten atıp tutan ya da sahte güven telkin eden bir doktor istemiyordu. Kafasındaki ideal doktor şiirden anlamalıydı ya da hiç değilse metafor olasılıklarına aşına olmalıydı:

Tercih ettiğim doktor sadece yetenekli bir hekim olmakla kalmayıp metafizikten de anlamalı. Hem bedeni hem de ruhu tedavi edebilmeli [...] Vücudumu anlayabilmesi için karakterimi de anlaması gerek. Ruhuma girebilmesi gerek. Sadece anüsüme girmesi yetmez.

Broyard ilk cerrahının önerdiği fiziksel kastrasyonu reddetmişti (“Hayli ünlü bir doktor olan üroloğum testislerimi kesmek istedi ama bu bana savaşı daha başından kaybetmek gibi geldi”) ama prostat kanseri için uygulanacak tedavilerin çoğunun onu empotan hale getireceğini ya da libidosunu etkileyeceğini kabullenmişti. Seksin fiziksel bir eylemden çok hayal gücünün mahrem bir uzantısı olarak düşünülmesini salık vermiş, cinsel yaşamındaki kaybı, ömrünü uzatma umuduyla yaptığı makul bir pazarlık olarak kabul etmişti. “Benim durumunda,” diye yazmıştı, “ölüme teğet geçtikten sonra sadece hayatta olmak bile insana daimi bir orgazm gibi geliyor.”

ÜROLOGLAR TANIYI DOĞRULADI: ALEX prostat kanseriydi. Dahası, hastalık yayılmış olduğundan tümörden kurtulmak için prostat bezinin alınması bir seçenek değildi. Yaşam kalitesini artırmanın ilk adımı, idrarın prostat içinden rahatça akmasını sağlamak ya da Alex’in ifadesiyle “deliği genişletmek”ti (inşaatçılar, bedendeki aksaklıklarla ilgili kullanışlı bir benzetme dağarcığına sahiptir). Yeni doktor olduğum dönemlerde bu ameliyatlara eşlik etmiştim: Anestezi alan hasta, bacakları masanın üzengilerinde, sırtüstü yatırılır, sonra da

ucu kameralı ince bir alet penisten sokulup mesaneye doğru ilerletilirdi. Kamera zarif damarlarla döşeli, sarmal şeklinde pembe tüneller ve bentlerin inanılması zor, görülmedik dünyasını keşfederken işlemi seyretmek benim için her zaman hayret vericiydi. Prostata girer girmez aletten çıkan tel halka elektrik akımıyla ısıtılarak, idrar akışını engelleyen dokuyu soymak ve dağlamak için kullanılırdı. Alex'te kanamanın durması birkaç gün sürdü; bu süre zarfında mesanesini boşaltmak için takılan sondayla hastanede kalması gerekiyordu. İşlemden sonra Alex'in idrar akımı normale döndü ama kanser tamamen ortadan kaldırılamayacak kadar ilerlemişti. Testislerdeki testosteron üretimini durdurmak için hormon bloke edici ilaçların yanı sıra enjeksiyonlara başladım. Radyoterapi planlaması yapıldı.

İlk enjeksiyondan birkaç hafta sonra Alex'in durumunu gözden geçirdim. Sekse olan ilgisini yitirmişti; cildi sıcak ve kuru, idrarı yoğun ve sızlama vardı. "Pek evhamlı biri sayılmam," dedi, "ama bugünlerde çok gerginim. Ne zaman film izlesem bebekler gibi hıçkırığa hıçkırığa ağlıyorum." İşe gitmek istiyordu ama azıcık egzersizle bile kasları ağrıyordu; güçten kuvvetten düşmüştü. Bunların hepsi, kanserden çok, testosteron kaybına bağlı belirtilerdi. "Dört alçı paneli üst üste koyup hiç zahmetsiz kaldırabiliyordum," dedi, "şimdiyse iki tanesini kaldırabilsem ne âlâ." Sonraki haftalarda testisleri küçüldü, sakalı hâlâ eskisi kadar gürdü ama pembe, narin bir parıltıya bürünen cildi daha hassas görünüyordu.

"Yeter mi?" diye sordum bir gün, ona sıkıntı veren bütün yan etkileri etraflıca anlattıktan sonra. "Tedaviyi kesmek ister misin?"

"Bana faydası oluyorsa hayır," diye yanıtladı. "Kanseri baskılıyorsa en azından benim açımdan buna değer."

ALEX, TESTİSLERİNİ KÜÇÜLTEN AMA tümörün büyümesini yavaşlatan enjeksiyonları yaptırmak için hâlâ on iki haftada bir

muayenehaneme geliyor. Pragmatist bir yapısı olduğundan bu takasın makul bir uzlaşma olduğunu düşünüyor: “Burada olduğum için şanslıyım,” diyor kemerini çözerken; bu enjeksiyonun vücuttaki en büyük kasa, yani kalçaya yapılması gerekiyor.

Tedavinin ilk şokunu atlattıktan sonra libidosu yavaş yavaş eski haline dönmüştü; bir gün bana yeni bir sevgilisi olduğunu söyledi. “Gözünü dört açıyor,” dedi, “sonsuzda dek yanında olamayacağımın farkında.” Empotans için ilaç kullanmak isterse bana haber vermesini söyledim ama göz kırptı ve “Gerek yok,” dedi, “sadece her zamankinden biraz daha fazla hayal gücü kullanmam gerekiyor.”

KİMİ ERKEKLER TESTOSTERON KAYBINI ceza kabilinden bir aşağılanma olarak algılar. Kastrasyon uzun süre bir ceza yöntemi olarak kullanılmıştır: Çin’de MÖ 1500-1400’de yazılmış, Shang Hanedanı döneminden kalma Fal Yazıtları’nda kastrasyon savaş tutsaklarına uygulanan bir ceza olarak geçer. Birkaç yüzyıl sonra yaşamış olan Mısır firavunu, istilacı bir Libya ordusunun altı bini aşkın askerini iğdiş ettirmekle övünmüştür. Daha yakın tarihte Sudan’daki Cancavid militanları esirlere aynı uygulamayı yapmıştı. Günümüzde Batı dünyasında bazı yargı organları cinsel suç faillerine, sonuçları tartışmalı olmakla birlikte, hem ceza hem de “tedavi” niyetiyle kimyasal kastrasyon uygulanmasına karar veriyor.

Cezalandırma amaçlı kastrasyonun kültürel etki alanı düşünüldüğünde, tarihte genç erkeklerin ve çocukların neden böylesi bir çile çekmeye gönüllü oldukları gizemli bir konudur. Tarihçi Martha Feldman, bu olguyu kapsamlı biçimde incelediği *The Castrato*’da bunun sebeplerini araştırır. Bu takası, bir alışverişten çok daha fazlasını ifade eden bir *fedakârlık* olarak düşündüğümüzü, dönüşümün bir yönüyle takdis edici ya da kutsallaştırıcı niteliği olduğunu ileri sürer. Kastrato, kıymetli bir şeyi hediye ederken sadece Tanrı’nın ihtişamını

kutlamakla kalmayıp aynı zamanda karşılığında kıymetli bir şey alacağını umuyordu. Feldman'a göre kastratolar krallar gibi "kutsanmış varlıklar"dı. Konfüçyüs döneminde Çin'de bu fedakârlık devlet, Rönesans İtalya'sındaysa kilise için yapılıyordu. Broyard'ın ölümcül hastalık tanısı aldığını öğrendiğinde hayatının kendisine geri verildiğini hissetmesindeki gibi, kastrasyon da bir tür yeniden doğuş gibi algılanıyordu.

Sir Thomas Browne, erkeklerde kastrasyondan sonra – kısmen prostat kaynaklı hastalıkların etkisiz hale gelmesinden ötürü– uzun yaşama şansının arttığına dikkat çekmişti. Romalı şair Lucretius *De Rerum Natura** adlı eserinde, veba kurbanlarının hastalıktan sakınabilme ümidiyle testislerini feda ettiklerini anlatır. Matta İncili'nde şöyle der:

Çünkü anadan doğma hadımlar vardır ve insanlar tarafından hadım edilmiş olanlar vardır, bir de göklerin krallığı uğruna kendini hadım edenler vardır.

Ve bir de ömrünü uzatmak umuduyla kastrasyonu seçenler vardır.

* İsmet Zeki Eyuboğlu tarafından *Varlığın Yapısı*, Turgut Uyar ve Tomris Uyar tarafından *Evrenin Yapısı* adıyla çevrilmiştir. (ç.n.)

Gülme: Bir Nevi Üstünlük Hissi

Komik olana dair incelikli araştırmalarında, gülmenin bedensel bir eylem olduğunu unutanların hatasını tekrarlamaktan kaçınacağız.

James Sully, *An Essay on Laughter* [Gülme Üzerine Bir Deneme], 1902

ON SEKİZ YAŞINDAYKEN, ÖĞRENME güçlükleri alanında özelleşmiş, uzun süreli bakım hizmeti veren bir hastanede yardımcı hastabakıcı olarak çalışmıştım. Limon sarısı bir üniforma giyiyordum; işim hastanede kalan erkekleri giydirmek, yemek yerken onlara yardımcı olmaktı. Hastane, 1960'ların sonlarında, “zihinsel özürlü”lerin uzun süreli bakımı için inşa edilmiş, dört yüz yataklı bir tesisti. Çoğu buraya çocukken geliyordu; bisiklet çalmakla suçlanan birini tanımıştım, bir başkasıysa çatılara tırmandığı için hastaneye kapatıldığını söylemişti. Her ikisi de okulda geri kalıyor ve ebeveynleri evdeki kötü davranışlarından şikâyet ediyormuş. Meslektaşlarım bu insanların hastane duvarları dışında başlarının çaresine bakabileceklerinden şüpheliydiler. “Bakımevine yatırılmak” sözünün ardındaki acı gerçeği o zaman öğrendim.

Hastanedekilerin bir kısmında öğrenme güçlüğüünün genetik bir zemini vardı: Elleri olmayan ve konuşamayan, Cor-

nelia de Lange sendromlu bir oğlan çocuğuna yemek yedirmek benim işimdi. Öğrenme güçlüklerine yol açabilen genetik bir bozukluk olan Frajil X sendromlu yaşlı bir adamın giyinmesine her sabah yardım ediyordum. Bacaklarını pantolonuna sokmaya, çoraplarını giydirmeye uğraşıyordum. Beceriksizliğim karşısında insanı mutlu eden, samimi bir tahammül gösteriyordu. Diğer hastabakıcılar benim tıp öğrencisi olduğumu biliyorlar, çay molasında bana genetik sendromların ya da verdiğimiz ilaçların ayrıntılarını soruyorlardı. Pek yardımcı olamıyordum (daha birinci sınıftaydım) ama yaptığım iş ve onların soruları beni, zihnin inceliklerini ve kırılganlığını erkenden idrak etmeye zorladı. Beynimizin ince bir ayarı olduğunu ve potansiyelini boşa çıkarmanın envai çeşit yolu olduğunu fark ettim. Sadece birkaç aydan beri ailemden bağımsız yaşıyor ve bu bağımsızlığı asla kazanamayacak olanların hayatını görüyordum.

Koğuştaki kalanlardan biri, kayıtlara göre üç yaşında bir çocuğun zekâsına ve konuşma becerisine sahip olan Henry'ydi. Henry keldi; sapsarı güdük dişleri, Romalı bir generalinkine benzer bir burnu ve ket vurulamayan, muazzam bir gülme kapasitesi vardı. Gün boyunca zaman zaman yüksek sesle, derinden gelen, güçlü, muhteşem bir kahkaha atardı. Gülmediğinde de genellikle gülümserdi; dizginleyemediği neşesi yüzünden okunurdu. Dans etmeyi ve müziği severdi; Jimmy Shand'ın akordeon müziği favorisiydi. Müzik çalarken beni elimden tuttuğu gibi dansa kaldırırdı, kahkahalara boğulana dek döndürüp dururdu. En sonunda ben de onunla birlikte gülerdim. Ardından dinlenmek için oturduğumuzda gerilimin biraz olsun azaldığını, daha iyiye doğru fark edilir bir değişim olduğunu hissederdik.

Gülmekten karnına ağırlar girdiği sırada Henry'ye arada bir hüznün çöker, kahkahaları hıçkırı hıçkırı ağlamaya döndürdü. Gözlerinden boncuk boncuk yaş süzülür, nefesi kesilmiş gibi olurdu. “Ne oldu?” diye sorardım, “bir sorun mu

var?” Omuzları sarsılarak başını iki yana sallardı, ben de beklerdim. Çok geçmeden yine kıkırdamaya başlardı; sanki hayat, gözyaşının da kahkaha kadar münasip olduğu bir şakaydı.

KABACA İKİ TÜR GÜLME VARDIR: Komik bir şeye verdiğimiz tepki olarak gülme ve sosyal etkileşimi kolaylaştırmak için sohbet kattığımız gülme. Yaşlandıkça bu ikisini daha iyi ayırt edebilir hale geliriz; aradaki farkı hissedebilme becerisi kırklı yaşlara kadar gelişir. Her iki gülme türü de sağlık dostudur; düzenli gülenler, gülmeyenlere göre daha az ağrı, kaygı, depresyon yaşadıklarını, daha iyi uyuduklarını, kendilerini daha enerjik ve zinde hissettiklerini söylerler. Gülmek kan damarlarını genişletir ve kalp hastalığı riskini azaltır, bağışıklık sistemimizi canlandırarak alerjiye yatkınlığımızı azaltırken enfeksiyonlarla daha iyi mücadele edebilmemizi sağlar. Birçok çocuk hastanesinde çocukların gerginliğini azaltmak ve iyileşmelerine yardımcı olmak için palyaçolar ya da “sevgi doktorları” istihdam ediliyor. Eskilerin dediği gibi, bir kahkaha, bir kalem pirzolaya bedel.

Gülüyoruz da niye güldüğümüzü pek bilmiyoruz. Gülmenin fiziksel bir süreç olduğu açık; gülerken solunum değişir, yüzümüz kızarır ve gülmekten böğrün ağrıdığını hepimiz biliriz. İçten gelen bir kahkaha, gizemli fiziksel değişiklikler de yaratabilir; bir komedi programının istisnasız astım atağı başlattığı hastalar bilirim.

Fransız filozof Henri Bergson 1900’de, *Gülme: Komiğin Anlamı Üstüne Deneme* adıyla çevrilen bir deneme yazmıştır. Bergson’a göre insanlar iki dünyada yaşar: duyuyla algıladığımız fiziksel dünya ve anlamların, hiyerarşilerin, sevgi, nefret ve alayın yer aldığı sosyal dünya. Bergson sadece yanımızda birileri varken güldüğümüzü düşünüyordu ki bu doğru değil, yalnızken de güleriz ama başkalarıyla –özellikle de hoşlandığımız ve bizden hoşlanmasını istediğimiz kişilerle– birlikteyken

gölmeye otuz kat teşneyizdir (televizyondaki durum kome-
disi programlarında “gölme efektleri” bu yüzden kullanılır).
Bergson, insan olarak hepimizin kaygan sosyal zeminlerde yer
değıştirdiğimizi ve sürekli olarak etrafımızdakilere bakarak
konum belirlediğimizi söyler. Gölme, huzursuz bir dünyadaki
değışen sosyal hayvanlar olduğumuz gerçeğiyle uzlaşmamızı,
aramızdaki dinamik sosyal alışverişin pürüzlerini gidermemi-
zi sağlar. Sosyal gerilimlerden arındırıcı etkisi vardır ve işlevi,
biireyler arasındaki bağlantıları güçlendirmektir. Bergson’un
ince düşünölmüş kuramında, küçük çocukların, şakaların an-
lamını kavrayabilecek entelektüel düzeye ya da başkalarının
fikrini önemseyecek çağa ermeden çok öncesinde büyük bir
iştahla sık sık güldükleri gerçeğini gölme kuramlarıyla bütün-
leştirmeye yönelik güçlü bir çaba yoktur.

Önyargısız gözlemin ustası Charles Darwin, çocuklarda-
ki “neşe”ye ilişkin çalışmasına zihin ile başlar: “Göründüğü
kadarıyla gölmek esasen katışıksız neşe ve mutluluğun dı-
şavurumudur. Oyun oynarken neredeyse durmaksızın gölen
çocuklarda bunu açıkça görürüz.” Mae West’in klasikleşmiş
esprisinde olduğu gibi, farklı anlamsal ilişkiler arasındaki
uyuşmazlıklar da güldürebilir: “Evlilik önemli bir kurumdur
ama ben bir kuruma hazır değilim.”* Bebekler de uyuşmazlık-
lara karşı yetişkinler kadar duyarlı olabilir. Üst üste konmuş
bloklardan yapılmış bir kulenin yıkıldığını görünce gölen bir
bebek, kulenin bir varken bir yok olduğu anı gözlemlemek-
tedir; onu güldüren şey, sözel olmayan devamlılığın bozulması
(*non-verbal discontinuity*) olabilir.

Gıdıklanma da, güven duyulan birinin sahte “saldırısı”
olduğundan bir tür uyuşmazlıktır. Darwin gıdıklanma üzeri-
ne epey kafa yormuştur:

* İngilizce “institution” sözcüğü genel olarak “kurum” anlamında kullanıl-
dığı gibi “hapishane” ya da “tımarhane” anlamına da gelir. (ç.n.)

İnsansı maymunlar da, gördüğümüz üzere, özellikle koltuktaltından gıdıklandıklarında gülme benzeri, tekrarlanan sesler çıkarırlar [...] Gülünç bir fikirden kaynaklanan gülme her ne kadar istemsiz olsa da kesin refleks dayalı bir eylem olarak nitelenemez. Bu durumda ve gıdıklanmadan kaynaklanan gülmede zihnin keyfi yerinde olmalıdır; küçük bir çocuk tuhaf görünümlü bir adam tarafından gıdıklandığı zaman korkuyla çığlık atar.

Darwin gülmeyle ilgili hareketlerin –kısa, kesik kesik sesler çıkararak nefes verme ve derin derin nefes alma– acıyla bağırma sırasında görülenlerin tam tersi olduğunu fark etmişti. O halde gülme, güler yüzlülüğün göstergesi olan güçlü bir toplumsal işarettir. Bir kahkaha tufanının dönüştürücü etkisi, başka eylemleri ya da başka duygular üzerinden iletişimi imkânsız kılan geçici bir felç yaratır.

Toplumsal ilişkileri kolaylaştırmaya yönelik gülme sahte ya da abartılı olabilir ama yine de faydalı bir amaca hizmet eder. Diğer insanlarla uyumlu olup olmadığımızı belli eder ve etrafımızdakilerle aramızdaki çekimi sözcüklerle mümkün olamayacak kadar hızlı gösterir. Aristoteles eğlenmenin, doğru zamanda ve doğru ölçüde olmak koşuluyla erdemli bir toplumsal etkinlik olduğunu düşünüyordu. Hatta bunun için Yunancada “iyi dönebilen” anlamına gelen *eutrapelia* sözcüğünü kullanıyordu. Bireyler toplumsal bir makinenin dişlileri olarak düşünülürse espri ve mizah da mekanizmanın sorunsuz çalışmasını sağlayan makine yağıdır.

HENRY İÇİN ÜZÜNTÜDEN YA DA kahkahadan gözyaşı dökmek arasındaki sınır, geçirgen ve kırılgandı; görünüşe göre sorunsuzca birbiriyle kaynaşabilen bu iki duygunun ortak bir kökeni vardı. Tıbbi vaka çalışmalarıyla ilgili günümüze kadar gelmiş en eski kitaplardan biri olan *Epidemiler*’de Hipokrat, aşırı stres altındayken kahkaha ile gözyaşının, neredeyse birbiri yerine

geçebilen başa çıkma yöntemleriymişçesine kendiliğinden patlayıverdiklerine dikkat çeker: “Kendine sarılırdı [...] kendini tırmalayıp saçını başını yolar, bir ağlar bir gülerdi.” Darwin, diğer kültürlerde trajedi ile komedi arasındaki bu geçişlerin önemli sosyal durumlarda dahi yaygın görüldüğü yorumunu yapmıştı: “Bay Swinhoe bana derin ıstırap çeken Çinlilerin histerik kahkahalar attığını anlattı.” Batı kültürü geleneğinde gözyaşı ile kahkaha arasındaki bu hızlı geçişler büyük ölçüde bebekler ve küçük çocuklarla sınırlı tutulsa da aşırı stres durumlarında yetişkinlerde de gözlemlenir. Darwin “yakın tarihli” Paris kuşatmasını anlatır (kitabı 1872’de yayımlanmıştı): “Alman askerleri yoğun bir heyecan ve büyük bir tehlikeye maruz kaldıktan sonra en küçük espri karşısında bile kahkahlara boğulmaya özellikle yatkındı.” İnsanlar cenazelerde, duyarsızlıktan değil ama sözlü olmayan bir katarsis (arınma) ve kederden kaynaklanan gerilimi hafifletme ihtiyacından ötürü gülme dürtüsüne kapıldıklarını ifade ederler. Belki kara mizah da benzer bir rahatsızlığın sonucunda doğmaktadır.

Nörologlar arasında gözyaşı ile kahkahanın ortak kökeni yaygın kabul görmüştür ve 1920’lerde “Patolojik Gülme ve Ağlama” (PGA) adlı bir sendrom tanımlanmıştır. PGA, en önemsiz uyaranla dahi tetiklenen, kontrolsüz gülme ve/veya ağlama krizleridir. PGA’sı olan birinin gözünün önünde elinizi şöyle bir sallamanız, onun hıçkırıklara boğulmasını uyara-bileceği gibi, bir tabak yemek vermeniz gülme krizlerine yol açabilir. PGA inme, belli sara türleri, beyin tümörleri, multipl skleroz gibi hastalıklardan, hatta epilepsi ilaçlarının damar yoluyla verilmesinden kaynaklanabilir ve herhangi bir öznel neşe ya da iyilik hissinden oldukça farklı görünür. Her iki duygusal dışavurumda da rol oynayan kasların hareketlerini kontrol eden, beyin tabanına yakın bir doku parçasının etkinleşmesinden kaynaklandığı açıktır. Muhtemelen Henry’nin beyninin yapısal özellikleri, en hafif bir uyaranla dahi bu merkezi etkinleştiriyordu. Ense kökünde yer alan beyincik de

gülmeyle alakalıdır; beyincik sadece uygun hareketleri değil, duygusal ifadeyi de uygunluk açısından koordine eder.

1903'te bir Fransız nörolog bir *Fou rire prodromique* ("haberci glme deliliği") sendromu tanımlamıştı. Bu vakada, beyin merkezindeki ketlenmenin kalkması sonucu kontrol edilemeyen, duygudan bağımsız glme atağı hızla lme götüren bir inmenin habercisiydi. Basil Bunting, uzun şiiri Briggflatts ile ilgili daha sonra kaleme aldığı yazısında bir İran masalıyla bağlantı kurar; masal, ona bakan herkeste "lene kadar devam eden" bir glme krizi başlatan Tibet'teki bir taşı anlatır.

YARDIMCI HASTABAKICI OLARAK çALIşMAYI bıraktıktan yıllar sonra bir bakımevinde tıbbi hizmet vermeye başlamıştım. Ne zaman dinlenme odasının önünden gesem televizyondan bir komedi filminin ya da stand-up gösterisinin sesi gelirdi. Hemşireler servis arabalarıyla hap ve fitil dağıtımını tamamladıktan sonra sıra, hem hastalar hem doktorlar için teselli edici, hatta canlandırıcı olan komedi DVD'leriyle dolu servis arabasına gelirdi. ay molaları ve koğuş vizitleri resmiyete dökülmeyen işlerdi; bakımevi personelinin işine bağlılığı her halinden belliydi. İki yatak arasında sadece birkaç metrelik muşamba kaplı zemin vardı ama bir hastadan diğerine geçerken duygusal anlamda sıradağlar kat ediyorduk. Bir yatağın başucunda ciddiye ve üzüntüyle, yaklaşan ölümü konuşurken, bir sonraki yatakta kabızlık ya da hastanenin eksantrik tekerlekli sandalyeleri hakkında hep birlikte kıkırdıyorduk.

Filozof Thomas Hobbes'a göre glmek "içimizdeki bir üstünlüğü ansızın algılamamızdan kaynaklanan ani bir övünme"dir. Hobbes haklıysa belki de bakımevindeki glşmelerimizin nedeni, yaklaşan lme üstünlük taslamaktı. Gerilimi azaltan arındırıcı gülüşmelere sık rastlanırdı; belki de o gülüşmeler olmasaydı hiçbir şey yapamaz hale gelir ya da yoğun bir acıma duygusunun ağırlığı altında ezilirdik. Gençliğe ve sağlığa hürmet eden bir toplulukta, ölümün bunca yakın

olmasının getirdiği saçmalık ve aykırılıklara gülüyorduk. Bazen meslektaşlarımız ve hastalarımızla ortak bir dayanışma için gülerdik; bazen ziyaret saatlerinde odalardan, belki de acıyla dolu aile bireylerinin arasındaki gerilimi azaltan kahkahaların yükseldiğini duyardım. Bunlar alaycı ya da taş kalpli gülüşler değildi. Ortamın havasını değiştiren, cesaret ve birliktelik hissi veren, yeni bir gerçekliğe uyum sağlamaya çalışan hastaların, doktorların, eş dost akrabanın imdadına koşan gülüşmelerdi; sözün bittiği yerdı.

Protez Bilimi: İnsanlık 2.0

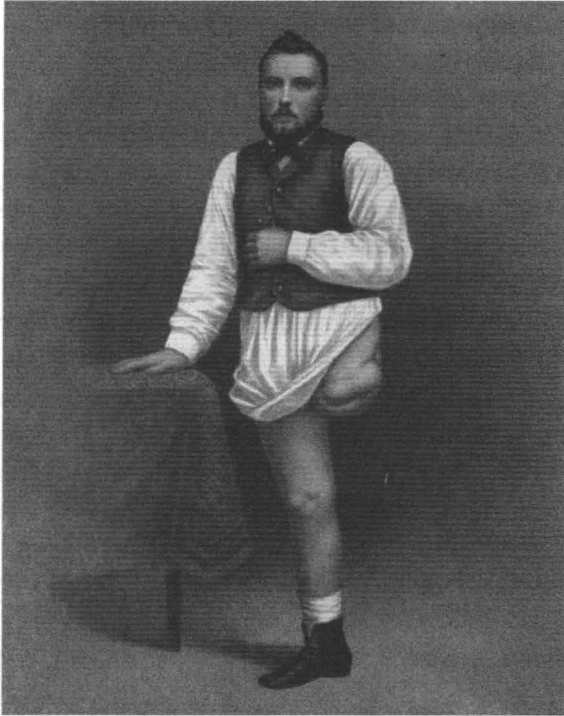
Protez bacakla yürüyordu ama yürüyüşü o kadar erkekçeydi ki herkes kıskanıyordu.

Osip Mandelstam, *Journey to Armenia* [Ermenistan Yolculuğu]

IŞIN KILIÇLARININ KOTERİZE EDİCİ (dağlayıcı) etkisi olsa gerek: *İmparator'un Dönüşü*'nde Skywalker'ın eli kesildiğinde pek az kanamıştı. Skywalker çok geçmeden kesik kolunun komutlarına göre vızıldayıp tıkırdayan bir robotik ele kavuşmuştu. Teknolojinin sakatlanmaların ardından bizi eski halimize getirebileceği, hatta daha da üst sürüme geçirebileceği fikri yeni değil. Long John Silver ve Kaptan Ahab tahta bacaklıydı; Kaptan Kanca'nın adı, eli yerine kullandığı kancadan geliyordu. Yaşlı Plinius, Kartaca Savaşları'nda, muharebe meydanında travmatik bir amputasyon nedeniyle kolunu kaybeden bir generalin, zırhına monte edilebilen bir protez kol kullandığını anlatır. Luke Skywalker'ın ilk edebi öncülerinden biri, Ovidius'un *Dönüşümler*'inde Pelops'un babası tarafından paramparça edildiği andır. Tanrılar parçalarını bir araya getirir ama omzunu bulamazlar; bunun üzerine fildişinden bir omuz yaparak “boşluğu sezdirmeden giderirler”.

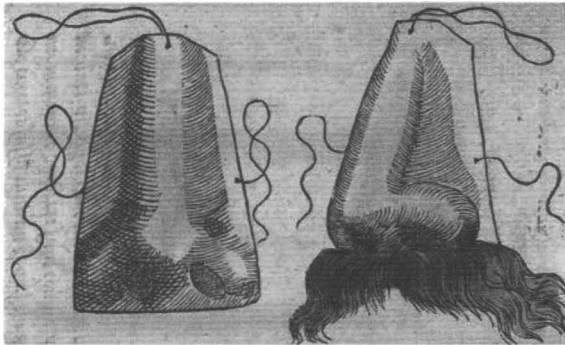
Damar cerrahisinde staj yaptığım dönemde amputasyon ameliyatlarına eşlik ederdim. Hastanenin ve cerrahi alet

edevatın o denli gelişmiş ve ileri olmasına rağmen, ampütasyonun ne kadar tüyler ürpertici bir işlem olduğunu görmek her seferinde şaşırtıcı gelirdi. Hastaya anestezi uygulanır uygulanmaz kesici aletler ve kemik testereleri ortaya çıkar, dakikalar içinde kesilen uzuv yakılmaya gönderilecek yeşil torbaya konmadan, ameliyat örtülerinin içinde morarmaya başlardı. Ertesi sabah koğuş vizitinde dikişleri kontrol eder, her hastanın kendine özel yeni uzvunu hazırlayacak prostetistiyle tanışması için gerekli ayarlamaları yapardık. Birkaç haftada bir, genellikle atardamar tıkanıklığına bağlı yeni bir ampütasyon vakası gelirdi; bu hastalar yıllarca kronik ağrı çekmiş, enfeksiyonlarla boğuşmuş olurlardı. Onları hışır hışır, kolalı hastane çarşafları üzerinde, bedenlerindeki değişimin etkisiyle afallamış halde, hafiflemiş, kesik uzuvlarına bakarken görürdüm.

Bilinen ilk protez, tahta ve deriden yapılmış büyük bir ayak parmağıdır; 3500 yıl önce gömülmüş soylu bir Mısır kadınının mumyalanmış ayağında bulunmuştur. MÖ 300 tarihine ait bronz ve demirden yapılmış bir bacak iki bin yıl sonra İtalya'nın güneyinde gün yüzüne çıkarılmıştır (Londra'ya götürülmüş ve II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yaptığı hava saldırısında yok olmuştur). Kişiye özel el protezlerinden ancak on altıncı yüzyılın başlarında söz edilmeye başlanmıştır. Yirmi dört yaşındayken çarpışma sırasında sağ kolunu kaybeden ve demirden yapılmış, yay ve makaralardan oluşan bir takma kol kullanan Götz von Berlichingen adlı Alman paralı şövalye, V. Charles'ın ordusunda Türklere ve Fransızlara karşı çarpışmaya devam etmiştir. Ortaçağ boyunca protez imal eden en usta zanaatkârlar olan silahtarlar, ergonomik madeni eşya üretmede en becerikli kişilerdi ve müşterileri büyük oranda ampütasyon mağdurlarıydı.

On altıncı yüzyılın sonlarında Parisli cerrah Ambroise Paré, protez teknolojisinde ilerleme kaydetti. Ampütasyonla hayatını kurtardığı kişilerin sakatlığından ötürü utanç içinde yaşadığını görünce, diz ve dirsek eklemleri bükülebilen, gerçeğine benzer takma kol ve bacaklar icat etti. Ayrıca parmakları kıvrılabilen bir el ve burun ampütasyonu mağdurları için burun protezleri üretti.

Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgarlar arasındaki bir çatışmada esir düşen Osmanlı askerlerinin burunları aşağılanma ve uyarı için kesilmişti. Söylenene göre İstanbul'a döndüklerinde Sultan askerleri daha da iyisiyle ödüllendirmişti: altın kaplama yeni bir burun.

ANDREW GANNON KENDİNİ BİLDİ BİLELİ protez kol kullanıyordu; sol kolu doğuştan dirsekte bitiyordu. Anne babası, bebekliğinden itibaren zihninde eksik kolunu da tamamlayan bütünlüklü bir özimge geliştirmesi için daha küçük bir çocukken protez takmasında ısrar etmişti. Dört yaşına geldiğinde, kol kaslarındaki aktiviteyi algılayan ve buna göre eli açıp kapayan bir “miyoelektrik” protez kullanıyordu.

Andrew'un sol kolunda miyoelektrik protezlerin en yenisi olan “iLimb” var; yarısaydam silikon kılıfın altından eklemler ve pistonlardan oluşan çelik iskeletin girift yapısı göze çarpıyor. Yarısaydam protez cildinin altından el sırtındaki marka gözüküyor. Andrew protezin yapabildiklerini gösterirken cılız bir elektronik vızıltı iştiliyor. “İmalatçılar cihazın mühendisliğiyle öylesine gurur duyuyorlar ki herkesin görmesini istiyorlar,” diye açıklıyor eldivenin yarısaydam olmasını ve omuz silerek devam ediyor: “Şahsen siyah olmasını tercih ederdim.”* Silikon çabuk yıprandığı için robotik düzenek neme maruz kaldığından kılıfı düzenli değiştirmesi gerekiyor. Artık bazı protez uzuvların kılıfı, kullanıldıkları sırada kısmen de olsa şarj olmalarını sağlayan güneş pilleri içeriyor.

Tanıştığımızda Andrew iki yıldan beri iLimb kullanıyordu. Protezin soketinde biri eli açmak, diğeryse kapamak için kullanılan kasların üzerinde olmak üzere sadece iki sensör var. Kol her gün prize takılıp şarj ediliyor. Devrelerindeki programlanmış geniş hareket yelpazesini başlatan topu topu dört sinyal var: dirsekteki hızlı bir kas impulsuyla başlatılan ve eli açan sinyal; aynı sinyalin çift impulsu hali; açma sinyalinin

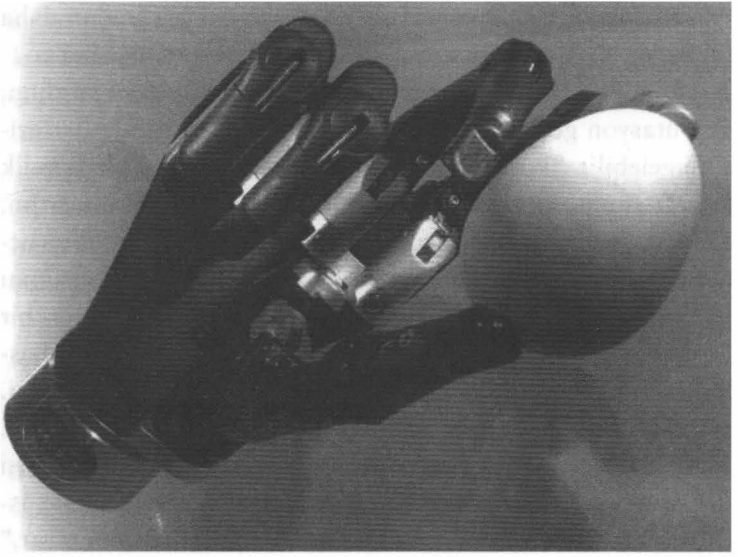
* Tanışmamızdan sonra Andrew bir miktar siyah eldiven stokladı.

üçlü impulsu hali; açma-kapama sinyalleriyle oluşturulan eş zamanlı kasılma.

Protez bu sinyallerin dönüşümlü kombinasyonlarını hızla algılayarak farklı programlar arasında geçiş yapıyor: “Bu bölgede bu protezlerden sadece ikisine yetecek fon ayrılmıştı,” diyor Andrew. “Protez merkezi beni seçti çünkü protezi kullanacağımı ve dürüstçe geribildirimde bulunacağımı biliyorlardı.” Başlangıçta gereken karmaşık hareketleri yapabilmek için epey uğraşmış. “Ama sonunda başardım,” diyor kâğıt mendil paketine uzanırken. iLimb’in parmaklarıyla buruşmuş poşeti kavrayıp içinden bir mendili kolayca çıkartıyor. “iLimb’in en iyi yanlarından biri bu,” diyor dikkatle baktığını görünce, “yan kavrama. Çocukken ayakkabılarımı bağlamak için kendimce bir yöntem geliştirmiştim ama bu, paketten mendil çıkarmak ya da ayakkabı bağcığını bağlamak için gereken başparmak hareketlerini yapmamı sağlayan ilk protez.”

iLimb parmaklarının dirençle karşılaştığında kasılmayı durduran sensörleri var. Andrew bu sayede boş bir alüminyum kutuyu zahmetsize tutabiliyor; önceki protezlerin böyle bir hassasiyeti olmadığından teneke kutular kavrama sırasında eziliyormuş. Beden dilinin parçası olarak her iki elini de doğal biçimde kullanıyor, konuşurken duruma göre ellerini açıyor ya da yumruklarını sıkıyor. Ayrıca akıllı telefonundaki bir uygulama sayesinde koluyla farklı durumlar arasında kablosuz geçiş yaparak elini tokalaşma, hatta daha müstehcen el hareketleri için gerekli konuma getirebiliyor. Ama bunları nadiren kullanıyor; önceden ayarlanmış dört program yeterli oluyor. “Yeni bebeğimiz oldu,” diyor, “ama altını değiştirirken protezi kolu kullanmamaya karar verdim. Protezi çıkarıp tek elle bezi değiştirdikten sonra tekrar takmak hem daha hızlı hem daha güvenli.”

BÜTÜN DÜNYADA TAHMİNEN DÖRT milyon civarında amputasyon geçirmiş insan var ve bu kişilerin çok küçük bir bölümü

miyoelektrik protez alabilecek kadar zengin (ya da yeterince zengin ülkelerde yaşıyor). Edinburgh'da yaşayan Olivia Giles dört uzvunu da kaybetmiş; 2002'de kan zehirlenmesine yol açan nadir bir menenjit türü yüzünden hem elleri hem de ayakları amputé edilmiş. Hukuk eğitimi görmüş olan Giles şimdi Malavi ve Zambiya'ya protez tedarik eden 500 Miles adlı hayır kurumunun tam zamanlı yöneticiliğini yapıyor.

On yıl önce sepsisemi nedeniyle el ve ayaklarını kaybetmesiyle ilgili sorular sordum. Kanındaki bir bakteri enfeksiyonu el ve ayaklarındaki kan dolaşımını öylesine bozmuştu ki kangrenleşen uzuvlarını amputé etmek zorunda kalmışlardı. “Bir gün işte çok hastalandım, grip olmuş gibiydim,” dedi. “Ertesi sabah ellerimle ayaklarımda çıkan mor beneklerin yayıldığını görünce dehşete kapıldım. Hastaneye gittim ve orada bayıldım. Dört hafta sonra uyandığımda kendimi bu halde buldum.” Bileklerinde biten kollarını kaldırdı. “Ölümle burun buruna geldim ama hayatta kaldım ve işte bu yüzden asla arkama bakmadım. Amputasyon öncesi hayatıma

dair pişmanlıklarım, sonrasına dair pişmanlıklarımdan daha fazla.”

Olivia’ya yeni bir hayata geçişin nasıl olduğunu sordum; amputasyon geçiren pek çok kişiye ilk aylar, hatta yıllar eziyetli gelebilir. “Protez bacaklarımın üzerinde ayağa kalkıp ilk birkaç adımı attığım zaman yeniden doğmuş gibi hissettim, yeni bir hayata başlamıştım,” dedi. “Sevinçten havalara uçmuştum. Günün birinde hastaneden yürüyerek çıkacağımı ummaya cesaret bile edemezdim. Bunun üzerine hemen bir yardım derneği üzerinde düşünmeye başladım, böylece başkaları da benim gibi hayatta ikinci bir şansa kavuşabilecekti. Malavi çok muhtaç ama savaştan zarar görmemiş bir bölge. Yardım işine nereden başlayacağımı seçerken bizzat gidip işi denetleyebileceğim bir yer olmasını istedim. Ve Zambiya... İskoçya, Malavi ve Zambiya arasında birçok güçlü bağlantı var.”

Yardım derneğinin işinin büyük bölümünün protez bacak tedarik etmek olduğunu öğrenince şaşırdım; kol protezleri o kadar öncelikli değildi. “Sahra Altı Afrika’sında yaşayan, uzvunu kaybetmiş bir yetişkin, eli ayağı sağlam biri karşısında iş bulma şansı olmadığını bilir,” dedi Olivia. “Amputasyondan sonra çalışma hayatı büyük oranda biter ama protez sayesinde tarlada çalışmaya devam edebilir. Çapa ya da tırmık tutabilecekleri kancalı kol protezleri tedarik ediyoruz ama bacaklar hareket olanağı, yani özgürlük sağlıyor. Kullandığımız kollar aslında salt kozmetik amaçlı; insanlar alay konusu oluyor, toplumdan dışlanıyor ve sahte bir kol kabul görmelerine yardımcı olabiliyor.” Olivia kolunu kaybeden birinin işlevselliğinin yaklaşık yüzde 95’ini koruyabildiğini söylüyor; kol protezi, hatta iLimb gibi ileri teknoloji bir protez buna sadece yüzde 5’lik bir katkı sağlıyor.

“Protez uzuvların en dönüştürücü tarafı çocuklar için sunduğu potansiyel,” diyor. “Birlikte çalıştığımız çocuklar mesela; çocuk bir kazada uzvunu kaybederse genellikle utanç duygusuyla eve kapanır ve ailesine yük olur. Oysa protez bacak

sayesinde tekrar okula gidebilir. Çocuğuna protez bacak takılan annelerin yüzünden anlarsınız; hepsinin yüzü aydınlanır çünkü çocuklarının bir geleceğı olduğunu fark ederler. Protez onlara bir gelecek sunuyor.”

Yardım derneğinin tedarik ettiğı protezler Afrika’da değil, İsviçre’de üretiliyor; Olivia Afrika’da yerel üretilenlerin henüz yeterince kaliteli olmadığını söylüyor. “Belli miktarlarda sipariş veriyor, sonra da Lusaka, Blantyre ve Lolongwe’ye topluca getiriyoruz,” diyor. Birlikte çalıştığı yerel prostetistlerin hepsi Kamboçya’daki bir kurstan diploma almış; savaştan ötürü bölgede düşük maliyetli protez teknolojisi gelişmiş. “Prostetistlerin Tanzania’da eğitim görmesi daha ucuza gelirdi,” diye ekliyor, “ama buradaki kurs henüz o kadar iyi değil. Togo’da da diplomalı bir kurs var ama Fransızca eğitim veriliyor, yani bizim Zambiyalılar ile Malavililerin işine yaramaz.”

Yıllar içinde amputasyon sonrası fantom ağrısı (hayalet ağrı), sakatlıkla ilgili önyargılar, kronik depresyon ve anksiyete ile mücadele eden pek çok mağdur tanıdım. Ama Olivia amputasyon geçirenlerin –hatta kendi gibi birden fazla uzvu ampute edilenlerin– önündeki olasılıklar konusunda iyimserdi: “İhtiyaçlarımızın karşılandığı, yasal düzenlemelerin olduğu, olanaklara erişebildiğimiz bir Batı toplumunda yaşadığımız için şanslıyız. Burada, İskoçya’da, sakatlığınız ne olursa olsun hayatınızı yüksek bir yaşam kalitesiyle sürdürmeniz mümkün. Birleşik Krallık’ta cömert olanaklar ve fonlar sunuluyor; protez kalıbı güdüğe uymazsa atılıp yenisi yapılıyor. Ellerindekiyle idare etmek zorunda olan daha fakir ülkelerde böyle bir şey düşünülemez bile.”

Yardım derneğı sadece protez tedarik etmekle kalmıyor, doğuştan çarpık ayakları düzelten ateller, yanıklarda biçim bozukluğu ve kontraktür gelişmesini önleyerek cildin iyileşmesine yardımcı olan ortezler de getiriyor. “Bazıları yanık ciltte bakımın ne denli önemli olduğunu farkında değil,” diyor. “Afrika’da birçok hastanenin adı kötüye çıkmış ve in-

sanlar hastaneden olabildiğince çabuk kaçma eğilimindeler. İnsanları iyi bir takibin ne denli önemli olduğuna ikna etmeye uğraşıyoruz.”

Olivia amputasyondan sonraki olasılıklara olumlu bakıyor; düşük maliyetli basit protezler bu insanların hayatında devrim yaratabilir. “Bedenim sağlıklı ve güçlü olduğu halde, birileri nasıl olur da bana ve bedenime bakıp acıyabilir, anlamıyorum! Dışarıdan bakıldığında belli olmayan ama ömrünü zü kısaltacak kronik depresyon ya da dejeneratif bir hastalıktan çekmek çok daha vahim değil mi? Elim ayağım yok diye daha az yaşayacak değilim; alt tarafı biraz daha zahmetli.”

İNSANLIK TEKNOLOJİ SAYESİNDE, KAYBEDİLEN bir uzvun işlevini sadece ikame etme değil, aynı zamanda onu geliştirme fırsatına da sahip. *Protez* sözcüğü “ekleme” anlamına gelir; dolayısıyla sözcüğün kökeni, protezlerin insanlar için olasılıkları ikame etmekle kalmayıp artırabileceğini de ima eder. Pelops’un fil-dişinden yapılmış bir omzu vardı; günümüzde prostetistler titanyum, karbon fiber ve Kevlar kullanıyorlar.

Yıllar önce, Alpler’e tırmanırken soğuk ısırması nedeniyle donan el ve ayakları kesilen Jamie Andrew ile tanışmıştım. Jamie de Olivia gibi günlük hayatında protez el kullanmayı tercih etmiyordu. “Bence protezin ne işe yaradığını kendinize sormalısınız,” diyordu Jamie. “Protez –sözgelimi eliniz bir daha geri gelmeyeceği için– eksik parçayı tamamlamaya mı yarar, yoksa bir şey yaparken size yardım eden bir araç mıdır?” Jamie eğilip kahve bardağını elsiz kollarıyla ustaca kaldırıp bir yudum aldı. “Eğer bir araçsa, bende onlardan çok var ve ellerden daha fazla işe yarıyorlar. Araba kullanmak için tasarlanmış bir kolum, tırmanmak için tasarlanmış kollarım, sebze doğramak için kullandığım mutfak bıçağı olan bir kolum var, vesaire. Bunların hepsi önceki ellerimden daha işlevsel.”

“Peki ya yeni kuşak miyoelektrik protezler?” diye sordum. “Onlar hakkında ne düşünüyorsun?”

“İnsan elinin daha ağır aksak, ikinci sınıf bir kopyasını yapmaya çalışmak yerine, insan elini geliştirmeye çalışsalar, teknoloji daha fazla ilgimi çekerdi.”

Birkaç yıl önce Birleşik Krallık ordusunun protez merkezlerinden biri kapatılmış, finans kaynakları Birleşik Krallık Ulusal Sağlık Hizmetleri’ne aktarılmıştı. Bu da sivillerin, daha önce sadece savaş gazilerinin kullanabileceği bir teknolojiye artık erişme şansı olduğu anlamına geliyordu. “Kaya tırmanışını ele alalım,” dedi Jamie. “Tırmanışta kullandığım bacakların ayak kısmında, kayalardaki dar çatlaklara mükemmelen uyan küçük, küt parmaklar var. Ya da mesela kayak yaparken; insanda uyluklar, dizler ve baldırlar, karla kaplı engebeli yüzeylerin doğurduğu basıncı emmede oldukça iyidir. Eski kayak bacaklarımda yaylı karbon fiber titreşim önleyiciler vardı, işe yarıyordu ama keskin dönüşlerde buz üstünde gıcırırdı. Halbuki son kayak bacaklarımda, bisiklet amortisöründekine benzer mini şok emiciler var; bunlar titreşimi gidermede mükemmel ve insan bacağına göre çok daha iyi.”

Jamie'ye, ampütasyon geçirenler arasında, protezlerin geliştirilmesinin mi yoksa uzuv nakline odaklanmanın mı daha önemli olduğu konusunda duyduğum kadarıyla fikir uyuşmazlığı yaşandığını söyledim. Ampütasyon güdüklerinin üç boyutlu taranması ve üç boyutlu soket basımının hayata geçirilmesinin sürekli geliştirilmekte olan sentetik malzemelerle bir araya gelmesi, paralimpik atletlerin sağlam kişilerin performansını yakalayacağı, hatta bazı durumlarda geçebileceği anlamına geliyor. Sanki protez bilimi kayıp uzvun ikamesinden fazlasını, daha gelişmiş, yeni bir insan sürümü olarak İnsanlık 2.0'ı vaat ediyor. Jamie güldü: "Biri bana Luke Skywalker'ınki gibi bir el teklif etseydi kabul ederdim," dedi, "ama önümüzde daha çok yol var." Işık yılları mesafesinde değil ama o yol.

Bellek: Unutmanın Sarayları

Hatırlamanın bir koşulu da unutmaktır.

William James, *The Principles of Psychology* [Psikolojinin İlkeleri]

GECE NÖBETİMDE DÖRDÜNCÜ ÇAĞRI bakımevinde, personelin alışılmadık ölçüde kavgacı kesildiğini söylediği George B. için gelmişti. O gün hiç yapmadığı bir şey yapmış, bakımevindeki bir başka hastaya saldırmıştı. Gece yoğun geçiyordu: İlk çağrı ölüm döşegindeki bir kadına morfin vermem içindi. Kadın sabaha çıkmaz gibi görünüyordu; morfin ağrıyı ve nefes darlığını hafifletiyordu. İkinci çağrı, bir adamın kalça protezinin yerinden çıkıp çıkmadığını kontrol etmem içindi ama adam beni kapıda karşıladığında biraz aksamanın ötesinde bir sorunu yoktu. Üçüncüsü, paniğe kapılmış halde servisi arayan, oturma odasındaki halının örümceklerle kaplı olduğunu söyleyen genç bir kadın içindi. Kadının psikotik olmadığı anlaşıldı; kısa süre önce amfetamin almıştı sadece.

Zili çaldım ve belediyenin paslanmaya yüz tutmuş bankıyla sigara söndürmek için konmuş çöp kutusunun yanında beklemeye başladım. Ucuz kahverengi tuğladan yapılmış tek katlı, girişi üçgen çatılı modern bir binaydı. Cam kapının üzerinde bakımevi sakinlerini yemek saatlerinde rahatsız etmemem, binaya giriş çıkışlarda imza atmam ve ellerimi

mutlaka sterilize etmem için uyarılar vardı. Camdan içeri baktım: olmazsa olmaz bir akvaryum, fırçalanabilir halılar, silinebilir rahat koltuklar, bakımevi sakinlerinin dışarıdayken yaptıkları resimlerle personel fotoğraflarının asıldığı duyuru panoları. Orada beklerken, camın diğer tarafında üzerinde sabahlığıyla, kadidi çıkmış, yaşlı bir kadın belirdi. Yürütece abanarak azimle adım atarken bir an durup bana baktı. Sol elini kaldırıp bir kraliçe edasıyla selam verdi ve göz kamaştırıcı bir ifadeyle pırıl pırıl gülümsedi. Bir iki saniye karşılıklı gülümseyerek birbirimize baktık. Derken görkemli sarayını teftiş eden bir kraliçe gibi sağına soluna bakarak koridorda uzaklaştı.

Birkaç dakika sonra bir hemşire telaşla kapıya koştu. Yüksekten topuz yaptığı saçını bir kalemle tutturmuştu; lacivert üniformasından o gece sorumlu hemşirenin o olduğunu anladım. Bir elinde bir deste anahtar, diğerindeyse plastik dosyalar içinde bir tomar kâğıt vardı. “Adım Maggie, kusura bakmayın, beklettim,” der demez arkasını döndüğü gibi geldiği yönde yürümeye başladı. Takip etmem için işaret etti. “Personel yetersiz,” diye ekledi.

“Sorun değil,” dedim.

Çift kapılı odalardan birinin önünde yetiştim kadına. “George normalde o kadar iyi huyludur ki,” dedi duvardaki panele şifreyi girerken, “tam bir beyefendidir.” Kapı açılınca olduğumuz yerde kalakaldık; polo yaka yeşil tişörtlü, altı çıplak, iki büklüm, çelimsiz bir adam karşımızda duruyordu. “Ben de tam eve gidiyordum, görüşürüz,” dedi ve beni kenara itip ana koridora çıktı.

Maggie, “O taraftan değil Jimmy,” diyerek adamı yakalamak için öne atıldı. Onu nazikçe kolundan tutup zorlamadan başka bir koridora yönlendirdi; adamın Maggie’ye güvendiği açıkça anlaşılıyordu. “Lütfen gidip pantolonunu giy,” dedi, sonra da bana dönüp gülümsedi. “Tımarhaneye hoş geldiniz,” diye fısıldadı.

Binanın bu yarısı erkeklere ayrılmıştı; birkaçı koridorda volta atıyor, bazıları dinlenme salonunda oturuyordu. Temiz ve bakımlı görünüyorlardı. Seyredeni olmayan televizyonda ünlüler kırmızı halıda yürüyor, paparazzilerin flaşları parlayıp sönüyordu. Maggie beni George'un koridorun sonunda ki odasına götürdü. "Carol sizinle ilgilenecek," dedi ve seri adımlarla uzaklaştı. Kapının üzerine George'un adı ve fotoğrafı iliştilmişti: kameraya gülümseyen, düğmeleri beline kadar açık yazlık bir gömlek giymiş, bronz tenli, iriyarı, dazlak bir adam. Tatilde çekilmiş bir kare. Kaslı omuzları, dövme kollarıyla karısına, kızlarına ve torunlarına sarılmıştı.

Oda silah olarak kullanılabilecek her şeyden arındırılmıştı ve George ortada, yatağında çırlıçıplak yatıyordu. Fotoğraftakinden daha soluk ve bitkin görünüyordu. Duvarlara eski fotoğrafların fotokopileri dizilmişti. Göğsünde madalyalarıyla üniforması içinde George; bir cipin yanında durmuş, bir başka fotoğrafta kıdemli bir subayı selamlarken George. Galiba aynı madalyaların yıllar sonra daha yakından çekilmiş bir fotoğrafı da vardı; lekelenmiş ve tozlanmışlardı. George gözleri açık, parmak uçları yanaklarında, sırtüstü yatıyordu. Alnı boncuk boncuk terlemişti, dudakları sessizce dua ediyormuşçasına kıpırdıyordu. Carol'dan iz yoktu.

Çantamı yatağın yanına, yere koydum. "Merhaba, George," dedim, "Ben, Doktor Gavin Francis. Nasılsın?" Tokalaşmak istercesine sağ elini nazikçe yanağının üzerinden çektim ve sol elimle nabzını kontrol ettim. O sırada, hastabakıcıların giydiği sarı tuniklerden giymiş orta yaşlı bir kadın banyodan çıktı. Beyaz saç kısıcak kesilmiş, kaşlarına kalem çekmişti. "Size yanıt vermeyecek," dedi, "bütün gün ağzından neredeyse tek kelime çıkmadı." Yatağın diğer tarafına geçip elini George'un omzuna koydu. "İyi değilsin, değil mi George? Vah canım." Sesi bir çocukla konuşuyormuşçasına melodikti ama duygusunda samimiydi. İkimiz de bir an durup George'un trajik derecede güçlü kuvvetli ama zihni

tarafından terk edilmiş çıplak bedenine baktık. Dönüp duvardaki fotoğraflara bakarken, Carol'ın bakışları da benimkileri takip etti. "Orduda yüzbaşıydı," dedi. "Bana şu fotoğrafın Berlin'de, savaştan hemen sonra çekildiğini söylemişti," dedi George'un kıdemli subayı selamladığı fotoğrafı gösterek, "Madalyalarını nasıl aldığını hâlâ anlatabilir size."

Başımı salladım. "Üzerine örtecek bir çarşaf yok mu?"

"Ne versek üstünden atıyor," dedi Carol. Köşeye atılmış giysilere işaret etti: "Pijamalarının yıkanması gerek."

George'un kulağına eğilip, "Sadece ateşini ölçeceğim ve seni muayene edeceğim," dedim. Duyduğunu gösteren bir işaret gelmedi, dudakları kıpırdamaya devam etti. Derecenin ucunu kulağına yerleştirdim, hafif ateşi vardı. Üstüne eğilip stetoskobumu göğsüne koydum: Akciğerlerinden gelen sesler temizdi, kalbi içeride dönen yağlanmamış bir dişli gibi tıkrıdıyordu. Stetoskobu kaldırdım ve nazikçe karnına bastırdım, irkildi. "İdrar örneği alabildiniz mi?" diye sordum Carol'a.

"İçeride," dedi başparmağıyla omzunun üzerinden banyoyu işaret ederek. Çantamdan idrar testi çubuklarını çıkarıp banyoya gittim: dayanıklı muşambayla kaplı zemin, engelli düşünün altında sert plastik bir sandalye, duvarlarda tutamaçlar, naylon ambalajlı yatak koruyucu örtüler.

İdrar enfeksiyonu olup olmadığını anlamak iki dakika sürer ve o yüz yirmi saniye, gece nöbetindeki yegâne rahat ânınız olabilir. İdrar testi çubuklarında kimyasal belirteç içeren minik kareler vardır; kimyasallar idrarla temas edince kareler renk değiştirir ve boya kartelalarındakine ya da eski haritaların köşesindeki rakım gösteren renk kodlarına benzer bir görünüm alır. Sonucu beklerken kimi zaman, benden asırlar öncesinde ipucu yakalamak için idrarı dikkatle incelemiş hekimleri düşünürüm. Ama genellikle sadece renklerin değişimini seyrederim. Bazen de yıllar önce saygın bir profesörün "elimin titreyip titremediğini görmek için" bir test çubuğunu idrara batırıp çıkarmamı istediği sınavı anımsarım.

İnce kâğıt test çubuğunu Carol'ın lavaboda bıraktığı idrara batırdım, saatime bakıp idrarda şeker seviyesinin ölçümü için otuz saniye, kan ve protein tayini için bir dakika, akyuvar tayini için iki dakika bekledim. Protein karesi, bakımevi duvarlarının soluk yeşiline döndü. Akyuvar karesi, duş perdesinin eflatununa büründü.

Eflatun, yeşil ve gece mavisi çizgilerin bileşimi George'un idrar yollarında enfeksiyon olduğunu doğruluyordu. Beyninin işleyişi o kadar hassas bir dengedeydi ki mesanesinde çoğalan birkaç bakteri ve onlardan kana karışan toksinler, bu unutkan ama normalde gayet nazik adamı korku ve şaşkınlığa sürüklemişti. Enfeksiyon geçiren demanslı insanları, belleğin daha da kötülemesine bu denli hassas kılan mekanizma nedir, tam olarak bilmiyoruz. George'un yaşadığı bu konfüzyon (kafa karışıklığı) türü, tıp terminolojisinde “delirium” olarak adlandırılır; kökeni Latince “sabanı yolundan çıkarma” anlamına gelen “deliriare” sözcüğüne dayanır. George'un beyni ve zihni basmakalıp rutinlere ve bilindik tepkilere alışkındı; idrar yolu enfeksiyonuysa zihninin saban demirini yoldan çıkarmıştı.

KURAMSAL FİZİKÇİ ERWIN SCHRÖDINGER 1943'te, Dublin'deki Trinity College'da “Yaşam Nedir?” başlıklı bir dizi konferans verdi. Bu konferansları ve onlardan doğan kitabı anne babasının anısına ithaf etti. Schrödinger'e göre bizi en fazla insan kılan şey, öğrenebilme ve anı oluşturabilme becerimizdi. Beynin ve merkezi sinir sisteminin sürekli bir “filogenetik dönüşüm” içinde olduğunu söylüyordu. Yeni bir şey öğrenmeniz, kendi insanlığınızla derinden ve yakından meşgul olmanız anlamına geliyordu.

Schrödinger on üç yıl sonra bu kez Cambridge'deki Trinity College'da bir dizi konferans daha verdi. *Zihin ve Madde* başlıklı bu konferanslar, Dublin'de üzerinde durduğu temanın genişletilmiş biçimiydi. Özbenliğimiz olarak düşündüğümüz şey büyük ölçüde, içinde bulunduğumuz ana ve geleceğe

ilişkin imgeler yaratmak için kullandığımız yeni anılar oluşturabilme becerimizle yakından bağlantılıydı. Bellek kaybı özbenlik yitimine yol açabilir; bellek, dünyayı varoluş örgüsüne dâhil etme biçimimizdir. “Gerçekte zihin için bir öncesi ya da sonrası yoktur,” diye yazmıştı Schrödinger. “Anıları ve beklentileri içeren bir şimdi vardır sadece.”

Klasikler üzerine eğitim almış olan Schrödinger, *Zihin ve Madde*’deki unutulmaz bölümlerden birine, bilinçli olmanın nörobilimi ile Homeros’un *Odysseia*’sında kör ozanın savaşın dehşetini anlatarak Odysseus’u ağılattığı sahne arasında bir karşılaştırma yaparak başlar. Ozanın adı, “insanlara armağan” anlamına gelen Demodokos’tur ve Homeros’un otoportresi olduğu düşünülür. Schrödinger, Homeros’un şiirinin, bir otoportrenin işlendiği görkemli bir destandan dokunmuş olması gibi, zihnimizin de anı yumaklarından tecrübeleri dokuduğunu, sonra da bir yolunu bulup bilinçli özbenliğimizi bu dokumaya kattığını söyler.

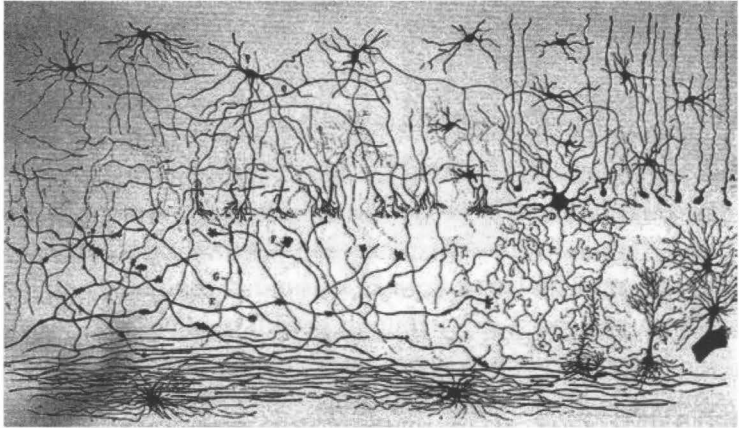
Schrödinger’in *Zihin ve Madde*’sini okuduktan sonra ilgili bölümü arayıp buldum: “Orada mıydın sen, başka birinden mi duydun yoksa?” der Odysseus Demodokos’a. “Sanatını ya Musa öğretti sana ya da Apollon.”

“Musalar” Zeus ile bellek tanrıçası Mnemosyne’in kızlarıdır; ilk kaynaklar üç Musa’dan söz eder: “Düşünme” (Melete), “Hatıra” (Mneme) ve “Şarkı” (Aoide).^{*} Musaların sarayı “Museum” (Müze) idi, görevleriye anılara yaratıcı yaşamın ilahi kıvılcımını aşılayarak ilham vermektir.

BELLEK BİZİ ZAMAN VE UZAMDA yolculuğa çıkarır, şimdiye demir atmamızı sağlar, andan serbest kılar; geçmişe götürür ve

^{*} Daha sonraki kaynaklarda muhteşem isimlerle anılan dokuz Musa’dan söz edilir: “güzel sesli” (Kalliope), “duyuran, haber veren” (Kleio), “cennet gibi” (Urania), “hoşnut eden” (Euterpe), “arzulanan” (Erato), “şarkıyla kutlayan” (Melpomene), “ilahiler söyleyen” (Polymnia), “dans keyfi” (Terpsikhore) ve “neşeli” (Thalia).

gelecek hayali kurdurur. Buna karşılık bellek kaybı, toplumsal açıdan yalnızlaştırır, yönümüzü şaşırır; bellek kaybı, özbenliğin doğasında bir değişim yaşamaktır. İnsan beyinde, her biri ortalama beş bin sinaps içeren yüz milyar hücre vardır ki bu, anıların yer bulabileceği beş yüz trilyon potansiyel bağlantı olduğu anlamına gelir. Bu nöral ağların görkemli ölçeğinin aydınlatılması uzun zaman almıştır; nöron dalları (dendritler) ilk mikroskop uzmanlarının tek bir hücrenin bağlantılarını izleyemeyecekleri derecede yoğundu. Adeta gece vakti, yağmur ormanında, dikenli çalılarla sarılı tek bir ağacı görünür hale getirmeye çalışıyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında İtalyan araştırmacı Camillo Golgi tarafından geliştirilen tekniğin İspanyol bilim insanı Santiago Ramón y Cajal tarafından ilerletilmesiyle ince bir beyin dokusu kesitinde birkaç nöron boyanabilir hale geldi. Sanki o karanlık yağmur ormanında birkaç ağacı seçip ışıltılar hale getirmenin bir yolu bulunmuştu. Ramón y Cajal muhteşem, zarif çizimleriyle beyindeki bellek ağlarının akıl almaz karmaşıklığını gözler önüne serdi.

Nörobilimciler farklı yollardan yeni anılar edindiğimizi söyler. İzlenimler milisaniyeler içinde duyularımız aracılığıyla

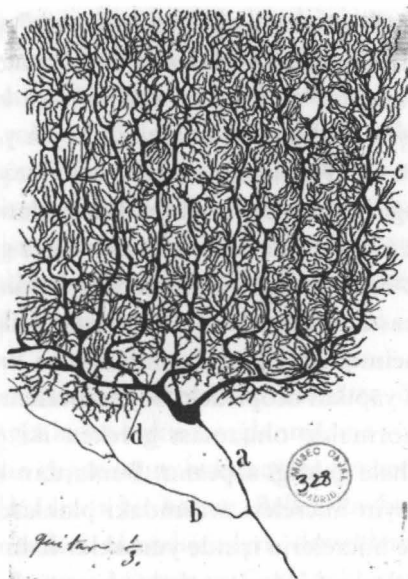
beyne iletildikten sonra onları “anlamalı” kılan semantik bellek tarafından süzgeçten geçirilir. Yıllar içinde edinilen tecrübeyle semantik belleğin düzenleyici eleğinden geçen ses anlaşılabilir sözcüklere, ışık örüntüleriye tanınabilir görüntülere dönüşür. Beynimiz dünyayı pasif olarak değil, geçmişten hatırladıklarını anbean örerek algılar. Bu ağlar, belirli bağlantılar ya da “sinapslar”ın güçlendiği, diğerlerininse zayıfladığı “sinaptik plastisite” adı verilen süreçle devamlı değişim halindedir. Plastisite, sinaps etrafındaki yapılarda madde değişimini zorunlu kılar. Anılar kısmen, beyin hücresi zarındaki kalsiyum ve sodyum kanallarının uzun süreli değişimiyle ayakta durur.

Farklı bellek tipleri vardır. Görünüşe göre, kortekste yan kılanan nöral aktivite döngülerinden oluşan ve enformasyonu sadece birkaç dakikalığına tutan, sadece “çalışma belleği”ne ayrılmış bir ağ bulunmaktadır. Bu hassas mekanizmanın işleyişini ya da neden bu denli kolay yolundan saptığını anlayamıyoruz. Bir araba vurup kaçtığı anda dikkatiniz, arabanın rengini ve plakasını hafızanıza kaydedemeyecek kadar dağılabilir ama kendi arabanızın rengini ve plakasını hatırlayamayacak kadar dağılmaz.

11 Eylül ya da JFK suikastı gibi önemli olaylar sırasında ne yaptığınızı hatırlamanız “flaş bellek” olarak adlandırılır. Kendi geçmişinize dair hatırladığınız belli olaylar nöropsikologlar tarafından “epizodik anılar” olarak adlandırılır; bunlar hayatımızdaki yanıltıcı, fotografik anlardır. Bu epizotlar pek anlaşılammış olmakla birlikte, epizodik anıların kalıcı hale gelmesinde, hipokampus deneni ve temporal loplara tabanında yer alan barok korteks kıvrımının rol oynadığını, bu anıların pekişmesi için uykunun gerekli olduğunu biliyoruz. Hipokampusun bol oksijene gereksinmesi, oksijensiz kalmış çocuklarda hipokampusta daha az sayıda nöron bulunduğunu ve sonuç olarak bu çocukların daha zayıf bir belleğe sahip olduklarını düşündürür. Nöropsikolojinin en ünlü hastalarından Henry Molaison’un (“H. M.”) epilepsi nöbetlerini

azaltmak için her iki hipokampusuna 1953'te cerrahi girişim uygulanmıştır. Gerçekten de nöbetlerin sayısı azalmış ama Molaison'un belleği hiçbir yeni tecrübeyi işleyemez hale gelmiştir.

Beynin üst korteks ve hipokampus dışındaki parçaları başka bellek türlerinde rol oynar. Beyin yarım kürelerinin hemen altındaki bazal gangliyonlar bilinçli, yeni hareketleri ve davranışları kesintisiz, bilinçsiz eylemlere nasıl dönüştüreceğini öğrenir. Hareketlerin zamanlaması başka bir yerde, konuşma ya da teniste servis atma gibi karmaşık eylemleri koordine eden beyinciğin ağlarında “hatırlanır”. Beyinciği hasar görmüş kişilerde çalışma belleğinin bozulması, onun salt kasları değil, sözcükleri ve imgeleri de koordine etmek için gerekli olduğunu düşündürür. Bunu yapabilen hücreler, beyinde en girift dallanmayı gösterenler arasında yer alır.

Henry Molaison'ın unutması ani ve katastrofiktir; ameliyat gününden sonra olan yeni hiçbir şeyi hatırlayamadı. Nor-

mal klinik uygulamada buna benzer tek patoloji, yıkıcı bir alkolizmin belli vitamin eksiklikleriyle bir araya gelerek geri dönüşsüz beyin hasarına yol açtığı ve yirmi yıllık meslek hayatımda sadece bir kez tanık olduğum Korsakoff psikozudur. Bu, Oliver Sacks'ın "Kayıp Denizci" adlı denemesinde, bir lanet gibi üzerine çöken Korsakoff psikozundan ötürü, hayat akıp giderken zamana mihlanan "Jimmie G."yi etkileyen türde bir bellek kaybıdır. Jimmie G., Sacks'ın çalıştığı hastaneye "âciz, bunamış, şaşkın ve oryantasyonu bozuk" yazan bir notla gönderilmiştir. Ancak Sacks onun kişilik bütünlüğünün korunduğunu ve zihninin yeni anı oluşturmaması dışında bütünüyle sağlam olduğunu görmüştür.

Unutmanın çok sayıda biçimi hakkında genel bir fikir sahibi olmak için bir psikiyatri kitabının dizinine göz atmaya değer. Demans başlığı altında "alkolik", "Alzheimer", "serebrovasküler", "Creuzfeldt-Jakob", "depresif", "Lewy Cisimciği", "Parkinson'a bağlı" ve "psikotik" altbaşlıklarını bulabilirsiniz. Karşılaştığım demans vakalarının yarısına yakını "serebrovasküler"dir;* beden yaşlandıkça kan damarları tıkanmaya başlar ve bunun sonucunda beyin yavaşlar, unutkanlaşır. Bazen de "Parkinson'a bağlı" vakalar görürüm; Parkinson hastalığı hareketleri başlatmakta zorlanmayla başlar, düşünceleri ve nihayetinde anıları başlatmakta güçlük çekmeye ilerleyebilir. Fakat bellek kaybı şikâyetiyle kliniğime başvuran pek çok hastada bir sebep bulunamaz; psikiyatristler bu vakaları "Alzheimer tipi" olarak sınıflandırır. Bu tür demansı olan hastalara yapılan otopsideki beyin incelemesinde, bellek devrelerinin normalde olmaması gereken iki protein nedeniyle işlemez hale geldiği saptanır. Bunlardan biri olan "beta-amiloid" beyin hücreleri arasındaki plaklarda, "tau" adlı diğer proteinse hücrelerin içinde yumaklar halinde bulunur.

Bu maddelerin birikme sebebi gizemini koruyor, nasıl önüne geçebileceğimizi de pek bilmiyoruz. Alzheimer'da

* Serebrovasküler: Beyin damarlarından kaynaklanan. (ç.n.)

unutkanlık sinsice başlar; birçok kişide süreç o kadar yavaş ilerler ki herhangi bir zorluk çıkarmaz. Buna karşılık bazı hastalarda tau ve amiloid bilinmeyen nedenlerle daha hızlı birikir. Bazı ilaçlar erken dönemde başlanması koşuluyla gerilemeyi en iyi ihtimalle altı ay kadar yavaşlatabilir, ancak yan etkileri vardır ve ilaca en fazla gereksinimi olan zayıf bünyeli yaşlılar tarafından genellikle iyi tolere edilemezler.

Sacks, Jimmie G.'nin tedavisi konusunda büyük Rus nöropsikolog A. R. Luria'dan tavsiye istediğinde, anlamlı ve merhametli bir yanıt almıştı.

Böyle bir vakaya uygun bir reçete yok. Becerileriniz doğrultusunda, yüreğinizin sesini dinleyerek elinizden geleni yapın. Hafızasının düzelmesi konusunda hemen hiç umut yok. Ama bir insanı insan yapan sadece hafızası değildir. Duyguları, iradesi, duyarlılıkları, ahlaki bir varlığı vardır ki nöropsikoloji bunların hiçbirisi için söz söyleyemez. İşte tam orada, kişisel olmayan bir psikoloji âleminin ötesinde ona dokunmanın ve onu değiştirmenin yollarını bulabilirsiniz. Üstelik çalışma alanınız buna özellikle müsait çünkü orası benim çalıştığım kliniklerden ve kurumlardan oldukça farklı, küçük bir dünyaya benzeyen bir Ev. Nöropsikolojik açıdan yapabilecekleriniz yok denecek kadar az ama Birey'in dünyasında çok daha fazlasını yapabilirsiniz.

Luria'nın tavsiyesi, demanslı insanlara özel, özkaynak açısından zengin hasta bakımı sağlanmasına yönelik bir taleptir; George için çağrıldığım bakımevine benzer evlerde mümkün olabilecek tarzda bir bakım. Bellek kaybı üzerinde etkili herhangi bir tedavi olmadığından, desteklememiz gereken, bakım hizmeti veren Maggie ve Carol gibi insanların gösterdiği sessiz insanlık ve üstün gayrettir.

GÜNÜMÜZDE, İNSANLIK TARİHİNDE HİÇ olmadığı kadar uzun yaşıyoruz; demans bir modern çağ salgını gibi görünüyorsa da aslında yeni bir hastalık değil. Plinius *Doğa Tarihi*'nde, "İnsan tabiatında hiçbir şey hafıza kadar zafiyet göstermez," der (MS 70), "çünkü hastalıktan, yaralanmalardan, hatta korkudan bile etkilenir [...] vücut istirahat halinde ve mükemmelen sağlıklı olsa dahi hafıza adeta bizden kaçmak ister gibidir." Ancak Plinius'un ilgisini demanstan çok, olağanüstü bir belleği konu eden hikâyeler çeker. Binlerce askerin adını ayrı ayrı hatırlayan Pers Kralı Kiros; Roma'ya geldikten sonra aynı gün içinde bütün senatörlerin ismini ezberleyen elçi ve kütüphanedeki bir kitabın adı söylenir söylemez kitabı yüksek sesle ezberden okuyan Charmidas adlı bir adamla ilgili söylentileri aktarır.

Jorge Luis Borges, attan düşüp sakatlanmış bir beden ama hiç sekmeyen bir bellekle uyanan Uruguaylı bir atlı çobanı anlattığı "Bellek Funes" adlı öyküsünde Plinius'un anlatılarından esinlenmiştir. Funes'in dünyası, mükemmel belleğinin gücüyle dayanılmaz bir zenginliğe ve parlaklığa kavuşur; en silik hatıraları aydınlanır, berraklık kazanır. O güne dek gördüğü bütün bulutların biçimini hatırlayabiliyordur artık; gökyüzü manzaraları ile daha önce kitap cildi bezemelerinde gördüğü çeşit çeşit mermer desenini zihninde karşılaştırır. Annesinin evindeki misafir odasında mum ışığında çalışıp sözlük karıştırarak İngilizce, Fransızca, Portekizce ve Latince öğrenir. Borges, saatler içinde Latince öğrenen Funes'in Plinius'u yüksek sesle akıcı, kusursuz biçimde okuduğunu anlatır.*

Etrafındaki dünyanın çeşitliliği ve bitimsiz metamorfozuyla dikkati dağılan Funes'in normal bir hayat sürdürmesi imkânsızdır. Görsel belleğinin bu denli canlı ve berrak olmasından ötürü, yaşılanmanın, entropinin, çürümenin ve bütün

* Borges'in de olağanüstü bir fotografik belleği olduğu ileri sürülür. Kör olduktan yıllar sonra, belli bir alıntıyı ilk kez hangi kitabın, hangi sayfasının neresinde gördüğünü hatırlayabiliyordu.

canlıların anbean yaşlılığa doğru adım adım ilerlemesinin sin-
si etkileri Funes'e işkence çektirir. Bellek insanlığımızla yakın-
dan bağlantılıdır ama seçici olması gerekir; aşırı etkin ve canlı
bir bellek bir lanete –üstelik sadece Funes gibi dâhiler için
değil– dönüşebilir. Bellek kaybıyla vira etmiş yüzlerce hasta-
nın yanında, elinde olsa acı veren anılarını seve seve unutacak
onlarca kişi tanıdım. Unutmak da hatırlamak kadar önemli
olabilir. “Gerçek şu ki,” der sonuçta Borges’in anlatıcısı, “he-
pimiz geride bırakarak yaşarız.”

MAGGIE İLE CAROL'IN ÇALIŞTIĞI bakımevine yukarıdan bakan
tepede, yoldan bir kroket sahasıyla ayrılmış görkemli bir iş-
letme fakültesi ve fakülte binasında da küçük bir müze var-
dır. Kestane, çınar ve İskoç çamlarının gerisinde kalan bina
yoldan hemen gözükmeyiz. Oraya son gittiğimde ilkbahardı.
Anayolun kenarında kirazlar çiçek açmış, kroket sahasının
etrafı mavi çançiçekleriyle bezenmişti. Kentin ortasında oldu-
ğunuza inanamazdınız ve zaten bina ilk inşa edildiğinde bura-
sı kent merkezi değildi. Bina, Victoria döneminin sonlarında,
huzurlu ortamının ve şifalı sularıyla ünlü pınarın cazibesine
kapılan müşterilere yönelik bir “hidropatik hastane” olarak
İtalyan sarayı tarzında tasarlanmıştı. Merkez kule beş, ka-
natları ise sadece üç katlıdır; yüksek, kanatlı pencereleri Fife
yönünde kuzeybatıya bakar. Hastaneye 1916'da savaşta kul-
lanılmak üzere el konmuş ve adı Craiglockhart Savaş Hasta-
nesi olarak değiştirilmişti. Somme Muharebesi'nde yaşanan
vahşetin ardından bunalıma giren subaylar iyileşmeleri için
buraya gönderilmişlerdi.

Küçük müze, binanın 1916-1919 yıllarında, aralarında
şair Wilfred Owen ile Siegfried Sassoon'un da bulunduğu iki
bin civarında subayı ağırladığı dönemin anısını muhafaza et-
mektedir. Orada çalışan psikiyatristlerden William H. R. Ri-
vers, anılarından ötürü acı çekenler için yeni bir yaklaşımın
öncülüğünü yapmıştır. Rivers, subayları korkaklıkla ya da

hastalık numarası yapmakla suçlamaktansa anılarının onlara nasıl azap çektirdiğini ve acı çekmeden hatırlamaları için ne yapılabileceğini araştırmıştır.

Rivers Aralık 1917’de Londra’daki Kraliyet Tıp Cemiyeti’ne Craiglockhart’taki çalışmasını sunmuştur. Rivers’a göre anıları baskılamak, patolojik olmadığı gibi, “eğitim ve bütün toplumsal ilerlemeler için gerekli bir unsur”du. Rivers, askerlerin savaştan kaynaklanan sıkıntıları nasıl hafifletip çatışmanın yarattığı güçlü duyguları nasıl başka kanallara yönlendirebileceklerini genellikle uzun bir eğitim sürecinde öğrendiklerini söylüyordu. Fakat savaş ansızın başlamıştı ve askerlerin eğitimi yetersizdi: “Normal koşullarda yıllara yayılan bastırma eğitimini kısa sürede hayata geçirmek zorunda kaldılar,” diye yazmıştı Rivers, “o nedenle de eğitimi eksik kalanlar insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş zorlanmalarla yüzleşmek zorunda kalmıştır.” Savaş sonrası bunalımındaki asıl sorun, bastırmanın kendisi değil, uyumsuz ve etkisiz olmasıydı. Tekrarlayan, travmatik anıların zehrine karşı tek panzehir, onları hatırlatarak gün ışığına çıkarmak ve duygusal etkilerini azaltacağını umarak, bir psikiyatristin yardımıyla bu anıları yeniden incelemektir.

Rivers’ın vakalarından biri, tarafsız bölgede yürürken bir bombayla paramparça olmuş arkadaşının kafasına, gövdesine ve uzuvlarına ayağı takılıp tökezlemiş bir subaydı. Adam bu korkunç olayı unutmaya çalışmıştı ama her gece uykusundan, savaş meydanında parçalanan arkadaşını gördüğü kâbuslarla, yastığı terden sıırıslam olmuş, dehşet içinde sıçrayarak uyanıyordu. Rivers, bu korkunç hatıranın gücünü adamın arkadaşına beslediği sevgiden aldığını fark etti ve bu deneyimde “hasta için olayın korkunç ve dehşet verici özelliğini hafifletici” bir unsur aradı. Düşüncelerinin, “[arkadaşının] hiç şüphesiz hemen öldüğüne ve ölümcül yaralarla uzun zaman acı çekenlerin kaderini paylaşmadığına” odaklanmasını sağladı.

Rivers'a göre adamın yüzü bir anda aydınlanmıştı: "Yaşadığı tecrübeye, üzerinde düşünebileceği tek şeyin bu olduğunu anladı." O günden sonra ne zaman o acı dolu hatıra aklına gelse arkadaşının acı çekmediğine dair kendi kendine telkinde bulunmaya başlamıştı. Birkaç gece sonra rüyalar kaybolmuştu. Sonra tekrar başlamışlardı ama bu kez korku ya da dehşet duygusu yoktu. Yeni rüyalarında eylemlerini yönetebiliyordu: Ölen arkadaşının yanı başında diz çöküyor, eşyalarını topluyor, hatta onunla ortak acıları üzerine sessizce konuşuyordu.

Craiglockhart'tan taburcu edildiğinin ertesi yılı, 1917'de, Siegfried Sassoon'un iki şiiri bir savaş şiirleri antolojisinde yayımlandı; kitabın adı Bellek tanrılarını çağrıştırıyordu: *The Muse in Arms* [Silahlı İlham Perisi]. Antolojide, deliriumu ya da çılgınlığı andıran savaş görüntüleri hissedilir. Sassoon'un "Artçı Birlik" adlı şiiri, acı dolu hatıraların geride bırakılmasıyla bir yere kadar kurtuluşa ulaşıldığını ima eder ama savaş meydanında o kurtuluşun sonu ölüm olabilir:

Nihayet, saçlarında ter ve korku
Karanlığı aşıp alacakaranlığa doğru
Cehennemi ardında bırakarak tırmandı, adım adım.

GEORGE'UN İDRAR TAHLİLİNİ YAPTIKTAN sonra yatağın başına döndüm. Carol başucunda oturmuş, bir yandan kolunu okşuyor, bir yandan da yavaş, sakinleştirici bir sesle konuşuyordu. "İdrar yolu enfeksiyonu var," dedim. "Arabaya gidip antibiyotik getireyim." Odadan çıkarken bir an durup George'a baktım. Beni fark ettiğine dair hâlâ bir belirti yoktu, dudakları kıpırdamaya devam ediyordu, göz kenarlarında ter birikmişti. Belleğinin ne kadarını beta-amiloid ve tau proteini yumakları arasında kaybettiğini düşündüm; gerçi Carol bunun yanıtını vermişti: Yetmiş yıl önceki savaşı ve aldığı her madalyanın öyküsünü hatırlayabiliyordu. Şansı yaver giderse antibiyotikler onu deliriumdan kurtarıp düşüncelerini ve anılarını her

zamanki rotasına sokardı. Bellek kaybına eşlik eden deliriumda kişilik dediğimiz şeyi büyük oranda yitirebiliriz; enfeksiyon tedavisi ve Carol gibi insanların sağladığı destek ve bakım sayesinde George'un tekrar kendini bulacağını umuyordum.

Maggie beni, her birine farklı şifre girdiği üç kapıdan geçirerek çıkışa götürdü. Dışarı, geceye adım attık. Yan yana durup açık havayı içimize çekerek, iş güç arasında yakaladığımız o kısacık boş ânın tadını çıkardık. Arabaya gidince bilgisayara acil servisten iki çağrı daha geldiğini gördüm; bir kutu antibiyotik aldım. Çift kanatlı kapılara geri dönerken Maggie'yi, daha önce beni bir kraliçe edasıyla selamlayan yaşlı hanımla konuşurken gördüm. Yaşlı hanım gözleri pırıl pırıl, el hareketleriyle hararetle hararetle anlatıyordu. Maggie ise elini omzuna koymuş, bütün gecesini ona ayırabilirmiş gibi sabırla dinliyordu.

Ölüm: Yaşamaya Şükretmek

Ölüm ya da kendi ölümlülüğü fikri insanı korkutabilir veya ona yaşama gücü verebilir.

Damien Hirst

BİR KOMİSER BİR KERESİNDE bana, suç mahallinde asla akıldan çıkarılmaması gereken en önemli şeyin ellerini cebine sokmak olduğunu söylemişti çünkü kurbana ya da olası cinayet aletine dokunma arzusuna karşı koyamamak büyük sorun çıkarabilirdi. Adli patoloğlara pek inanmıyordu. “Bir keresinde gittiğim bir suç mahallinde ölü bir adam masanın üzerine kapaklanmıştı,” dedi. “Maktulün başının arkasında dar bir giriş yarası ve alnında bir delik vardı. Masanın üzerindeki eski bakalit telefon paramparça olmuştu; ateşli silahla vurulduğu apaçık ortadaydı. Patolog geldi: ‘Hım,’ dedi. ‘Anlaşılan bir stiletto ya da belki bir bıçak arıyoruz.’”

Bir keresinde çağrıldığı suç mahalli yüksek bir apartmandaymış. Ceset bulunduğunda çürümeye başlayalı epey olduğu anlaşılmıştı. “Hayatımda gördüğüm en acayip şeydi,” dedi. “Bir görgü tanığı, kadının önceki gün hayatta olduğunu söylüyordu ama yanılıyor olmalıydı. Ceset gözümüzün önünde neredeyse sıvılaşmış haldeydi.”

Komiser erken emekli olmuştu. Uğraştığı onca cinayetin hayata karamsar bakmasına neden olup olmadığını sordum. “Karamsar değil,” dedi, “ama daha felsefi bakıyorum. Yaşıyorken hayatın tadını çıkarmak lazım.”

KLİNİKTEKİ KISA SÜRELİ KARŞILAŞMAMIZIN ardından hastalarım dış dünyaya döner ve onları tekrar görmem kimi zaman aylar ya da yıllar sonra mümkün olur. Bazen de hastaneden ya da polisten öldüklerini öğrenirim. Ölüm genellikle beklenen ya da en azından tahmin edilen şekilde gerçekleşir. Sürpriz ya da şüpheli bir ölüm söz konusuysa müteveffaya otopsi (postmortem inceleme) yapılır.

Bir süre önce telefonda bir patoloğla yazdığı bir otopsi raporu hakkında konuşurken, onunla ya da meslektaşlarıyla konuşmaya ne kadar az fırsat bulduğumu fark ettim. “Yaptığım iş büyük ölçüde tahmine dayalı,” dedim, “hastalarımın vücudunda neler olup bittiğini kestirmeye çalışıyorum. Sizi kısıkanıyorum, içeriye göz atıp neyin nasıl olduğunu kesinkes anlayabiliyorsunuz.” “Bu doğru değil,” diye yanıtladı patolog Charlotte Crichton. “Biz de cevabı her zaman bulamıyoruz.” Gelip kendi gözlerimle görmem için beni otopsiye davet etti.

Charlotte’la sabah tam 8.30’ta, sabah vakalarının tutanak özetleriyle meşgul olduğu ofisinde buluştuk. Cesedi nehirden çıkarılmış bir adam vardı; olta takımı yakınında bulunmuştu. “Dengesini yitirip boğulmuş olabilir,” dedi Charlotte. Evde, kanepede ölü bulunmuş ellilerinde bir kadın vardı. Charlotte kadının kalp krizinden mi öldüğünü yoksa gazla ya da ilaçla mı zehirlendiğini öğrenmek istiyordu. “Bir kadına otopsi yapmamız nispeten nadir bir durum,” dedi, “şiddete bağlı ya da şüpheli ölüm vakaları genellikle erkektir.” Son olarak, mutfakta yüzükoyun yatarken bulunmuş, muhtemelen yemek yaparken ağzına attığı lokmadan ötürü boğulmuş morbid obez bir adam vardı. Her vakanın koşulları, görgü tanıklarının ifadeleri, ölen kişinin aile hekimi tarafından bildirilen tıbbi geçmişi

ve aile bireylerinin verdiği konuyla alakalı bilgiyle birlikte polis raporunda ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Charlotte'ın her hastayı tanımlamasında, kıvrak bir profesyonellikle birlikte aşikâr bir merak hissediliyordu. İşi yanıt aramaktı ve o sabah yapacağı otopsilerde yanıtları bulacağını umuyordu.

Üstümü değiştirip mavi ameliyathane giysilerini giydim. Soyunma odasıyla otopsi salonu arasında, yüzme havuzlarında kullanılabilecek bir ayak dezenfektan teknesi vardı; duvar dibine, hortumun hemen yanına lastik çizmeler sıralanmıştı. Otopsi salonu binanın merkezindeydi ve çok az doğal ışık alıyordu. İnsan boyutlarında üç çelik tepsi bel hizasında yerleştirilmişti; yeterli sayıda patolog olduğunda aynı anda üç otopsi birden yapılabilirdi. Tavandaki vantilatörler havayı aşağıya itip patologların burnundan uzaklaştıracak şekilde tasarlanmıştı. “En azından onun için yapılmış,” dedi Charlotte. “Ama pek işe yaradığı söylenemez.” Odanın bir yanındaki cam duvarın arkasında oturma yerleri vardı; burası öğrencilerin otopsiyi izlediği camekânlı bölümdü. Bir başka duvarda, “Yiyecek, içecek ve sigara içmek yasaktır” yazan tabelanın yanında bir böcek öldürücünün mor floresan lambası titreyordu. Tek kullanımlık önlüklerden giydik, taktığımız uzun plastik kollukların ucunu eldivenlerin içine soktuk. Başlamaya hazırдық.

Hayatımda ilk kez tıp eğitiminin ilk haftasında, diseksiyon salonunda ceset görmüştüm. Adamın cildi kısmen soyulmuştu. Vücudunun büyük bölümü örtünün altındaydı ama ölüm katılığıyla sertleşen sağ kolu tavanı gösteriyordu. Koruyucu sıvılardan ötürü rengi kahverengiye dönen kaslar elden başlayıp dirseğe kadar, bir ağacın gövdesine dolanan sarmalıklar gibi sarmallar çizerek ilerliyordu.

Morgdaki ilk ceset —biz ona Philip diyelim— sedyeye alındı. Üstüne örtü örtülmemiş, hiçbir koruyucu madde enjekte edilmemişti; cildi alacalı griydi ve balıkların didiklediği yerleri saymazsak büyük ölçüde sağlam kalmıştı. Gözleri yarı açık,

başı arkaya eğikti. Otopsi incelemesinde ilk yapılması gereken, yara bere, sıyrık olup olmadığına bakmaktı. Charlotte adamın ellerini, tırnaklarını ve ayaklarını dikkatle inceleyerek boğuşmaya dair kanıt aradı ve sağ gözünün kanlanmış olduğuna dikkat çekti: “Ama bak, sağ kolu da kızarmış. O halde kan oturmasının sebebi yerçekimi, demek ki öldüğünde sağ tarafına yatıyormuş.”

Charlotte bir bisturiyle Philip’in boynunun altındaki çentikten pubis kemiğine uzanan uzun bir kesi yaptı ve karın boşluğunu açtı. İster ameliyathanede olsun ister anatomi dersliklerinde bu an beni oldum olası hayretler içinde bırakmıştır: Cildin sadece birkaç milimetre altında, bizi hayatta tutan, saat mekanizması kadar karmaşık, ıslıl ıslıl bir mekanizma bulunur. Philip birkaç gün önce öldüğünden iç organları kokuşmaya başlamıştı; öğürtümü bastırdım. Ama Charlotte büyük bir ciddiyet ve maharetle işini yapıyordu (“Sadece kurtlanmışsa maske takarım”);* rektumu ve yemek borusunu kesip batın içindeki bütün önemli organları –karaciğer, dalak, mide, bağırsaklar– yekpare çıkardı ve plastik bir tepsiye koydu. Geride içi boşaltılmış karın boşluğu kaldı. Tepsiyi daha sonra incelenmek üzere masaya bırakıp cesedin başına döndük.

Bacağın ana atardamarı pelvise mesanenin hemen yanından girer. Charlotte ilaç ve toksin analizi için göndermek üzere bu damardan biraz kan örneği aldı. “Ben toksikoloji analizi için genellikle idrar örneği gönderiyorum,” dedim. “Biz de öyle,” diye yanıtladı Charlotte. Ama ben hastayı elinde küçük bir kapla tuvalete gönderirken o mesanenin tepesinde bisturiyle küçük bir delik açıp enjektöre biraz idrar çekti.

Bir sonraki adım, hassas boyun diseksiyonuydu; batının açılmasındaki hoyratlığa kıyasla fazlasıyla nazik olmayı

* Adli tıp patologlarının aynı zamanda entomolog (böcekbilimci) olması gerekir. Cesedin üstünde bulunan böcekler ölüm zamanının tahmininde önemli ölçüde yardımcı olur. Edinburgh’daki patoloji bölümü İskoçya’nın daha soğuk iklimini ve farklı böcek örüntülerini dikkate alan yeni tablolar hazırlıyor.

gerektiriyordu. Boyunda konuşma ve yutmada görevli kas tabakaları bulunur. Charlotte bu tabakaları birer birer kaldırıırken, Philip'in biri tarafından boğulmuş olabileceğini düşündüren bir zedelenme ya da kanama belirtisi olup olmadığına baktı. (Anatomi dersinde de aynı diseksiyon öğretilmişti; buluntunun üstündeki toprağı özenle fırçalayan bir arkeolog gibi, eğitmenimiz de hiyoid kemiğin altındaki kasları birer birer kaldırıp sonunda alttaki sinire ulaşırdı.) Zedelenme ya da boğuşma belirtisi yoktu ve dil kökünün bağlı olduğu C şeklindeki hiyoid kemik kırılmamıştı. "Boğulduğuna ya da asıldığına işaret eden bulgu yok," dedi Charlotte. "Boyundaki organları çıkarırken hiyoidi ya da gırtlığı kazara kırarsan ileride cesedin feth-i kabirle tekrar incelenmesi olasılığına karşı bunu rapora yazmakta her zaman fayda vardır."

Önden yaptığı kesi sırasında Charlotte kaburgalara dokunmamıştı. Şimdiyse kaburga makasıyla köprücük kemiklerine kadar bütün kaburgaların ön uçlarını kesiyordu. Köprücük kemiklerini de kesip göğüs kemiğini kaldırdınca göğüs boşluğunda parıldayan akciğerler ve kalp ortaya çıktı. Kalp, perikart denen kalın zarla sarıdır; Charlotte perikardı yırtmamaya özen gösterdi. Sonra çevik bir hareketle ağız tabanında U şeklinde bir kesi yaptı ve boyun kasları zaten kesilmiş olduğundan dili, boğazı ve soluk borusunu, akciğerleri ve kalbi yekpare çekip çıkarabildi.

Philip'in kaygan mor dili hâlâ boğazına ve yemek borusuna bağlı halde tepside duruyordu. Charlotte dilde uzunlamasına düzgün kesiler yaparak dilin ısırılmış ya da çiğnenmiş olup olmadığına dair delil aradı; bunlar adamın ölürken bir epileptik nöbet geçirdiğini ya da debelenme sırasında dilini ısırıldığını düşündürebilecek bulgulardı. Dil normaldi, Charlotte baş üzerinde çalışmak için masaya döndü.

Biz tepsideki dille meşgulken teknisyenler Philip'in kafa derisini bir kulaktan diğerine kesip kafatasını ortaya çıkarmış, alın derisini yüzün üzerine doğru sıyırmışlardı. Saçlı

deriyse geriye doğru çekilmiş ve kalvaryum (kafatasının kub-besi) kaldırılarak beyin açığa çıkarılmıştı. Charlotte beyin zarlarını dikkatle inceleyerek kanama ya da menenjit bulgusu olmadığını doğruladıktan sonra incelemek için beyni çıkardı.

Beynimiz kafatasının dışındayken kendi ağırlığını taşıyamaz, işte bu yüzden rahim içinde ağırlıksız yüzen bir fetüs gibi, beyin de beyin-omurilik sıvısının içinde yüzer. Charlotte'ın tepsie koyduğu krem gri renkli beyin kendini bırakınca tepsinin kenarına doğru yayıldı. Ardından Charlotte kafatasına yapışık yarısaydam zarı soydu; yüze, kulaklara, gözlere ve dile giden sinirlerin girip çıktığı pürüzsüz bir kâseye benzeyen kafatası tabanına baktık. "Hiç akustik nörinom gördün mü?" diye sordum; kulağa giden sinirden kaynaklanan nadir bir tümördür. "A, evet," dedi, "düşündüğünden daha sık görülüyor."

Charlotte içkulaktaki mekanizmayı örten sedefimsi yarısaydam kemiği gösterdi. "Görüyor musun, rengi mora çalıyor; bu, kemiğin arkasında kalan iç kulakta kan olduğunu gösteriyor. Kafa travmasını düşündürebilir ama boğulmalarda da sık görülür."

"Neden?" diye sordum.

"Yerçekimi," dedi. "Beden sudayken genellikle baş aşağı bakar konumdadır; kan damar dışına sızıp iç kulakta birikmeye başlar."*

Kafatabanında kırığa rastlamadık. Morg teknisyenleri boşluğu pamukla doldurup üstüne de kalvaryumu yerleştirdiler. Cilt, dikiş atılarak kapatıldı; beyin çıkarıldığı fark edilmiyordu bile.

Philip'ten geriye kalanlar çelik masanın üzerindeydi. Belli başlı bütün organları çıkarılmış, karnı ve göğsü boşaltılmış, göğüs kafesi açılmıştı. Charlotte, artık incecik bir boyunla

* Thomas Browne, boğulan kadınların suda yüzüstü, erkeklerinse sırtüstü yüzdüğünde ısrar eden Plinius'tan alıntı yapar: *veluti pudori defunctorum parcente natura* – "doğa ölünün utancını gizlemek için bu münasip konumu zorunlu kılar". Plinius yanılıyordu.

gövdeye tutunan kafayı nazikçe iki yana çevirerek kırık kemik olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Boğazı ve soluk borusu çıkarıldığından parmağını boyun omurlarının ön yüzünde boydan boya gezdirerek doğru hizada olup olmadıklarını kontrol edebiliyordu. Bıçakla her bir kaburgayı komşu kaburgalardan itinayla ayırıp ileri geri oynatarak kırıp olup olmadığına baktı. Kollarla bacakları ve pelvisi olduğu gibi bıraktı. “Kol ve bacaklarda insanı öldüren pek bir şey olmaz,” dedi. “Şimdi de çıkardıklarımıza bakalım.”

Belli başlı bütün iç organlar birkaç tepsiye dağıtılmıştı (tıp fakültesinde öğrenciyken otopside sadece bu bölümü görmemize izin verirlerdi). Charlotte, kimi zaman olağanüstü bir incelikle, belli bir yöntemle göre ilerliyordu. Zaman zaman yavaşladığı, dokuyu elleri arasında tutup gizemli bir yazıyı okumaya çalışıyormuş gibi incelediği anlar oluyordu. Örneğin, kalbi incelerken her bir koroner damarda onlarca minicik kesi yapıp kalp krizine yol açabilecek bir pıhtı olup olmadığına baktı. Bazen de hızlı davranıyordu; kanser ya da kist olup olmadığını görmek için böbrekleri ortadan ikiye ayırdı, karaciğeri kalın dilimler halinde doğradı. “Bazı karaciğerlerde yağlanmayı elle hissedebilirsin,” dedi. “Şuraya dokun,” dedi bir akciğer lobunu uzatarak, “lastik kıvamında olması enfeksiyonu gösterir; sağlıklı doku havayla dolu ve hafiftir. Amfizemdeyse doku *fazla* hafif ve hava doludur, tıpkı balonlu naylon gibi.” Philip’in bir akciğerinin yüzeyinde krem sarısı bir plak vardı (“muhtemelen asbestli ortamda çalışmıştı”); Charlotte mikroskopla daha detaylı inceleme için bu plaktan örnek aldı.

Her organ ayrı ayrı tartıldı ve hepsi liste halinde odanın bir köşesindeki beyaz tahtaya yazıldı. “Kilolu erkeklerde kalbin büyük olmasına o kadar alışkınsınız ki normal boyutlarda bir kalbe rastladığımızda şaşırıyor, bir terslik olduğunu düşünüyoruz.” Charlotte, Philip’in kalbini açıp odacıkları inceledi, akciğer atardamarlarında akciğer embolisine işaret edebilecek jölemsi pıhtılar olup olmadığına baktı. Sonra da elimi

tutup parmaklarımı Philip'in aortunun üzerinde gezdirdi: Pütürlü olması kolesterolünün yüksek olduğunu düşündürüyordu. "İskoçlarda gördüğümüz diğer bir önemli sorun," dedi.

Dili, boğazı ve gırtlığı incelemişti zaten; tümör olup olmadığını anlamak için soluk borusunu bir uçtan diğer uca inceledikten sonra arka taraftan açıp boğulmaya yol açabilecek bir tıkanma bulgusu olup olmadığına baktı; yoktu. "Genellikle batınla fazla ilgilenmeyiz," dedi, "ama bazen bağırsak tümöründen kaynaklanan ekilmeler görürüz ve genellikle bol bol safra taşıyla karşılaşırız. Gördün mü?" Philip'in safrakesesini uzattı: Tavla zarlarıyla dolu bir kese hissi veriyordu.

"Pankreasta bir şey bulduğunuz oluyor mu?" diye sordum.

"Bazen tümör, bazen de büyük bir safra taşı kanal çıkışını tıkayabiliyor ama çok sık karşılaşmıyoruz." Pankreas gıdaları sindirmemiz için gereken enzimleri üretir ve ölümden sonra bu enzimlerin serbest kalması sonucu organ kendi kendini sindirir. Yumuşayarak parçalanırken hatları sıvılaşır.*

Otopsilerde kullanılan uzun, keskin bıçaklar "beyin bıçakları" adıyla bilinir çünkü başlıca kullanım alanları beyinden kesitler almaktır. Charlotte beynin önünden başlayıp yavaş yavaş arkaya doğru ilerleyerek, her biri yaklaşık bir santimetre kalınlığında enine, düzgün kesitler aldı. Beyincikte de aynı işlemi uygularken, ölüm sebebine açıklık getireceği umuduyla Philip'in hayattayken düşüncelerini ve kişiliğini devam ettirmesini sağlayan bağlantıları kesti. Kesitlerin hepsi Charlotte'ın, beyin yapısının bütününe bir bakışta görebileceği şekilde bir levhanın üzerine dizildi. Beyin dokusu kısmen bozulmuştu ama gri maddeyle ak madde yine de ayırt edilebiliyordu. Tümör, kist ya da kanamaya dair bulgu yoktu. Charlotte hipokampustan ve beyinciğin bir bölümünden ("dentat çekirdek") örnekler aldı. "Buraları beyin oksijensizliğe en

* Thomas Browne, *Urne Buri'all* I. "Thales'in her şeyin suyla başladığı görüşüne katılanlar bunun nemli bir yumuşamayla nihayet bulan pütrefaksiyon (kokuşma) ilkesine denk olduğunu düşünmüştür."

hassas bölgeleri,” dedi, “bu da bize ölmeden önce hava açlığı çekip çekmediğini gösterecek.”

Patologlar Parkinson hastalarının beyninde, beyin sapına yakın bir yerde bulunan *substantia nigra* adlı koyu renkli dokunun silindiğini fark eder. “Damarsal nedenli demansta ve karbonmonoksit zehirlenmesinde, beyinde küçük benekler görürsün; multipl sklerozdaysa sinirlerin yağlı kılıflarının parçalandığı yerlerde jöle kıvamında pembe alanlar.”

Philip’in bütün organları göğüs ve karın boşluğundaki yerine yerleştirilip kesi yerleri dikildi; öyle ki işlem bittiğinde görüntü otopsi salonuna girdiğinden farksızdı. Charlotte’ın aldığı örnekler etiketlendi; bunlar daha detaylı incelenecekti. “Toksikoloji analizi için de örnek gönderilecek,” dedi, “böylece zehirlenme olup olmadığını anlayabileceğiz. Ama otopsi sıklıkla kesin sonuç vermez. Anlaşılan akciğer enfeksiyonu varmış, saldırıya uğramış gibi görünmüyor, kollaps için de aşikâr bir sebep yok.”

“Peki, şimdi ne olacak?”

“Savcı raporumu dikkate alacak ama bu delilin sadece bir bölümü. Ölümün şüpheli olup olmadığına karar vermek benim değil, onun işi.”

Artık rutini biliyordum. Charlotte aynı sırayla aynı incelemeleri diğer iki cesette de birer saatten kısa sürede yaptı. Ellilerindeki kadının kafatasını açınca kan gördük; kalp krizinden değil, masif beyin kanamasından ölmüştü. “Ölümü nasıl olmuştur?” diye sordum.

“Muhtemelen çok çabuk ölmüştür,” dedi Charlotte kadının beynini çıkarırken; “ya kanamadan ötürü kafa içi basıncı yükseldiğinden beynin kanlanması bozulmuştur ya da beyin sapından kaynaklanan bir nöbet solunumunu, hatta belki de kalbini durdurmuştur.” Beynin altından üzüm salkımı gibi sarkan küçük anevrizmaları göstererek, “Bak, şuradaki yırtılmış,” dedi. Yırtılan anevrizma içi boş, minik bir şarap tulumuna benziyordu.

Obez adam gerçekten de boğulmuştu. Soluk borusunu arkadan açtığımızda, patates olduğu aşikâr lokmalar bulduk. “Asfiksiye girmiş midir?” diye sordum. “Ölmesi ne kadar sürmüştür?”

“O da fazla acı çekmemiştir,” dedi, aslında ne sorduğumu tahmin ettiğinden. “Asfiksiyle ilgili adli tıp çalışmalarında on saniye içinde bilinç kaybı geliştiği bulundu. On iki ila on beş saniye içinde nöbet başlar.” Kalp yetersizliği geliştikten sonra adamın kalbinin bilincini kaybeden beynine başlangıçta, oksijensizlik her iki organda da geri dönüşsüz hasara yol açana dek kanı nasıl pompalamaya devam ettiğini açıkladı. Geçmişte kalan o biyokimya dersinde anlatılan, hemoglobinin moleküllerinin yaşamın devamını sağlayan hassas ayarını düşündüm. Bilincini kaybettiğinde adamın hemoglobini canlı lav kırmızısından, koyu ametist moruna dönmüştü. “Kanda oksijen azaldıkça kalp kası artık çalışamayacağı bir noktaya gelir,” dedi Charlotte, “ventriküler fibrilasyon gelişir ve nabız durur.”

Yıllarca hayatı idame ettiren ve vücudu anbean bir arada tutan süreçler –kanın böbreklerden süzülmesi, karaciğerin toksinlerden arındırması, beyin sapının solunumu devam ettirmesi– dakikalar içinde yavaşlayıp sonunda durmuş olmalıydı. “Asfikside üç-dört dakika içinde yaşam belirtileri tamamen kaybolur,” dedi Charlotte.

SON OTOPSİYİ DE BİTİRDİKTEN sonra önlüğü, kollukları ve eldivenleri çıkarıp lastik botlarımı hortumla yıkadım. Ölüm sonrası başlayan çürümenin kokusunu üzerimden atmak için duşta uzun kaldım. Öğleden sonra kliniğe gitmem gerektiği için pantolon ve gömlek giyip kravat taktım. Çıkmadan Charlotte’ın ofisine uğradım. Otopsi bulgularını yazıyordu. İçeri girince bana bakıp gülümsedi.

“E, ne düşünüyorsun?” diye sordu.

“O kadar fazla ölüm görüyorsun ki,” dedim kravatımı düzeltirken, “seni nasıl etkiliyor?”

Bir an durdu, sonra tekrar önündeki kâğıtlara baktı. “Pek kafayı takmıyorum,” dedi sonunda. “Ama” –derin bir nefes alıp yine gülümsedi– “otopsilerle geçen bir sabah bana her seferinde hayatta olduğuma şükrettiriyor.”

Dışarı çıktığımda anayolda, arabaların dümdüz ettiği bir sıçan ölüsüne rastladım; bir karga artıkları didikliyordu. Bisikletime atladığım gibi kliniğe giden bir kilometrelik yolda pedal çevirmeye başladım.

O öğleden sonra ve izleyen birkaç ay boyunca zihnimde otopsi odasından kareler canlanıp durdu. “Otopsi”, “kendi gözleriyle görmek” anlamına gelir; sanki yüzümü örten ince tül perdesi kalkmış, dehşet verici bir kırılgnalık, olduğu gibi gözlerimin önüne serilmişti. Bir hastayla konuşurken kendimi bir anda onu morgda koyu renk, buz gibi kanı içinde donuk gözlerle yatar halde hayal ederken buluyordum. O anlar şok edici olduğu kadar motive ediciydi. Tıp bazı açılardan ölümü erteleme sanatıdır; ben de yepyeni bir enerjiyle işimin başına döndüm.

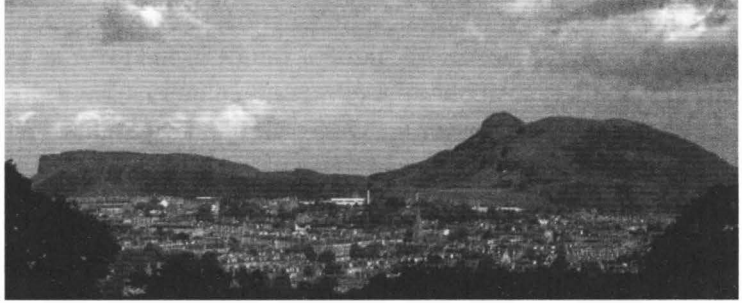
Dönüşümler

Bu ne kadar devam edebilir? Ama biz muhakkak haritalarımızın sınırlarını genişletelim.

Annie Dillard, *Holy the Firm*

MUAYENEHANEMDE KAYITLI DÖRT BİNE yakın hasta var ve çektikleri sıkıntılar kimi zaman klinikten adeta sel gibi akar. Ama şunun farkındayım: Meslektaşlarım ve ben, bu insanların hayatına kısacık göz atabiliyoruz; konsültasyonlarımız insan hayatının engin gelgitinde anlık girdaplar sadece. Klinikte geçen bir sabah süresinde bakımevine bir hasta yatırmak için başvurabilirim; bir anksiyete fırtınasını dindirmeye çalışabilir, endişe verici bir rahatsızlığın kaynağını araştırabilirim; ateşi çıkmış bir bebeğe ilaç verebilir, bazı antipsikotiklerin dozunu ayarlayabilir, iyileşmekte olan bir kırığı değerlendirebilirim. İyileşen bir kanser vakasını kutlayabilir ya da yeni tanı konmuş bir vakanın acısını paylaşabilir, dünyaya yeni gelmiş bir bebek için anne babayı tebrik edebilir veya bir eşin vefatından ötürü geride kalana taziyelerimi sunabilirim. İşin bir kısmı vasat ve rutin, bir kısmı acil ve dramatik, büyük bölümüyse tatminkârdır ve harcanan emeğe değer. Tıp olsa olsa insanda değişimi başlatır ve etkiler, değişme olasılığıysa umut olduğu anlamına gelir.

Muayenehanemden kısa bir yürüyüşle Edinburgh'un şehir merkezine tepeden bakan kayalıklara ulaşabilirim. "Salisbury Kayalıkları" olarak bilinen uçurum ve etrafındaki arazi uzun zamandır kraliyet parkı olarak koruma altında. Yukarıdan baktığınızda manzara perspektif vaat eder. Kayalar, üç yüz milyon yıldan uzun süre önce yerkabuğunun katlanıp bükülmesi sonucu dışarı çıkan magmanın soğumasıyla oluşmuştur. O zamanlar İskoçya ekvatora daha yakındı ve üzerinde bulunduğu anakaya –yükselmiş okyanus tabanı– zaten çok eskiydi. Daha yumuşak olan kumtaşı tabanla araya girmiş sert magma arasındaki basamaklanmayı hâlâ görebilirsiniz. Kentin sokakları yüzyıllar boyu Salisbury Kayalıkları'nın sağlam taşlarıyla döşenmişti.

Hekim, kimyager ve çiftçi James Hutton 1780'lerde bu kayalıkları incelemiş ve onların neye tanıklık ettiğini anlamıştır: Dünya'nın yüzeyi durağan değildi, yavaş yavaş hareket ediyordu. Hutton, Edinburgh Kraliyet Cemiyeti'ne, kayaların altındaki kumtaşının, yükselerek karaya dönüşmeden önce "denizin dipsiz derinliklerinde" meydana gelmiş olduğunu ileri süren bir çalışma sundu. Kadim bir fikri diriltiyordu: Ovidius *Dönüşümler*'de karayla denizin bir döngü halinde birbirine dönüşmesini tarif etmişti: "Deniz gördüm, eskiden kuru topraktı yerleri," diye yazmıştı Ovidius, "dalgalardan çıkan bölgeler gördüm." Hutton bizi sonsuz, evrensel

bir akış hayaline davet ediyordu: “Elimizde ne başlangıca dair bir iz var ne de sona dair bir beklentimiz.”

Kayalığın tepesinde her zaman tünediğim noktadan baktığımda, doktorluk yaptığım bölgenin aşağıda canlı bir harita gibi serili olduğunu görürüm. Yama yama ışık ve bulut gölgeleri bir birleşip bir ayrılarak kentin üzerinden geçer. Arabalarla yayaların yollardaki hareketleri, hastalarımın akışkan hayatının yansıması gibidir. Yukarıdan bakınca biyokimyanın dinamizmi ve inceliğiyle ilgili ilk aydınlanmayı yaşadığım eski tıp fakültesini, hemen yanında karaağaç ve kiraz ağaçlarıyla parkı görebilirim. Kedi olduğuna inanan Gary Hobbes’un düştüğü ağaç işte orada; Hannah Mollier’in üç kez gebe kaldığı ev, Harry Alkman’ın vücut geliştirmek için kendine hormon iğnesi yaptığı ev de. Hastalarımın uğradığı barlar ve dövme salonları; evleri, işyerleri, öğrenci yurtlarıysa işte şurada. Kuzeye doğru gidince morg, güneye inince krematoryum ve ikisinin arasında yeşil bir çuha gibi görünen mezarlık yer alır. İşte şurası protez hastalarımı yönlendirdiğim rehabilitasyon hastanesi, şurasıysa menopoz ve cinsiyet kliniklerinin bulunduğu cinsel sağlık merkezi. Batı yönünde W. H. R. Rivers’in savaş hatıralarına çare aradığı Craiglockhart Tepesi ve bayrağı ondan devralanlar tarafından işletilen yakındaki demans merkezi var. Binlerce yıllık evrim sürecinde oluşan genetik mutasyonların dakikalar içinde –hatta şu anda bile– tekrarlandığı araştırma enstitüsü de yukarıdan bakıldığında görünür. Türümüz artık kendi DNA’sını dönüştürme gücüne sahip ama bu becerinin bir lanet mi yoksa bir teselli mi olduğunu henüz bilemiyoruz.

Ovidius’un *Dönüşümler*’i iyimser bir ifadeyle sona erer. Roma vatandaşlarının kenti öldürücü salgın illetinden kurtarmak amacıyla Yunanistan’dan gelen sağlık tanrısını karşılamak için sokaklara dökülüşünü anlatır. Tanrı, dönüşüm ve yenilenmenin sembolü olan yılan kılığında gelir; sokaklarda kıvrıla kıvrıla dolaştıktan sonra Tiber Nehri’ni bölen bir

adada durup dinlenir. Oraya varınca Tanrı “göksel kılığına dönmek” ister ama “kentin esenliğı” ona bağılı olduğundan gitmesi arzulanmaz. Neyse ki bir başkası gelmiştir: yalnız savaşta değıl, aynı zamanda o ilde bir tanrı olan Sezar. Son dizelerde Jül Sezar ilahlaştırılır, gökyüzüne yükselir ve bir yıldıza dönüşür. Ovidius şiirindeki ihtişamın kendisini ölümsüz kıldığını iddia eder. Ama hiç kimse ölümsüz değıldir, hiçbir şey sonsuz değıldir ve her şey sürekli bir değışim halindedir. Yıldızlar bile.

O [Bu kosmos], daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir... dönüşerek dinlenir.

Herakleitos, *Fragmanlar* 30, 84*

* *Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak, Alfa Yayınları, 2014. (ç.n.)

Teşekkür

BU KİTABIN ESİN KAYNAĞI, klinikteki yirmi yıllık karşılaşmalardan aklımda; en büyük teşekkürü hastalarıma borçluyum. Onların mahremiyetine göstermem gereken saygıdan ötürü her birine ayrı ayrı ismen teşekkür edemiyorum. Ayrıca Profile'dan Andrew Franklin, Cecily Gayford ve Penny Daniel'a, Wellcome Collection'dan Kirty Topiwala'ya güven, destek ve editöryal becerilerinden dolayı müteşekkirim. Metnin düzeltisini yapan Susanne Hillen harika iş çıkardı. Jenny Brown'a da minnettarım; kendisi bebek bakıcılığı yapmayı teklif eden tanıdığım tek temsilci.

Porfiri ve likantropi konularında getirdiği açılım nedeniyle Lee Illis'e ve Ovidius'la ilgili kitabından alıntı yapmama izin verdiği için Genevieve Lively'ye müteşekkirim. “Döllenme” bölümündeki bazı fikirlerde Thomas Laqueur'ün 1986 tarihli, “Orgazm, döllenme ve üreme biyolojisinin politikası” başlıklı denemesinden esinlendim. Cambridge Üniversitesi'nden Carrie Vout, Ovidius ve Herkül; Douglas Cairns ise Herakleitos ve Nikandros konusunda bana yol gösterdi. “Vücut Geliştirme” bölümünü Sven Lindqvist'in *Bench Press*'i olmasaydı yazamazdım. Claire Preston'ın Thomas Browne üzerine olan çalışması “Saçlı Deri” bölümünü yazarken bana çok yardımcı oldu. Edinburgh Üniversitesi'nden Malcolm MacCallum, bu kitap için yaptığım araştırmaları desteklemek için inanılmaz bir zaman ve enerji harcadı.

Thomas Morris'in *The Matter of the Heart* adlı kitabı "Doğum" bölümünü yazarken imdadıma yetişti; Marina Werner Avrupa ve Yakındoğu'nun gençleşme mitlerini yazarken bana yol gösterdi. *Slate*'te çıkan "There was once a girl" başlıklı harikulade denemesinin "Anoreksi" bölümüne katkısından ötürü Katy Waldman'a teşekkürü borç bilirim. "Halüsinasyon" bölümü için Theresa Kiyota'ya müteşekkirim; ayrıca Paul ve John Lysaker'ın 2010 tarihli, "Schizophrenia and alterations in self-experience" başlıklı makalesinin de bu bölümde büyük etkisi oldu. Edinburgh Üniversitesi'nden Thomas Williams ve Edinburgh Royal Hospital for Sick Children hastanesinden Louise Bath, keza James Hall ve Iain McClure "Ergenlik" ve "Gigantizm" bölümleri için bana yardımcı olmak için cömertçe zaman ayırıp düşüncelerini paylaştılar. "Gebelik" bölümünde, *Expecting* adlı kitabından alıntı yapmama izin verdiği için Chitra Ramaswamy'ye minnettarım. Maggie Nelson nezaket göstererek *Argonautlar* adlı kitabından, Elan Anthony cinsiyet değişiminin tersine çevrilmesi (*detransitioning*) ile ilgili görüşlerinden alıntı yapmama müsaade ettiler. "Cinsiyet" bölümünde belirtilen otopsi çalışmalarının ayrıntılarını doğrulayan Profesör Dick Swaab'a minnettarım. Diane Mickley, anoreksiyle ilgili görüşlerinden alıntı yapmama izin verdi. Antarktika'da sirkadiyen ritimlerle ilgili yüksek lisans tezimde danışmanım olan Profesör Jo Arendt'e teşekkür ederim; "Jet Lag" bölümünün bir kısmı onun sayesinde yazıldı. James Kern, istenmeyen dövmelerden kurtulmakla ilgili sözlerinden alıntı yapmama cömertçe izin verdi. Beni Keneba'da (Gambiya) ağırlayan Stephen Owens, Kalilu Sanneh ve Conor Doherty'ye müteşekkirim. Edinburgh'daki menopoz kliniğine beni davet eden Ailsa Gebbi'ye; menopozla ilgili yayımlanmış ya da yayımlanmamış düşüncelerinden faydalanmama izin veren müteveffa Ursula K. Le Guin'e, Louise Foxcroft, Germaine Greer ve Iona Heath'e teşekkür ederim. Nazik bir editör ve arkadaş olan Sergio Bestente beni Martha Feldman'ın kitabı

The Castrato ile buluşturdu; Anatole Broyard'ın denemelerinden alıntı yapmama izin veren vârislerine teşekkür ederim. Penguin Books nezaket göstererek Mary Innes'in *Metamorphoses* çevirisinden (© Mary M. Innes, 1995) alıntı yapmama müsaade etti. Andrew Gannon, Olivia Giles ve Jamie Andrew protez uzuv kullanımı ve yaptıkları çalışmaları daha iyi anlamam için bana zaman ayırdılar. Edinburgh Üniversitesi'nden Profesör Richard Morris, bellek ve beyin hasarıyla ilgili görüşlerini benimle paylaştı. New York'tan Karen Edgar'a ve Moskova'dan Alexander Luria'nın vârislerine, Luria'nın Oliver Sacks'a yazdığı ve daha önce *The Man Who Mistook His Wife for a Hat** kitabında yayımlanmış olan mektuptan alıntı yapmama izin verdikleri için teşekkür ederim. Damien Hirst, *The Telegraph*'ta yayımlanan ölüm ve yaşama gücüyle ilgili yorumlarından alıntı yapmama izin verme nezaketini gösterdi. David Farrier ve Peter Dorward metnin ilk halini okuyup aydınlatıcı yorumlarda bulundular.

“Cinsiyet” bölümünün eski hali ilk olarak Kasım 2015'te *The New Republic*'te yayımlandı; Sarah Kennedy ve Jennifer Whyte'in yardımıyla o yazıyı yazmam insanın dönüşümü konusuna yapacağım yolculuğun başlangıcı oldu. O yazıdan bazı bölümleri kitapta kullanmama izin veren editörlere ve editörlük becerilerinden ötürü Laura Marsh ile Emma Foehringer Merchant'a teşekkür ederim. “Kurt Adamlar” ve “Ölüm” bölümlerinin ilk hali *London Review of Books*'ta yayımlandı; yazıları bu kitapta kullanmama izin veren Mary-Kay Wilmers'a ve özenli editörlüğünden ötürü Paul Myerscough'a müteşekkirim “Uyku” bölümünün bir kısmı, *London Review of Books*'ta yayımlanan “Cerebral Hygiene” (Beyin Hijyeni) başlıklı denememi yazarken yaptığım araştırma sırasında açığa çıktı. “Bellek” bölümünde, sinaptik plastisite ağlarıyla ilgili içerik, *New York Review of Books*'ta yayımlanan “In

* *Karısını Şapka Sanan Adam*, çev. Çiğdem Çalkılıç, Yapı Kredi Yayınları, 1996. (ç.n.)

the Flower Garden of the Brain” (Beynin Çiçek Bahçesinde) başlıklı yazım için yaptığım araştırma sayesinde ortaya çıktı.

Dalkeith Caddesi’ndeki muayenehanede birlikte çalıştığım meslektaşlarımın hakkını ödeyemem: Teresa Quinn, Fiona Wright, Ishbel White, Janis Blair, Geraldine Fraser, Pearl Ferguson, Jenna Pemberton, Lynsay McDonald, Sharon Lawson ve Nicola Gray’e teşekkür ederim.

Son olarak, hayatımızın dört mevsiminde şimdiye dek yaşadığımız bütün değişimler için Esa’ya teşekkür ederim.

Kaynaklarla İlgili Notlar

1. Dönüşüm

- s. 4. Ovid, *Metamorphoses*, Kitap XV, dize 169–75; Türkçesi: Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınları, 1994.

2. Kurt Adamlar: Dolunay Gerginliği

- s. 6. Genevieve Liveley, *Ovid's 'Metamorphoses'*, Londra: Continuum Books, 2011, s. 22.
- s. 6. M. D. Angus, "The rejection of two explanations of belief in a lunar influence on behavior", haz. D. E. Vance, "Belief in lunar effects on human behavior", *Psychological Reports*, 76 (1995), s. 32.
- s. 7. Charles Raison, Haven Klein ve Morgan Steckler, "The moon and madness reconsidered", *The Journal of Affective Disorders*, cilt 53, sayı 1, Nisan 1999, s. 99–106.
- s. 8. Jean-Étienne Esquirol, *Mental Maladies, A Treatise On Insanity* (Philadelphia: Lea and Blanchard, 1845, Fransızcadan tercüme edilmiştir), s. 32–33.
- s. 10. 1969'da Kral III. George'da (1760–1820'de tahtta kalmıştır) bir porfiri türü olduğu ileri sürülmüş ama daha sonra bu görüş çürütülmüştür. Bkz. I. Macalpine ve R. Hunter, *George III and the Mad Business*, Londra: Penguin Press, 1969.
- s. 10. L. Illis, "On porphyria and the aetiology of werwolves", *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, cilt 57, 1964, s. 23–26.

- s. 11. *Encyclopaedia Metropolitana*, haz. Edward Smedley, Hugh James Rose ve Henry John Rose (Londra: B. Fellowes ve ark., 1845), s. 618.
- s. 12. Paul M. C. Forbes Irving, *Metamorphosis in Greek Myths* (Oxford: Clarendon Press, 1990).
- s. 12. *The History of the World, Commonly Called the Natural History of C. Plinius Secundus, or Pliny* (New York: McGraw-Hill, 1964), Kitap VIII, bölüm 22, s. 65.
- s. 12. Virgil, *Eclogues* VI, "The Song of Silenus".
- s. 12. Daniel 4:33.
- s. 12. C. G. Jung, *Collected Works*, cilt 17 (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1954). Jung'un öyküsü, Dante Alighieri'nin annesinin hamileyken doğmamış oğlunun tavus kuşuna dönüştüğünü gördüğü rüyasıyla ilgili ünlü söylencenin ilginç bir tersten okumasıdır.
- s. 14. Bkz. Forbes Irving, *Metamorphosis in Greek Myths*.
- s. 15. Paul E. Keck, Harrison G. Pope, James I. Hudson, Susan L. McElroy ve Aaron R. Kulick, "Lycanthropy: alive and well in the twentieth century", *Psychological Medicine*, cilt 18, sayı 1, 1988, s. 113-20.

3. Döllenme: Var Oluşun İlk ve İkinci Nedeni

- s. 18. Alıntı Sarah Bakewell'in *How to Live: A Life of Montaigne in One Question and Twenty Attempts at an Answer* kitabındandır, Londra: Random House, 2011, s. 20; Türkçesi: *Nasıl Yaşanır ya da Bir Soruda Montaigne'in Hayatı*, çev. Emre Ülgen Dal, Domingo Yayınevi, 2013.
- s. 18. 1504 yılına ait defter: "Questo scriver si distintamente del nibbio par che sia mio destino, perchè nella prima ricordanza della mia infantia e' mi pareva che, essendo io in culla, un nibbio venisse a me e mi aprissi la bocca colla sua coda e molte volte mi percuotesse colla sua coda dentro alle labbra." Çeviri Meyer Shapiro'nun "Leonardo and Freud – An art historical study" başlıklı makalesindendir. *Journal of the History of Ideas*, cilt 17, sayı 2, Nisan 1956, s. 47-78: "Akbabayla ilgili

bu yazdıklarım kaderimmiş gibi görünüyor çünkü çocukluğumun ilk hatıralarından biri, beşiğimde yatarken bir akbabanın gelip kuyruğuyla ağzımı açması ve dudaklarımın içine kuyruğuyla defalarca vurmasıydı.” [Çevirmen notu: Leonardo da Vinci’nin defterlerinde, rüyasında gördüğü kuş, çaylak anlamına gelen “nibio” (günümüz İtalyancasında nibbio) olarak geçer. Ancak Freud, da Vinci’nin rüyasından bahsederken akbabanın Almanca karşılığı olan “Geier” sözcüğünü kullanır. Bu tutarsızlığın Freud’un kullandığı Almanca kaynaklardaki çeviri hatasından ileri geldiği düşünülüyor.]

- s. 18. Pliny, *Natural History*: “Görünüşe göre bu kuş, kuyruk hareketleriyle dümencilik sanatını öğretirken, doğa derin denizlerde gerekeni gökyüzünde gösteriyor.”; Türkçesi: Plinius, *Doğa Tarihi* 1. ve 2. Kitap, Say Yayınları, 2016.
- s. 20. Yirmi yıl sonra, 1545’te *The Byrth of Mankynde* adıyla İngilizce yayımlanmıştır.
- s. 20. V. C. Medvei’nin *A History of Endocrinology* kitabında atıfta bulunulmuştur, Lancaster and Hingham, Massachusetts: MTP Press, 1982, s. 357; Albrecht von Haller, *Physiology: Being a Course of Lectures*, cilt 2 (1754), paragraf 823–26, s. 301–303.
- s. 20. Q. U. Newell ve ark., “The time of ovulation in the menstrual cycle as checked by the recovery of ova from the Fallopian tubes”, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, cilt 19, Şubat 1930, s. 180–85; George W. Corner, “Our knowledge of the menstrual cycle, 1910–1950”, *The Lancet*, cilt 240, sayı 6661, 28 Nisan 1951, s. 919–23.
- s. 25. Robert Latou Dickinson, *Human Sex Anatomy* (Baltimore: The Wilton and Williams Company, 1933). Dickinson, Litzmann (1846), Kristeller (1871), Wernich (1872) ve Kisch (1895) dahil onlarca Almanca kaynak sıralar.
- s. 26. Dickinson, *Human Sex Anatomy*, s. vii.
- s. 26. A.g.e., s. 84.
- s. 26. A.g.e., s. 109.

- s. 27. “Magnetic resonance imaging of male and female genitals during coitus and female sexual arousal”, *BMJ*, cilt 3 19, 1999, s. 596–600.

4. Uyku: Rüyalar Odası

- s. 32. Fabian Guénolé, Geoffrey Marcaggi ve Jean-Marc Baleyte, “Do dreams really guard sleep? Evidence for and against Freud’s theory of the basic function of dreaming”, *Frontiers in Psychology*, cilt 4, sayı 17, 2013.
- s. 34. Henry Riley çevirisi, Londra, 1893.
- s. 34. *The Epic of Gilgamesh*, Kitap III; Türkçesi: *Gilgameş Destanı*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Özgür Yayınları, 2006, s. 53, “Sonra, o adam, beni büsbütün değiştirdi, Kollarım tüylendi kuşlar gibi.”
- s. 37. Richard Stephenson ve Vern Lewis, “Behavioural evidence for a sleep-like quiescent state in a pulmonate mollusc, *Lymnaea stagnalis* (Linnaeus)”, *Journal of Experimental Biology*, cilt 214, 2011, s. 747–56.
- s. 37. *The Interpretation of Dreams, digested into five books by that ancient and excellent philosopher, Artemidorus*, çev. Robert Wood (Londra, 1644).

5. Vücut Geliştirme: Dizginlenemeyen Öfke

- s. 39. Alıntı Xenophon’un *Memorabilia* adlı eserindendir, Kitap II, bölüm I, haz. E. C. Marchant, *Xenophon 4* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; Londra: William Heinemann, Ltd, 1923).
- s. 42. Ödülün altın kaplama pirinç olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Andrew Lycett, *Conan Doyle: The Man Who Created Sherlock Holmes* (Londra: Phoenix Books, 2008), s. 284.
- s. 42. Bu temaların daha derinlemesine incelemesi için, bkz. Maria Wyke, “Herculean muscle!: The classicizing rhetoric of bodybuilding”, *Journal of Humanities and the Classics*, Third Series, cilt 4, sayı 3, Kış, 1997, s. 51–79.
- s. 43. *Arnold Schwarzenegger: The Education of a Bodybuilder* (Londra: Sphere Books, 1979), s. 14–15; Türkçesi:

Arnold: *Bir Vücutçunun Eğitimi*, çev. Can Üstel, Akaş Yayınları, 1991.

- p. 44. Psikiyatristler ağırlık sporu yapanlarda, özellikle de steroid kullananlarda “patolojik narsisizm”in baskın olduğunu bulmuştur. *Bkz.* J. H. Porcerelli ve B. A. Sandler, “Narcissism and empathy in steroid users”, *American Journal of Psychiatry*, cilt 152, sayı 11, 1995, s. 1672-74.
- s. 44. Arnold Schwarzenegger, *Encyclopedia of Modern Bodybuilding* (Londra: Michael Joseph, 1987), s. 725.
- s. 46. *The Complete Greek Drama Volume One*, haz. Whitney J. Oates ve Eugene O'Neill Jr, Euripides'in E. P. Coleridge tarafından tercüme edilmiş oyunları ile birlikte (New York: Random House, 1938).
- s. 47. Örneğin, *bkz.* Brian Corrigan, “Anabolic steroids and the mind”, *Medical Journal of Australia*, cilt 165, 1996, s. 222-26.
- s. 47. Helen Keane, “Diagnosing the male steroid user: drug use, body image and disordered masculinity”, *Health*, cilt 9, sayı 2, 2005, s. 89-208.

6. Kafa Derisi: Boynuzlara, Dehşete, Şan ve Şerefe Dair

- s. 53. *Totem and Taboo*, in *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, cilt XIII (Londra: Hogarth Press, 1955), s. 213.
- s. 53. “Equally amazed was Cipus, the Republican general, when he looked at himself in the waters of the river: for he saw horns sprouting from his brow.” Ovid, *Metamorphoses*, çev. Mary Innes, (Londra: Penguin Classics, 1955), Kitap XV, dize 560; “Boynuzlarını ırmağın sularında gören Cipus gibi. Görünce sudaki yansımaları gerçek sanmış, yaklaşmış onlara, kaldırmış dayamış alnına parmaklarını.” Türkçesi: Ovidius, *Dönüşümler*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınları, 1994, Kitap XV, dize 563.

- s. 53. Sir Thomas Browne, *Selected Writings*, haz. Claire Preston (Manchester: Carcanet Press, 1995), *Pseudodoxia Epidemica*, s. 69.
- s. 54. Leon J. Saul, MD ve Clarence Bernstein Jr, MD, “Emotional settings of some attacks of Urticaria”, *Psychosomatic Medicine*, cilt 3, sayı 3, Ekim 1941, s. 49-69.
- s. 55. L. Landois, “Das plötzliche Ergrauen der Haupthaare”, *Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie*, cilt 35, 1866, s. 575.
- s. 55. Bu fenomenin kaba ama bilimsel bir değerlendirmesi için bkz. J. E. Jelinek’in 22 Mart 1972’de New York Tıp Akademisi Tıp Tarihi Bölümü’nün bir toplantısında sunduğu derlemesi: “Sudden whitening of the hair”.
- s. 55. Bu bölümün başındaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Byron *The Prisoner of Chillon*’da Sforza’yı yazarken bunun bir gecede gerçekleşmediğini anlamıştı: Kırılan saçlarımın sebebi ne yıllar / Ne de bir gecede / İnsanın saçını ağartan / Büyük korkular
- s. 56. Stefan Zweig, *Mary Stuart* (Londra: Pushkin Press, 2010); Türkçesi: *Mary Stuart*, çev. Kasım Eğit ve Yedigâr Eğit, Can Yayınları, 2016. Wordsworth’ün “İskoçya Kraliçesi Mary’ye Ağıt” adlı şiiri: “O ihtiras dalgaları soldurabilir / Bir goncayı vaktinden önce / Ve en muhteşem saçı ağartabilir / Sahibi suçsuz olsa bile.”

7. Doğum: Kalbi Yeniden Biçimlendirmek

- s. 61. M. S. Sutton, A. Groves ve A. MacNeill ve ark., “Assessment of changes in blood flow through the lungs and foramen ovale in the normal human fetus with gestational age: a prospective Doppler echocardiographic study”, *Heart*, cilt 71, 1994, s. 232-37.
- s. 62. D. C. Little ve ark., “Patent ductus arteriosus in micropreemies and full-term infants: The relative merits of surgical ligation versus indomethacin treatment”, *Journal of Pediatric Surgery*, cilt 38, sayı 3, 2003, s. 492-96.

- s. 62. Alıntı Charles Harris'in *The Heart and the Vascular System in Ancient Greek Medicine: From Alcmaeon to Galen* adlı kitabındandır, (Oxford: Clarendon Press, 1973), s. 294-95.
- s. 63. J. E. Dice ve J. Bhatia, "Patent ductus arteriosus: An overview", *The Journal of Pediatric Pharmacology and Therapeutics*, cilt 12, sayı 3, Temmuz-Eylül 2007, s. 138-46.
- s. 66. Robert E. Gross, MD, "Surgical management of the patent ductus arteriosus with summary of four surgically treated cases", *Annals of Surgery* cilt 110, sayı 3, 1939, s. 321-56.

8. Gençleşme: Gençlik ve Güzelliğin Simyası

- s. 69. A. S. F. Gow ve A. F. Scholfield, *Nicander: The Poems and Poetical Fragments* (Cambridge: Cambridge University Press, 1953), s. 42-45. Fragman 62.
- s. 69. Mikhail Bulgakov, *The Master and Margarita*, çev. Michael Glenny (Londra: Vintage Classics, 2010); Türkçesi: *Usta ve Margarita*, çev. Mustafa Kemal Yılmaz, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- s. 75. *Chou-i ts'an t'ung ch'i*.

9. Dövme: Dönüşüm Sanatı

- s. 83. Arthur Conan Doyle, *The Red-Headed League*, s. 3; Türkçesi: *Kızıl Saçlılar Kulübü*, çev. Cumhur Mısırlıoğlu, Martı Yayınları, 2015.
- s. 84. *Bkz.* Donaghy'nin şiiri "Liverpool", *Errata* (Oxford: Oxford University Press, 1993).
- s. 85. *Bkz.* Ronald Scutt ve Christopher Gotch, *Skin Deep* (Londra: Peter Davies Ltd, 1974).
- s. 88. *Bkz.* Chee-Leok Goh ve Stephanie G. Ho, "Lasers for tattoo removal", K. Lahiri, A. De ve A. Sarda, *Textbook of Lasers in Dermatology* (Londra: J. P. Medical Ltd, 2016).

10. Anoreksi: Denetim Büyüsü

- s. 90. Diane Mickley, MD, Wilkins Yeme Bozuklukları Merkezi, Greenwich, Connecticut; kişisel görüşme.
- s. 92. Rudolph Bell, *Holy Anorexia* (Chicago: University of Chicago Press, 1985).
- s. 92. L. K. Oyewumi ve S. S. Kazarian, "Abnormal eating attitudes among a group of Nigerian youths: II. Anorexic behaviour", *East African Medical Journal*, cilt 69, 1992, s. 67-69.
- s. 92. S. Lee, T. Ho ve L. Hsu, "Fat phobic and non-fat phobic anorexia nervosa: a comparative study of 70 Chinese patients in Hong Kong", *Psychological Medicine*, cilt 23, 1993, s. 99-1017.
- s. 92. D. Wassenaar, D. le Grange ve J. Winship ve ark. "The prevalence of eating disorder pathology in a cross-ethnic population of female students in South Africa", *European Eating Disorders Review*, cilt 8, 2000, s. 25-36.
- s. 92. M. Husni, N. Koye ve J. Haggarty, "Severe anorexia in an Amish Mennonite teenager", *The Canadian Journal of Psychiatry*, cilt 46, sayı 2, 2001, s. 183.
- s. 92. Çok sayıda anlatı olmakla birlikte deneme uzunluğunda olanlardan Carrie Arnold'ın yazısını önerebilirim. "A grown-up approach to treating anorexia", 29 Mart 2016'da Mosaic Science'ta çevrimiçi yayınlanmıştır (mosaicscience.com).
- s. 96. Charles Lasègue, "On Hysterical Anorexia", 1873.
- s. 97. "There once was a girl – against the false narratives of anorexia", *Slate*, Aralık 2015 kapak öyküsü.

11. Halüsinasyon: İblisler Dünyası

- s. 101. Eugen Bleuler, *Dementia Praecox, or the Group of Schizophrenias*, çev. Joseph Zinkin, (New York: International Universities Press, 1950), s. 143.
- s. 102. D. T. Suzuki, R. H. Blyth'ın *Zen and Zen Classics Volume Four "Mumonkan"* kitabının önsözü (Tokyo: Hokusaido Press, 1966).

- s. 102. Bkz. Koji Sato'nun aydınlatıcı makalesi, "D. T. Suzuki, Zen and LSD 25", *Psychologia*, cilt 10, 1967, s. 129-32.
- s. 103. Johann M. Faber, *Strychnomania explicans strychni manici antiquorum, vel solani furiosi recentiorum, historiae monumentum, indolis nocumentum, antidoti documentum*, 1677.
- s. 107. R. D. Laing, *The Divided Self* (New York: Penguin Books, 1978), s. 151; Türkçesi: *Bölünmüş Benlik*, çev. Ergün Ahmet Akça, Pinhan Yayıncılık, 2015.
- s. 107. Giovanni Stanghellini, *Disembodied Spirits and Deanimated Bodies* (Oxford: Oxford University Press, 2004), s. 126.

12. Ergenlik: Ansızın İvme Kazanan Gençlik

- s. 113. J. M. Tanner, *Growth at Adolescence 2. Basım* (Oxford: Blackwell, 1962), s. 240.
- s. 113. W. A. Marshall ve J. M. Tanner, "Variation in the pattern of pubertal changes in girls", *Archives of Disease in Childhood*, cilt 44, 1969, s. 291; W. A. Marshall ve J. M. Tanner, "Variation in the pattern of pubertal changes in boys", *Archives of Disease in Childhood*, cilt 45, 1970, s. 13.
- s. 115. Bkz. James S. Chisholm ve ark., "Early stress predicts age at menarche and first birth, adult attachment, and expected lifespan", *Human Nature*, cilt 16, sayı 3, 2005, s. 233-65.
- s. 117. Tanner, *Growth at Adolescence* (1962), s. 220, L. K. Frank, R. Harrison, E. Hellersberg, K. Machover ve M. Steiner'in "Personality development in adolescent girls" yazısına (*Monographs of the Society for Research in Child Development*, cilt 16, 1951, s. 316) referansla.
- s. 119. J. M. Siegel ve ark., "Body image, perceived pubertal timing, and adolescent mental health", *Journal of Adolescent Health*, cilt 25, sayı 2, Ağustos 1999, s. 55-65.

- s. 119. C. Berge, "Heterochronic processes in human evolution: An ontogenetic analysis of the hominid pelvis", *American Journal of Physical Anthropology*, cilt 105, sayı 4, s. 41-59.

13. Gebelik: En Özenli İş

- s. 120. Hogarth'ın kişisel yazışması, alıntının kaynağı John L. Thornton ve Patricia C. Want, "William Hunter (1718-1783) and his contributions to obstetrics", *British Journal of Obstetrics and Gynaecology*, cilt 90, Eylül 1983, s. 787-94.
- s. 120. I. Donald, J. Macvicar ve T. G. Brown, "The investigation of abdominal masses by pulsed ultrasound", *Lancet*, cilt 271, sayı 7032, 7 Haziran 1958, s. 188-95.
- s. 123. Chitra Ramaswamy, *Expecting: The Inner Life of Pregnancy* (Salford: Saraband, 2006), s. 101.
- s. 123. A.g.e., s. 67.
- s. 127. Peter M. Dunn, "Leonardo da Vinci (1452-1519) and reproductive anatomy", *BMJ*, cilt 77, sayı 3, Kasım 1997.
- s. 127. Da Vinci'nin defterlerinden, alıntının kaynağı Antonio J. Ferreira, "Emotional factors in prenatal environment: A review", *Journal of Nervous and Mental Disease*, cilt 141, sayı 1, Temmuz 1965, s. 108-18.
- s. 128. Virginia Woolf, *Orlando: A Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 136; Türkçesi: *Orlando*, çev. İlknur Özdemir, Kırmızı Kedi Yayınları, 2014.
- s. 128. Margaret Atwood, *The Handmaid's Tale* (Londra: Vintage, 2016), s. 42 ve s. 43; Türkçesi: *Damızlık Kızın Öyküsü*, çev. Sevinç Altınçekiç ve Özcan Kabakçıoğlu, Doğan Kitap, 2017.
- s. 129. Chitra Ramaswamy, *Expecting*, s. 70.
- s. 130. J. van Rymsdyk ve A. van Rymsdyk, *Museum Britannicum* (Londra: Moore, 1778), s. 83.
- s. 130. Bir sergiden notlar: "Contributions of the Hunter brothers to our understanding of reproduction: An exhibition from the University Library's collections",

Özel Koleksiyonlar Departmanı, Glasgow Üniversitesi
Kütüphanesi 16 Temmuz–30 Eylül 1992.

- s. 130. Bkz. Margaret Hunt, *Women in Eighteenth-Century Europe* (Londra: Routledge, 2009), s. 100.
- s. 130. *An anatomical description of the human gravid uterus and its contents, by the Late William Hunter, MD* (Londra: J. Johnson ve G. Nicol için basılmıştır, 1794).

14. Gigantizm: Torino'nun İki Devi

- s. 135. *Selected Letters of Friedrich Nietzsche*, çev. Christopher Middleton, (Indianapolis: Hackett, 1996), s. 296;
Türkçesi: *Friedrich Nietzsche: Seçilmiş Mektuplar*, çev. Ayşe Yazgan, Say Yayınları, 2012.
- s. 135. *Selected Letters of Friedrich Nietzsche*, çev. Christopher Middleton, Peter Gast'a mektup, 30 Ekim 1888, s. 318.
- s. 137. Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo* (Londra: Macmillan, 1911), s. 120; Türkçesi: *Ecce Homo*, çev. Can Alkor, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- s. 138. Friedrich Nietzsche, *Philosophy in the Tragic Age of the Greeks*, çev. Marianne Cowan, (Washington, DC: Regnery Publishing, 1996), s. 3; Türkçesi: *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, çev. Gürsel Aytaç, Say Yayınları, 2015.
- s. 138. Salisbury'li John: "Bernard of Chartres used to compare us to [puny] dwarfs perched on the shoulders of giants", *Metalogicon* (1159), alıntının kaynağı *The Metalogicon of John of Salisbury: A Twelfth-Century Defense of the Verbal and Logical Arts of the Trivium*, çev. Daniel D. McGarry, (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1982).
- s. 139. En azından Çek ozan ve immünolog Miroslav Holub'a göre. Bkz. "The intimate life of nude mice", *The Dimension of the Present Moment and Other Essays* (Londra: Faber and Faber, 1990), s. 39.
- s. 140. Bkz. J. T. Lie ve S. J. Grossman, "Pathology of the heart in acromegaly: anatomic findings in 27 autopsied patients", *American Heart Journal*, cilt 100, sayı 1, 1980, s. 1–52.

- s. 140. Alıntının kaynağı Walter Kaufmann, *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist* (Princeton: Princeton University Press, 1974), s. 46.
- s. 141. Stephen Hall, *Size Matters* (Boston: Houghton Mifflin, 2006), s. 177.
- s. 143. “That to philosophize is to learn to die”, in *The Complete Essays of Montaigne*, çev. Donald Frame, (Palo Alto, California: Stanford University Press, 1965), s. 67; Türkçesi: *Montaigne: Denemeler*, çev. Engin Sunar, Say Yayınları, 2011.
- s. 144. *The Complete Works of Montaigne*, çev. Donald Frame, (Palo Alto, California: Stanford University Press, 1957), s. 69-70.

15. Cinsiyet: Teiresias’ın İki Yaşamı

- s. 155. F. Abraham, “Genitalumwandlungen an zwei männlichen Transvestiten”, *Zeitschrift für Sexualwissenschaft und Sexualpolitik*, cilt 18, 1931, s. 23-26, çeviri ve yeniden basım “Genital reassignment on two male transvestites”, *International Journal of Transgenderism* cilt 2, sayı 1, Ocak-Mart 1998.
- s. 155. Burou’dan alıntı, Trans Media Watch.
- s. 156. *Nature*’da 1995’te yayımlanan bir makalede ileri sürülmüştür: J.-N. Zhou, M. A. Hofman, L. J. Gooren ve D. F. Swaab, “A sex difference in the human brain and its relation to transsexuality”, *Nature*, cilt 378, s. 68-70. Daha sonra California’da yapılan bir çalışmada nedensellik zincirine karşı çıkılarak beyin yapısının davranış değişikliğine bağlı olarak zamanla yavaş yavaş değiştiği ileri sürülmüştür.
- s. 157. Maggie Nelson, *The Argonauts* (Londra: Melville Press, 2016), s. 65, 103; Türkçesi: *Argonautlar*, çev. Selin Sıral, Kolektif Kitap, 2019.
- s. 157. *Guardian*, “Family” bölümü, 16 Eylül 2017, s. 5.

16. Jet Lag: Gökyüzünü Kapsayan Beyin

- s. 163. Aarti Jagannath ve ark., "The CRTCI-SIKI pathway regulates entrainment of the circadian clock", *Cell*, cilt 154, sayı 5, 29 Ağustos 2013, s. 100-111.
- s. 164. Gavin Francis ve ark., "Sleep during the Antarctic winter: Preliminary observations on changing the spectral composition of artificial light", *Journal of Sleep Research*, cilt 17, 2008, s. 54-60.

17. Sınıkcılık: İyileşmenin Cebri

- s. 175. Bkz. Michael Marmot, *Status Syndrome* (Londra: Bloomsbury, 2015).

18. Menopoz: Tanrıçanın Üçüncü Yüzü

- s. 179. "The 30 or 35 years of menstrual life, i.e. from puberty to menopause", "Ovarian Tumours", 1872, *Shorter Oxford English Dictionary*.
- s. 180. Sırasıyla, "Georgius Castriotus ... died upon this day in his climactericall year 63," Lloyd'un *Dial Daies* adlı kitabından; "the climacteric effacement of the breast" Bryant'ın *Practical Surgery* adlı kitabından, OED'de belirtildiği gibi.
- s. 180. Louise Foxcroft, *Hot Flushes, Cold Science: A History of the Menopause* (Londra: Granta, 2009), giriş bölümü.
- s. 180. Roy Porter, *The Greatest Benefit to Mankind: A Medical History of Humanity* (Londra: HarperCollins, 1999), s. 706-7.
- s. 181. Nancy Datan, "Aging into transitions: Cross-cultural perspectives on women at midlife", *The Meanings of Menopause*, haz. Ruth Formanek, (Hillsdale, New Jersey: The Analytic Press, 1990), s. 117-31.
- s. 183. Eleanor Mann ve ark., "Cognitive behavioural treatment for women who have menopausal symptoms after breast cancer treatment (MENOS 1): a randomised controlled trial", *The Lancet Oncology*, cilt 13, sayı 3, Mart 2012, s. 309-18.

- s. 185. Germaine Greer, *The Change: Women, Ageing and the Menopause* (Londra: Hamish Hamilton, 1991), s. 124.
- s. 185. Carol Gilligan, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982), s. 171.
- s. 185. Ursula K. Le Guin, "The Space Crone", *Dancing at the Edge of the World* (New York: Grove Press, 1989); Türkçesi: "Uzaylı Kocakarı", çev. Bülent Somay, *Kadınlar Rüyalar Ejderhalar* kitabından, Metis Yayıncılık, 2000.

19. Kastrasyon: Umut, Sevgi ve Fedakârlık

- s. 187. Alıntının kaynağı Anatole Broyard, "Reading and writing; Life before death", *New York Times*, 6 Haziran 1982.
- s. 190. Martha Feldman, *The Castrato* (Oakland, California: University of California Press, 2015), s. 14.
- s. 193. Anatole Broyard, *Intoxicated by my Illness* (New York: Fawcett Columbine, 1992), s. 22.
- s. 193. *A.g.e.*
- s. 193. *A.g.e.*, s. 36.
- s. 193. *A.g.e.*, s. 40.
- s. 193. *A.g.e.*, s. 26.
- s. 194. *A.g.e.*, s. 27.
- s. 196. Brian Steidle ve Gretchen Wallace, *The Devil Came on Horseback: Bearing Witness to the Genocide in Darfur* (New York: Perseus Books, 2007), s. 88.
- s. 197. Sir Thomas Browne, *Selected Writings*, haz. Claire Preston, *Pseudodoxia Epidemica*.
- s. 197. Lucretius, *The Nature of Things* (Londra: Penguin Classics, 2007), Kitap VI, dize 1207; Türkçesi: *Varlığın Yapısı*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Bilimya Yayınevi, 2017
- s. 197. Matta 19:12.

20. Gülme: Bir Nevi Üstünlük Hissi

- s. 200. M. Demir, "Effects of laughter therapy on anxiety, stress, depression and quality of life in cancer patients", *The*

Journal of Cancer Science & Therapy, cilt 7, 2015, s. 272-73.

- s. 200. Bkz. R. Provine, *Laughter: A Scientific Investigation* (Londra: Penguin, 2000).
- s. 201. Charles Darwin, *On the Expression of Emotion in Man and Animals* (Londra: John Murray, 1872), s. 343.
- s. 203. *Hippocratic Writings*, haz. G. Lloyd, (Londra: Penguin Classics, 1983), "Epidemics, Kitap III".
- s. 203. Charles Darwin, *On the Expression of Emotion in Man and Animals*, s. 342.
- s. 203. P. C. Jacob and R. P. Chand, "Pathological laughter following intravenous sodium valproate", *Canadian Journal of Neurological Sciences*, cilt 25, 1998, s. 252-53.
- s. 203. J. Parvizi ve ark., "Pathological laughter and crying: A link to the cerebellum", *Brain*, cilt 124, sayı 9, 2001, s. 1708-719.
- s. 204. F. A. Gondim, B. J. Parks ve S. Cruz-Flores, "'Fou rire prodromique' as the presentation of pontine ischaemia secondary to vertebrobasilar stenosis", *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*, cilt 71, 2001, s. 802-804.
- s. 204. Basil Bunting, *Briggflatts* (Hexham: Bloodaxe Books, 2009).

21. Protez Bilimi: İnsanlık 2.0

- s. 206. Ovid, *Metamorphoses*, Kitap VI, dize 401.
- s. 213. Bazı çalışmalarda sakatlıkla sonuçlanan kazalar gibi felaketlerin ya da piyangoda kazanmak gibi uzun zamandır beklenen olayların insanın kişisel mutluluğu üzerindeki uzun vadeli etkisinin pek az olduğu bulunmuştur. Bkz. P. Brickman, D. Coates ve R. Janoff-Bulman, "Lottery winners and accident victims: Is happiness relative?", *The Journal of Personality and Social Psychology*, cilt 36, 1978, s. 917-27.

22. Bellek: Unutmanın Sarayları

- s. 217. William James, *The Principles of Psychology*, resmi basım, cilt 1 (New York: Henry Holt, 1890; yeni basım, New York: Dover, 1950), s. 680–81.
- s. 222. Bkz. Schrödinger, *Nature and the Greeks*; din ile modern bilim arasındaki anlayış uçurumu arasında bir köprü oluşturmayı amaçlayan kitap ilk olarak 1954'te yayımlanmıştır.
- s. 222. Erwin Schrödinger, *What is Life? & Mind and Matter* (Cambridge: Cambridge University Press, 1967), Önsöz, s. 96; Türkçesi: *Yaşam Nedir?*, çev. Mehmet Doğan, Pan Yayıncılık, 2018.
- s. 222. Schrödinger, “Oneness of Mind”, *What is Life? & Mind and Matter* (Cambridge: Cambridge University Press, 1967), s. 145.
- s. 222. Schrödinger, *What is Life? & Mind and Matter*, s. 147.
- s. 222. Homer, *The Odyssey*, haz. D. C. H. Rieu, (Londra: Penguin Classics, 2003), Kitap VIII, dize 487; Türkçesi: *Odyseia*, çev. Azra Erhat ve A. Kadir, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- s. 224. Janine M. Cooper ve ark., “Neonatal hypoxia, hippocampal atrophy, and memory impairment: Evidence of a causal sequence”, *Cerebral Cortex*, cilt 25, sayı 6, 1 Haziran 2015, s. 469–76.
- s. 224. Susan M. Ravizza ve ark., “Cerebellar damage produces selective deficits in verbal working memory”, *Brain* cilt 129, sayı 2, Şubat 2006, s. 306–20.
- s. 228. *The History of the World, Commonly Called the Natural History of C. Plinius Secundus, or Pliny* (New York: McGraw-Hill, 1964), Kitap VII, bölüm 24.
- s. 230. W. H. R. Rivers, “An address on the repression of war experience”, *The Lancet*, cilt 191, sayı 4927, 2 Şubat 1918, s. 173.
- s. 231. *The Muse in Arms*, haz. E. B. Osborn, (Londra: John Murray, 1917).

23. Ölüm: Yaşamaya Şükretmek

- s. 233. “Damien Hirst: ‘We’re here for a good time, not a long time’”, Alastair Sooke ile söyleşi, *Daily Telegraph*, 8 Ocak 2011.
- s. 241. Bkz. Anny Sauvageau ve ark., “Agonal sequences in 14 filmed hangings with comments on the role of the type of suspension, ischemic habituation, and ethanol intoxication on the timing of agonal responses”, *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, cilt 32, sayı 2, Haziran 2011, s. 104–107.

24. Dönüşümler

- s. 245. Ovid, *Metamorphoses*, Kitap XV, dize 260.
- s. 246. James Hutton, “Theory of the Earth”, *Transactions of the Royal Society of Edinburgh*, cilt I, kısım II, s. 209–304, levha I and II, 1788’de yayımlanmıştır (yazının veriliş tarihi 7 Mart ve 4 Nisan 1785).
- s. 246. Ovid, *Metamorphoses*, çev. Mary Innes, Kitap XV, dize 831.

Görseller

- s. 2 Çayırdağıdaki güz yaprakları, Edinburgh (2017), fotoğraf Gavin Francis.
- s. 18 Leonardo da Vinci (c. 1503) *Meryem Ana, Çocuk İsa ve Azize Anna*.
- s. 19 Leonardo da Vinci (c. 1492) *Coitus*.
- s. 23 IVF’de İnsan Embriyosu, fotoğraf K. Hardy (Wellcome Trust).
- s. 40 *Herkül takımyıldızı, Uranographia* (1690), Johannes Hevelius.
- s. 43 Eugen Sandow, sirklerde çalışan bir vücut geliştirici. Process print, 1900 (Wellcome Trust).
- s. 57 İnsan boynuzu, fotoğraf © Edinburgh Üniversitesi Anatomi Koleksiyonları.
- s. 58 Michelangelo’nun *Musa*’sından detay. Fotoğraf Jörg Bittner’in izniyle kullanılmıştır.
- s. 60 Fetüste kalbin gelişimi, T. C. Kramer (1942), “The partitioning of the truncus and conus and the formation of the membranous portion of the interventricular septum in the human heart”, *American Journal of Anatomy*, 71: 343–70’den alınmıştır.
- s. 68 Vaka 3: Fotoğraf Robert Gross (1939); ameliyat sonrası onuncu günde yaranın yerini ve durumu görülüyor, “Surgical Management of the Patent Ductus Arteriosus with Summary of Four Surgically Treated Cases”, *Annals of Surgery* 110(3): 321–56.
- s. 71 “The Cult of Beauty”, Hazeline Snow reklamı (1929) (Wellcome Koleksiyonu).

- s. 81 Sırtındaki yara izlerini gösteren Afrikalı erkek (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 97 Anoreksi tedavisinden önce ve sonra çekilen iki fotoğraf (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 103 “Zehirli bitki yedikten sonra kendini kaybeden adam”, H. Z. Raidel (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 111 *Pubertet* (1895), Edvard Munch.
- s. 114 (Üstte) Tipik bir erkek çocuğun 11,5 ila 15 yaş arasındaki ergenlik gelişimi (detay), J. M. Tanner, (1962) *Growth at Adolescence* (2. basım, Blackwell, Oxford).
- s. 114 (Altta) Ergenlik çağındaki değişimler sonucunda yüz ifadesinin değişimi (detay). *A.g.e.*
- s. 126 Doğum sandalyesi ve fetüs çizimleri (1526 civarı), E. Roesslin (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 127 *Rahimde Fetüs Çalışmaları*’ndan detay (1513 civarı), Leonardo da Vinci.
- s. 131 “Rahimde, doğal konumunda çocuk”, Jan van Rymsdyk; W. Hunter, *Anatomia uteri gravidi* (1774) (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 132 Beş aylık gebe uterus diseksiyonları: iki çizim. J. V. Rymsdyk’in çizimlerinden P. C. Canot tarafından yapılmış bakır gravür, 1774, tekrar basım 1851 (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 133 Gebeliğin erken evrelerine ait koryon diseksiyonları: dokuz çizim. J. V. Rymsdyk’in çizimlerinden G. Powle tarafından yapılmış bakır gravür , 1774, tekrar basım 1851 (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 144 Bir dev ile bir cüce, Londra (1927) (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 166 Halley Araştırma İstasyonu, Antarktika, kış ortasında dolunay, (2003) fotoğraf Gavin Francis.
- s. 171 Thomas atelinin kullanımı. Çizim, Philip H. Mitchiner ve E. M. Crowell (1939) (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 173 Bir Gambiya köyüne yaklaşırken, Annie Spratt’in izniyle kullanılmıştır.
- s. 188 Kastrasyon takımı (detay) (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 207 Bacağı kalçadan ampüte edilmiş, Amerikan İç Savaşı gazisi, fotoğraf George A. Otis (1867) (Wellcome Koleksiyonu).

- s. 208 Burun Protezleri, *Works of Ambroise Paré* (1561) (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 211 iLimb yumurta tutarken (2017), fotoğraf Gavin Francis.
- s. 215 Protez bacaklar (2017), fotoğraf Jamie Andrew'un izniyle kullanılmıştır.
- s. 223 Beyindeki nöronlar, Santiago Ramón y Cajal (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 225 Purkinje hücresi, Santiago Ramón y Cajal (Wellcome Koleksiyonu).
- s. 245 Edinburgh'daki Blackford Tepesi'nden Salisbury Kayalıkları ve Arthur's Seat'in görünümü (2017), fotoğraf Gavin Francis.

Çizimlerin telif hakkı sahipleriyle temas kurabilmek için her türlü çaba gösterilmiş olmakla birlikte, yazar ve yayıncılar, izini süremedikleri çizimlerle ilgili bilgi verilmesinden ve kitabın sonraki baskılarında gerekli değişikliği yapmaktan memnuniyet duyacaktır.

Dizin

500 Miles, hayır kurumu 211

III. George, Kral 130

ABD başkanlık seçimleri 141

Abraham, Felix 154-155

ACTH (adrenokortikotrop hormon)
139

adenozin düzeyleri ve uyku 31

âdetler

anoreksi ve 95, 98

başlangıç yaşı (menarş) 112, 115-
117

kirlenme olarak nitelenmesi 180

Aeginalı Paul 12

Afrika bkz. Gambiya; Kenya;
Malavi

Aile Hemşire Ortaklığı 125

“Ailevi Ölümcül Uykusuzluk” 31n

Ailsa (Gebbie, jinekolog) 178-179,
182-184

“ajite delirium” 8

akciğerler

akciğer dolaşımı 60

Luria, A. R. 227

plasantanın kan tedariki ve 61

akne

ve ergenlik 116, 118

ve kullanımına bağlı psikoz 104

ve steroidlerin kötüye kullanımı
40-41, 44

akromegali 139-140

akustik nörinomlar 238

Alex (Sinclair, hasta) 191-192, 194-
195

Algı Kapıları, Aldous Huxley 101,
103

Alkman, Harry (hasta) 40-41, 44-45,
47-48, 246

Alzheimer hastalığı 226

amfetaminler 37, 217

amniyon sıvısı 131-132

ampütasyonlar 206-209, 211-214

Amy (Billie'nin annesi) Baxter 111-
112, 116, 123-125, 133

An Essay on Laughter [Gülme
Üzerine Bir Deneme], James
Sully 198

anastrozol 41, 48

Anatomi Müzesi, Torino 135

Andrew (Gannon) 209-210

Andrew, Jamie 214-216

anestezi 65, 170, 194, 207

K_{2p} kanalları 37

anılar

bellek

farklı türler 224, 228n

kötü anıları bastırma 229-230
olağanüstü 228
oluşumu 223-224
anksiyete
 beden imgesiyle ilgili 119
 cilt hastalıkları ve 54
 dövme yaptırarak iyileşme 84
 göğüs ağrıları ve 73-74
 solunum egzersizleri 74
 Valium ve 87
anne, kayıtlara geçen en genç 115n
anoreksiya nervoza
 “tıkınırcasına yeme-kusma tipi
 anoreksi” 93
 ilk kez tanımlanması 96
 ruhsal hastalık olarak 90-92, 94-
 95
 vaka çalışması 92-94, 97-98
Antarktika araştırmaları 159-164
Anthony, Elan 157
antidepresanlar
 sitalopram 95
 ve menopoz 184
antipsikotik ilaçlar 100
Apuleius 53
Argonautlar, Maggie Nelson 157
Aristophanes 148-149
Aristoteles 137, 143, 149, 202
Arnold: Bir Vücutçunun Eğitimi 43
Artemidorus 34, 37
asbest 239
asfiksi 242
asitlik, oksijen tükenmesi ve 3
askeri protez merkezleri 215
ateller 170-171, 213
Atinalı Solon 179
Attis 190
Atwood, Margaret 128
Ay Cemiyeti 7

Ay, iddia edilen davranışsal etkileri
 6-7
ayak tırnakları 112
Aziz Anthony Ateşi 102
Azize Anna (Meryem Ana’nın
 annesi) 18-19

bağımlılık, vücut geliştirmede 48-49
bağırsak tıkanması 92
bakımevine yatırılmak 198-199, 201
bakımevleri, gülme 204
baş, kan tedariki 51
*Başkalaşım*lar, Apuleius 53
Baxter, Billie (hasta) 111-112, 116-
 117, 123-125, 133
bazal gangliyonlar 225
bebekler
 baş ve annenin pelvis boyutu 119
 belirsiz üreme organlarıyla doğan
 145-146
 ultrason 120-121
bebekler, yenidoğan
 cinsiyet hormonları 110
 kalp hızı 63
 REM uykusu 32
Becker, Ernest 187
beden dismorfik bozuklukları 48-49
beden imgesine yönelik anksiyete
 119
bel suyu, kadın ve erkekte 20
belladonna 102
“Bellek Funes”, Jorge Luis Borges
 228-229
bellek kaybı
 etkili biçimde tedavi edilememesi
 227
 ve benlik kaybı 222-223
Bergson, Henri 200-201

“berserker” 46
beslenme yetersizliği belirtileri 95
beslenme, Samburu savaşçılarında
80-81
beta-amiloid proteini 226-227,
231-232
Beth (Lord, hasta) 73-75, 77-78
beyin
demans kurbanlarının beyni 226
gelişimi ve cinsel kimlik 156
hücre, sinaps ve dendrit sayısı 223
meni kaynağı olduğuna
inanılması 20
otopside 226, 238
“beyin bıçakları” 240
beyin kanaması 241
beyincik 203, 225, 241
beynin bölgeleri
bazal gangliyonlar 225
beyincik 203, 225, 241
hipokampus 224-225, 241
hipotalamus 156
suprakiazmatik çekirdek 161,
163
bilişsel davranışsal terapi 183
Billie Baxter (hasta) 111-112, 116-
117, 123-125, 133
bipolar hastalık 7, 15, 141
bir ağlayıp bir gülme 199, 202-203
biyokimya, dönüştürücü ders 2-3,
242, 246
Blake, William 100, 101
Blakewell, Mark (hasta) 86-89
Bleuler, Eugen 101
Boguet, Henri 10
boğulma 238
boğulma, tıkanarak 242
Borges, Jorge Luis 228
Borghello, Giacomo 136, 140-141

boy, sosyal avantaj ve 141, 143
boynuz
İncil’deki anlatılar 53
kütanöz 52, 56
miğferde 53n
sembolizm 54-55
böbreküstü bezi hormonları 118
böcekler, patolojide 236n
Browne, Thomas
boynuzlar üzerine 52-53, 56
çift cinsiyetlilik üzerine 145, 149
hadımların yaşam beklentisi
üzerine 196
pütrefaksiyon (kokuşma) üzerine
240n
Broyard, Anatole 192-194, 196
bulimia 93
Bunting, Basil 203
Burou, Dr. Georges 155
burun, amputasyon 208-209
büyüme hormonu, insan 41, 136,
139-143
büyüme plakları 119, 136, 139, 141-
142, 189
ayrıca bkz. epifiz; pelvis
cadılık ve porfiri 10
Calvin (hasta) 81-82
Carol (hemşire) 219-221, 227, 229,
231-232
Catherine, Sienalı Azize 92
cebir 169-170
Cennet ve Cehennemin Evliliği,
William Blake 100
cerrahi
patent duktus arteriosus için 66-
68
tekrarlayan rüyalarda 33, 38
Ceza Sömürgesi, Franz Kafka 86n

cezaevi toplulukları
 dövme yaptıırma 85-86
 kromozom anomalileri 46-47
 Chalmers Cinsel Sağık Merkezi
 177, 182
 Charlotte (Crichton, patolog) 234-
 243
 Charmidas 228
 Chaucer, Geoffrey 30
 cinsel aktivite
 haz alma 150
 pozisyonlar ve dölleme 26
 ve tiroit 139
 cinsel kimlik bozuklukları / disfori /
 sorunlar 150, 151, 154-157
 cinsel sağık klinikleri 177-178
 “cinsel sapmalar” 151
 cinsel sorunlar 73-75, 77-78
 cinsiyet belirsizliğı / esnekliğı 147,
 149, 189
 cinsiyet değışiminin tersine
 çevrilmesi 157
 cinsiyet değıştirme ameliyatı 151-
 152, 155-157
 cinsiyet farklılıkları
 boğulma kurbanlarında iddia
 edilen 238n
 farklılaşma bozuklukları 146
 hipotalamus 156
 klasik açıklamalar 153
 kozmetik pazarlaması 71-72
 cinsiyet hormonları
 bebeklerde 110
 östrojen 48, 110, 152-153, 178,
 184
 ayrıca bkz. testosteron
 cinsiyet kromozomları bkz. X
 Connolly, Billy 191
 Connor (doğumsal kalp hastalığı
 olan bebek) 63-66

Cornelia de Lange sendromu 198
 Craiglockhart Savaş Hastanesi 229-
 231, 246
 Crick, Francis 32n
 cücelik 141
 çalışma belleğı 224, 225
 çeviri hatası, boynuzla ilgili İncil’de
 geçen hikâyeler 53
 çift cinsiyetlilik 145, 148-149, 158
 çikolata ve anoreksi 98
 Çin simyası 72n, 75
 Çin’de kastrasyon gelenekleri 189,
 196
 çizgi film karakterleri, rüyada 33, 38
 çocuk istismarı 33
 çocuklar
 doğumsal kalp hastalıkları 63-68
 ebeveynliğin evreleri 109-110
 evlat edinilmiş 111
 gülme 200-201
 insansılaştırılmış hayvanların
 çekiciliğı 14-15
 protezlerin önemi 212-213
 rıza alınması 113
 Çorak Ülke, T. S. Eliot 158
 Daemonologie, İskoçya Kralı VI.
 James (sonrasında İngiltere
 Kralı I. James) 11-12
 damarsal nedenli demans 241
 Damızlık Kızın Öyküsü, Margaret
 Atwood 128
 Dan (hasta) 104, 106-108
 Darwin, Charles 1, 109, 119, 201-
 203
 Datan, Nancy 181

De Rerum Natura, Lucretius 196-197

değişim

gebellekle ilişkili 22, 122

kaçınılmaz olarak 4, 245-246

kalkülüse yansıyan 169

menopozla ilişkili 184-186

delirium 8, 221

demans

bilinen çeşitleri 226, 241

enfeksiyonlara duyarlılık 221

tarihte 227-228

Dementia Praecox, or the Group of Schizophrenias [Erken Demans ya da Şizofreniler], Eugen Bleuler 101

deri

ağırlığı ve kapladığı alan 51

genç görünüm 70-71

kabarcıklanma ve porfiri 8-9

psikolojik gösterge olarak 54

ucu yanan çubuklarla iz bırakma 80-81

yanık tedavisi 213

ayrıca bkz. akne; dövme

ders, biyokimya 2

Descartes, René 171

DGT (doğrudan gözetimli

tüberküloz) tedavisi 172-173

Dickinson, Emily 159

Dickinson, Robert 25-27

Dillard, Annie 244

Discours exécrable des Sorciers [Büyücülerin Menfur Sözleri], Henri Boguet 10

Disembodied Spirits and Deanimated Bodies

[Bedensizleştirilmiş Ruhlar ve Ruhsuzlaştırılmış Bedenler], Giovanni Stanghellini 107

diz sorunları 116-117

Doğa Tarihi, Yaşlı Plinius 227-228

doğum

anne ölümleri 130-131, 182

duktus arteoriosusun kapanması 62

sezaryen doğum 24, 115n, 122

yazarın deneyimi 59-60

doğum öncesi izlem 121-123

doğurganlık

eksik anlaşılması 21

ve anabolik steroidler 47

ayrıca bkz. döllenme

dokunma duyusu 35

dolaşım

fetal dolaşımdaki şantlar 61

küçük ve büyük 60

Donaghy, Michael 84

Donald, Ian 120-121

Doyle, Arthur Conan 42, 83

döllenme

eski görüşler 18-21

IVF (tüp bebek) 22

modern bakış 20-21, 27

döllenme süreci, insanda 22

döllenmenin anatomisi 19-20, 26-27

Dönüşüm, Franz Kafka 13

dönüşümler

bilinçlilik durumunun

dönüştürülmesi 101

boynuz çıkması 52-56

cinsiyet değiştirme ameliyatı

151-152, 155-157

edebi bir izlek olarak 3

jeolojik 245-246

ayrıca bkz. hayvana dönüşümler; dövme

Dönüşümler, Ovidius

değişimin kaçınılmazlığı üzerine 3, 245-246

hayvana dönüşüm 11, 53
Iason, Medea ve Aeson'un
hikâyesi 71-72
Morpheus figürü 34
Pelops'un hikâyesi 206, 214
üzerine Genevieve Liveley'nin
kitabı 6

dövme
mahkûmlarda 85-86
muhtemel yasal düzenleme 88n
olası kökenleri 79, 84-85
Sherlock Holmes için önemi 83
sonradan pişman olma 84
tıbbi kullanım 84
yara izini kapatmak için 82

dövme sildirme 85, 88

DSM (Tanısal ve İstatistiksel El
Kitabı) 151

duktus arteriosus 61-63, 65-67
açık kalması (PDA) 63-66

duyular
klasik beş duyu dışında 36
talamusun aracılığı 35-36

düşük *bkz.* gebeliğin sonlandırılması

ebelik 109, 119-120, 122, 124-126,
132, 145

ebeveynler
anoreksi hastasının ebeveynleri
94-95
ergen gebelerin ebeveynleri 123-
125
evlat edinmiş 111
kayda geçen en genç anne 115n
yaş ve uyum sağlama 109

Ecce Homo, Friedrich Nietzsche
137, 140

Eclogue, Vergilius 12

eczaneler 70

egzama 54, 111-112

ekran karşısında geçirilen süre 163

el protezi 208, 209-210

Elbe, Lili 155n

Elemanlar, Öklid 169

Eliade, Mircea 59

Eliot, T(homas) S(tearns) 158

embriyonik gelişim
hipofiz bezi 138
Hunter'ın anatomisinde 132
kalp 60, 62

*Empire Antarctica: Ice, Silence and
Emperor Penguins* [Antarktika
İmparatorluğu: Buz, Sessizlik
ve İmparator Penguenler],
Gavin Francis 159n

*Encyclopedia of Modern
Bodybuilding* [Modern Vücut
Geliştirme Ansiklopedisi],
Arnold Schwarzenegger 44

enfeksiyonlar, demansta duyarlılık
221

Epidemiler, Hipokrat 202

epifiz bezi 160-162

epifiz, kapanması 119, 136
ayrıca bkz. büyüme plakları

epilepsi 7, 203, 225, 237

epizodik anılar 224

ergen gebelikleri 22, 123-125, 133

ergenlerde vücut saati 118

ergenlik
anoreksi, gerileme olarak 97
başlangıç yaşı 112-113, 115
boy uzaması ve 117, 141
değişikliklerin sırası ve
zamanlaması 113-114
erkeklerde 117-118
fotografik görüntüler 113-115
şempanzeler 119
ve kliniğe başvuru 110

ergotizm 102
 erkek egemen düşünce 25, 126, 180
 erkek egemen düzenin komploları 182
 “erken yaşam programlaması” 115
 Escamel, Edmundo 116n
 Esquirol, Jean-Étienne 7
 “Eşek Köprüsü” 169, 176
 Eugenides, Jeffrey 154
 Euripides 45
 evlilik, kısıtlayıcı 75-78
Expecting [Bebek Beklerken], Chitra Ramaswamy 123
 Faith (doktor) 79-80
 Feldman, Martha 196
 felsefe, tehlikeleri 143
Feminine Forever [Sonsuza Kadar Kadını], Robert A. Wilson 181
 feminizasyon 47
 fetüs
 fetal hemoglobin 3
 kalp atımı kontrolü 123
 şantlar, fetal dolaşımdaki 61
 “flaş bellek” 224
 fok kadınlar 14
 foramen ovale 61
 açık kalması (PFO) 61n
 fotografik bellek 228n
 Foxcroft, Louise 180
 Frajil X sendromu 198
 Francis, Gavin 159n
 Frank, L. K. 117
 Frederick, Joanne (hasta) 8-9
 Freud, Sigmund 34, 53-54, 57
 FSH (folikül stimulan/uyarıcı hormon) 139
 “fundus yüksekliği” 122-123

Gadda, Carlo Emilio 147n
 Galen 62, 149, 153, 169
 Gambiya 167-168, 170-173
 gangliyon hücreleri, retina 161, 163
 Gannon, Andrew (hasta) 209-210
 Gary (Hobbes, hasta) 13-15, 246
 Gebbie, Ailsa 178-179, 182-184
 gebeliğin sonlandırılması 22, 28
 gebelik
 amanvermez bir süreç olarak 22
 ergen gebelikleri 22, 123-125, 133
 makat gelişi 122, 131
 muhteşem bir süreç olarak 122, 128
 rutin kontroller 121
 toplumun inceleyici tavrı 128
 vaka çalışması 23-25, 27-28
 gebelik önleyici implantlar 25
 gebelik testi 21
 gençleşme
 kozmetik ürünlerin vaatleri 70-72
 mucizevi 69-70, 72
 simyacıların reçeteleri 75
 gençleşme, hayalleri 70
 ayrıca bkz. iksirler
 gençlik iksirleri 71, 75
 genler
 saat genleri 161-162
 Sik1 geni 163n
 geometri 168-169
 George B. (hasta) 217-221, 227, 231-232
 gıda tahammülsüzlüğü 94
 gıda, anoreksi ve ilgili tutumlar 91, 96
 gıdıklanma 201
Gilgamiş Destanı 34, 46
 gırtlak, ergenlikteki değişimler 118
 Gibson, Dr. George 66

- gigantizm
-de kalp yetersizliği 136
ve akromegali 139-140
- Giles, Olivia 211-214
- Gilligan, Carol 185
- Giuliani, Veronica 92
- Gohrbandt, Dr. 154-155
- Golgi, Camillo 223
- göğüs ağrıları ve anksiyete 73-74
- Götz von Berlichingen 208
- Greer, Germaine 184
- Gross, Robert 66-67
- güçlü savaşçılar 46
- gölme
Bergson ve Darwin'in görüşleri
200-202
iki farklı tür 200-202
kendiliğinden 199
ölümden hemen önce 203
Thomas Hobbes'un görüşleri 204
Gölme: Komığın Anlamı Üstüne
Deneme, Henri Bergson 200
- güzelavrat otu 102
- hacamat, porfiride 12
- hadımlar 189-190, 197
- Hall, Stephen 141-142
- halüsinasyonlar
parmak uçlarında çürümeyle ilgili
100
porfiride 8
şizofrenide 101
- halüsinojenler 101, 103-104, 217
tanımlanması 102
- Hannah (Mollier, hasta) 23-25,
27-28, 246
- Hare, William 136n
- Hargitay, Mickey 43
- Harpinden Çocuk Evi Çalışması
113-115
- Harry (Alkman, hasta) 40-41, 44-45,
47-48, 246
- Harvey, William 61n
- hayvana dönüşümler
böceğe 13
foka 14
ineğe 12
kedi köpeğe 13, 15
kurda 11
- hayvanlar, eneme 188-189
- Heath, Iona 182
- hemoglobin 2-3, 9, 122, 242
- Henry (hasta) 199, 202-203
- Henry (Mollier, Hannah'nın eşi)
23-24, 27
- Henry Molaison ("H. M.") 225
- Herakleitos 4
- Herkül / Herakles
filmlerde 43
mitolojide 39-40, 45-47, 49
Herkül Üzerine, Prodikos 39
Herkül, takımyıldız 39
- hermafroditler 146-147
- Heteroeumena*, Nikandros 69
- hipertrikoz 9-10
- hipofiz bezi 136, 137n, 138-140, 142,
152
- hipokampus 224-225, 241
- Hipokrat 126, 167, 202
- hipotalamus 156
- Hirst, Damien 233
- hiyoid kemik 237
- Hobbes (Gary, hasta) 13-15, 246
- Hobbes, Thomas 171, 204
- Hoffman, Albert 103-104, 108
- Hogarth, William 120
- Holy the Firm*, Annie Dillard 244

- Homeros 222
- hormonlar
- böbrek 118
- büyüme hormonu, insan 41, 136, 139-143
- hipofiz bezi 138
- ayrıca bkz. cinsiyet hormonları
- Hot Flushes, Cold Science: A history of the Menopause* [Sıcak Basmaları, Soğuk Bilim: Menopozun Tarihi], Louise Foxcroft 180
- HRT (Hormon Replasman Tedavisi) 181-184
- Hunter, William 129-132
- Hutton, James 245
- Huxley, Aldous 101, 103
- ışıklandırma, doğal 163, 164
- ışıklandırma, takviye 161, 164
- Illis, Lee 10
- IVF (tüp bebek) 22
- I Ching* 75, 81
- idrar tahlilleri 220-221, 231, 236
- ikiz çalışmaları
- cinsel kimlik ve 150-151
- Hipokrat'ın fikirleri 126
- iLimb 209-210, 212 I
- immün reaksiyonlar, Marie Antoinette sendromu 54
- inme 61n, 141, 152, 181, 183, 203
- "İnsanlık 2.0" 216
- İnsanın Türeyişi*, by Charles Darwin 109
- istatistikler, ayın zihin üzerindeki etkilerine dair 7
- işitme duyusu 35
- James, William 217
- "jetlag" 160, 162-164
- Jimmie G. (Oliver Sacks'ın hastası) 226-227
- Joanne (Frederick, hasta) 8-9
- Journey to Armenia* [Ermenistan Yolculuğu], Osip Mandelstam 206
- Joy (doğumsal kalp hastalığı olan bebeğin annesi) 63-65
- Joyce, James 6
- Jung, Carl 12
- K_{2p} kanalları 36-37
- Kadın Sağlığı Girişimi çalışması 181
- kadınlar, Le Guin'in üç çağı 185-186
- kafa derisi
- dış görünüşün çeşitliliği 50
- kan tedariki 51
- Kafka, Franz 13, 86n
- kalkülüs 169, 172
- kalp
- büyüklüğü, aşırı kilolularda 240
- çocuklarda doğumsal kalp hastalıkları 63-68
- embriyonik gelişim 60, 62
- fetal kalp atımı 123
- gigantizmde kalp yetersizliği 136
- plasentanın kan tedariki ve 61-63
- kalp hızı, gebelikte 122
- kalp kateterizasyonu, PDA'da 65
- kalp krizi 62, 234, 239
- kalpte üfürüm 64-66, 220
- Kamboçya 213
- kamuoyu görüşü, ayın etkileriyle ilgili 6
- kan basıncı
- ve anoreksi 97
- ve gebelik 122

kan tedariki
 başa 51
 kalbin pompaladığı hacim 60
 kaplanlar ve hayvana dönüşüm
 14-15
 karaciğer, vücut saati 161-162
 karbon monoksit zehirlenmesi 241
 kasıklarda kılınma 113-114, 118
 kaslı aktörler 42-43
 kaslı savaşçılar 46
 kastrasyon
 ceza olarak 196
 hayvanlarda eneme 188
 kendi kendine kastrasyon 190
 prostat kanseri ve 188, 194
 ve yaşam beklentisi 196-197
 ayrıca bkz. hadımlar
 kastratolar 190, 196
 kayak yapmak, protez kullanarak
 215
 kaygı bkz. anksiyete
 kemikler
 -in gücü ve menopoz 184
 büyüme hızları 117, 139
 epifizlerin kapanması 119, 136
 iyileşme süreci 175-176
 kendi kendine kastrasyon 190
 kendi kendine zarar verme 81, 85,
 155
 Kenya 79-80
 keratin 52
 Kern, James 85
 keyif verici madde kullanımı 102
 kırıklar 170-171, 175-176
Kırıklar, Hipokrat 167
 kısırlaştırma, kadında 25
 kısırlık, hakkında konuşmaya
 isteksizlik 25
 “Kış hüznü” 164

Kiros, Pers Kralı 228
 klimakterik (menopoz) 179-180, 185
 kliniğin hasta hacmi 244
 klonazepam 38
 klorofil 2
 Ko Hung 75
 Koji Sato 102
 koku duyusu 35, 100
 komiserin tecrübeleri 233-234
 Korsakoff psikozu 226
 kozmetik cerrahi 73-74
 kozmetikler, gençleşme vaat eden
 70-72
 körlük 140, 161n, 228n
 kromozom anomalileri 46-47, 151
 kuduz 10
 kurt adamlar 10-12
 kurtlar, insanın dönüşümü 11
Kutsal ve Kutsal Dışı, Mircea Eliade
 59
 Laing, R. D. 107
 Landois, Leonard 54
 Lasègue, Charles 96
 Lawes, Charles Bennett 42
 lazerle dövme silme 88
 Le Guin, Ursula 177, 185-186
 Leonardo da Vinci 18-20, 25, 127
 LH (luteinizan hormon) 139
 likantropi
 ile ilgili tıbbi görüş 11-12
 kurt adamlar ve 11
 vakalar, Boston, Mass. 15
linea nigra 123
 Liveley, Genevieve 6
 Lord, Beth (hasta) 73-75, 77-78
 Low, Elizabeth 56
 löprorelin 152

- LSD (liserjik asit) 102-107
 Lucretius 196-197
 Lykaon 6
- MacDougall, Duncan 23
- madde kötüye kullanımı
 anabolik steroidler 40-41, 46-47
 metadon 86-88
- madde kullanımı
 halüsinojen maddeler 13, 101-104
 keyif verici 102
 peformans artırıcı 44
- Maggie (hemşire) 218-219, 227, 229, 232
- makat gelişi 122, 131
- Malavi 211-213
- Mandelstam, Osip 206
- mantarlar, *bkz.* psilosibin
- manyetik rezonans cihazları 26-27, 107
- Margaret (Lord, Beth'in kızı) 74, 76
- Marie / Germain, tarihi vaka 153-154
- Marie Antoinette sendromu 54-55
- Marinello, Giovanni 180
- Mark (Blakewell, hasta) 86-89
- Marshall, W. A. ve Tanner, James 112-118
- Mary (tarihi vaka) 154
- Mary, İskoçya Kraliçesi 55
- matematik
 cebir ile geometrinin bütünleşmesi 172
 cebir ile geometrinin karşılaştırılması 168-169
 kalkülüs 169, 172
- mavi-yeşil algler 162
- MDMA 13
- Medina, Lina 115n
- Megan (hasta) 100, 107
- melatonin 160
- Melville, Herman 79, 164
- meme
 âdet kanı kaynağı olduğu inancı 20
 ve düşükler 126
- meme implantı 73
- meme kanseri 152, 181, 183
- menarş (ilk âdet görme) *bkz.* âdet; ergenlik
- menenjit, septisemiye yol açan 211
- menopoz
 eksiklik hastalığı olarak tanımlanması 178, 181, 184
 kanser tedavisinin sonucu 183
 klimakterik 179
 kültürel bakış açıları 180-181
 östrojen düzeyleri 178
- menopoz klinikleri 178
- Meryem Ana, kendi kendine gebe kalması 19
- meskalin 101, 103
- metadon 86-88
- mevsimler
 epifiz bezi ve 161
 semtteki bir parkta 1
- Mevsimsel Afektif Bozukluk 164
- Michelangelo, Musa heykeli 52-53, 57-58
- Mickley, Diane 90
- Middlesex, Jeffrey Eugenides 154
- Mikhail Bulgakov 69-70, 72, 76
- Milyon Kadın Çalışması 181
- miyoelektrik protezler 209, 211, 214
- Moby Dick*, Herman Melville 79, 164
- moleküler osilatörler 162

- Moller, Ralf 43
- Mollier, Hannah (hasta) 23-25, 27-28, 246
- Molly (hastanın kızı) 141-142
- Montaigne, Michel de 18, 137, 143, 153-154
- More, Sir Thomas 55
- Moreschi, Alessandro 190
- Morpheus 34-35
- mozaiklik 147
- multipl skleroz 241
- Munch, Edvard 110
- Musa*, Michelangelo'nun heykeli 52-53, 57-58
- Musalar 222
- Müller, Friedrich (diğer adı Eugen Sandow) 42, 49
- Nebukadnezar, Kral 12
- Needham, Joseph 75
- Nelson, Maggie 157
- Newton, Isaac 138, 169
- Nietzsche, Friedrich 135, 137-138, 140-141, 143
- Nikandros 69
- nöroz, eskiden psikozdan ayrımı 101
- Odyseia, Homeros 222
- oksijen gereksinimleri
ductus arteriosusun kapanması 62
fetal 61
kanın tepkisi 3
- Olivia (Giles, hayır kurumu yöneticisi) 211-214
- Oneirocritica*, Artemidorus 34, 37
- organ nakli
- proteze alternatif olarak 216
- rahim 155n, 156
- Origen 190
- Orlando, Virginia Woolf 128
- Osgood-Schlatter hastalığı 117
- otopsiler 35, 226, 234-236, 239-241, 243
- Ovid's "Metamorphoses"*
[Ovidius'un "Dönüşümler"]i], Genevieve Liveley 6
- Ovidius *bkz. Dönüşümler*
- Owen, Wilfred 229
- öfkelenme
metadonun kötüye kullanımı ve 88
steroidlerin kötüye kullanımı ve 44, 46-47
- öğrenme güçlükleri 198-199
- Öklid 169
- ölüm
beklenmedik ya da şüpheli 234
madde değişimi olmaması 17
- Ölümü İnkâr*, Ernest Becker 187
- östrojen 48, 110, 152-153, 178, 184
- pankreas, kendi kendini sindirme 240
- paralimpik atletler 216
- Paré, Ambroise 153, 208
- Park, Reg 44
- Parkinson hastalığı 226, 241
- parmaklar, çürüyen 100
- patent duktus arteriosus (PDA) 63-68
- patent foramen ovale (PFO) 61n
- pelvis gelişimi, kadınlarda 119, 133, 142n

persantiller, kilo ve boy 63, 65-66,
112, 116, 142
peyote 103
PGA (Patolojik Gülme ve Ağlama)
sendromu 203
“Philip” (otopsi vakası) 235-241
plastik cerrahi 73-74
Platon 148-149
Plinius, Yaşlı 11, 206, 227-228, 238n
polis, ölümle ilgili tecrübeler 233-
234
porfiri
Lee Illis’in kurt adamlara dair
düşünceleri ve 10
vaka çalışması 8-9
porfirinler, hemoglobin ve klorofilde
2
pornografi yasaları (ABD) 25
Porter, Roy 180
potasyum sızması 36
prolaktin 139
prostat kanseri 187-188, 191-192,
194
proteinler, atipik, beyinde 226
protezler
askeri 215
geliştirilmesi olasılığı 214, 216
kurguda 206
Malavi ve Zambiya’ya tedariki
211-213
miyoelektrik protez ve iLimb 209-
212, 214
tarihte 208-209
uzuv nakli alternatifi 216
PSA (prostat spesifik antijen) testi
191
Pseudodoxia Epidemica, Thomas
Browne 145
psikanaliz 33-34, 54

psikoz
eskiden nörozdan ayrımı 101
LSD’ye karşı psikotik reaksiyonlar
104
psilosibin 103-104
Pubertet, Edvard Munch’un tablosu
110-111

rahim / dölyatağı
bebeğin konumu 122-123, 126
fetüs diseksiyonu 120, 127, 130
nakli 155n, 156
ölçüm 122-123
Rahimdeki Cenine Dair Çalışma,
Leonardo da Vinci 127
Ramaswamy, Chitra 123, 128-129
Ramón y Cajal, Santiago 223
Reeves, Steve 43
REM uykusu 32-33
retina, gangliyon hücreleri 161, 163
risk alma davranışı 118
riskler, görece ve mutlak 181, 183-
184
Rivers, William H R 229-231, 246
Roesslin, Euchar 20, 126
Roma İmparatorluğu’nda hadımlar
189
ruh
ağırlığını ölçme çabası 23
ağızdan kaçtığına inanılması 18
bebeklere ruh verilmesi 127
ruh sağlığı alanında çalışanlar
(ABD) 6-7
ruh/akıl hastalığı
anoreksi 90
beyin kimyası ve 91
ayrıca bkz. öğrenme güçlükleri

- rüya görme
 ilahi anlam taşıdığı fikri 34
 klonazepamla baskılama 38
 tanı değeri 33
 tekrarlayan rüya örnekleri 33, 37-38
 ve REM uykusu 32
Rüyaların Yorumu, Sigmund Freud 34
 Rymdyk, Jan van 129-132
- saat genleri 161-162
 Sacks, Oliver 226-227
 saç
 aniden beyazlaması 54-56
 psikolojik gösterge olarak 54
 saç modelleri 50
 yüzde anormal kıllanma 9-10, 93, 95
 sakatlık karşısında tutumlar 212-213
 sakinleştirici ilaçlar 12, 31, 35, 37, 106
 saldırganlık
 artıran etkenler 46-47
 erkeklerde ergenlik 118
 Salisbury Kayalıkları, Edinburgh 244-245
 Salisbury'li John 138
 Sam (hasta) 147-148
 Samburu savaşçıları 80-81
 Sandow, Eugen (Friedrich Müller) 42, 49
 Sassoon, Siegfried 229, 231
 savaş sonrası bunalım 230
 Schrödinger, Erwin 221-222
 Schwarzenegger, Arnold 43-44, 49
Seçilmiş Mektuplar, Friedrich Nietzsche 135, 143
- sedef hastalığı 50, 54
sella turcica 136-137
 semantik bellek 224
 “serbest gidişli sirkadiyen ritim uykusu bozukluğu” 160
 serebrovasküler demans 226
 sezaryen doğum 24, 115n, 122
 sıkıçılık
 Gambiya’da 171
 ve cebir 169-170
 Sideli Marcellus 12
 Simone (hasta) 92-95, 98
 simyacılar
 Çinli ve Avrupalı 72n, 75
 gençlik iksirleri arayışı 71
 sinaptik plastisite 224
 Sinclair, Alex (hasta) 191-192, 194-195
 sinemada vücut geliştirme 42-43
 sinir hasarı riski 67
 sirkadiyen ritimler 160-163
 sitalopram 95
Size Matters [Büyüklik Önemlidir], Stephen Hall 141
 soğuk algınlığı ilaçları, porfiriyi tetikleyen 10
 sosyal avantaj, boy 141, 143
 sosyal işlev, gülme 200-201, 202
 sperm üretimi 48
 Stanghellini, Giovanni 107
 steroidlerin kötüye kullanımı 40-41, 46-47
 Stoller, Johann Augustin 141
 stres
 ağlama ve gülmeyi uyarması 202
 anoreksiye tetiklemesi 96
 ve ergenlik başlangıcı 115
substantia nigra 241
 Sully, James 198
 suprakıyazmatik çekirdek 161, 163

Suzuki, D. T. 101-102, 108

“Süperyapıştırıcı” 51

Synesius 75

Şah Cihan 55

şamanizm 14, 91

şantlar, fetal dolaşımında 61

şempanzeler 119

şenlik ateşi, buz üstünde 159-160

şizofreni 13, 101, 104, 107

Şölen, Platon 148-149

talamus 35-36

Tamburini, Tommaso 190

Tanner, James ve Marshall, W. A.

112-118

Tarık / Teresa (hasta) 150-151, 153

tat duyusu 35

tau proteini 226-227, 232

Teiresias 40, 149-151, 157-158

tekboynuzlular, insan 52, 56

televizyon ve anoreksi 92

Temple, Arthur 56

Teresa (eski adı Tarık, hasta) 150-

151, 153

terianropi 11, 15

testiskanseri 191

testosteron

anabolik steroidlerin kötüye

kullanımı 41, 46-48

belirsiz üreme organları ve 146,

151

ergenlikte 118

evcil hayvanlarda 189

finasterid ile inhibisyon 152

kaybının yan etkileri 151, 195

östrojene dönüşüm 48

ve kastrasyon 189, 196

ve prostat büyüklüğü / kanseri

152, 187-188, 192, 195

yaş ve 178

The Anatomy of the Human Gravid

Uterus [Gebe İnsan Rahminin

Anatomisi], William Hunter

129-130, 132

The Book of the Duchess [üşes'in

Kitabı], Geoffrey Chaucer 30

The Byrth of Mankynde [İnsanlığın

Doğuşu], Euchar Roesslin 126

The Castrato, Martha Feldman 196

The Change [Değişim], Germaine

Greer 184

The Divided Self [Bölünmüş

Benlik], R. D. Laing 107

The Muse in Arms [Silahlı İlham

Perisi] antolojisi 231

The Principles of Psychology

[Psikolojinin İlkeleri], William

James 217

Thomas ateli (Hugh Owen

Thomas) 170-171

Thoreau, Henry David 14

tıp

acıları dindirmesi 4-5

hastaları tedaviye ikna etmek 171-

172, 175

ideal doktor 193-194

ölümü geciktirmesi 243

tıpta merhamet 4

tiroit aktivitesi 138-139

tiroit yetersizliği 30

Torino, İnsan Anatomisi Müzesi 135

TSH (tiroit stimulan/uyarıcı

hormon) 138

tüberküloz 172, 174

Türlerin Kökeni, Charles Darwin 1

ultrason
 gebelikte 120-121, 123, 125, 130
 kalp ultrasonu 64, 66
Ulysses, James Joyce 6
 unutmamanın faydası 229-230
Urne Buriall, Thomas Browne 240n
Usta ve Margarita, Mikhail
 Bulgakov 69-70, 72, 76-77
 uyku
 fazları 32
 gereksinimi 31, 224
 K₂p kanalları 37
 uyku bozukluğu
 cilt hastalıkları ve 54
 dolunay ve 7
 kutup kışlarında 160, 164
 LSD ve 106
 menopoz ve 183, 184
 porfiri ve 10
 uykusuzluk (insomnia) 9, 30-31,
 178, 184
 uykusuzluk (insomnia) 9, 30-31,
 178, 184
 ayrıca bkz. uyku bozuklukları
 uyumsuzluklar ve gülme 201
Uzaylı Kocakarı, Ursula Le Guin,
 177
 uzuvlar
 amputasyon 206-209, 211-214
 protez bacaklarda Afrika'nın
 önceliği 211
 yapay (bkz. protezler)

Übermensch (üst insan) kavramı
 137
 üreme organları, belirsiz 145-146

“vajinoplasti” 155
 Valium 87
 vardiya çalışması 6, 59, 163-164
Ve Böyle Buyurdu Zerdüş, Friedrich
 Nietzsche 137-138
 Veronalı Guarino 55
 veteriner hekimlik 187-189
 VI. James, İskoçya Kralı ve İngiltere
 Kralı I. James 11-12
 von Baer, Karl Ernst 20
 von Haller, Albrecht 20
 vücut geliştirme 42-44, 48-49
 “Vücut Geliştirme”, Eugen Sandow
 42
 vücut saati
 ergenler 118
 kutup kışlarında 160
 saat genleri 161-162
 suprakriyazmatik çekirdeğin rolü
 161
 yüksek enlemlere uyum sağlama
 163
 vücutta gezinen belirtiler ve uyku
 bozukluğu 30
 vücuttaki değişim 4

Waldman, Katy 96-97
 Whitehouse, R. H. 113
 Wilson, Robert A. 181
 Woolf, Virginia 128

Xenophon 49
 XX ve XY bebekler, hormonal
 sorunları olan 146, 148, 154
 XYY kromozom anomalisi 46

- yanık tedavisi 213
- yapay uzuvlar *bkz.* protezler
- yara izi 80-82
- yaş
- ergenliğin başlangıcı 112
 - Le Guin, kadınların üç çağı 185-186
 - Solon'un yedi yıllık çağları 179
 - ve ebeveynliğe uyum 109
 - ve uykunun fazları 32
- yaşam beklentisi
- ve doğum yaparken ölmek 182
 - ve kastrasyon 196-197
- Yaşam Nedir?*, Erwin Schrödinger 221
- yaşlanma, geri dönüşsüz süreç olarak 70
- yavaş dalga uykusu 32
- yeme bozuklukları *bkz.* anoreksi; bulimia
- yenidoğan, *bkz.* bebekler, yenidoğan yeryüzü, ilkel yaşam 162
- yılanlar, sembolizm 149-151, 246
- yoksulluk ve tüberküloza bağlı ölümler 175
- yolsuzluk ve fonlar 79
- yumurta (ovum), insanda gözlemlenmesi 20
- yüzde kılınma
- anoreksi 93, 95
 - porfiri 9-10
- Zambiya 211-213
- zamirler 147
- zehirlenme
- Çinli imparatorlarda 75
 - güzelavrat otuyla 102
 - karbon monoksit 241
- Zen Budizmi 101-102, 104
- Zihin ve Madde*, Erwin Schrödinger 222
- Zweig, Stefan 55

